

asya.studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Asya'dan Avrupa'ya Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

Year: 4 / Number: 12 / Summer 2020

Chief Editor

Assoc. Dr. Serdar Bulut

Editors

Assoc. Dr. Mehmet Ak

Lect. Mehmet Akif Kara

Subeditors

Asst. Prof. Dr. Ramazan Gök

Lect. Osman Albayrak

Lect. Cihat Bıçakcı

ISSN: 2602-2877
e-ISSN: 2602-263X

Academic Social Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Academic Social Studies dergisi yılda dört defa yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir.

Academic Social Studies dergisinde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukûki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları <http://dergipark.gov.tr/asya>'ya aittir.

Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.

Gönderilen yazılar iade edilmez.

Academic Social Studies, Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir. *MLA Index (Modern Language Association)*, *Index Copernicus*, *ResearchBib*, *IJJIF (International Innovavite Journal Impact Factor)*, *SI2 (Scientific Indexing Services)*, *ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)*, *SCIWIN (Scientific World Index)*, *Academic Keys*, *General Impact Factor*, *İdeal Online*, *İSAM (İslam Araştırmaları İndeksi)*, *Cosmos Impact Factor*, *ASOS Index*, *Journal Factor*, *DRJI*, *Arastirmax*, *Google Scholar*, *CiteFactor* başta olmak üzere bazı veritabanı ve indeks tarafından taranmaktadır.

The Journal of Academic Social Science Studies is an international peer-reviewed journal that is published four terms per annum.

Language, science and the law of liability of all the articles published in the Journal of Academic Social Science Studies belong to their authors <http://dergipark.gov.tr/asya>

The published articles partially or completely in any way cannot be printed, reproduced without the written permission of the publisher.

Editorial Board is absolutely free whether to publish or not publish all the articles send to journal.

Submitted papers will not be returned to the authors.

Academic Social Studies, is an international peer-reviewed and indexed journal. *MLA Index (Modern Language Association)*, *Index Copernicus*, *ResearchBib*, *IJJIF (International Innovavite Journal Impact Factor)*, *SI2 (Scientific Indexing Services)*, *ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)*, *SCIWIN (Scientific World Index)*, *Academic Keys*, *General Impact Factor*, *İdeal Online*, *İSAM (İslam Araştırmaları İndeksi)*, *Cosmos Impact Factor*, *ASOS Index*, *Journal Factor*, *DRJI*, *Arastirmax*, *Google Scholar*, *CiteFactor* are scanned by index and some database.

ISSN: 2602-2877 / e-ISSN: 2602-263X

Alanya Alaaddin Keykubat University Faculty of Education

30 / 06 / 2020

Year:4 – Number:12 – Summer 2020

Akademik Sosyal Araştırmalar *Academic Social Studies*

Asia to Europe from International Journal of Social Sciences

Chief Editor

Assoc. Dr. Serdar Bulut

Editors

Assoc. Dr. Mehmet Ak

Lect. Mehmet Akif Kara

Subeditors

Asst. Prof. Dr. Ramazan Gök

Lect. Osman Albayrak

Lect. Cihat Bıçakçı

E-mail: asyastudies@yandex.com

Web: <http://dergipark.gov.tr/asya>

Adress: *Alanya Alaaddin Keykubat University Faculty of Education Alanya-Antalya / TURKEY*

ASYA STUDIES

Number: 12 - Summer 2020

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Year: 4 - Number: 12 / Summer 2020

ACADEMIC SOCIAL STUDIES

Uluslararası Hakemli Dergi / Asia to Europe from International Journal of Social Sciences

Baş Editör / Chief Editor

Doç. Dr. Serdar Bulut

Editörler / Editors

Doç. Dr. Mehmet Ak

Öğr. Gör. Mehmet Akif Kara

Editör Yardımcıları / Assistants of Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Gök

Öğr. Gör. Osman Albayrak

Öğr. Gör. Cihat Bıçakcı

Alan Editörleri / Field Editors

Dr. Abdullah Şengül	Turkish Language and Literature	N. H. Bektaş Veli University
Dr. Abdullatif Tüzer	Philisophy	Muş Alparslan University
Dr. Ahmet Şahin	Educational Sciences	A. A. Keykubat University
Dr. Ali Murat Kırık	Radio Television-Cinema	Marmara University
Dr. Ali Temizel	Persian Language and Literature	Selçuk University
Dr. Bülent Cercis Tanrıtanır	English Language and Literature	Yüzüncü Yıl University
Dr. Ebru Onurlubaş	Marketing	Trakya University
Dr. Emine Eratay	Special Education	A. İzzet Baysal University
Dr. Faruk Kaya	Geography	A. İbrahim Çeçen University
Dr. Fatma Koç	Fashion Design	Gazi University
Dr. Hayrettin Gümüşdağ	Physical Education and Sports	Bozok University
Dr. Hilal Şahin	Indology	Giresun University
Dr. İlknur Meşe	Sociology	Giresun University
Dr. İzzet Yücetoker	Fine Arts Education / Music	Giresun University
Dr. Mehmet Ali Geniş	International Trade	Giresun University
Dr. Mehmet Çeribaş	Contemporary Turkish Dialects	N. H. Bektaş Veli University
Dr. Merve Güven	Fine Arts Education / Picture	Giresun University
Dr. Murat Yıldız	Social Work	Cumhuriyet University
Dr. Musa Özata	Healthcare Management	Ahi Evran University
Dr. Mustafa Aça	Turkish Folk Science	K. Teknik University
Dr. Mustafa Oral	History	Giresun University
Dr. Orhan Küçük	Management	Kastamonu University
Dr. Rasim Bayraktar	Sociology of Religion	Giresun University
Dr. Şafak Ünüvar	Tourism	Selçuk University
Dr. Sare Şengül	Math Education	Marmara University
Dr. Sibel Sönmez	Pre-School Education	Ege university
Dr. Soyalp Tamçelik	International Relations	Gazi University
Dr. Şuayip Özdemir	Theology	Amasya University
Dr. Tarana Khalilova	Language and Literature	Azerbaycan Devlet İktisat U.
Dr. Tolga Özşen	Japanase Language and Literature	Ç. Onsekiz Mart University
Dr. Yusuf Şahin	Linguistics	Giresun University

Danışma Kurulu / Board of Advisory

Dr. Gürer Gülsevin	Ege University (President of TDK)
Dr. Ali Çelik	Karadeniz Teknik University (Retired Instructor)
Dr. Ayşe Özcan	Giresun University
Dr. Beşir Mustafayev	Siirt University
Dr. Funda Toprak	Ankara Yıldırım Beyazıt University

Dr. İsmayıl Muharrem oğlu Musa	Bakü Devlet University / Azerbaijan
Dr. Leyla Karahan	Gazi University
Dr. Mirjana Teodisević	Belgrad University / Serbia
Dr. Mustafa Altun	Sakarya University
Dr. Mustafa Taşlıyan	Kahramanmaraş Sütçü Imam University
Dr. Peter Golden	Rutgers University (Retired Instructor) / New Jersey
Dr. Tofiq Abdülhasanlı	Azerbaycan Devlet İktisat University / Azerbaijan
Dr. Yavuz Kartallioğlu	Gazi University

Yayın Kurulu / Release Board

Dr. Ahmet şahin	Alanya Alaaddin Keykubat University
Dr. Ali Murat Kırık	Marmara University
Dr. Burak Telli	Kahramanmaraş Sutcu Imam University
Dr. Fuat Uçar	Giresun University
Dr. Mihalis Kuyucu	İstanbul Aydın University
Dr. Salim Küçük	Ordu University
Dr. Serkan Güzel	Pamukkale University

İndeks Sorumlusu / Indexing Responsible

Dr. Burak Telli	Adıyaman University
-----------------	---------------------

Hukuk Danışmanı / Legal Counselar

Av. Rahman Gütük	Bar Association of Giresun-Registry Number: 609
------------------	---

Yabancı Dil Uzmanları / Foreign Language Specialist

Dr. İnönü Korkmaz	Trakya University
Dr. Ozan Deniz Yalçınkaya	Dicle University
Öğr. Gör. Hakkı şimşek	Adıyaman University
Öğr. Gör. Hikmet Can Caniklioğlu	Giresun University
Öğrt. Hazal Kangalil Kara	Özel Ordu Doğa Koleji

Redaktörler / Redactors

Öğr. Gör. Osman Albayrak	Giresun University
Arş. Gör. Ozan Gökdemir	Giresun University

Grafikerler / Graphic Designer

Öğr. Gör. Ferhat Büyükkalkan	Giresun University
Öğr. Gör. Cihat Bıçakcı	Giresun University
Öğr. Kader Çavdar	Giresun University

Dış Temsilciler Koordinatörü / General Coordinator of Foreign Editors

Dr. Samet Azap	Kastamonu University
----------------	----------------------

Sosyal Paylaşım Ağları Sorumlusu / Social Media Responsible

Öğr. Gör. Mehmet Akif Kara	Giresun University
----------------------------	--------------------

İÇİNDEKİLER / CONTENTS
YEAR: 4 - NUMBER: 12– SUMMER 2020

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

EĞİTİM BİLİMLERİ / EDUCATIONAL SCIENCES

Eray Alaca

Türkiye’de Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Üzerine Yapılan Lisansüstü Eğitim Tezlerinin Değerlendirilmesi – *Evaluation of Postgraduate Theses on Social Studies Textbooks in Turkey* **1-10**

Sevgen Özbaşı

Karakter Eğitimi Açısından Vladimir Tumanov’un Romanlarındaki Çocuk Karakterlerin Değerlendirilmesi – *An Analysis of Child Characters in Vladimir Tumanov’s Novels in Terms of Character Education* **11-20**

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Fatih Koyuncu

Bahrî’nin Hac Menzîlnâmesi – *Bahrî’s Pilgrimage Range Book* **21-31**

Ebubekir Eraslan

İki Dilli Küçük Kamus-i Fransevî’nin Sözlükbilimi Açısından İncelenmesi – *Bilingual Small Kamus-i Fransevi’s Investigation of The Lexicography From A Scientific Point of View* **32-45**

Ayşe Ceylan Güneş

Psikanalitik Bir Çözümleme Örneği: Anar Rızabayev’in *Ak Liman* Romanı – *An Psychoanalytic Analysis Example: Anar Rizabayev’s Ak Liman Novel* **46-55**

Ercan Akçora

Ayşe Kulin’in *Gece Sesleri* Adlı Romanında Kadına Yönelik Şiddet – *Violence Against Women in Ayşe Kulin’s Novel Gece Sesleri* **56-66**

GÜZEL SANATLAR / FINE ARTS

Canan Özgür

Effects of Breathing Techniques on Professional Singers and Patients With Respiratory Diseases – *Nefes Tekniklerinin Profesyonel Şarkıcılar ve Solunum Yolu Hastaları Üzerindeki Etkileri* **67-75**

**SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER /
SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES**

Ali Fikret Aydın

Post-Truth Dönemde Sosyal Medyada Dezenformasyon: Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Pandemi Süreci – *Disinformation in Social Media in Post-Truth Period: The Covid-19 (New Coronavirus) Pandem Process* **76-90**

Hasan Acar, Şenol Bayram

Партия «Иттихад и Теракки» и государственный переворот от 1913 г. в контексте развития турецкой политической жизни - *Türk Siyasi Hayatının Gelişimi Bağlamında İttihat ve Terakki Partisi İle Bab-i Ali Baskını (1913)* **91-106**

Aydın Güven

Hindistan Yahudileri: Beni İsrail Kabilesi ve Hindistan - İsrail İlişkilerine Etkileri – *Indian Jews: The Bene Israel Tribe and its Effects on Indaa - Israel Relations* **107-117**

Erol Akyıldırım

“Tüketim Toplumu” Kavramının Pozitivist, Eleştirel, Yorumsamacı Yaklaşımlarla İrdelenmesi.– *Investigation of "Consumption Society" Concept With Positive, Critical, Interpretative Approaches* **118-127**

Merve Çelik Varol, Erdem Varol

Postmodern Tüketime Postmodern Bir Yanıt: Paylaşım Ekonomisi - *A Postmodern Response to Postmodern Consumption: Sharing Economy* **128-141**

Yusuf Görgülü

İstihbarat ve Paramiliter Grupların Medyaya Yönelik Gözetimi ve Baskısı: İran Örneği - *Media Surveillance and Pressure of Intelligence and Paramilitary Groups: The Case of Iran* **142-155**

Editörden;

*“hic Rhodus, hic salta!”
“hünerimizi göstermenin zamanıdır!”
Ezop*

ASYA STUDIES (Akademik Sosyal Araştırmalar/Academic Social Studies) dergisinin on ikinci sayısını “Year: 4 - Number:12 / Summer 2020” olarak yayınlamış bulunmaktayız. Yayın hayatında dördüncü yılını kutlayan ASYA STUDIES (Akademik Sosyal Araştırmalar/Academic Social Studies), bünyesinde sosyal bilimler ve eğitim bilimleri alanındaki bilimsel çalışmalara yer vermektedir. ASYA STUDIES dergisi olarak amacımız uluslararası bir boyutta nitelikli yayınlar sunarak bilim dünyasına hizmet etmektir.

Bu sayımızda birbirinden değerli 13 araştırma makalesi yer almaktadır. Sayımızda yer alan 13 makalenin alanlarına bakıldığı zaman ise 2 Eğitim Bilimleri ve 4 adet Filoloji, 1 adet Güzel Sanatlar ve 6 adet de Sosyal ve Beşeri Bilimler temel alanlarına ait makaleler yer almaktadır.

Dergimizin tüm yayın süreçlerini ULAKBİM TR DİZİN’in belirlediği kriterlere göre yapmaya özen gösteriyoruz. Tüm aşamaları Dergipark üzerinden şeffaf bir şekilde yürütüyoruz. Tüm süreçleri bu şekilde yürüterek 2020 yılından itibaren ULAKBİM TR Dizin’de taranmayı amaçlamaktayız.

Dergimizin Summer 2020 sayısının çıkmasında emeği geçen dergi yönetimine, desteklerini veren danışma ve yayın kurulundaki değerli akademisyenler ve alan editörleri ile yazılarıyla ve hakemlikleriyle dergimize değer katan kıymetli yazar ve hakemlerimize teşekkürü bir borç biliriz. Bilim dünyasına ve akademik hayata yeni bir soluk getirmek amacıyla çıktığımız bu süreçte siz değerli akademisyenleri yazar ve hakem olarak her zaman yanımızda görmek isteriz.

Ayrıca bu süreçte görüş ve önerilerinizle bizleri en mükemmele ulaştırma noktasında yönlendirmenizi bekler, saygılar sunarız.

Doç. Dr. Serdar BULUT
ASYA STUDIES Baş Editörü

From the Editor;

“hic Rhodus, hic salta!”

“hünerimizi göstermenin zamanıdır!”

Ezop

We have published the twelve issue of ASYA STUDIES (Academic Social Research) as “Year: 4 - Number: 12 / Summer 2020”. Celebrating its four year in publication, ASYA STUDIES (Academic Social Studies) includes scientific studies in the field of social sciences and educational sciences. As ASYA STUDIES journal, our aim is to serve the scientific world by providing qualified publications to the international arena.

This issue includes 8 valuable research articles. When we look at the fields of the 13 articles in our issue, we have 2 Education Sciences and 4 Philology, 1 Fine Arts and 6 Social and Humanities articles.

We take care to carry out all publication processes of our journal according to the criteria determined by ULAKBİM TR DİZİN. We conduct all the stages transparently through Dergipark. By carrying out all processes in this way, we aim to be indexed in ULAKBİM TR Index from 2020.

We are grateful to the board of the journal who contributed to the publication of the Summer 2020 issue of our journal, to the valuable academicians and field editors who gave their support and to the valuable writers and referees who contributed to our journal with their articles and referees. In order to bring a new breath to the world of science and academic life, we would like to see you, our valuable academics, as authors and referees.

In addition, we expect you to direct us to the point of excellence with respect to your opinions and suggestions.

Assoc. Dr. Serdar Bulut
Chief Editor of ASYA STUDIES

YAYIM VE YAZIM KURALLARI

Genel İlkeler

1. *Asya Studies (Academic Social Studies)*, uluslararası hakemli bir dergi olup yayın yeri Giresun-Türkiye'dir. Yılda 4 (dört) defa yayımlanır. Gerekli durumlarda bu sayıların dışında özel sayılar ve ek sayılar yayımlayabilir.

2. *Asya Studies (Academic Social Studies)*, Eğitim Bilimlerinin tüm alanları, İlahiyat, İktisadi ve İdari Bilimler Alanı, Resim, Müzik, Beden Eğitimi, Tarih, Sanat Tarihi, Coğrafya, Dilbilim, Edebiyat gibi Asya ve Avrupa Coğrafyası'nı ilgilendiren konularda sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazıları vb. çalışmalarını yayımlayan akademik bir dergidir.

3. Bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazılarının dergi sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazı hakem sürecine gönderilir.

4. *Asya Studies (Academic Social Studies)* gönderilen yazıların bütün telif hakları dergiye ait olup, *Asya Studies* dergisinden izin alınmaksızın başka bir yerde yayınlanamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yazılardan doğabilecek herhangi bir yasal sorumluluk yazarlarına aittir. Editöryel ekip yazı üzerinde istediği değişikliği yapma hakkına sahiptir.

5. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'in yayın dili Fransızca, Türkçe, İngilizce, Rusça, Almanca, Farsça ve Arapça'dır. Ancak gerektiği takdirde diğer dillerde de yazı kabul edilebilir.

6. Makalenin başında en az 200 kelimedenden oluşan Türkçe (Öz) ve İngilizce (Abstract), 5 kelimelik Türkçe (Anahtar Kelimeler) ve İngilizce (Key Words); Türkçe ve İngilizce başlığa yer verilmelidir. Bu şartları yerine getirmeyen yazılar, hakem sürecini tamamlasalar bile yayımlanmazlar.

7. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'e gönderilen yazılar hakem sürecine gireceği için, sisteme eklenen yazıların içine isim veya yazarın kimliğini deşifre edici bilgiler konulmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazar veya yazarlar ile ilgili bilgiler makaleye editör kurulu tarafından eklenecektir.

8. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te makale sisteme yazar tarafından yüklendikten sonra aşağıdaki süreçler gerçekleşmektedir. Yüklenen makale editör/editör yardımcılar tarafından yayım ve yazım kurallarına uygunluk kontrolü yapılmaktadır. Editör onayı tamamlandıktan sonra yazı hakemlere yönlendirilmektedir. Editör onayından geçen her makale için 2 hakem atanmaktadır. Bu hakemlerden biri yabancı dil özet hakemidir, diğer hakem ise yazım kontrol hakemidir. Bu hakemlerden geçen yazılar ilgili anabilim dalında uzman akademisyenlerden oluşan 2 alan hakemine gönderilmektedir. Makaleyle ilgili hakem raporları mail yoluyla yazarlara ulaştırılmaktadır.

9. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te makaleler, dergipark üzerinden e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra makalelerin hakem sürecini editöryel ekip takip etmektedir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden (1 yabancı dil, 1 yazım kontrol, 2 alan hakemi) raporların gelmesi beklenmektedir. Tüm hakem raporları sonuçlanınca yazara e-posta yoluyla gönderilmekte ve yazarın düzeltmeleri beklenmektedir. Düzeltilen makale dergiye ulaşıncı tekrar hakemlere e-posta yoluyla gönderilmekte ve hakemlerden onay beklenmektedir.

10. Dergi sistemine eklenen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmış olmamalıdır. Sempozyum bildirimleri ise, durumun makale içinde belirtilmesiyle yayınlanabilir.

11. Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında atıf yapılan eserler, yazar soyadı sırasına göre yazar soyadı ve adı küçük yazılmış bir şekilde düzenlenmelidir.

12. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te hakemler editör ekip tarafından belirlenmekte ve sisteme eklenmektedir.

13. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te hakem sürecini tamamlayan makalelerden herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Hakem süreci tamamlayan makaleler tasarım şirketine gönderilmektedir.

14. Hakemlik süreçleri tamamlanan ve yayına hazır olan makaleleri yazarları yayından çekemez.

15. *Asya Studies* dergisi konusıyla alakalı akademisyenlerin katıldığı çalışmalar düzenleyebilmektedir.

16. *Asya Studies* dergisinde yayınlanan makalelere DOI numarası (makale kimlik numarası) ve ORCID numarası (yazar kimlik numarası) eklenmektedir.

17. Yazılar, dergi sistemine eklenirken aşağıdaki ölçülere göre düzenlenmelidir:

Sayfa Düzeni

1. Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kağıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	4 cm
Alt Kenar Boşluk	3 cm
Sol Kenar Boşluk	3 cm
Sağ Kenar Boşluk	3 cm
Yazı Tipi/ Yazı Stili	Times New Roman
Makale Sayfa Sayısı (En çok)	25
Yazı Boyutu (ana metin)	10
Boyutu (dipnot metni)	8
Paragraf Aralığı	Önce 0 nk - Sonra 0 nk
Paragraf Girintisi	1,25 cm
Satır Aralığı	Tek (1)

2. Microsoft Word programında olmayan özel bir yazı tipi (font) kullanılmış yazılarda, kullanılan yazı tipi, makale sisteme eklenirken font dosyası da eklenmelidir.

3. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

4. İmla ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun zorunlu olduğu durumlar dışında Türk Dil Kurumu imla kılavuzu esas alınmalıdır.

5. Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece tek bir formata bağlı kalınmalıdır. Her makalenin sonunda mutlaka kaynakça bulunmak zorundadır.

Yazım ve Yayın İlkeleri ile İlgili Açıklama

Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Makalenin ana başlığı 14 punto ve koyu harfli yazılmalı, İngilizce başlığı ise 12 punto ve italik yazılmalıdır.

Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 200 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında, 5 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet metni 9 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır. Özet metinleri sağ ve soldan 1cm. içten yazılmalıdır.

Ana Metin: A4 boyutunda (29.7×21 cm.) kâğıtlara, dikey olarak, MS Word programında, Times New Roman yazı karakteri ile 10 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa düzeni belirtildiği gibi olmalıdır.

Dipnot: Dipnotta yer alan bütün bilgiler 8 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır.

Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece aşağıdaki format uygulanmalıdır. Metin içi göndermeler ve Kaynakça örneklerde belirtildiği gibi olmalıdır:

Örnek Kaynak Gösterme:

Kitap İsmi – Tek Yazarlı:

Kara, Mehmet Akif (2016). *İnşaatta Göçmen Olmak*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Gönderme: (Kara, 2016: 78)

Kitap (İki Yazarlı)

Çağdaş, A. ve Şahin, Z. S. (2002). *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi*, Ankara: Nobel Yayınları.

Gönderme: (Çağdaş ve Şahin, 2002: 46)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “ve” bağlacı yerine makale dilindeki bağlacı kullanılmalıdır.

Kitap (Üç ve Daha Fazla Yazarlı)

Mehmet Dursun Erdem, Serdar Yavuz, Mehmet Gürlek, Ayhan Dost (2013). *Tarihî Türk Lehçeleri-Eski Anadolu Türkçesi Bibliyografyası*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Gönderme: (Erdem vd., 2013: 28)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “vd.” yerine makale dilindeki ek kullanılmalıdır.

Derleme Kitaptan Makale:

Mc Nally, D. (1997). “Language, History and Class Struggle”, Wood, E.M. & J.B. Foster (der.), *İn Defense of History: Marxism and the Postmodern Agenda* içinde, New York: Montly Review, 26-42.

Gönderme: (Mc Nally, 1997: 35)

Çeviri Kitap

Bolman, L. ve Deal, T. (2008). *Organizasyonları Yeniden Yapılandırma* (Çeviren: A. Aypay, A. Tanrıöğen), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gönderme: (Bolman ve Deal, 2008: 16)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “ve” bağlacı yerine makale dilindeki bağlacı kullanılmalıdır.

Dergiden

makale

Abou-el-Haj, R. A. (1982) “The Social Uses for the Past: Recent Arab Historiography of Ottoman Rule”, *International Journal of Middle Eastern Studies*, 14 (2): 185-201.

Kurum tarafında hazırlanmış bir rapor:

DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) (1994) *Temel Kadın Göstergeleri, 1978-1993*, Ankara: DİE.

World Bank (1993) *Turkey: Women in Development*, Washington, D.C: World Bank.

İki ya da Daha Fazla Ciltten Oluşan Kitaplar

Moran, B. (1995). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* (3. Cilt). İstanbul: İletişim.

Gönderme: (Moran, 1995: 103)

Yazarı Belirsiz Kitaplar

The 1995 NEA Almanac of Highereducation (1995). Washington DC: NationalEducationAssociation.
Gönderme:(The 1995 NEA Almanac, 1995: 78)

Elektronik Makale

Erdem, M.D. (2008). “Anadolu Ağızlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine”, *Turkish Studies*, 3/3, 502-562. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/565930511_Turkish_Studies_Volume_3.3_Spring_2008_p.502-562.pdf adresinden 04.06.2016 tarihinde erişildi.

Gönderme: (Erdem, 2008: 528)

Alıntılanan veya Aktaran Kaynak

Çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşmak esastır, ama aksaklıklar nedeniyle asıl kaynağa ulaşlamamışsa, dipnotta alıntılanan ya da aktarılan kaynak belirtilir. Kaynakçada alıntılanan ya da aktarılan kaynak bilgilerine yer vermeye gerek yoktur.

Gönderme: (Yavuz 2012: 8 ; Akt.: Bulut, 2016: 5)

Tez

Öztürk, S. (2004). Türkiye’de Üniversite Özerkliğinin Mali, Akademik ve Yönetmel Boyutlarıyla Kamu ve Vakıf Üniversiteleri İçin Betimlenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Gönderme: (Öztürk, 2004: 34)

Bildiri

Telli, B., Bulut, S. & Bulduk, T. B. (2014). Adıyaman Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar, Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu - I Bildiriler Kitabı 03- 04 Nisan 2014 (s.119-130), Adıyaman: Adıyaman Üniv. Yayınları.

Gönderme: (Telli, Bulut & Bulduk, 2014: 122)

Ansiklopediler

Akün, Ö. F. (1992). *Divan Edebiyatı, Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 398-422), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Gönderme: (Akün, 1992: 401)

Sözlük

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük* (genişletilmiş baskı). Ankara: TDK.

Sadie, S. (Ed). (1980). *The New Grove Dictionary of Music andMusicians*. (6th ed. Vols. pp.1-20). London: Macmillan.

Gönderme: (TDK, 2005: 255)

Web Sayfası

UNESCO (2013). World HeritageList. <http://whc.unesco.org/en/list> adresinden erişildi.

Gönderme: (UNESCO, 2013)

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number:12, p. 1-10, Summer 2020

TÜRKİYE’DE SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARI ÜZERİNE YAPILAN LİSANSÜSTÜ EĞİTİM TEZLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF POSTGRADUATE THESES ON SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS
IN TURKEY

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
05.05.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
14.06.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2020

Asya Studies

Doç. Dr. Eray Alaca
Giresun Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi
Anabilim Dalı
erayalaca@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-4886-4700>

DOI:

<https://doi.org/10.31455/asya.732746>

Öz

Ders kitapları, içerikleri ve kullanım amaçları itibarı ile her zaman inceleme konusu olmuştur. Özellikle Sosyal Bilgiler ders kitaplarına ayrı bir önem verilmiştir. Çünkü içeriğinde başta tarih, coğrafya ve yurttaşlık gibi farklı eğitim disiplinleri yer almıştır. Türkiye’de ise Sosyal Bilgiler dersi çok geç bir dönemde, 1968 yılında öğretim programlarına alındığından ders kitapları üzerine çalışmalar ve sonrasında da tartışmalar çok geç dönemde başlamıştır. Akademik düzeyde ise elde edilen verilerde de görüldüğü üzere 1998 yılından itibaren Sosyal Bilgiler ders kitaplarına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada Türkiye’de 1998-2020 yılları arasında Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine yapılan lisansüstü (yüksek lisans ve doktora) eğitim tezleri incelenmiştir. Çalışmada lisansüstü eğitim tezlerinin değerlendirilmesi için doküman incelemesi metodu ile veri toplama aracı olarak tez analiz formu kullanılmıştır. Söz konusu formda tezler; türlere, yıllara, üniversitelere, enstitülere, danışman unvanlarına, incelenen ülkelere, incelenen içeriklere ve çalışma yöntemlerine göre kategorize edilmiştir. İnceleme sonucunda elde edilen bulgular frekans ve yüzde tabloları ile gösterilerek yorumlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi’nde yapılan tarama sonucunda Sosyal Bilgiler ders kitapları ile ilgili 129 lisansüstü eğitim tezinin ulaşılmıştır. Bunların 125’i yüksek lisans düzeyinde iken 4’ünün doktora düzeyinde olması ise çalışmanın önemini daha da arttırmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın sonuç kısmında Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine yapılan tezlere yönelik tartışma ve önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doktora, Lisansüstü eğitim, Sosyal Bilgiler Ders Kitapları, Tez, Yüksek Lisans

Abstract

Textbooks have always been the subject of review in terms of their contents and their purpose of use. In particular, social studies textbooks have been given a distinct significance since their contents included different educational disciplines such as history, geography and civics. In Turkey, The Social Studies course was taken in a very late period and in 1968, studies on textbooks and later discussions began in a relatively very late period. Since 1998, studies have been carried out on social studies textbooks at academic level. In this study, graduate (Master's and Doctoral) education theses on social studies textbooks were examined in Turkey between 1998-2020. In the study, the thesis analysis form was used as a data collection tool with the document review method for the evaluation of graduate education theses. In the said form, theses are categorized according to types, years, Universities, Institutes, advisor titles, country/ countries studied, subject/ subjects studied, and study patterns. The results obtained from the examination were shown and interpreted with frequency and percentage tables. As a result of the survey conducted at the national thesis center of the Higher Education Council of the Republic of Turkey (CoHE), 129 graduate education theses with the title of Social Studies textbooks were reached. The fact that 125 of them are at the master's level and 4 are at the doctoral level further increases the importance of the study. In this context, discussions and suggestions for theses on social studies textbooks were given in the conclusion part of the study.

Keywords: Doctorate, Post Graduate Education, Social Studies Textbooks, Thesis, Master Degree

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Alaca, E. (2020). Türkiye’de Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Üzerine Yapılan Lisansüstü Eğitim Tezlerinin Değerlendirilmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year:4, Number: 12, Summer, p. 1-10.

GİRİŞ

Dünya genelinde teknolojinin gelişimine bağlı olarak bilginin dijitalleşmesi, bilginin dolaşımını artmış, bilgiye ulaşımı kolaylaştırmıştır. Bu durum eğitim alanına da yansımıştır. Ancak formel eğitimin en önemli materyali olan ders kitaplarının önemi ve işlevi devam etmiştir. Çünkü devletin yetkili kurumları tarafından, kanun ve yönetmelikler çerçevesinde, belli bir programa göre hazırlanan, açık veya örtük mesajlar içeren ders kitapları ile devletin istediği vatandaş tipini oluşturmak amaçlanmıştır (Pingel, 2010; Yıldırım, 2016). Bu nedenle ders kitapları, özellikle de “tarih eğitimi”, “coğrafya eğitimi”, “vatandaşlık eğitimi” ve “ahlak eğitimi” gibi çok geniş bir içeriğe sahip olan Sosyal Bilgiler ders kitapları akademik olsun veya olmasın her dönemde çalışma konusu olmuştur.

Fransız Devrimi sonrasında devrimin değerlerini benimsemiş, vatan sevgisi ve ulus bilinci kazanmış bireyler yetiştirmek için ders kitaplarının yeniden yazılmasını ve öğretim programlarına Sosyal Bilgiler adı ile bir ders eklenmesini savunan ünlü düşünür Condorcet ile başlayan düşünsel süreç, zaman içerisinde olgunlaşarak 1916 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde Sosyal Bilgiler adı ile bir dersin öğretim programına alınması ile sonuçlanmıştır (Palmero, 1958; İnan, 2014). Sonrasında diğer ülkeler de, öğretim programlarında değişiklikler yaparak Sosyal Bilgiler dersini öğretim programlarına eklemiştir. Bu çerçevede yazılan Sosyal Bilgiler ders kitapları ise gerek yazılış sürecinde gerekse de sonrasında, içeriğinde yer alan başta tarih, coğrafya ve vatandaşlık (yurttaşlık) konularının ulus bilinci, vatan sevgisi gibi ulusal değerleri kazandırmaktaki işlevi noktasında tartışılmış ve eleştirilmiştir.

Türkiye’de ise Sosyal Bilgiler adı altında bir dersin öğretim programına alınması oldukça geç bir dönemde, 1968 yılında olmuştur. Önce ilkokulların sonra da ortaokulların öğretim programına alınan bu ders kapsamında Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yeni Sosyal Bilgiler ders kitaplarının öğrenime alınacağı duyurulmuşsa da yazımı ve basımındaki gecikmelere bağlı olarak, öğrenimden kaldırılan “tarih”, “coğrafya” ve “yurttaşlık bilgisi” ders kitaplarının geçici bir süre kullanımına izin verilmiştir (TD, 1970, 33/1608). Ardından da MEB özel yayınevleri tarafından yazılan ve basımı yapılan Sosyal Bilgiler ders kitaplarının yardımcı ders kitabı olarak kullanılmasına izin vermiştir (TD, 1971, 34/1658; TD, 1972, 35/1698). MEB tarafından yazımı ve basımı yapılan ilk Sosyal Bilgiler ders kitabı ise ancak 1975 yılında öğrenime alınabilmiştir (TD, 1975a, 38/1838; TD, 1975b,38/1852). 1985 yılında ortaokulların ders programlarında değişiklik yapılarak Sosyal Bilgiler dersi programdan çıkarılmıştır. Dolayısı ile Sosyal Bilgiler ders kitapları da öğrenimden kaldırılmıştır (TD, 1985, 48/2191; TD, 1986, 49/2209). İlkokulların 4. ve 5. sınıflarındaki Sosyal Bilgiler dersi ise programda devam ettiğinden Sosyal Bilgiler ders kitapları da aynı şekilde öğrenimde kalmıştır.

1998 yılından itibaren ilköğretimin yeniden yapılandırılmasından hareketle ilkokul ve ortaokul ayrımı kaldırılmış, ilköğretim adı altında kesintisiz sekiz yıllık eğitime geçilmiştir. İlköğretim programında bütünlüğü sağlamak amacı ile 4. ve 5. sınıflarda verilmekte olan Sosyal Bilgiler dersleri devam etmiş, 6. ve 7. sınıflarda ise Sosyal Bilgiler dersi tekrar programa eklenmiştir. Bu kapsamda ilköğretim 4., 5., 6. ve 7. sınıflar için Sosyal Bilgiler ders kitapları yeniden yazdırılarak öğrenime alınmıştır (Alaca, 2017). Ancak Sosyal Bilgiler dersi ve ders kitapları ilköğretim ile sınırlı kalmamıştır. Aynı tarihte öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumları olan eğitim fakültelerinde de “Sosyal Bilgiler Öğretmenliği” lisans programı açılmıştır.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK)/ Dünya Bankası Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi Projesi kapsamında 1998 yılı itibarı ile eğitim fakülteleri yeniden düzenlenmiş, öğretmen yetiştirme üniversiteler bünyesindeki eğitim fakültelerine bırakılmıştır. Bu kapsamda hazırlanan “Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları” arasında yer alan “Sosyal Bilgiler Öğretmenliği” lisans programına diğer öğretmenlik programlarına olduğu gibi “Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi” adı ile bir ders konulmuştur. 2 saati teorik, 2 saati uygulama olmak üzere toplamda haftalık 4 saat olan bu dersin kredisi 3’tür. 7. Yarıyılıda verilen bu dersin içeriğine bakıldığında “*Konu alanında MEB tarafından onaylanmış ders kitaplarının ve öğretim programlarının eleştirel bir bakış açısı ile incelenmesi; kitapların içerik, dil, öğrenci seviyesine uygunluk, format, çekicilik, anlamlı öğrenmeye katkısı, öğretimde kullanım kolaylığı, vb. açılarından incelenmesi*” amaçlanmıştır (YÖK, 1998). Bu dersin adı 2007 yılında “Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İncelemeleri” olarak değiştirilmiş, içeriği ise “*Sosyal bilgiler alanında yazılmış öğretmen ve öğrenci çalışma kitaplarının incelenmesi*” şeklinde güncellenmiştir (Web, 1). Ancak Sosyal Bilgiler ders kitaplarının incelenmesine yönelik dersin içeriğinde tek cümlelik ve genel bir ifadenin yer alması, dersin içeriğinin dersi verecek öğretim elemanının inisiyatifine bırakılmasına sebep olmuştur.

2018 yılında YÖK eğitim fakültelerinin öğretmen yetiştirme programlarını ve ders içeriklerini yeniden düzenlemiştir. Bu kapsamda Sosyal Bilgiler öğretmenliği lisans programında yer alan “Sosyal

Bilgiler Ders Kitabı İncelemeleri” adlı ders zorunlu ders olmaktan çıkarılmış, “Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İncelemesi” adı ile alan eğitimi seçmeli dersler arasına alınmıştır (Web 2). Haftada 2 saat teorik ve kredisi 2 olan bu ders ile “*Ders kitabında olması gereken fiziksel, eğitsel tasarım, görsel tasarım ve dil anlatım özellikleri ve standartlar; ders kitaplarının içeriklerinin programa uygunluğu; mevcut ders kitaplarından bazılarının içerik, dil, öğrenci seviyesine uygunluk, format, çekicilik, anlamlı öğrenmeye katkısı, öğretimde kullanım kolaylığı vb. açılardan incelenmesi*” amaçlanmıştır.

Lisans düzeyinde önemli bir yer tutan ders kitabı incelemesi lisansüstü eğitim düzeyinde hazırlanan tezler ile daha da önem kazanmaktadır. Çünkü lisansüstü eğitim tezleri herhangi bir alana yönelik eksiklikleri ve/veya problemleri bilimsel ölçütleri esas alarak ortaya koyan ve çözümler üreten çalışmalardır (Alaca, 2018). Elde edilen bulgular, sonuçlar ve öneriler ile alana katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Bu yönü ile genelde ders kitapları, özeldense Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine hazırlanan lisansüstü eğitim tezleri çalışma alanı ve alana yaptığı katkılar nedeni ile önem taşımaktadır.

YÖK Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi verilerinin esas alındığı bu çalışmada Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine hazırlanan lisansüstü eğitim tezleri çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Çalışmada, Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine yapılan lisansüstü eğitim tezleri; türlerine, kabul edildikleri yıllara, üniversitelere, kabul edildikleri enstitülere, danışman unvanlarına, incelenen ülkelere, incelenen içeriklere ve kullanılan çalışma yöntemlerine göre kategorileştirilerek dağılımlarının nasıl olduğuna yönelik tespitlerde bulunulmuştur.

YÖNTEM

Çalışmada nitel yöntemlerden doküman analizi kullanılmıştır. Doğrudan gözlem ve görüşme imkânının olmadığı çalışmalarda problem ile ilişkili yazılı ve görsel materyallerin incelendiği bir yöntem olan doküman analizi tek başına bir çalışma modeli de olabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2019). Çalışma, YÖK Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi veri tabanından “Sosyal Bilgiler ders kitapları”, “Sosyal Bilgiler kitapları”, “Sosyal Bilgiler ders kitabı” ve “Sosyal Bilgiler kitabı” şeklinde yapılan arama sonucunda ulaşılan 129 lisansüstü (yüksek lisans ve doktora) eğitim tezi çalışmasından oluşmaktadır. Bu kapsamda tezleri tespit edebilmek için YÖK Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi’ne 14. 08. 2019 tarihinde ilk giriş yapılmıştır. Elde edilen veriler çalışma için işlenirken, farklı tarihlerde YÖK Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi’nde aynı kelime grupları ile aramalar yapılarak çalışma güncel tutulmuştur. YÖK Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi’nde son arama ise 28.04.2020 tarihinde yapılmıştır. Elde edilen bulgular tablolara dönüştürülerek frekans ve yüzde ile değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

BULGULAR

Çalışmada Türkiye’de devlet ve vakıf üniversiteleri olmak üzere 45 üniversitede hazırlanmış 129 lisansüstü eğitim tezi; tür, üniversite adı, kabul edildiği yıl, kabul edildiği enstitü, tezi yöneten danışmanın unvanı, incelenen ülkeler, incelenen içerikler ve kullanılan çalışma yöntemleri başlıkları altında kategorilere ayrılmıştır.

Türlerine Göre Lisansüstü Eğitim Tezleri

Türkiye’de Yükseköğretim kurumlarında “yüksek lisans”, “doktora”, “sanatta yeterlilik”, “tıpta uzmanlık”, “diş hekimliği uzmanlık” ve “tıpta yan dal uzmanlık” olmak üzere lisansüstü eğitim tezleri hazırlanmaktadır. Sosyal Bilgiler ders kitapları alanında yapılan lisansüstü eğitim tezleri yüksek lisans ve doktora düzeyinde olmaktadır. Lisansüstü eğitim tezlerinin dağılımı aşağıda tablo 1.’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Türlerine Göre Lisansüstü Eğitim Tezlerinin Dağılımı

Tez Türü	f	%
Yüksek Lisans	125	96,9
Doktora	4	3,1
Toplam	129	100

Tablo 1.’de görüldüğü üzere Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine yapılan 129 lisansüstü eğitim tezinden 125’inin (%96,9) yüksek lisans, 4’ünün (%3,1) ise doktora düzeyinde olduğu görülmüştür. Yüksek lisans düzeyinde hazırlanan tezlerin fazlalığına oranla doktora düzeyinde hazırlanan tezler ise çok az olup, 3’ü Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde, 1’i ise Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü’nde hazırlanmıştır. Söz konusu doktora tezlerini hazırlayanların yüksek lisans tezleri

incelendiğinde ise Sosyal Bilgiler ders kitapları ile ilgili olmadığı görülmüştür. Bu çerçevede aşağıda Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine doktora düzeyinde tez hazırlayanların tezleri ile yine yüksek lisans düzeyinde hazırladıkları tezler verilmiştir:

- Gazi Cömert, 2019 yılında Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde “*İran Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İncelenmesi*” adlı doktora tezini hazırlamıştır. Cömert'in yüksek lisans tezi Sosyal Bilgiler ile ilgili olmayıp 2014 yılında Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde “*İptidailerde Kullanılan Coğrafya Kitaplarının İncelenmesine Bir Örnek: Küçüklere Coğrafya Hikayeleri*” adlı tezdır.
- Yakup Subaşı, 2017 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde “*Türkiye ve İran Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Edebi Ürünlerin Kullanımı*” adlı doktora tezini hazırlamıştır. Subaşı'nın yüksek lisans tezi Sosyal Bilgiler ile ilgili olup 2014 yılında Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde “*Erich Fromm ve Türkiye'de Sosyal Bilgiler Eğitimi*” adlı tezdır.
- Zihni Mery, 2012 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde “*Türkiye ve ABD'deki Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Çocukların Katılım Haklarına Yer Verilme Düzeyinin Karşılaştırılması*” adlı doktora tezini hazırlamıştır. Ancak Mery'in de yüksek lisans tezi Sosyal Bilgiler ile ilgili olmayıp 2005 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde “*Demokrasi ve İnsan Haklarının 1980-2000 Yılları Arası Lise Tarih Kitaplarına ve Tarih Müfredat Programlarına Yansımaları*” adlı tezdır.
- Mehmet Şahin, 2011 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde “*Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Mesaj Tasarımı İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi*” adlı doktora tezini hazırlamıştır. Ancak yüksek lisans tezi Sosyal Bilgiler ile ilgili olmayıp 1996 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde “*Milli Eğitim Bakanlığı Hizmetiçi Eğitim Faaliyetlerinde Karşılaşılan Sorunlar*” adlı tezdır.

Görüldüğü üzere Cömert (2014), coğrafya ders kitapları; Subaşı (2014), 7. Sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programı; Mery (2005), tarih ders kitapları ve tarih öğretim programı; Şahin (1996), Milli Eğitim Bakanlığı'nın düzenlediği hizmet içi eğitim çalışmaları sırasında karşılaşılan sorunlar üzerine çalışmıştır. Yüksek lisans düzeyinde Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine tez hazırlayanların ise bir üst aşama olan doktora düzeyinde başka çalışma alanlarına yönelmeleri ya da Sosyal Bilgiler dışında başka çalışma alanlarına yönelmeleri dikkat çekici bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Zira yüksek lisans düzeyinde elde edilen bilgi ve birikim bir üst düzey olan doktora düzeyine taşındığında alana daha çok katkı sağlayacaktır.

Kabul Edilme Yıllarına Göre Lisansüstü Eğitim Tezleri

Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine yapılan lisansüstü eğitim tezlerinin ilki yüksek lisans düzeyinde olup 1998 yılında kabul edilmiştir. Çalışmada 1998-2020 yılları arasında kabul edilen lisansüstü eğitim tezlerinin yıllara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2. Kabul Edilme Yıllarına Göre Lisansüstü Eğitim Tezlerinin Dağılımı

Yıl	Yüksek Lisans		Doktora	
	f	%	f	%
1998	1	0,8	-	-
1999	1	0,8	-	-
2000	2	1,6	-	-
2001	1	0,8	-	-
2002	2	1,6	-	-
2003	4	3,2	-	-
2004	1	0,8	-	-
2005	2	1,6	-	-
2006	2	1,6	-	-
2007	7	5,6	-	-
2008	7	5,6	-	-
2009	3	2,4	-	-
2010	8	6,4	-	-

2011	4	3,2	1	25
2012	2	1,6	1	25
2013	2	1,6	-	-
2014	4	3,2	-	-
2015	6	4,8	-	-
2016	10	8,0	-	-
2017	11	8,8	1	25
2018	11	8,8	-	-
2019	33	26,4	1	25
2020	1	0,8	-	-
Toplam	125	100	4	100

Tablo 2.’ de görüldüğü üzere YÖK Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi’nden elde edilen veriler doğrultusunda Türkiye’de Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine ilk lisansüstü eğitim tezi yüksek lisans düzeyinde 1998 yılında Hülya Gölgesiz Gedikler tarafından hazırlanan “*İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Tarih Konularının İşlenişi*” adlı tez olmuştur. Elde edilen verilere bakıldığında Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine yapılan yüksek lisans düzeyindeki tezlerde her yıl en az bir tez hazırlanmıştır. Hazırlanan tez sayısında bazı yıllarda artış, bazı yıllarda düşüş olurken 2015 yılından itibaren her yıl artış devam etmiştir. 2019 yılında ise 33 (%26,4) yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu çalışmanın 2020 yılının içinde olması ve 2020 yılı verilerini de kapsamına bağlı olarak 1 yüksek lisans tezi tespit edilmiştir. Doktora düzeyinde ilk tez ise 2011 yılında kabul edilmiştir. Ardından 2012, 2017 ve 2019 yıllarında birer doktora düzeyinde tez hazırlanmıştır. Yüksek lisans düzeyinde Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine hazırlanan tezlerde artış olmasına rağmen doktora düzeyinde hazırlanan tezlerde ise artış olmamıştır.

Üniversitelere Göre Lisansüstü Eğitim Tezleri

Türkiye’de 2020 yılı itibarı ile 129’u devlet, 73’ü vakıf olmak üzere 202 üniversite bulunmaktadır. Bu üniversitelerden sadece 45’ inde, 43’ü devlet 2’ si vakıf olmak üzere, Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine yapılmış lisansüstü eğitim tezlerine ulaşılmıştır. Tezlerin üniversitelere göre dağılımı aşağıda tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Üniversitelere Göre Lisansüstü Eğitim Tezlerinin Dağılımı

Üniversite	Yüksek Lisans		Doktora	
	f	%	f	%
Adıyaman	3	2,4	-	-
Afyon Kocatepe	4	3,2	-	-
Ağrı İbrahim Çeçen	2	1,6	-	-
Akdeniz	4	3,2	-	-
Aksaray	2	1,6	-	-
Anadolu	3	2,4	-	-
Ankara	2	1,6	-	-
Atatürk	5	4,0	-	-
Aydın Adnan Menderes	4	3,2	-	-
Balıkesir	3	2,4	-	-
Bolu Abant İzzet Baysal	2	1,6	-	-
Burdur Mehmet Akif Ersoy	5	4,0	-	-
Celal Bayar	3	2,4	-	-
Çanakkale Onsekiz Mart	1	0,8	-	-
Çukurova	5	4,0	-	-
Dokuz Eylül	6	4,8	-	-
Erciyes	1	0,8	-	-
Erzincan	1	0,8	-	-
Fırat	3	2,4	-	-

Gazi	13	10,4	3	75
Giresun	2	1,6	-	-
Hacettepe	2	1,6	-	-
Hatay Mustafa Kemal	1	0,8	-	-
İnönü	1	0,8	-	-
İstanbul	1	0,8	-	-
İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa	1	0,8	-	-
Kastamonu	2	1,6	-	-
Kırşehir Ahi Evran	2	1,6	-	-
Kocaeli	1	0,8	-	-
Koç	1	0,8	-	-
KTO Karatay	1	0,8	-	-
Marmara	3	2,4	1	25
Mimar Sinan Güzel Sanatlar	1	0,8	-	-
Muğla Sıtkı Koçman	5	4,0	-	-
Necmettin Erbakan	3	2,4	-	-
Niğde/Niğde Ömer Halisdemir	4	3,2	-	-
Ondokuz Mayıs	1	0,8	-	-
Ordu	1	0,8	-	-
Recep Tayyip Erdoğan	1	0,8	-	-
Sakarya	6	4,8	-	-
Selçuk	4	3,2	-	-
Sivas Cumhuriyet	1	0,8	-	-
Tokat Gaziosmanpaşa	5	4,0	-	-
Uşak	2	1,6	-	--
Yıldız Teknik	1	0,8	-	-
Toplam	125	100	4	100

Tablo 3.' te görüldüğü üzere Türkiye'de 45 üniversitede Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine yüksek lisans düzeyinde 125 tez hazırlanmıştır. Bu üniversiteler arasında Türkiye'nin köklü üniversitelerinden Gazi Üniversitesi 13(%10,4) tez ile öne çıkmaktadır. Aynı durum doktora düzeyindeki tezlerde de görülmektedir. Doktora düzeyinde yapılan 4 tezden 3'ü (%75) Gazi Üniversitesi'nde 1'i (%25) ise Marmara Üniversitesinde hazırlanmıştır.

Kabul Edildikleri Enstitülere Göre Lisansüstü Eğitim Tezleri

Türkiye'de lisansüstü eğitim tezleri üniversitelerin enstitüleri tarafından takip edilmekte, onaylanmakta ve kabul edilmektedir. Ardından YÖK Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi'nde yazar izin vermiş ise tezin tamamı, yazar herhangi bir kısıtlama getirmişse sadece tez ile ilgili temel bilgiler Türkçe ve İngilizce özetler yayınlanmaktadır. YÖK Başkanlığı'nın 2020 yılı verilerine göre, Türkiye'de "Sosyal Bilimler", "Eğitim", "Eğitim Bilimleri", "Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi", "Avrasya", "Ortaoğu Araştırmaları" ve "Türkiyat Araştırmaları" gibi farklı adlar altında 469 devlet, 180 vakıf olmak üzere 649 enstitü bulunmaktadır(Web, 3). 2018 yılında YÖK'ün aldığı karar kapsamında yeni kurulan üniversitelerde "Lisansüstü Eğitim Enstitüsü" kurulmaya, eski üniversitelerdeki enstitülerin ise "Lisansüstü Eğitim Enstitüsü" adı altında birleştirilmesine başlanmıştır. Çalışmada Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine yapılan lisansüstü eğitim tezlerinin "Sosyal Bilimler Enstitüsü", "Eğitim Bilimleri Enstitüsü" ve "Lisansüstü Eğitim Enstitüsü" bünyesinde hazırlandığı görülmüştür.

Tablo 4.Kabul Edildikleri Enstitülere Göre Lisansüstü Eğitim Tezlerinin Dağılımı

Enstitü	Yüksek Lisans		Doktora	
	f	%	f	%
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	63	50,4	4	100
Sosyal Bilimler Enstitüsü	61	48,8	-	-
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	1	0,8	-	-
Toplam	125	100	4	100

Tablo 4.’ te görüldüğü üzere üniversitelerin Eğitim Bilimleri Enstitülerinde 63 (%50,4), Sosyal Bilimler Enstitülerinde 61 (%48,8), Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde ise 1 (%0,8) yüksek lisans düzeyinde tez hazırlanmıştır. Doktora düzeyindeki 4 (%100) tez ise Eğitim Bilimleri Enstitülerinde hazırlanmıştır.

Danışman Unvanına Göre Lisansüstü Eğitim Tezleri

Türkiye’de üniversitelerde lisansüstü eğitim tezlerinde danışmanlık yapabilmek için öğretim üyesi olmak ve öğretim üyesi olabilmek için de en az Doktora (Dr.) derecesine sahip olmak gerekmektedir. Öğretim üyelerinin Yardımcı Doçent Doktor(Yrd. Doç. Dr.)/Doktor Öğretim Üyesi(Dr. Öğr. Üyesi)¹, Doçent Doktor(Doç. Dr.) ve Profesör Doktor(Prof. Dr.) unvanları çeşitli akademik ölçütlere göre verilmektedir.

Tablo 5.Danışman Unvanına Göre Lisansüstü Eğitim Tezlerinin Dağılımı

Unvan	Yüksek Lisans		Doktora	
	f	%	f	%
Prof. Dr.	33	26,4	4	100
Doç. Dr.	45	36,	-	-
Dr. Öğr. Üyesi/Yrd. Doç. Dr.	47	37,6	-	-
Toplam	125	100	4	100

Tablo 5.’ te görüldüğü üzere 125 yüksek lisans düzeyindeki tez danışmanlıklarından 33’ü (%26,4) Prof. Dr., 45’i (%36) Doç. Dr., 47’si (%37,6) Dr. Öğr. Üyesi/Yrd. Doç. Dr. unvanlı öğretim üyeleri tarafından yürütülmüştür. Doktora düzeyindeki 4 (%100) tezin danışmanlıkları ise Prof. Dr. unvanlı öğretim üyeleri tarafından yürütülmüştür

İncelenen Ülkelere Göre Lisansüstü Eğitim Tezleri

Sosyal Bilgiler ders kitaplarına yönelik lisansüstü eğitim tezlerinin, incelenen ülke/ülkelere göre dağılımı aşağıda tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. İncelenen Ülkelere Göre Lisansüstü Eğitim Tezlerinin Dağılımı

Ülke	Yüksek Lisans		Doktora	
	f	%	f	%
Türkiye	120	96	1	25
Türkiye ve Yabancı Ülke/Ülkeler	5	4	2	50
Yabancı Ülke/Ülkeler	-	-	1	25
Toplam	125	100	4	100

Tablo 6.’da görüldüğü üzere yüksek lisans düzeyindeki tezlerden 120’si (%96) Türkiye’deki Sosyal Bilgiler ders kitaplarının, 5’i (%4) Türkiye ve yabancı ülkelerdeki Sosyal Bilgiler ders kitaplarının çeşitli değişkenler açısından karşılaştırılması şeklinde olmuştur. Aynı şekilde doktora düzeyindeki tezlerden 2’si (%50) Türkiye ve yabancı ülke/ülkelerin Sosyal Bilgiler ders kitaplarının, 1’i (%25) Türkiye’deki Sosyal Bilgiler ders kitabının, 1’i (%25) yabancı bir ülkedeki Sosyal Bilgiler ders kitabının başta içerik olmak üzere çeşitli değişkenler açısından karşılaştırılması şeklinde olmuştur.

¹1982 yılında çıkarılan 2547 sayılı kanun kapsamındaki unvanlardan biri olan Yardımcı Doçentlik (Yrd. Doç.) unvanı, 2018 yılında çıkarılan 7100 sayılı kanun kapsamında Doktor Öğretim Üyesi (Dr. Öğr. Üyesi) olmuştur.

İncelenen İçeriklere Göre Lisansüstü Eğitim Tezleri

Sosyal Bilgiler ders kitaplarına yönelik lisansüstü eğitim tezlerinin başlığına göre incelenen içerikler aşağıda tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. İncelenen İçeriklere Göre Lisansüstü Eğitim Tezlerinin Dağılımı

İçerik	Yüksek Lisans		Doktora	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Metin (Dil, anlatım vb.)	61	48,8	-	-
Görsel (Harita, resim, illüstrasyon vb.)	8	6,4	-	-
Metin-Görsel (Dil, anlatım, harita, resim vb.)	13	10,4	4	100
Görüş- Tutum-Algı (Öğrenci, öğretmen, denetçi, müfettiş vb.)	43	34,4	-	-
Toplam	125	100	4	100

Tablo 7’de görüldüğü üzere yüksek lisans düzeyinde hazırlanan tezlerden 61’inde (%48,8) metinler dil ve anlatım gibi içerikler açısından, 8’inde (%6,4) kullanılan resimler ve haritalar gibi görseller açısından ve 13’ünde (%10,4) ise metin ve görsel açısından Sosyal Bilgiler ders kitapları analiz edilmiştir. Tezlerin 43’ünde (%34,4) ise öğrenci, öğretmen, müfettiş, uzman gibi kişilerden görüş alınmış, tutum ve algı ölçülmüştür.

Çalışma Yöntemlerine Göre Lisansüstü Eğitim Tezleri

Sosyal Bilgiler ders kitaplarına yönelik lisansüstü eğitim tezlerde kullanılan çalışma yöntemlerine göre dağılımları aşağıda tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Çalışma Yöntemlerine Göre Lisansüstü Eğitim Tezlerinin Dağılımı

Yöntem	Yüksek Lisans		Doktora	
	<i>F</i>	%	<i>f</i>	%
Nitel (Doküman analizi vb.)	82	65,6	4	100
Nicel (Anket, ölçek vb.)	17	13,6	-	-
Nitel-Nicel (Doküman analizi, betimsel analiz, ölçek, anket vb.)	26	20,8	-	-
Toplam	125	100	4	100

Tablo 8.’de görüldüğü üzere yüksek lisans düzeyindeki tezlerden 82’sinde (%65,6) nitel, 17’sinde (%13,6) nicel ve 26’sında (%20,8) nitel-nicel yöntem bir arada kullanılmıştır. Doktora düzeyindeki tezlerde ise nitel yöntem kullanılmıştır. Yüksek lisans ve doktora düzeylerindeki tezlerde nitel yöntemlerin fazla olmasının nedeni ders kitaplarının içeriğine yönelik çalışmalarda genel olarak doküman analizinin kullanılmasıdır. Nicel ve nitel-nicel yöntemlerin yer aldığı tezler ise güncel Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine hazırlanmıştır. Öğrenimde olan Sosyal Bilgiler ders kitapları için öğretmen ve öğrencilere anket uygulanarak ve/veya tutum ölçeği ile veriler elde edilmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkiye’de 1998-2020 yılları arasında Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine hazırlanan lisansüstü eğitim tezleri incelenmiştir. 125’i yüksek lisans düzeyinde, 4’ü ise doktora düzeyinde olmak üzere YÖK Başkanlığı Tez Merkezi’nde bulunan 129 lisansüstü eğitim tezinin ulaşılmıştır. Tezler kendi içinde kategorilere ayrılmış, elde edilen sonuçlar tablolar haline getirilerek yorumlanmıştır. Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine ilk lisansüstü eğitim tezinin yapıldığı 1998 yılından günümüze kadar yüksek lisans ve doktora düzeyinde olmak üzere hazırlanmış olan 129 lisansüstü eğitim

tezinin, Türkiye’deki üniversite ve enstitü sayısı açısından değerlendirildiğinde oldukça düşük kaldığı görülmektedir.

YÖK’ün verilerine göre, Türkiye’deki 129 Devlet üniversitesi ve 73 vakıf üniversitesinde 92 Eğitim Fakültesi ve 5 Eğitim Bilimleri Fakültesi bulunmaktadır. Bu fakültelerde ise 87 Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü ve onun altında da 87 Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı bulunmaktadır(Web 2).Bu veriler dikkate alındığında çalışmanın konusu olan Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine hazırlanan lisansüstü eğitim tezlerinin sayısal olarak düşük kaldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Buna benzer bir durum Alaca (2018)’nin “*Examination of Postgraduate Theses on History Textbooks in Turkey in Terms of Some Variables*” adlı tarih ders kitapları üzerine yapılan lisansüstü eğitim tezlerine yönelik çalışmasında da görülmektedir. Çalışmasında ortaya çıkan kategoriler ile bu çalışmada ortaya çıkan kategoriler benzerlik gösterirken, aynı şekilde bazı rakamlarda birbirine yakınlık göstermektedir. Bu durum, üzerinde çalışılan lisansüstü eğitim tezlerinde başta incelenen içeriklerin ve kullanılan çalışma yöntemlerinin benzer olması ile açıklanabilir.

Çalışmada ortaya çıkan sonuçlardan biri de akademik olarak son düzey olan doktora düzeyindeki tezlerin yetersizliğidir. Oysa ki doktora tezi, önceden elde edilen akademik bilgi ve birikimin olgunlaştığı ve ortaya özgün bir çalışmanın çıktığı, ulusal ve uluslararası alana katkı sağlayan akademik çalışmadır. Elde edilen verilere bakıldığında Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine yapılan lisansüstü eğitim tezlerinin genel olarak yüksek lisans düzeyinde yoğunlaştığı, doktora düzeyinde ise çok az olduğu görülmektedir. Özellikle Gazi Üniversitesi, 13 (%10,4) yüksek lisans tezi ve 3 (%75) doktora tezi ile en fazla tez hazırlanan üniversite olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna benzer bir durum Şahin, Yıldız ve Duman (2011)’in yaptıkları “*Türkiye’deki Sosyal Bilgiler Eğitimi Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme*” adlı çalışmada da görülmekte ve söz konusu durum Gazi Üniversitesi’nin öğretim üyesi kadrosunun ve öğrenci sayısının fazlalığı ile açıklanmaktadır. Söz konusu tespit doğru olmakla birlikte Gazi Üniversitesi’nin eğitim temelli köklü geçmişi ve kurumsal kimliği, genel olarak Türkiye’deki eğitim alanında yapılan çalışmalarda öne çıkmasında etkili olmaktadır.

Çalışmada elde edilen sonuçlardan bir diğeri ise tezlerde incelenen Sosyal Bilgiler ders kitaplarının yüksek lisans düzeyinde 120 (%96), doktora düzeyinde 3 (%75) gibi oldukça yüksek bir oranda Türkiye ile ilgili olmasıdır. Türkiye dışındaki ülkelerin Sosyal Bilgiler ders kitaplarına yönelik yüksek lisans düzeyinde tez hazırlanmamış, sadece doktora düzeyinde 1 (%25) tez hazırlanmıştır. Türkiye ile diğer ülkelerin Sosyal Bilgiler ders kitaplarının karşılaştırıldığı tezlerin 5 (%4) oranında yüksek lisans düzeyinde olduğu görülmüştür. Bu durum hazırlanan tezlerin çoğunluk olarak Türkiye ile sınırlı kalmasına diğer ülkelerdeki Sosyal Bilgiler ders kitapları hakkında yeterince bilgi edinilememesine sebep olmaktadır. Buna benzer bir durum Tarman, Acun ve Yüksel (2010)’in yaptıkları “*Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanındaki Tezlerin Değerlendirilmesi*” adlı çalışmada da görülmekte ve kıyaslama yapılan tezlerin çok az ülke ile sınırlı kaldığına yer verilmektedir.

Sosyal Bilgiler ders kitabı incelemelerinde, Sosyal Bilgiler ders kitabı sadece bir ders kitabı olarak değerlendirilmemelidir. Her ders kitabı devletin yetkili kıldığı kurumlar tarafından hazırlanan ve onaylanan belli bir öğretim programı çerçevesinde hazırlanmaktadır. Ayrıca ders kitapları hazırladıkları ülkenin eğitim sistemini, kültürel değerlerini ve toplumsal yapısını da vermektedir. Bu çerçevede Sosyal Bilgiler ders kitaplarının içeriğinde birden çok disiplini barındırdığından hareketle sadece Türkiye ile değil, diğer ülkelerin Sosyal Bilgiler ders kitaplarının da çeşitli değişkenler açısından incelendiği ve Türkiye’deki Sosyal Bilgiler ders kitapları ile olan farklılıklarını ya da benzerliklerini ortaya koyabilen tezler hazırlanmalıdır. Böylece hem ders kitabı hem de öğretim programları hakkında karşılaştırma imkânı elde edilebileceğinden akademik olduğu kadar Milli Eğitim boyutunda da katkı sunulacaktır. Bu tezlerin doktora düzeyinde artırılması ise alana çok ciddi katkılar sağlayacaktır.

Lisansüstü eğitim tezleri bir alan ile ilgili olarak literatür taramasının yapıldığı, bilgi ve belgelerin elde edilerek yorumlandığı alana katkı sağlayan özgün çalışmalardır. Ancak Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine hazırlanan lisansüstü eğitim tezlerinin azlığı, özellikle de doktora düzeyindeki tezlerin azlığı alana yönelik katkıyı sınırlandırmaktadır. Çünkü doktora lisansüstü eğitimin en son ve en önemli düzeyidir. Diğer ülkelerdeki Sosyal Bilgiler ders kitaplarının incelenmesine yönelik tezler daha da artırılmalıdır. Metin, görsel, ölçme ve değerlendirme boyutunda Sosyal Bilgiler ders kitaplarının özellikle öğretmen, öğrenci ve öğretim elemanlarının görüşleri ekseninde alana katkı sağlayacak tezler hazırlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Alaca, E.(2019). Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İncelemeleri. T. Çelikkaya, Ç. Öztürk Demirbaş, T. Yıldırım, H. Yakar (Ed.).*Yeni Program ve Ders İçeriklerine Göre Sosyal Bilgiler Öğretimi II* içinde.(1-21). Ankara: Pegem Akademi.
- Alaca, E.(2018). Examination of Postgraduate Theses on History Textbooks in Turkey in Terms of Some Variables. *European Journal of Educational Research*, 7(2), 225-232.
- Alaca, E.(2017). Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Üzerine Bir Değerlendirme. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(18), 759-785.
- Ata, B. (2006). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı. C. Öztürk (Ed.). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi: Yapılandırmacı Bir Yaklaşım* içinde. (ss.33-47). Ankara: Pegem Akademi.
- Cömert, G.(2019). *İran Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İncelenmesi*(Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Cömert, G.(2014). *İptidailerde Kullanılan Coğrafya Kitaplarının İncelenmesine Bir Örnek: Küçüklere Coğrafya Hikayeleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gölgesiz Gedikler, H.(1998). *İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Tarih Konularının İşlenişi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnan, S. (2014). *Sosyal Bilgiler Eğitimine Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Merey, Z. (2012). *Türkiye ve ABD'deki Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Çocukların Katılım Haklarına Yer Verilme Düzeyinin Karşılaştırılması* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Merey, Z. (2005). *Demokrasi ve İnsan Haklarının 1980-2000 Yılları Arası Lise Tarih Kitaplarına Ve Tarih Müfredat Programlarına Yansımaları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Palmero, J. (1968). *Histoire des Institutions et Des Doctrines Pédagogiques Par Les Textes*, Paris : Société Universitaire d'Éditions et de Librairie.
- Pingel, F. (2010). *UNESCO Guidebook On Textbook Research and Textbook Revision* (2nd revised and updateedition). Paris/Braunschweig: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization/Georg Eckert Institute for International Textbook Research.
- Subaşı, Y. (2017). *Türkiye ve İran Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Edebi Ürünlerin Kullanımı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Subaşı, Y. (2014). *Erich Fromm ve Türkiye'de Sosyal Bilgiler Eğitimi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, M., Gögebakan Yıldız, D., Duman, R. (2011).Türkiye'deki Sosyal Bilgiler Eğitimi Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2(2),96-121.
- Şahin, M. (2011). *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Mesaj Tasarımı İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şahin, M. (1996). *Milli Eğitim Bakanlığı Hizmetiçi Eğitim Faaliyetlerinde Karşılaşılan Sorunlar* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tarman, B., Acun, İ., Yüksel, Z. (2010). Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanındaki Tezlerin Değerlendirilmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3),725 -746.
- Tebliğler Dergisi [TD]. (1970). *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 33(1608).
- Tebliğler Dergisi [TD]. (1971). *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 33(1658).
- Tebliğler Dergisi [TD]. (1972). *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 35(1698).
- Tebliğler Dergisi [TD]. (1973). *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 36(1745).
- Tebliğler Dergisi [TD]. (1974). *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 37(1790).
- Tebliğler Dergisi [TD]. (1975a). *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 38(1838).
- Tebliğler Dergisi [TD]. (1975b). *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 38(1852).
- Tebliğler Dergisi [TD]. (1985). *T.C. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Tebliğler Dergisi*,48(2191).
- Tebliğler Dergisi [TD]. (1986). *T.C. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Tebliğler Dergisi*,49(2209).
- Web 1: <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/egitim-fakultesi-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari.pdf>
- Web 2: <https://istatistik.yok.gov.tr/>
- Web 3: <https://www.yok.gov.tr/kurumsal/idari-birimler/egitim-ogretim-dairesi/yeni-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, T. (2016). *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi*. Ankara: Yeni İnsan Yayınevi.
- Yükseköğretim Kurulu [YÖK]. (1998). *Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları*. Ankara.

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar

Year: 4 - Number:12, p. 11-20, Summer 2020

KARAKTER EĞİTİMİ AÇISINDAN VLADİMİR TUMANOV'UN ROMANLARINDAKİ ÇOCUK KARAKTERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

*AN ANALYSIS OF CHILD CHARACTERS IN VLADİMİR TUMANOV'S NOVELS IN
TERMS OF CHARACTER EDUCATION*

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
02.05.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.06.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2020

Asya Studies

Arş. Gör. Sevgen Özbaşı
Başkent Üniversitesi, Eğitim
Fakóltesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler
Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi
Anabilim Dalı
sozbasi@baskent.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-4406-675X>

DOI:

<https://doi.org/10.31455/asya.731097>

Öz

Çeviri çocuk edebiyatı yapıtlarında karakter eğitimi bağlamında çocuk karakterlerin kişilik özelliklerinin incelenip değerlendirildiği bu çalışmada, veri kaynağını Rus yazar Vladimir Tumanov'un *Haritada Kaybolmak* ve *Kraliçeyi Kurtarmak* adlı romanları oluşturmaktadır. Çocukluk dönemi, insan karakterinin büyük ölçüde şekillenmeye ve yavaş yavaş yerleşmeye başladığı dönemdir. Özellikle bu dönemde çocukların etkileşimde bulunduğu, çocuğa görelilik ve çocuk gerçekliği ilkelerini gözeterek hazırlanmış, çocukların yaş ve ilgilerine uygun biçimde kurgulanmış nitelikli çocuk edebiyatı ürünleri; çocukların benlik ve karakter gelişimine olumlu yönde katkı sağlayabilecek uyarınlardır. Türk çocuk edebiyatındaki yapıtlar kadar çeviri çocuk edebiyatı ürünleri de çocukların yaşam alanına giren ve onların ilgisini çeken araçlardır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Vladimir Tumanov'un Türkiye'nin önde gelen yayınevleri tarafından 100'ü aşkın tekrar baskısı yapılan, çok okunan ve çok satan çocuk kitapları listesinde yer alan *Haritada Kaybolmak* ve *Kraliçeyi Kurtarmak* romanlarındaki çocuk karakterlerin kişilik özelliklerini karakter eğitimi açısından değerlendirmektir. Veriler, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Çalışmada, romanlardaki çocuk karakterlerin kişilik özellikleri saptanmış; bu özelliklerin çocuk ve genç okurların karakter eğitimine olası katkıları yorumlanmıştır. İncelenen çocuk karakterlerin "araştırmacı ve sorgulayan, yardımsever, çalışkan, dürüst ve güvenilir, arkadaşlığa önem veren, kendine güvenen" karakterler oldukları görülmüştür. Bu olumlu özelliklerinin yanı sıra bazı olumsuz özellikleri de söz konusudur. Bu durum yazarın gerçeklikle bağdaşmayan, idealize edilmiş karakterler yaratmadığının göstergesidir. İnceleme sonucunda, romanlardaki çocuk karakterlerin büyük oranda olumlu kişilik özellikleriyle öne çıktığına; Tumanov'un romanlarının çocuk ve genç okurların karakter eğitimine katkı sağlayabilecek nitelikte olduğuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karakter Eğitimi, Çeviri Çocuk Edebiyatı, Vladimir Tumanov, Çocuk Karakterler

Abstract

This study aims to analyze the personality traits of child characters in translated children's literature from the perspective of character education. Childhood is the period when human character begins to shape and gradually becomes rooted. The qualified literary works in children's literature, especially the ones fictionalized in line with the principles for child reality, their developmental features at different ages, and their interests are the stimuli that can positively contribute to the development of children's character and identity. The translated literary works in children's literature are the tools that will attract children's attention in their lives as much as the ones in Turkish children's literature. To this end, the study seeks to examine the children characters in two novels "Lost in a map" and "Jayden's Rescue" by Russian author Vladimir Tumanov within the scope of character education. These two novels have been selected for this particular study to analyze because they have been on the top most read and best-selling children's books and reprinted more than 100 times by the leading publishers in Turkey. In this qualitative study, document review and content analysis methods were utilized to analyze the data. In other words, the personality traits of child characters in these two novels were identified and possible contributions of these features to character education of children and young readers were discussed. The results of the study show that the child characters in the novels are explorer and critical, helpful, hardworking, honest and reliable, friendly, and self-confident. In addition to these positive features, some negative features have also been found. It can be inferred that the author does not create idealized characters that would appear incompatible with the reality. Overall, the study reveals that the novels stand out with child characters displaying mostly positive personality features; therefore, the novels by Tumanov possess the required features for materials that can be used in children's and adolescents' character education.

Key Words: Character Education, Translated Children's Literature, Vladimir Tumanov, Child Characters

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Özbaşı, S. (2020). Karakter Eğitimi Açısından Vladimir Tumanov'un Romanlarındaki Çocuk Karakterlerin Değerlendirilmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year:4, Number: 12, Summer, p. 11-20.

GİRİŞ

Karakter, insanın mizacını yansıtmakta ve insan için olmazsa olmaz özelliklerin başında yer almaktadır. Karakter insanı insan yapan ve topluma sağladığı yararlarla açığa çıkan bir kavramdır. Bu tanım çerçevesinde karakter, insanın doğumuyla ölümü arasındaki süreçte özelliklerini şekillendiren ve aynı zamanda insanın sergilediği davranışların tümünü kapsayan bir niteliktir. Karakter terimi fen bilimleri, eğitim bilimleri ve sosyal bilimler gibi birçok disiplinin konu alanına girdiği için tek bir tanımı yoktur. TDK Türkçe Sözlük'te (2019) karakter, "Bir bireyin kendine özgü yapısı, onu başkalarından ayıran temel belirti ve bireyin davranış biçimlerini belirleyen, üstün ana özellik, öz yapısıdır"; "Bireyin kendi kendine egemen olmasını, kendi kendisiyle uyum içinde bulunmasını, düşünüş ve hareketlerinde tutarlı, sağlam kalabilmesini sağlayan özellikler bütünüdür" ve "Bir kimsenin veya bir insan grubunun tutumu, duygulanma ve davranış biçimi" şeklinde tanımlanmaktadır.

Karakter gelişimi bebeklik döneminde başlayan ve yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Ancak, karakter gelişiminin tüm yönlerinin zamansal ilerlemesi düşünüldüğünde, özellikle çocukluk ve ergenlik döneminin karakter gelişimi açısından en kritik dönem olduğu bilinmektedir. Birey, çocukluk döneminde artık ailesinin dışındaki çevreyle de iletişime geçmektedir. Bu nedenle okul ortamı -özellikle de ilkökul ve ortaokul dönemi- karakter gelişimi açısından büyük öneme sahiptir. İnsan özelliklerinin daha iyi ve olumlu yönde ilerlemesi için, karakteri sağlam bireyler yetiştirmek önemlidir. Böyle bir nesil yetiştirmek için karakter eğitimi, okulda (veli, müdür, öğretmen, öğrenci, kitaplar vb.) işbirliği içerisinde öğrenciye sunulması gereken bir programdır. Karakter eğitimi, çocuklara iyi karakter kazandırmak için gerekli olan niteliklere ilişkin eğitim verilmesi anlamına gelmektedir. Tyra (2012) tarafından karakter eğitimi "erdemini geliştirilmesi için kasıtlı çaba" biçiminde ifade edilmektedir. Bu nedenle karakter eğitimi bilinçli planlama gerektirmekte ve karakter eğitimi veren bir eğitimci; bireye güven, dürüstlük, adalet, saygı, vatandaşlık gibi toplumda başarılı olmasına yardımcı olabilecek nitelikleri kazandırmak için özenli çalışmalıdır (Katılmış ve Ekşi, 2011: 855).

Dünyada karakter eğitimi ilk defa 1960'larda verilmeye başlanmış ve 1960'lar ile 1980'ler arasında yaygınlaşmıştır. 1960'larda karakter eğitiminin verilmesinin amacı; genç nüfusun artması, suç oranlarının düşürülmesi ve okul sistemiyle çocukların karakterlerine nitelik kazandırılmasıdır. Ancak karakter eğitiminin yaygınlaşmasıyla karakter eğitimi verilmesi nedenleri çeşitlenmiş ve karakter eğitiminin önemi daha iyi anlaşılmıştır. Demokratik bir toplumun başarısı için önemli olan "karakter eğitimi"; vatandaşlık erdemini, kanunlara uymayı, başkalarının haklarına saygı duymayı ve ortak çıkar için gerekli duyguları geliştirmektedir (Prestwich, 2004: 140). Daha geniş bir biçimde karakter eğitimi, ahlak erdemlerini (dürüstlük, eşduyum, güvenilirlik) ve performans erdemlerini (çaba, çalışkanlık, azim) harekete geçirmekle ilgilidir. Karakter eğitimi, doğru şeyi yapmak ve mümkün olan en iyi işi yapma ile ilgilidir (Lickona, 1993; Akt. Korkmaz, 2019: 16).

Karakter eğitimi vermenin birçok yolu bulunmaktadır. Karakter eğitimi gerek okullarda öğretim programı içerisine yerleştirilerek gerekse ayrı bir program hâlinde öğretilmektedir. Karakter eğitiminin öğretiminde kullanılan yöntem ve araç-gereçler de çok çeşitli olabilmektedir. Çocuk edebiyatı, çok çeşitli konuları öğretmek için kullanılabilir; çocukların karakter eğitimine yönelik tartışmaya ve düşünmeye başlamasına yardımcı olabilecek önemli bir kaynaktır. Çünkü edebiyat, kendine özgü karakter ikilemlerin öğretilmesine ve spesifik karakter özelliklerinin incelenmesine olanak sağlamaktadır (Prestwich, 2004: 143). Okullarda yapılan karakter eğitiminde yazınsal yapıtlardan yararlanmak, etkili bir yöntem olarak kabul edilmekte; okuma çalışmalarında bu yapıtlar aracılığıyla olumlu karakter özelliklerinin irdelenmesi, öğrencilerin hem düş güçlerini harekete geçirmelerine hem de olumlu davranış ve tutumları değer olarak algılamaları ve benimsemelerine yardımcı olmaktadır (Karatay, 2011: 1439). Bunun yanında, resimli kitapların çocukları etkilemesi ve çocuk edebiyatında görsel imgelerin kullanılması nedeniyle çocukların karakterlerine olumlu özellik olarak yansımaları için de çocuk edebiyatı ürünleri yararlı olabilmektedir. Çünkü öğrenciler çoğunlukla kitaplar yerine, bu kitaplardaki karakterler ve resimlerle ilgilenir; bu da kitapların etkililiğini artırmaktadır. Karagöz (2018: 1766) resimli kitapların,

çocuğun kendisi ve çevresi hakkında bilgi edinerek farklı kültürleri tanımaya başladığı yazınsal ortamlar olduğunu belirtmiş; bu özellikleri nedeniyle resimli çocuk kitaplarını ilke, tutum ve davranışların duyarlık süzgecinden geçerek ileti ve değere dönüştüğü karakter eğitimi kaynakları olarak nitelendirmiştir. Çocuk edebiyatı, karakter eğitimini öğretmek için güçlü bir araç olsa da tüm çocuk edebiyatı ürünleri bu kullanım için uygun olmayabilir. Çocukların okudukları yazın türü genel olarak toplumsal yaşam hakkındaki genel algılarını etkilemektedir (Beckett vd. 2010: 373). Bu nedenle karakter eğitimi için kullanılacak çocuk edebiyatı ürünlerinin seçilmesi de büyük önem taşımaktadır.

Karakter eğitiminde ve değer aktarımında yaygın olarak kullanılan yöntemler “değer telkin etme, değer açıklama, değer analizi, ahlaki muhakeme” olarak sıralanmaktadır. Her dersin kendine özgü öğretmeyi amaçladığı konu alanı olmakla birlikte özellikle Türkçe dersleri yazınsal metin temelli yürütüldüğü için “ahlaki muhakeme” ve “değer analizi” yöntemlerinin kullanımı için oldukça uygundur. Karakter eğitimi ve değer aktarımı yöntemleri uygulamak için örnek durum ve örnek olaylara gereksinim vardır. Bunların en güzel örneklerinin yazınsal nitelikli yapıtlarda bulunması son yıllarda metin ve edebiyat odaklı karakter eğitimi anlayışını yaygınlaştırmıştır. Çocuk edebiyatı ürünlerinden özellikle öykü ve romanlardaki kahramanların yaşadığı ikilemler, karakter eğitimi için örnek durum ve olay oluşturmaktadır. Çocukluk döneminin ilk yıllarında öyküleyici metinler aracılığıyla çocuklara iyi ile kötünün, doğru ile yanlışın, güzel ile çirkinin, güçlü ile zayıfın bir arada bulunduğu ve bu zıtlıkların kıyasıya yarıştığı gerçekçi bir dünya sunulduğu söylenebilir (Karatay, 2011: 1445).

Kitaplar insanlara farklı ve daha geniş bakış açısı kazandırır; onların çok yönlü düşüncelerine yardımcı olur. Kitaplar, içerisinde yer alan karakterler ve o karakterlerin farklı yaşamları, okurlara farklı yaşantı örnekleri ve deneyimler sunar. Kitaplarda kurulan dünya ve bu dünyadaki karakterler ile özdeşim kurularak, o dünyanın bir parçası haline gelmek mümkündür. Özdeşleşme ise bir bireyin kendisini, bir başkası tarafından tasarlanan dünyadaki birinin yerine koyabilmesi demektir. Psikolojik olarak, birey kendi ruhsal dünyasını, dış dünyada algılananlara bu şekilde yansıtmaktadır. Estetik anlamda ise insan kendisini bir sanat yapıtı karakteri yerine koyabilmekte ve kendisini karakterlerden birinin yerini koyarak bunu başarmaktadır (Sever, 2012: 5; Aslanyürek, 2004: 39). Çocukluk dönemi özdeşim kurmanın en yoğun olduğu dönemdir. Özdeşim TÜBA Bilim Terimleri Sözlüğü'nde (2011) “Çocuğun, beğendiği ve sevdiği bir yetişkinin davranışlarına, hemen hemen bilincinde olmadan, öykünerek toplumsal çevresinde kendine özgü görevleri öğrenmesi”, “Bireyin, kendine güvenini sağlamak amacıyla bilinçli ya da bilinçsiz olarak, gerçek ya da düşlemsel bir kimseyi örnek edinmesi, onun gibi davranması” biçiminde tanımlanmıştır. Karataş (2014: 68) özdeşim kurmayı, “kurmaca dünyanın bir parçası hâline gelebilmenin anahtarı” olarak nitelendirmiştir. Ona göre özdeşim, çocuğun yalnızca karakterin davranışlarına öykünme yoluyla değil; karakter aracılığıyla yaşamı ve toplumu anlaması nedeniyle de önemlidir. Çocuklar okudukları ve izlediklerindeki karakterlerle birlikte yaşamın sorunlarıyla yüzleşir ve onlara çözümler üretir. Böylece farkında bile olmadan toplumsal değerleri öğrenmiş olur. Bu nedenle kitaplardaki karakterlerde çocuk, kendinden bir şeyler bulabilmelidir. Nitelikli çocuk edebiyatı ürünleri çocukların öğrenme ve gelişme süreçlerinde dilsel ve görsel bir uyaran olarak yer edinmesi gereken araçlardır. Bu araçlardaki karakterlerle özdeşim kurarak çocuk okur, kendi kimliğini ve karakterini tanımlama sürecine katkı sağlar. Bu bağlamda çalışmanın amacı, çeviri çocuk edebiyatı yapıtlarında yer alan çocuk karakterlerin sahip olduğu kişilik özelliklerini belirlemek ve bu karakterlerle özdeşim kuran çocuk okurların karakter eğitimi sürecine yansıyabilecek olası katkıları değerlendirmektir. Vladimir Tumanov'un romanlarının seçilme nedeni ise yazarın kitaplarından *Haritada Kaybolmak* ve *Kraliçeyi Kurtarmak* adlı romanların Türkiye'nin önde gelen yayınevleri tarafından 100'ü aşkın tekrar baskılarının çıkması; romanların çok okunan ve çok satan kitaplar listesinde yer alması (İpek, 2017; Erkmen, 2017; Dinç, 2017); geniş bir okur kitlesine sahip olmasıdır. Dolayısıyla Tumanov'un kaleme aldığı bu iki romanı, şahıs kadrosundaki çocuk karakterlerin kişilik özellikleri çerçevesinde incelemek ve romanların çocuk okurlara karakter eğitimi bakımından neler katabileceğini değerlendirmek önemli görülmüştür. Ayrıca, YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında “karakter eğitimi” üzerine yapılmış 11 doktora, 41

yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 52 lisansüstü tez bulunmaktadır.¹ Bunlar arasında çocuk edebiyatı alanında doğrudan karakter eğitime yönelik tez sayısının da yetersiz olduğu görülmektedir (Kale, 2019; Aytan, 2012).² Bu noktada yerli ve çeviri çocuk edebiyatı ürünlerini “karakter eğitimi” odağında inceleyen ve değerlendiren çalışmaların, alanyazına katkı sağlayabileceği söylenebilir.

YÖNTEM

Betimsel nitelik taşıyan bu çalışmada veriler, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgulara ilişkin bilgiler içeren yazılı araç ve gereçlerin çözümlenmesini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217). Çalışmada, Vladimir Tumanov’un *Haritada Kaybolmak* ve *Kraliçeyi Kurtarmak* adlı romanlarında yer alan çocuk karakterlerin sahip olduğu kişilik özellikleri belirlenmiş ve bunlarla özdeşim kurabilecek çocuk okurların karakter eğitimi sürecinin ne yönde etkilenebileceği değerlendirilmiştir. Tumanov’un son çıkan *Böcek Çocuk* adlı romanı, yayınevlerinin çok okunan ve çok satan çocuk kitapları listesinde yer almadığı için incelemeye dâhil edilmemiştir.

Çalışma kapsamında yer verilen kişilik özellikleri, roman incelemeleri yapıldıktan sonra karakterlerin özellikleri doğrultusunda belirlenmiştir. Öncelikle, yazarın romanları baştan sona incelenerek çocuk karakterlerin taşıdığı ve öne çıkan kişilik özellikleri saptanmış; bu özellikler uygun başlıklar altında kodlanmıştır. Bu kodlama işlemi, romanlardaki çocuk karakterlerin her biri için yinelenmiştir. Benzer kişilik özellikleri, aynı başlık altında değerlendirilmiş; karakterlerin farklı olan her özelliği için ayrı bir başlık açılmıştır. İnceleme sonucunda romanlardaki çocuk karakterlerin araştırmacı, sorgulayıcı, yardımsever, paylaşımcı, dürüst, güvenilir, çalışkan, azimli, arkadaşlığı önemseyen, kendine güvenen karakterler oldukları belirlenmiştir. Bu olumlu özelliklerinin yanında zaman zaman kıskançlık ve bencillik gibi özellikler sergiledikleri de görülmüştür. Olumlu ve olumsuz tüm bu özellikler, çalışmanın “Bulgular” bölümünde ayrıntılı biçimde aktarılmış; bulgular doğrudan alıntılarla desteklenmiş ve romanlardan örneklerle somutlaştırılmıştır.

Çalışmada veri güvenilirliğini sağlamak ve incelemenin nesnellliğini artırmak amacıyla yazarın romanları, asıl araştırmacıyla eşzamanlı olarak alan uzmanı başka bir araştırmacı tarafından da kodlanmıştır. Veriler kontrol edilmiş, karşılaştırılmış ve araştırmacılar arasındaki uyum yüzdesi *güvenirlilik katsayısı = görüş birliği ÷ (görüş birliği + görüş ayrılığı) x 100* formülüyle hesaplanmıştır. İçsel tutarlılığı ortaya koyan bu kodlama denetiminde, kodlayıcılar arası görüş birliğinin en az %80 olması beklenmektedir (Miles ve Huberman 1994; Akt. Baltacı 2017: 8). Bu çalışmada %92,8 oranında görüş birliğine ulaşılmış ve elde edilen verilerin yeterli güvenilirliğe sahip olduğu belirlenmiştir.

İncelenen romanlara yönelik bilgiler

Roman Adı	Yayınevi	İlk Basım Yılı	Son Basım Yılı	Sayfa Sayısı	Yaş Düzeyi
Kraliçeyi Kurtarmak	Günışığı Kitaplığı	2004	2020 (142. Basım)	176	11+
Haritada Kaybolmak	Günışığı Kitaplığı	2006	2020 (127. Basım)	225	11+

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde *Kraliçeyi Kurtarmak* ve *Haritada Kaybolmak* adlı romanlardaki çocuk karakterlerin kişilik özelliklerinin incelenmesi sonucu elde edilen bulgulara ve bunlardan hareketle oluşturulan yorumlara yer verilmiştir.

Kraliçeyi Kurtarmak romanındaki çocuk karakterler Aleks, Sam ve Vanessa’dır. Bu üç arkadaş, Aleks’in otobüs durağında bir tesadüf eseri bulduğu kalemin sihirli olduğunu fark etmesiyle kendilerini fantastik bir maceranın içinde bulur. Aleks’in bulduğu kalemin, en karmaşık matematik problemlerini bir çırpıda çözdüğünü keşfeder. Henüz kalemin gizemini çözememişken kitaplığında daha önce hiç

¹ En son tarama 18.06.2020 tarihinde yapılmıştır.

² Karakter eğitimi, daha çok değerler eğitime yönelik lisansüstü tezlerin içerisinde ele alınmıştır.

görmediği bir kitapla karşılaşır. Bu kitap da kalem gibi olağanüstü özelliklere sahiptir. Aleks, bu durumu heyecan içinde yakın arkadaşları Sam ve Vanessa'ya anlatır. O andan itibaren bu üç çocuğun tek amacı, kötü kral tarafından tutsak edilen Zümrüt Kraliçe'yi kurtarmak olur. Bunu başarmak içinse birbirinden zor 400 problemi/bilmeceyi çözmeleri gerekir.

Haritada Kaybolmak romanındaki çocuk karakterler Chris ve Francis adındaki iki erkek kardeştir. Bu iki çocuk, yeni taşındıkları şehirde dolaşırken aniden bastıran yağmurdan korunmak için önlerine ilk çıkan dükkâna girer. Girdikleri bu dükkân ilginç nesnelere doludur ve çocuklar her bir nesneyi şaşkınlıkla inceler. Bu sırada buldukları bir kutu şekeri de gizli gizli yerler. O andan itibaren hayatlarında inanılmaz bir değişim başlar. 12 yaşındaki Chris ve 11 yaşındaki Francis akıl almaz bir hızla büyür ve bunun önüne geçmeleri için sihirli bir haritadaki on coğrafya sorusunun doğru yanıtını bulmaları gerekir. Bu soruları ne kadar çabuk çözerlerse, büyümeleri de o kadar erken duracaktır. Bu sırada peşlerine takılan bir gazeteci yüzünden soruların yanıtlarını bulmaları zorlaşır.

Aşağıda *Kraliçeyi Kurtarmak* romanındaki Aleks, Sam, Vanessa ile *Haritada Kaybolmak* romanındaki çocuk karakterler Chris ve Francis'in taşıdığı olumlu-olumsuz karakter özellikleri sıralanmış ve ilişkili olan özellikler bir başlık altında verilmiştir; bunlar romanlardan alıntılarla örneklendirilmiş ve roman adları kısaltılarak (KK: *Kraliçeyi Kurtarmak*, HK: *Haritada Kaybolmak*) sayfa numaralarıyla ayrıca içinde gösterilmiştir. Belirlenen özellikler, çalışmanın sonuç bölümünde çocuk edebiyatı ve karakter eğitimi açısından değerlendirilmiştir.

Araştırmacı ve Sorgulayıcı

İncelenen her iki romanda da çocuk karakterlerin değişiklikleri fark eden, bu değişik durumların nedenini çözmeye çalışan, merak duygusu gelişmiş ve meraklarının peşinden giden, araştırmacı ve sorgulayıcı kimliğe sahip karakterler oldukları görülmüştür. *Kraliçeyi Kurtarmak* romanındaki çocuklar (Aleks, Sam, Vanessa), tutsak edilen bir kraliçeyi özgürlüğüne kavuşturabilmek; *Haritada Kaybolmak* romanındaki çocuk karakterler ise (Francis ve Chris) bedenlerinde meydana gelen olağandışı durumdan kurtulabilmek için, birbirinden karmaşık bilmeceyi çözmek ve bu çözümleri bulmak için de önlerine çıkan her bir ipucunu araştırmak zorundadırlar. Romanlarda yaşadıkları gizemli olaylardan kurtulabilmelerinde karakterler için araştırmak ve sorgulamak gereklilik gibi düşünülse de onların günlük/sıradan yaşamlarında da merak eden, soran, araştıran karakterler oldukları kurgu içerisinde okura yansıtılmıştır. Romanlardan alıntılanan örnekler aşağıdadır:

- “Aleks ne okuyacağına karar vermeye çalışırken birden garip bir şey fark etti. Daha önce hiç görmediği bir kitapta bu. Nasıl olabilirdi? Kitabı raftan çekip inceledi. Ön kapağının üst yarısında gümüş bir şato resmi, altında da başka bir desen vardı: Aralık bir ahşap kapı ve içeriden sızan soluk bir ışık. İlgi çekici bir başlığı vardı: *Kraliçeyi Kurtarmak...* Ne tuhaf? İlk sayfayı açtığında Aleks'in sırtı ürperdi. Sayfanın sonuna geldiğinde şöyle bir uyarıyla karşılaştı: ‘Jayden’in bu problemi çözmesine yardım et ve sonra sayfayı çevir.’ Aleks sabırsızlıkla maceranın devamını okumak için yanıtı bulmadan sayfayı çevirmek istedi...” (KK, s.28, s.46)

- “Aleks omuzlarını silkip el sallamakla yetindi. Akli pazartesi sınavında değil, Jayden’da ve onun katettiği yoldaydı. Yatağına yatmadan önce masasının başına gitti. Kitap hâlâ birkaç dakika önce bıraktıkları yerde açık duruyordu. Tam onu kaldırıp rafı kaldıracakken birden garp bir şeye takıldı gözü. Jayden’in şimdi durduğu mahzenin duvarında bir yazı vardı. Sanki taşa kazınmış gibiydi. Aleks son baktığında yazının orada durmadığına emindi. Yuhaf bir şeyler dönüyordu! Aleks yazıyı bir daha okudu. Satır aralarında gizli, çok daha korkutucu bir başka mesaj olduğunu hissediyordu...” (KK, s. 57-58)

- Aleks ona sabah girdiği sınavı anlattı. ‘Geçen hafta Vanessa ile ben elli mahzen geçtik. Ama şimdi bu Monoculus’a göre hızımızı günde on mahzene çıkarmamız gerekiyor. Bu da haftada yetmiş mahzen eder.’” (KK, s.68)

- “Dört kere okudular ve birden Sam ‘Nerden başlayacağımızı buldum galiba,’ dedi. ‘1’den 4’e kadarki kulelerin nasıl bir düzenle artış gösterdiklerine bakalım. Bunu anlarsak aynı düzeni sürdürerek 12. kuleye kadar gideriz.’” (KK, s.71)

- “Aleks normalde sabah yedide çalan saatin acımasız sesini duymadan asla gözlerini açmazdı. Gece yarısının nasıl bir şey olduğunu bile bilmiyordu. Ama işte şimdi önünde dört saat olduğu

hâlde iyice ayrılmıştı. Yatağından kalkıp masa lambasını yaktı. *Kraliçeyi Kurtarmak* hâlâ son bilmecenin bulunduğu sayfada açık duruyordu. Aleks her sözcüğü bir kez daha yavaş yavaş okudu. Sonra aklına bir fikir geldi...” (KK, s.81-82)

- “İlk dokuz bilmece kolaylıkla çözüldü. Ancak dört yüzüncü yani son mahzene geldiklerinde nefesleri duracak gibi oldu... Sam, burnu neredeyse kâğıda degecek kadar yaklaşmış sayfayı inceledi. ‘İşte!’ diye bağırdı. Kilitli kapıyı gösterdi. Kapı kolunda 1’den 60’a kadar sayılar olan bir kadran vardı. ‘Şifreli bir kilit olduğuna göre, bunun şifresi de var demektir. Bunu çözmemiz gerekiyor.’ ” (KK, s.91)

- “Demek tek yapmamız gereken bu sihirli sözcüğü bulmak,’ dedi Vanessa. ‘Evet ama bu sözcük doğrudan söylenirse işe yaramaz. İzini sürmek, çalışıp onu hak etmek gerekiyor. Okuduğum tüm kitaplarda bu iş böyledir,’ dedi Aleks.” (KK, s.116)

- “Önlerindeki haritaya gözlerini diken Chris ‘Bu bilmecenin büyüleyici bir yanı yok,’ dedi. ‘Bunun gibi on tanesini çözmemiz gerekiyor.’ ” (HK, s.55)

- “Chris nereye gideceklerini sormaya gerek görmedi. İçten içe, ilk adımı attığı için Francis’e minnettardı. Bir süredir iki kardeşin de kafasında aynı düşünce dolanıp duruyordu: Chagrin Hobi ve Tuhaflık Çeşitleri... dama desenli kutu... şekerler... Çocuklar çaresizlik içinde, kuşklarında yarıldıklarını umsalar da, durum ortadaydı. Bir şeyler yapmalıydılar...” (HK, s.39-40)

- “Oğlanlar kıtaların tanıdık biçimlerini, enlem ve boylam çizgilerini, okyanusların geniş maviliklerini incelediler. Bay Chagrin’in koca kutusunu ve içindeki düğüm üç ruloğu görmemiş olsalardı, bu haritanın herhangi bir özelliği olduğuna asla inanmazlardı. Onlara vaat edilen hayat kurtarıcı şey bu olabilir miydi? Oğlanlar, bunun hiç de sıradan bir harita olmadığını fark ettiler.” (HK, s.50)

- “‘Koşulların üstünden geçelim,’ dedi Francis ciddi bir sesle. Sanki ger gün böyle şeylerle karşılaşmış gibi davranmaya çalışıyordu. Haritadaki on ayrı yeri işaret eden on ayrı bilmece çözülecek; yerlerin her birine dokunulacak...” (HK, s.53)

- “Francis, Coğrafya Ansiklopedisi’nin ilk cildini alıp üçüncüsünü de ağabeyine uzattı... On dakika kadar araştırdıktan sonra, iki kardeş birbirine bilgi verdi...” (HK, s.57)

- “Francis ‘Bakalım,’ diyerek harita rulosuna eğildi. ‘Araştırmayı iki ülkeye indirgeyebiliriz. Hindistan’la Çin arasında Nepal ve Bhutan var. Hangisi krallık acaba?’ Ansiklopediden Nepal’i ve Bhutan’ı bulup maddelere göz attı...” (HK, s.102)

- “Francis yalnızdı. İlk kez bir bilmeceyi Chris’in yardımı olmadan, tek başına çözmek zorundaydı. Üstelik bu seferki, bütün bilmecelerin en çetrefili gibi görünüyordu... Francis bilmeceye geri dönüp birkaç kez daha okudu. Telaş içinde uğuldayan beynine karşı, bazı şeyler anlam kazanmaya başlamıştı... Bu sarı deniz de neyin nesiydi? Haritada u isimde gerçek bir deniz olamazdı! Yoksa olabilir miydi? Francis her ihtimale karşı atlasın dizinine bakmaya karar verdi...” (HK, s.189-190)

Yardımsaver ve Paylaşımçı

Kraliçeyi Kurtarmak romanındaki Aleks, Sam ve Vanessa arada anlaşmazlıklara düşse de birbirlerine yardım etmekten vazgeçmeyen, birbirlerini düşünen, paylaşma ve dayanışma içinde birbirlerine güç veren üç arkadaşdır. *Haritada Kaybolmak*’taki Chris ve Francis de her durumda birbirlerini koruyup kollayan ve destekleyen, yardımlaşma ve paylaşma duyguları gelişmiş iki kardeşdir. İlgili örnekler aşağıda verilmiştir.

- “Uykuya dalmak üzereyken Aleks’in aklına Sam geldi geldi. Belki de üçüncü bir kurtarıcı getirmenin zamanı gelmişti artık... ‘Biliyor musun, Sam de aramızda olsaydı iyi olurdu,’ diye içini çekti Vanessa. ‘Biri daha çok işimize yarardı. Sam de bayağı akıllıdır.’ ‘Ben de aynen bunu düşünüyordum dün gece!’ diye coşkuyla bağırdı Aleks.” (KK, s.59-60)

- “‘Kim bilir?’ diye yanıtladı Aleks. ‘Ama önemli olan bu değil. Önemli olan şu ki, ben bu işin içindeyim ve sen de olabilirsin. Birlikte bütün o bilmeceleri çözme şansımız daha fazla olur.’ ‘Ciddi misin? Bu akşam sana gelebilir miyim?’ dedi Vanessa.” (KK, s.50)

- “‘Sam, Jayden’ı kurtarmak için yardımına ihtiyacımız var gerçekten,’ diye bitirdi Vanessa. ‘Bazı bilmeceler çok zor.’ ‘Bu tam bana göre bir iş gibi gözüküyor!’ diye yanıtladı Sam. ‘Bu akşam 6:30 dolaylarında gelebilirim, uygun mu?’ ”(KK, s.67)

- “‘O kadarını tahmin etmişim,’ dedi Sam ve çikolata paketini açtı. ‘Onun için o kadar öfkelenmişim zaten... Bir parça alır mısın?’ ‘Ama hepsi bu kadar değil,’ diye devam etti Aleks küçük bir parça çikolata alarak...” (KK, s.67)

- “Vanessa'nın şişkin çantasını işaret ederek ‘Sırt çantanda ne var öyle?’ diye sordu Sam. ‘Kantinden nevale almayı unutacağımı mı sandınız yoksa?’ dedi Vanessa... Ağaç kökünün çevresine üç şişe meyve suyu, üç muz, üç paket çikolata ve bir büyük paket fıstık döşenmişti. Orta boy bir ziyafetti bu!” (KK, s.121-122)
- “ ‘Kurabiye!’ diye bağırdı Aleks. ‘Şu anda tek istediğim bu.’ ‘Bunu çözer çözmez bir kurabiye vereceğim sana. Evden gelen paketin içinden çıktı biraz,’ dedi Vanessa.” (KK, s.137)
- “Aleks anahtarı cebine koydu ve bir omzuna Vanessa'ninkini, ötekine de kendi çantasını atıp patikadan aşağı koşturdu.” (KK, s.146)

Dürüst ve Güvenilir

Dürüstlük ve güvenilirlik birbirinden ayrılmayan kişilik özellikleri arasındadır. Romanlardaki çocuk karakterlerin, kurgunun başından sonuna değin dürüstlük ve güvenilirlik içerisinde davrandıkları görülmüştür. Kraliçeyi Kurtarmak romanının kısa bir bölümünde Aleks, insanî zayıflığına yenik düşerek arkadaşı Sam'e yalan söylemiş; ancak çok kısa sürede yaptığını yanlışlığı fark ederek büyük üzüntü içinde Sam'den özür dilemiştir. İki arkadaş arasında güven yeniden kurulmuştur. İlgili örnekler aşağıdadır.

- “ ‘Bence bunu hiç kimseye söylememeliyiz. Eğer okuldan biri bunu öğrenirse...’ Sam daha lafını bitirememişti ki, oğlanlar sabırsız bir ses duydular: ‘Ben de deneyebilir miyim? Söz veriyorum kimseye söylemem.’ Aleks ve Sam sıçrayarak döndüler. Hemen arkalarında Vanessa duruyordu. Aleka ‘Pekâlâ, seni de aramıza alıyoruz. Ama senden başkası olmayacak. Yemin et!’ ‘Ağzımı açmayacağım yemin ederim,’ dedi Vanessa.” (KK, s21-22-23)
- “Aleks, haftanın geri kalanında rüyada gibi dolanıp durdu okulda. Vanessa'nın arkadaşlığından bile kaçınıyordu. Onlara yalan söylemiş olmaktan dolayı derin utanç içindeydi. Hafta sonunda, arkadaşlarına doğruyu söyleyip onlardan özür dilemeye karar verdi.” (KK, s.26)
- “Aleks, ertesi gün okulda Sam'le konuşmaya çalıştı. Her şey için gerçekten ne kadar üzgün olduğunu söylemek istiyordu.” (KK, s.49)
- “Bunun üzerine Aleks yutkundu ve bütün gücünü toplayarak ‘Sam, üstümden atmam gereken bir yük var. Sihirli kalemi çabucak tükenmesin diye saklamıştım,’ diye kekeleydi Aleks. ‘O kadarını tahmin etmişim,’ dedi Sam ve çikolata paketini açtı. ‘Onun için o kadar öfkelenmiş zaten. Açıkça söyleseydin sorun yoktu. Sinsice davranışlara katlanamıyorum hiç. Bir parça alır mısın?’ ‘Ama hepsi bu kadar değil,’ diye devam etti Aleks küçük bir parça çikolata alarak ‘Sonra onu gerçekten kaybettim ve sana anlatmak istedim...’ ” (KK, s.67)
- ‘Onun için o kadar öfkelenmiş zaten... Bir parça alır mısın?’ ‘Ama hepsi bu kadar değil,’ diye devam etti Aleks küçük bir parça çikolata alarak...” (KK, s.67)
- “ ‘Şu şekerlerin parasını ödemek istiyoruz,’ dedi Francis boş kuyuyu yabancıya doğru uzatarak. ‘Artık kutuda değiller, çünkü hepsini yedik. Ama ağabeyimin parası var.’ ” (HK, s.20-21)
- “Chris, kendi kendine konuşur gibi ‘Bundan hiç kimseye söz etmemiz gerekiyor, yoksa...’ dedi. ‘Annemle babama bile anlatamayız.’ ” (HK, s.54)
- “ ‘Kendi başımızın çaresine bakacağız anne,’ dedi Chris. ‘Ancak sorun şu ki, bunu nasıl yapacağımızı hiç kimseye söyleyemeyiz...’ ” (HK, s.62)
- “Francis yalnızdı. İlk kez bir bilmeceyi Chris'in yardımı olmadan, tek başına çözmek zorundaydı. Üstelik bu seferki, bütün bilmecelerin en çetrefili gibi görünüyordu.” (HK, s.189)

Çalışkan ve Azimli

İnceleme sırasında romanlardaki karakterlerin çalışkan ve azimli oldukları dikkat çekmiştir. Tüm karakterler, romanın fantastik kurgusu içinde onlara sunulan zorlu durumları çözüme kavuşturmak için yılmadan azimle çabalamıştır. Birinin duraksadığı anda, diğeri/diğerleri onun harekete geçmesine yardımcı olmuştur. Romanlardan örnekler şöyledir:

- “Aleks gerçekten elinden geleni yapıyordu. Öteki derslerinin hepsinde mükemmeldi. Özellikle edebiyatta. Deneme ve öyküleriyle okulda ve hatta okullar arası yarışmalarda ödüller kazanıyordu. Ama, Aleks'in en sevdiği şey okumaktı. Ortalıkta görünmediği zamanlar, evdeki herkes onun sessiz bir köşede kitabın birine gömülmüş olduğunu bilirdi. En çok fantastik romanlardan

hoşlanırdı. Kendi raflarındaki bütün kitapları okuduğu gibi, her ay kütüphaneden koca bir yığın kitap da ödünç alırdı.” (KK, s.12-13)

- “‘Sam, bir şey daha var,’ dedi Aleks otobüs hareket edince. ‘Bu gece ve beş hafta boyunca her gece çok çalışmamız gerek.’ ‘Nasıl yani? Niye beş hafta?’ diye sordu Sam. Aleks ona sabah girdiği sınavı anlattı. ‘Geçen hafta Vanessa ile ben elli mahzen geçtik. Ama şimdi bu Monoculus’a göre hızımızı günde on mahzene çıkarmamız gerekiyor. Bu da haftada yetmiş mahzen eder.’ ” (KK, s.68)

- “‘Sam, Jayden’ı kurtarmak için yardımına ihtiyacımız var gerçekten,’ diye bitirdi Vanessa. ‘Bazı bilmeceler çok zor.’ ‘Bu tam bana göre bir iş gibi gözüküyor!’ diye yanıtladı Sam.” (KK, s.67)

- “‘Şu açıktı, ne olursa olsun Jayden yoluna devam etmeliydi. Artık, daha çok ve daha hızlı çalışmaları gerekecekti.’ ” (KK, s.58)

- ‘Sanırım okul bitmeden tamamlanması gerekiyor,’ dedi Sam. Aleks’le Vanessa bakiştılar, elini alınca vurdu Vanessa. ‘Bak şimdi, biz bunu niye düşünemedik?’ diye heyecanla bağırdı. ‘Sen bir dâhisin Sam!’ ” (KK, s.68)

- “‘Dört kere okudular ve birden Sam ‘Nerden başlayacağımızı buldum galiba,’ dedi. ‘1’den 4’e kadarki kulelerin nasıl bir düzenle artış gösterdiklerine bakalım. Bunu anlarsak aynı düzeni sürdürerek 12. kuleye kadar gideriz. ‘Kurtarıcımız Sam,’ dedi Vanessa.’ ” (KK, s.71)

- “‘Demek tek yapmamız gereken bu sihirli sözcüğü bulmak,’ dedi Vanessa. ‘Evet ama bu sözcük doğrudan söylenirse işe yaramaz. İzini sürmek, çalışıp onu hak etmek gerekiyor. Okuduğum tüm kitaplarda bu iş böyledir,’ dedi Aleks.’ ” (KK, s.116)

- “‘Kafam her zamankinden daha iyi çalışıyor. Yedinci bilmecenin aynısı bu,’ dedi Aleks... Sam ve Vanessa şaşkınlıkları önce sevince, sonra takdire, daha sonra hayrete dönüşerek Aleks’e bakakaldılar. ‘Al, sen gelmiş geçmiş en büyük bilmece kurdusun!’ diye belirtti Sam.” (KK, s.166-167)

- “‘Önlerindeki haritaya gözlerini diken Chris ‘Bu bilmecenin büyüleyici bir yanı yok,’ dedi. ‘Bunun gibi on tanesini çözmemiz gerekiyor.’ Birkaç dakika sonra iki kardeş semt kütüphanesinin yolunu tutmuşlardı.’ ” (HK, s.55)

- “‘Hey, başarabiliriz Chris!’ dedi Francis, iskemlesini ağabeyininkine yanaştırarak. ‘Bu bilmeceyi de çözdük mü, tek bilmece kalıyor geriye. Dokuzun yanında birin lafi mı olur?’ ” (HK, s.182)

- “‘Francis yalnızdı. İlk kez bir bilmeceyi Chris’in yardımı olmadan, tek başına çözmek zorundaydı. Üstelik bu seferki, bütün bilmecelerin en çetrefili gibi görünüyordu.’ ” (HK, s.189)

Arkadaşlığı Önemseyen

Her iki romandaki karakterlerin de arkadaşlık ve dostluğa değer verdikleri, arkadaşlığı önemsedikleri görülmüştür. Chris ve Francis kardeş oldukları için onlar arasında güçlü bağ daha güçlü olsa da Aleks, Sam ve Vanessa arasında da sıkı bir dostluk kurulmuştur. İlgili örnekler aşağıdadır.

- “‘Aleks otobüse atlayıp en iyi arkadaşı Sam’in yanına çöktü. Sam, Aleks’le aynı sınıfta, ama Bay Cohen’in şubesindeydi. İkisi okula gidip gelirken hep yan yana otururlardı.’ ” (KK, s.12)

- “‘Biliyor musun, Sam de aramızda olsaydı iyi olurdu,’ diye içini çekti Vanessa.’ ” (KK, s.60)

- “‘Hepimiz aptalca şeyler yapıyoruz bazen. Ben de aşırı tepki gösterdim herhâlde,’ dedi Sam umursamazca. ‘Ellerimizi birleştirelim,’ dedi Aleks, elini Sam’e doğru uzatarak. Yemek masasının üstünde üç arkadaşın eli birleşti. Sorun kapanmıştı.’ ” (KK, s.67)

- “‘Okul bittiğinde üç arkadaş otobüste yan yana oturdular. Yeniden hep birlikte olmak güzel bir duyguydu.’ ” (KK, s.68)

- “‘Kurabiye!’ diye bağırdı Aleks. ‘Şu anda tek istediğim bu.’ ‘Bunu çözer çözmez bir kurabiye vereceğim sana. Evden gelen paketin içinden çıktı biraz,’ dedi Vanessa.’ ” (KK, s.137)

- “‘Aleks anahtarı cebine koydu ve bir omzuna Vanessa’nınkini, ötekine de kendi çantasını atıp patikadan aşağı koştu.’ ” (KK, s.146)

- “‘Francis, Chris’e koştu ve ikisi birbirine öyle sıkıca sarıldı ki neredeyse boğulacaklardı.’ ” (HK, s.212)

- “‘Chris ve Francis yeni arkadaşlar edindiler, yemekhanede bir yığın çocukla birlikte oturmaya başladılar.’ ” (HK, s.223)

Kendine Güvenen

İncelenen çocuk karakterler, özgüven duygusuna sahip kendinden emin çocuklar oldukları belirlenmiştir. Romanlardan alınan örnekler aşağıda verilmiştir.

- “Aleks’in, yanında ailesi olmada çıkacağı ilk yolculuktan bu. Üstesinden gelebilecek kadar büyüdüğünü düşünüyordu.” (KK, s.104)
- “Chris ve Francis, anne ve babalarının da onlara güvenip iki yetişkin gibi otobüsle şehre inmelerine izin vermesinden gurur duyuyordu.” (HK, s.27)
- “ ‘Farkında mısın? Kulübede bizimkiler olmadan hiç kalmamıştık,’ diye belirtti Chris. ‘Becerebilir miyiz sence?’ ‘Koskoca adamlarız artık,’ dedi Francis dalgın dalgın bıyıklarını sıvazlayarak.” (HK, s.95)
- “Francis, bu koşullarda sahip olabileceği azami özgüvenle ‘Niçin yanlışlık yapalım ki?’ diye karşı çıktı.” (HK, s.54)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmada incelenen *Haritada Kaybolmak* ve *Kraliçeyi Kurtarmak* adlı romanlardaki çocuk karakterler, aynı zamanda romanların baş kişileridir. Kurmaca metinlerde karakter, çocukların yazınsal nitelikli kitaplarla kurdukları etkileşim sürecinin verimini artıracak önemli bir öğedir. Bu nedenle çocuk edebiyatı yapıtlarında, özellikle baş kişi olarak roman kurgusunu biçimlendiren karakterlerin, çocuğun yaş grubu ve gelişim evrelerine uygun bir şekilde çizilmesi gerekmektedir. Ancak bu yolla çocuk okurun karakterlerle özdeşim kurması kolaylaştırılabilir. Karakter geliştirme yollarının her biri kullanılarak yaratılan romanların fantastik kurguları içerisinde açık ve devingen karakterler karşımıza çıkmıştır. Açık karakterlere yer verilmesi, roman karakterlerinin kişilik özellikleri okura doğrudan yansıtılmıştır. Ayrıca devingen karakterler kullanılarak roman boyunca o karakterlerin değişimleri ortaya konmuştur. Çocuk karakterlerin tümü (Aleks, Sam, Vanessa, Francis, Chris) idealize edilmeden, kusur ve eksiklikleriyle okura sunulmuştur. Çocuk edebiyatı ürünlerinde özdeşim kurulacak karakterlerin iyi ve olumlu özellikler taşıması beklenirken, kurguyu zayıflatmaması ve inandırıcı olması noktasında karakterlerin her yönden kusursuz olmaması da gerekir.

İnceleme sonucunda romanlardaki çocuk karakterlerin “araştırmacı ve sorgulayıcı, yardımsever ve paylaşımcı, dürüst ve güvenilir, çalışkan ve azimli, arkadaşlığı önemseyen ve kendine güvenen” karakterler oldukları belirlenmiş; üç arkadaşın macerasını konu aldığı için, arkadaşlıkla ilgili örneklere daha çok *Kraliçeyi Kurtarmak* romanında rastlanmıştır. Karakterlerin, sahip olduğu bu olumlu özelliklerinin yanında zaman zaman kıskanç ve bencilce davrandıkları; ancak bu olumsuz davranışlarından rahatsızlık duyarak yanlışlarını düzelttikleri görülmüştür. Karakterlerin olumsuz özelliklerle birlikte yansıtılması, romanların kurgusunun zayıflamamasını ve inandırıcılığının kaybolmamasını sağlamıştır. Özetle romanlarda, iyi geliştirilmiş devingen karakterler sürekli olumlu yanlarıyla tanıtılmamış ve karakterler çocuk gerçekliğinden uzaklaştırılmamıştır. Sonuçta her insan gibi roman kahramanlarının da korku, öfke, nefret, kıskançlık, başarısızlık gibi olumsuz duyguları yaşamaları doğaldır. Önemli olan bu olumsuzlukları yaşamaması değil; onlarla akıl ve mantığını kullanarak başa çıkabilmesidir.

Çocuk edebiyatı ürünleri okurunun özgüvenini geliştirecek, onu kahramanla özdeşim kurmaya itecek özellikler; kahramanın yaşamda başına gelen zorluklara karşı verdiği uğraşlar, sorunlara uygun çözümler oluşturma becerisi geliştirmesini kolaylaştırır (Sever, 2012:118). Sonuç olarak bu çalışmada, Vladimir Tumanov’un *Haritada Kaybolmak* ve *Kraliçeyi Kurtarmak* adlı romanlarındaki çocuk karakterlerin karakteristik özellikleri belirlenmiş; bu bağlamda çocuklarda, belirlenen bu özelliklerin karakterlerine nasıl yansiyebileceği romanlardan örneklerle ele alınmıştır. İnceleme sonucunda romanlardaki çocuk karakterlerin büyük oranda olumlu özelliklerle öne çıktığına; yazarın romanlarının çocuk ve genç okurların karakter eğitimine katkı sağlayabilecek önemli iletiler taşıdığına ulaşılmıştır.

İnsanın hem içinde yaşadığı toplumu anlaması hem de dünyayı anlamlandırması, topluma ayak uydurması ve toplumsallaşma sürecini sağlıklı yamalmayabilmesi için insana özgü birtakım ulusal ve evrensel değerleri içselleştirmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, çeviri çocuk edebiyatı yapıtlarında yer alan çocuk karakterlerin farklı kişilik özellikleri karakter eğitimi bağlamında ortaya konmaya çalışılmıştır. Romanlar üzerinde yapılan bu çalışma, aynı zamanda okullarda Türkçe derslerinde okutulan tüm metinler için de yapılmalı; ders kitaplarına yer alacak metinler, karakter eğitimi bakımından özellikle irdelenmelidir.

KAYNAKÇA

- Aslanyürek, S. (2004). *Senaryo Kuramı*, İstanbul: Pan Yayınları.
- Aytan, N. (2012). İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarındaki Masal ve Hikâyelerin Karakter Eğitimi Açısından İncelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Baltacı, A. (2017). Nitel Veri Analizinde Miles – Huberman Modeli, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-15.
- Beckett, A., N. Ellison, S. Barrett and S. Shah, (2010). Away with The Fairies? Disability within Primary-Age Children’s Literature, *Disability and Society*, 25(3), 373-386.
- Dinç, S. (2017). Türkiye’de En Çok Okunan Çocuk Kitaplarının İstatistiksel Analizi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkmen, N. (2017). Çocuk Kütüphanelerinde En Çok Okunan Çocuk Kitaplarının Çocuk Edebiyatının Temel İlkeleri Bağlamında İncelenmesi (Ankara İli Örneği), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- İpek, D. (2017). Çok Satılan Yazınsal Çocuk Kitaplarında Evrensel Değerler Üzerine Bir İnceleme, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kale, E. (2019). Aytül Akal’ın Romanlarında Karakter Eğitimi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karagöz, B. (2018). Resimli Çocuk Kitaplarında Gözden Kaçan Bir Alan: İleti Problemi (Anne Tavuk Anlatıyor Serisi Örneği). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(68), 1765-1787.
- Karataş, E. (2014). Çocuk Edebiyatında “Karakter” Kavramı. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 60-79.
- Karatay, H. (2011). Karakter Eğitiminde Edebi Eserlerin Kullanımı. *Turkish Studies*, 6(1), 1439-1454.
- Katılmış, A. ve Ekşi, H., (2011). *Karakter Eğitimi El Kitabı*, İstanbul: Nobel Yayınları.
- Korkmaz, R. (2019). Karakter Eğitimi Açısından İbrahim Ünsal’ın Tarihi Romanlarının İncelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Prestwich, D.L. (2004). Character Education in America’s Schools, *School Community Journal*, 14(1), 139-150.
- Sever, S. (2012). *Çocuk ve Edebiyat*, İzmir: Tudem Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2019). *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- Türkiye Bilimler Akademisi. (2011). *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Yeni Reform Matbaacılık.
- Tyra, C. (2012). Bringing Books to Life: Teaching Character Education through Children’s Literature, *Rising Tide*, 5, 1-10.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H., (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- İncelenen Kaynaklar**
- Tumanov, V. (2017). *Haritada Kaybolmak*, İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Tumanov, V. (2017). *Kraliçeyi Kurtarmak*, İstanbul: Günışığı Kitaplığı.

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number:12, p. 21-31, Summer 2020

BAHRİ'NİN HAC MENZİLNÂMESİ BAHRI'S PILGRIMAGE RANGE BOOK

Öz

Müslümanlar için dinî bir fariza olan hac vazifesi münasebetiyle her yıl Hicaz bölgesinde bir nüfus hareketliliği meydana gelmektedir. 1517 yılından itibaren yaklaşık dört asır hac kervanlarının güvenliği ve güzergâhların belirlenmesi Osmanlı Devleti'nin himayesinde gerçekleşmiştir. Bazı Osmanlı müellifleri hac yolculuğu izlenimlerini kaleme alarak bu türde bir literatürün meydana gelmesini sağlamıştır. Bu metinler kendi aralarında menâsik-i hac ve menâzil-i hac adı altında iki ayrı grupta değerlendirilmektedir. Hac seyahatnâmeleri, seyahat sırasında uğranan yerlerle ilgili bilgi barındırması, hacca gitmek isteyenler için kılavuz olması ve eser sahibinin yolculuğunu anlatması bakımından önemlidir. Bu türde kaleme alınmış metinlerden birisi de Bahri'nin Üsküdar'dan Şam'a kadar olan menzilleri konu edindiği manzum eseridir.

Kaynaklarda Bahri mahlasını kullanan şairler arasında hac seyatini kaleme alan bir kişiden bahsedilmez. Manzumede hac kafilesinin yolculuk sırasında uğradığı menzillerden hareketle eserin müellifi olan Bahri'nin 17. asırdan sonra yaşadığı düşünülmektedir. Hakkında net bir bilgi bulunmayan şair, metinden anlaşıldığı kadarıyla hac farizasını yerine getirmiştir. Hac yolculuğu sırasında uğranan yerler hakkında tanıtıcı bilgiler verdiği için bu metin bir menzîlnâme özelliği taşımaktadır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan eserde uğranan menziller sıralanmış, bazı yerler hakkında kısa ve gerekli bilgiler verilmiştir. Bir sanat kaygısı güdülmeden kaleme alınan eserde sade ve anlaşılır bir dil tercih edilmiştir. Bu makalede Bahri'nin hac manzumesi tanıtılmış ve eserle ilgili inceleme yapıldıktan sonra mesnevinin metni sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hac, Seyahatnâme, Bahri, Menzil, Mesnevi

Abstract

A population movement takes place in the Hejaz region every year due to the pilgrimage, which is a religious assumption for Muslims. Since 1517, the safety of the pilgrimage caravans and the determination of the routes have taken place under the auspices of the Ottoman Empire. Some Ottoman authors wrote a work that depicts their pilgrimage impression. Pilgrimage travelbooks are evaluated in two different types, namely menasik-i hac and menazil-i hac. Pilgrimage travelbooks are significant in terms of providing information about the places visited during the trip, being a guide for those who want to go on a pilgrimage and telling the travel of the author. One of the texts written in this type is Bahri's verse work, in which he mentioned about the ranges from Üsküdar to Şam. There is no mention in the sources of a person who wrote the pilgrimage among the poets who used the pseudonym Bahri. It is believed that the writer lived after the 17th century by looking at the places where the pilgrimage lingered during the journey. The poet without clear information about him, performed the pilgrimage as it is understood from the text. This text has a range feature as it gives brief information about the places visited during the pilgrimage. The text in question was written in the form of mesnevi, and very brief information was given about the ranges visited. A plain and understandable language was preferred in the work, which was written without an art concern. In this article, firstly, Bahri's pilgrimage is introduced and then the related mesnevi is examined the text of the work is presented.

Keywords: Pilgrimage, Travelbook, Bahri, Range, Mesnevi

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
15.05.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.06.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2020

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Koyuncu
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü
fkoyuncu06@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-0118-1566>

DOI:

<https://doi.org/10.31455/asya.737944>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Koyuncu, F. (2020). Bahri'nin Hac Menzîlnâmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year:4, Number: 12, Summer, p. 21-31.

GİRİŞ

Arapçada “gitmek, yönelmek, ziyaret etmek” anlamlarına karşılık gelen “hac” kelimesi terim olarak, imkânı olan her Müslüman’ın belli bir vakitte Mekke’de bulunan Kâbe, Arafat gibi kutsal yerleri ziyaret etmek ve bazı dinî görevleri yerine getirmek suretiyle yaptığı ibadeti ifade eder. İslam’ın dışındaki inanışlarda da kutsal kabul edilen yerlerin olduğu ve buralara ziyaretlerin yapıldığı bilinmektedir. İslamî kaynaklara göre hacın Hz. Âdem zamanına kadar uzanan kadim bir tarihi vardır (Harman, 1996: 382-383). Dünyanın her yerinden Müslümanlar belli bir tarihte hac vazifesini yerine getirmek için kutsal kabul edilen beldelere gelmektedir. Tarihî seyir içerisinde bu menzillere ulaşmak için güzergâhlar oluşturulmuştur.

Her yıl düzenlenen ve bütün İslam dünyasını ilgilendiren hac organizasyonu, 1517 yılında Hicaz’ın Osmanlı topraklarına dâhil edilmesi ile yaklaşık dört asırlık bir zaman diliminde Osmanlı Devleti’nin sorumluluğu altına girmiştir. Bu dönemde her yıl Şam ve Kahire olmak üzere iki farklı güzergâhtan hac kervanları Mekke ve Medine’ye ulaşmıştır. Bu yollarda menzilhaneler, kervansaraylar ve hanlar yapılmış, yollardaki geçit yerlerinin korunması için hac emirlikleri kurulmuştur. Anadolu, İran, Orta Asya ile Halep ve Bağdat gibi bazı Arap beldelerinden gelip Şam’da toplanan hacılar Şam Emîr-i hacc’ının; Kuzey Afrika çevresinden gelip Kahire’de toplanan hacılar ise Mısır Emîr-i hacc’ının sorumluluğu altında Mekke ve Medine’ye olan seyahatlerini gerçekleştirmiştir (Armağan, 2000:76). Her yıl surre alayları için güvenlik tedbirleri alınmış, taşra idarecilerine fermanlar iletilerek gerekli önlemlerin alınması sağlanmıştır. Osmanlı hükümdarları kutsal beldelede bulunan fakirlere, Harem-i Şerif’te hizmet eden imam, müezzin gibi din görevlilerine çeşitli hediyeler ve paralar göndermiştir. Bu hediyelerin takdim edilmesinde kutsal beldelede duyulan sevgi ile beraber hükümdarın şanını gösterme arzusu da vardır. Karadan hac yolculuğunun yapıldığı zamanda surre alayı Receb ayının on ikinci gününde İstanbul’dan merasimle gönderilmiştir (Atalar, 2015: 113-114). Süveyş kanalının açılmasından sonra hacca deniz yoluyla ulaşım sağlanmıştır. Kızıldeniz üzerinden Cidde’ye ulaşan kabile oradan Mekke’ye hareket ediyordu. II. Abdülhamit’in saltanatı zamanında Hicaz demiryolu yaptırılmışsa da 1908’de Medine’ye ulaşan hattın Mekke ve Cidde’ye uzatılma düşüncesi gerçekleştirilememiştir. Bu hat daha çok asker ve mühimmat taşımak için kullanılmıştır (Özcan, 1996: 400).

Osmanlı Devleti’nde posta teşkilâtı ve ordunun konaklama noktaları için menzil terimi kullanılmıştır. Menziller işlevleri bakımından ulak menzilleri, askerî menziller ve hac menzilleri gibi farklı isimlerle anılmıştır. Hac kabilelerinin ihtiyaçlarını gidermek üzere uğradıkları mekânlara hac menzili adı verilir. Kervanların konakladıkları mekânlar hakkında bilgi vermek için kaleme alınan eserlere menzîlnâme denmektedir. Yaklaşık sekiz aylık bir yolculuğu tasvir eden hac konulu menzîlnâmelerde hacıların yol güzergâhları, konaklama menzilleri tanıtılarak hac yolculuğunun nasıl yapıldığına dair bilgiler bulunmaktadır. Bu tür eserlerde konakların durumu; menzillerde bulunan mescit, cami, han ve ziyaret mekânları hakkında malumat mevcuttur. Konaklarda hacıların ihtiyaç duyabileceği su ve alışveriş gibi imkânların bulunup bulunmadığı bilgisi verilmektedir. Özellikle menzillerin güvenilirliği, buralarda karşılaşılabilecek zorluklar ve halkın durumu hakkında bilgiler sunulmaktadır. Konaklar arasındaki mesafelerin ve hangi menzilde ne kadar süre kalındığının bahis konusu edildiği eserlerde haricî bilgilere fazla yer verilmez (Sak ve Çetin, 2005: 210).

Dört halife döneminden itibaren yapılan fetihlerle beraber yeni yerleri keşfetme ve tanıma maksadıyla Müslümanlar tarafından seyahatler düzenlenmiştir. Bunun neticesinde bazı seyyahlar yolculuk hatıralarını kaleme almışlardır (Yazıcı, 2009: 9). Klasik Türk edebiyatının önemli kaynaklarından olan dinî unsurlar birçok metinde müstakil olarak bahis konusu edilmiştir. Bunlar arasında manzum ve mensur hac seyahatnâmeleri de sayıca fazladır. Bu seyahatnâmeler muhtevalarına göre iki grupta incelenmektedir. Buna göre gidilen konakların bahis konusu edildiği eserler menâzil-i hac, hacın şartlarının anlatıldığı metinler menâsik-i hac olarak sınıflandırılmaktadır. Bu eserler kendi aralarında hac el kitabı, rehber nitelikli seyahatnâmeler, hatıra ve rapor nitelikli seyahatnâmeler, edebî hac seyahatnâmeleri olarak gruplandırılmaktadır (Coşkun, 2002: 6-7). Hac seyahatnâmeleri kervanlara dâhil olan hacı adaylarının yolculuğunu tasvir etmesi ve İstanbul’dan Mekke’ye kadar uzanan geniş bir coğrafya ile ilgili doğrudan bilgi vermesi açısından önem arz etmektedir. Türk edebiyatında Ahmed Fakih’in (ö. 14. yy.) *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi’s-Şerife’si*¹, Gubârî’nin (ö. 1566) *Menâsik-i Hacc’i*²,

¹ bk. Hasibe Mazioğlu, *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi’s-Şerife*, TDK Yayınları, Ankara, 1974.

² bk. Âmine Gül, *Abdurrahman Gubârî’nin Hayatı Eserleri ve Menâsik-i Hac Adlı Eseri (Edisyon Kritik)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Abdurrahman Hibri'nin (ö. 1676) *Menâsik-i Mesâlik*'i³ ve Nâbi'nin (ö. 1712) *Tuhfetü'l- Haremeyn*'⁴ hac seyahatnâmesi türünde kaleme alınan eserler arasındadır. Ayrıca Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* adlı meşhur eserinin bir bölümünde hac yolculuğunu anlatmıştır.⁵

Klasik Türk edebiyatı sahasında yazılan hac konulu eserler arasında menzîlnâme türünde birçok metne rastlanmaktadır. Hac seyahatinin anlatıldığı bazı metinler birkaç türün özelliğini barındırabilir. Mesela rehber niteliğindeki bir eserde menzîlnâme özelliği de görülebilir. Hac menzîlnâmesi kaleme alan şairlerden biri Sulhî'dir (ö. 17. yy.). Müellif, eserinde Şam ile Hicaz yolu üzerinde bulunan menzilleri bahis konusu etmiştir (Donuk, 2017: 85). Yine Servet (ö. 17. yy. ?) mahlaslı bir şair Pendik'ten Mekke'ye kadar olan yolculuğunu nakletmiştir (Donuk, 2017: 13). Hasan Rızaî (ö. 17 yy. ?) hac konulu eserinde Üsküdar'dan başladığı seyahatini anlatmış ve buradaki menziller hakkında bilgiler vermiştir (Coşkun, 2012: 16-17). Seyyid Mehmed Efendi (ö. 1706) 1698 yılında gerçekleştirdiği hac seyahatini kaleme almış, burada Üsküdar'dan Şam'a oradan da Fatıma Vadisi'ne kadar olan konakları tanıtmıştır (Donuk, 2019: 123). Edirmeli Nâtık (ö. 1129/1716-1717), *Tuhfe-i Nâtık* adlı eserinde 1707 yılında tamamladığı hac yolculuğunu anlatarak İskenderiye'den Mekke'ye kadar olan güzergâhları tavsif etmiştir (Aksoyak, 2012: 11). Bir diğer menzîlnâme özelliği taşıyan eser Cüdi'ye (ö. 1756'dan sonra) aittir. Şair, Şam ve Mekke arasında yer alan konakları kaside nazım şekliyle anlatmıştır (Koyuncu, 2017: 177). Yine Fethî (ö. ?) mahlaslı bir şair 153 beyitlik eserinde Mısır'dan Medine'ye kadar uğradığı konakları bahis konusu etmiştir (Kiraz, 2020: 310). Yukarıda bahsi geçen eserler hac menzîlnâmesi türünde kaleme alınmış bazı metinlerdir.⁶

Hac seyahatini anlatan müelliflerden biri de Bahri'dir. Şair eserinde Üsküdar ile Şam arasında uğranan yerlerin ismini sıralayarak menzillerle ilgili kısa bilgiler vermiştir.

1. Eserin Müellifi Bahri

Biyografik ve bibliyografik kaynaklar incelendiğinde Bahri mahlasını kullanan birçok şaire rastlanmaktadır.⁷ Bu şairlerle ilgili verilen bilgilerde hac seyahatini kaleme alan bir müellife rastlanmamıştır. Coşkun'a göre kervanın Halep'ten geçmemesi bu eseri yazan Bahri'nin 17. asırdan sonra yaşadığını göstermektedir (Coşkun, 2002: 15). Kaynaklarda adı geçen Bahri mahlaslı şairlerden Yusuf Bahri'nin hacca gittiğine dair bir bilgi mevcuttur. Vezirköprülü olan Yusuf Bahri'nin 1750-1760 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Müellif, Amasya, İstanbul, Kastamonu, Mısır'da tahsil görmüş ve hacca gitmiştir. 1785 yılından sonra Çorum'a yerleşen Bahri hadis, fıkıh, tefsir, bedi ve beyan gibi ilim dallarında ders vermiştir. Kırk üç yıl Çorum'da müderrislik ve vaizlik yapan Yusuf Bahri 1829 yılında vefat etmiştir (Bayram, 2014). İncelediğimiz eseri kaleme alan Bahri kaynaklarda adı geçen kişilerden biri olabileceği gibi onların haricinde biri de olabilir. Elde bulunan metin ve kaynaklardaki nakıs bilgiler çerçevesinde bu eserin müellifi olan Bahri hakkında bir şeyler söylemek güçtür. Eserden anlaşıldığına göre şiire kabiliyeti çok fazla olmayan Bahri, hac kervanına katılmış ve hac farızasını yerine getirmiştir.

2. Bahri'nin Hac Menzîlnâmesi

Bahri'nin kaleme aldığı hac menzîlnâmesinin tespit edebildiğimiz tek nüshası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Mihrişah, 322/5 numarada kayıtlıdır. Eser 195x110, 150x75 mm ebatlarında olan bir yazmanın 14a-15a varakları arasında yer alır. Metnin başlığı olarak "Üsküdar'dan Şâm-ı Şerif'e Varınca Yolda Vâki' Olan Konaklardur 'Ale't-tertib Tahrîr ü İnşâ Olındı" yazılıdır. Eserin bulunduğu 100 varaklı yazmada seçme metinler vardır. Yazma nüshanın temellük kaydında 1264/1848

³ bk. Sevim İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, S 6, 1975, s. 111-128; Sevim İlgürel, "Menâsik-i Mesâlik", *İÜEF Tarih Dergisi*, S 30, 1976, s. 49-54.

⁴ bk. Menderes Coşkun, *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbi'nin Tuhfetü'l- Haremeyn'i*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

⁵ bk. Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 9. Kitap, haz. Yücel Dağlı vd., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

⁶ Hac menzilleri hakkında ayrıca bk. Fatma Büyükkarcı Yılmaz, *Hac Menzîlnamelerinde Osmanlı Şehirleri*, Simurg Yayınları, İstanbul, 2018.

⁷ bk. Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâ'ili*, C I, haz. Cemal Kurnaz- Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara, 2001, s. 90-91; Sadettin Nuzhet Ergun, *Türk Şairleri*, C 2, İstanbul, 1936, s. 680-687; Haluk İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 64-65; Yeşim Çınar, *Bahri Çelebi Söz ü Sâz-ı 'İrfân*, Universitât Wien, Wien, 2013; Coşkun, age., s. 15. Ayrıca Murat Öztürk kaynaklarda hakkında bilgi bulunmayan Letâifname sahibi Bahri adlı bir müelliften bahseder. Bk. Murat Öztürk, "Bahri Efendi'nin Letâifnâme'si ve Letâifnâme'sinden Mizah Örnekleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 59, 2017, s. 75-96.

yılında Mihrişah Sultan Kütüphanesi'ne vakfedildiğine dair bir bilgi mevcuttur. Yazmada bazı sayfaların koştugu ve muhtelif hatların kullanıldığı görülmektedir. Eserin bu nüshasında müstensih hataları bir hayli fazladır. Mesela, bir menzil adı olan Nebk kelimesinde “be” harfi yerine “ye” yazılmıştır. Hâzır sözcüğünde “dad” (d/ø) yerine “zı” (z) harfi tercih edilmiştir. Hüsrevpaşa kelimesinde “h” harfi yerine “h” yazılmıştır. Manzumenin sonunda sah yazısının dışında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Daha sonraki varaklarda yer alan bir eserin sonunda 24 Safer 1141/ 29 Eylül 1728 tarihi kayıtlıdır. Buradaki bilgilerden hareketle bu yazmanın 18. asırda kaleme alındığı söylenebilir.

2.1. Eserin Muhtevası

Eser yazma nüshada verilen başlık ve içerikten de anlaşılacağı üzere gidilen menzilleri anlatan bir hac seyahatnâmesidir. Metin hacca gitmek isteyenlerin hangi menzillere uğrayacakları hakkında bilgi ve konaklarda dikkat edilecek hususlara ait çok kısa öneriler içerir. Bu da hac yolculuğuna çıkanlar için menzillerde dikkat etmeleri gereken hususlar hakkında rehber niteliğinde bilgi sağlar. Metin elde olan tek nüshayla oluşturulmuştur. Eserin kompozisyonuna bakıldığında Şam'dan sonraki menzillerin anlatılmak istenmediği görülmektedir. Şam konağı zikredildikten sonra mesnevinin hâtime bölümüne geçilmiştir. Bazı hac menzîlnâmelerinde sadece Şam ve Mekke arasındaki konakların bahis konusu edildiği görülmüştür. Burada da mevcut yazmadan ve metnin insicamından anlaşıldığı kadariyle Şam'a kadar olan menziller anlatılmıştır.

Eserde nakledildiğine göre, Bahrî hacca gitmeye azmeder ve selam diyarına ulaşmak ister. Allah'ın lutfuna mazhar olan şair yola çıkmaya hazırlanır. Üskadar'a gelen müellif orada bir gece misafir olur. Kervanın ilk menzili olan Kartal'da hacı adayları güzel vakit geçirir. İkinci menzil Gökbuz, diğer konak yeri ise Hersek'tir. Derbend köyüne ulaşan kafilenin bir sonraki durağı Eşrefoğlu Rumî'nin medfun olduğu İznik'tir. Müellif buraya Çin denildiğini de hatırlatmıştır. Bir diğer menzil olan Lefke'nin yakınında güzel bir bölge vardır. Sırasıyla Vezirhanı ve Söğüt'e gelen hacı adayları iki gün sonra Eskişehir'e ulaşır. Kafile onuncu menzil olan Seyyidgazi'deki bir pınarın önünde çadır kurar. Şair daha sonraki konak yeri olan Hüsrevpaşa'nın ahalisini beğendiğini belirtir. Kafile önü sahra, arkası dağ olan Bayat'a uğrar. Bahrî, atlara su verilmeden Bolvadin'den geçilmesini tenbihler. Ona göre on dördüncü yer olan Akşehir'in ulaşımı kolaydır ama daha sonra sıkıntı baş gösterir. Ilgın'a gelen kervan bir müddet burada istirahat eder. Müellif bir sonraki menzil olan Ladik'in ahalisi hakkında bir fikir yürütemez. On yedi günde Konya'ya gelen kafile iki gün burada konaklar. On dokuzuncu menzil olarak Karapınar'a ulaşan kervan Ereğli'ye gelir. Şair Ulukışla'da görülen düşmanın etkisiz hâle getirilmesini söyler. Müellifin aktardığına göre bir sonraki konak yeri olan Çiftahan geceleri güvenilir bir yer değildir. Burada uyuyan kişinin uyandırılması gerekir. Bahrî yirmi üçüncü menzil olan Yaylak'ta ateş yakılmasını tavsiye eder. Daha sonra Çakıcı'da gelen kafile sırasıyla Adana, Misis ve Kurtkulağı'na gelir. Burada hırsızların bulunduğu belirten şair kafilenin Payas'a ulaştığını belirtir. Belen'e gelen kervan daha sonra Antakya'ya ulaşır. Burada haydutların gezindiğini belirten şair kafilenin iki gün dinlendiğini söyler. Hacı adayları buradan Zambakiyye'ye daha sonra Şu'ur'a gider. Bu menzilin uğurlu olduğunu belirten şair bir sonraki konak yeri olan Madik'e gelir ve burada yemek yer. Otuz dördüncü menzil olan Hama'da hacılar selamet bulur. Bir sonraki konak yeri olan Hamis'te rezil insanlar etrafta çok gezer. Bir diğer menzil olan İki kapılı'da büyük bir han vardır. Daha sonra Nebk'e gelen kafile burada güzel vakit geçirir ve Kudeyfe'ye gelir. Güvenlikli bir menzil olan bu yerde kılıç kullanmaya gerek yoktur. Kafile otuz dokuzuncu menzil olarak Şam'a ulaşır. Burada toplanan hacılar tekrar yola çıkmak için dizilir. Bu yollara kolaylıkla gelen hacılar Kâbe'ye ulaşmak arzusundadır. Müellif günahkar olduğunu dile getirip Allah'tan mağfiret diler. Şair hamdederek Kâbe'yi ziyaret ettiğini ve Allah'ın lutfuna mazhar olduğunu söyleyerek eserini tamamlar.

2.2. Şekil Unsurları

Hac yolculuğunu anlatan şair, eserini mesnevi nazım şekliyle kaleme almıştır. Mesnevilerin dibâce, tevhit, münacat, na't, medh-i çehârîyâr, medhiye, sebab-i te'lif, âgâz-ı dâstân ve hâtime bölümlerinden meydana geldiği bilinmektedir. Klasik Türk edebiyatı metinleri arasında geleneğin dışına çıkılarak bütün bölümleri içermeyen mesnevilerin yazıldığı görülmektedir. Eldeki nüshaya istinaden Bahrî de geleneğe bağlı kalmayıp metne asıl konunun işlendiği bölüm olan âgâz-ı dâstân bahsinden başlamıştır. Müellif yolculuğa azmettiğini ve ilahî emre icabet ettiğini ifade ederek esere giriş yapar:

‘Azîmet eyledüm Beytü'l-ħarâm'a
Ki vâsıl olmağa dârü's-selâma (b. 1)

Bi-ḥamdi'llâh beni da'vet idüp Ḥaḳ
İcâbet eyledüm emre muḥaḳḳaḳ (b. 2)

Hemân-dem 'azm-i râha hâzır oldum
Ḥudânuñ lutfuna ben nâzır oldum (b. 3)

Hac seyahatinin konu edildiği bu mesnevi eldeki nüshaya göre 57 beyit olup aruzun Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ülün kalıbı ile yazılmıştır. Müellif ahengi sağlamak için kafiye, ek ve kelime halindeki rediflere yer vermiştir:

Ḳamu ḥüccâcı yâ Rab mağfîret it
Kerîmsin yâ İllâhî mekremet it (b. 54)

Yedincide **Veziḫanı**'na varduḳ
Sürüp geldük biraz yolu aparduḳ (b. 14)

Bahrî, kafiye türlerinden mücerred ve mürekkeb kafiye türleri tercih etmiştir. Özellikle mürekkeb kafiye çeşitlerinde mürdefe daha çok yer vermiştir. Aşağıda sırasıyla mürdef, müesses ve mukayyed kafiye türlerine örnekler gösterilmiştir:

Ḳonup ol gıce olduḳ anda mihmân
Şafâ vü zevḳ idüp anda firâvân (b. 6)

Bi-ḥamdi'llâh kıluḫ beytüñ ziyâret
İrişdi baña lutfuñdan 'inâyet (b. 57)

Ṭoḳuzuncuda irdük **Eskişehir'e**
İki günde alındı anda behre (b. 16)

Yukarıda bahsedildiği gibi müellif sadece revî harfî ile yapılan mücerred kafiye türünü de kullanmıştır. Aşağıdaki beyit bu kafiye türüne örnektir:

Bi-ḥamdi'llâh beni da'vet idüp Ḥaḳ
İcâbet eyledüm emre muḥaḳḳaḳ (b. 2)

2.3. Dil ve Üslup

Şair eserini hacı adaylarına hac konakları hakkında rehber nitelikli bilgiler vermek için kaleme almıştır. Bu gibi metinlerde genele hitap etmek için yalın bir anlatım tercih edilir. Bahrî de bu eserinde sade ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Metinde yer alan Arapça ve Farsça kelimeler daha çok bilinen sözcüklerden seçilmiştir. Ayrıca bu dillerdeki terkiplerin sayısı azdır:

Sekizinci konağımız **Söğüt**'dür
Ṭarîḳ ehline bu yollar öğüdür (b. 15)

Yigirmi ikisinde **Çiftelân**'dur
Gıce bunda uyuyanı uyandır (b. 29)

Müellif, metnin birkaç yerinde Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bazı ekleri tercih etmiştir. Birinci şahıs eki -ın/-in ve birinci çokluk şahıs eki olarak da -vuz/-vüz eki kullanılmıştır. Yine öğrenilen geçmiş zaman eki olan -updur/-üpdür ve emir ikinci şahıs eki -gıl/-gil tercih edilmiştir:

Otuzuncu konaḳ bu şehri **olupdur**
Ḳamu ḥüccâc iki gün otur**updur** (b. 39)

Görelüm beyt-i Ḥaḳḳ'ı bu göz ile
Murâda ire**vüz** anda öz ile (b. 53)

Selâm virdük hep aldılar selâmı

Didiler nicesiz virgil peyâmı (b. 50)

Şair, aruza fazla hâkim olmadığı için bazı hecelerde zihafa ve sıklıkla imaleye başvurmuştur. Müellif, genellikle beyitlerin ilk mısrasında gidilen menzillerin ismini ve kaçınıcı konak olduğunu söylemiştir. İkinci mısradan ise bu yerler hakkında kısa bilgiler nakletmiştir. Bahrî, hac yolculuğunu tasvir ettiği bu manzumenin sonunda mahlasını zikretmiştir:

Pes on birde varup **Hüsrevpaşa**'ya
Ahâlisi güzel çocuklar yaşaya (b. 18)

Yigirmi üçde menzil oldu **Yaylak**
Ateş yak bunda sen gel çağağın çağa (b. 30)

Gidüp altıncı menzil oldu **Lefke**
Ağar kırbında var güzelce bölge (b. 13)

Huşuşan Bahri-i mücrim kılunı
Müyesser kııl aña cennet yolunı (b. 55)

3. Sonuç

Kervanlarla hac seyahati gerçekleştiren bazı Osmanlı müellifleri, bu yolculuğu tasvir ederek izlenimlerini nakletmişlerdir. Hac konulu metinler arasında güzergâhlardaki konaklarla ilgili bilgiler ihtiva eden menzîlnâmeler sayıca fazladır. Hac seyahati sırasında uğradığı menzilleri bahis konusu eden şairlerden biri de Bahrî'dir.

Biyografik ve bibliyografik kaynaklar incelendiğinde Bahrî mahlaslı birçok şaire rastlanmaktadır. Bu şairler hakkında verilen bilgilerde hac seyatini kaleme alan bir müelliften bahsedilmez. Bu mahlası kullanan şairlerinden sadece Yusuf Bahrî'nin hac vazifesini yerine getirdiğine dair bir bilgi mevcuttur. Ayrıca yazma nüshada eserin yazım tarihi ve müellifi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bu nâkıs malumat neticesinde şairin hayatına dair bir şeyler söylemek pek mümkün değildir. Kervanın Halep'e uğramamasından dolayı şairin 17. asırdan sonra yaşadığı düşünülmektedir. Ayrıca metinden hareketle şairin hac vazifesini yerine getirdiği bilinmektedir. Şair, mesnevi nazım şekliyle kaleme aldığı manzumesinde geleneğin dışına çıkarak klasik bir mesnevîde olması gereken bölümlerin tamamına yer vermemiştir. Müellif, eserinde özellikle herkesin anlayabileceği şekilde sade ve yalın bir dil tercih etmiştir. Bahrî, Üsküdar ile Şam arasındaki otuz dokuz konağı bahis konusu ettiği eserinde uğradıkları menzillerin adını zikretmiş ve bu yerler hakkında kısa bilgiler vermiştir. Müellif daha çok gidilen menzilin önemli gördüğü özelliğine değinmiştir. Bunlar arasında konağın durumu ve güvenliği, hanlar ve ziyaret mekânları gibi hususlarda bazı malumat mevcuttur. Eser Üsküdar ile Şam arasındaki hac menzillerinin isimlerini barındırması, konaklar hakkında tanıtıcı bilgiler vermesi ve bir yolculuğu tasvir etmesi açısından önem arz etmektedir.

4. Metin

[14a]

Üsküdar'dan Şâm-ı Şerîf'e Varınca Yolda Vâkı' Olan Konaqlardur 'Ale't-tertib Tahrîr ü İnşâ'
Olındı

[Mefâ' ilün Mefâ' ilün Fe' ülün]

- 1 'Azîmet eyledüm Beytü'l-ħarâm'a
Ki vâşıl olmağa dârü's-selâma
- 2 Bi-ħamdi'llâh beni da' vet idüp Hâk
İcâbet eyledüm emre muħaqqâk
- 3 Hemân-dem 'azm-i râha ħâzır oldum
Ĥudânuñ luţfuna ben nâzır oldum
- 4 İrişdi luţf-ı Hâk'dan baña tevfiķ
Revân olmaķ oldu baña taħķiķ
- 5 Geçüp ħüccâc ile pes Üsküdar'a
Tevekkül eyledük Perverdigâr'a
- 6 Kõnup ol gice olduķ anda miħmân
Şafâ vü zevķ idüp anda firâvân
- 7 Pes andan naķl idüp olduķ revâne
Müyesser ide Hâk girü ħalana
- 8 Evelki menzîlimüz oldu **Kartal**
Selâmet birle olduķ anda ħoş-ħâl
- 9 İkinci menzîlimüz **Gõkbuze**'dür
Kamu ħüccâc biri birin gözedür
- 10 Üçünci menzîlimüz oldu **Hersek**
Şevâb artar ne deñlü biz gidersek
- 11 Göçüp anda budur dördünci menzîl
Ki **Derbend** köyi dirler buña enzil
- 12 Beşinci bu Çin⁸ **İzniķ**'üñ yolıdır
Ki Eşrefoğlu anda bir velîdür
- 13 Gidüp altıncı menzîl oldu **Lefke**
Aķar ħurbında var güzelce bölge
- 14 Yedincide **Veziŗhânı**'na varduķ
Sürüp geldük biraz yolu aparduķ
- 15 Sekizinci konağımız **Sõgüt**'dür
Tariķ ehline bu yollar õgütdür

⁸ Bu şehre Çin de denilmektedir. Bk. Yılmaz, age., s. 118.

- 16 Tokuzuncıda irdük **Eskişehir'e**
İki günde alındı anda behre
- 17 Onuncı **Seydgazi'**⁹ varıldı
Piñar öninde çadırlar kuruldı
- 18 Pes on birde varup **Hüsrevpaşa'**ya
Ahālisi güzel çoğlar yaşaya
- [14b]
- 19 **Bayat** dirler on ikinci konağa
Öñi şahrādur anuñ ardı tağa
- 20 On üçüncü konağdur **Bolavadin**
Geç andan turma atuñ şulamadın
- 21 Çün on dördüncü menzil **Akşehir'**dür
Yolu āsāndur ammā pek zehirdür
- 22 Göçüp andan sürüp **Ilgın'a** varduğ
Biraz ārām idüp anda oturduğ
- 23 On altıncı konağın adı **Ladik**
Ahālisi nicedür bilemedük
- 24 İrişdük **Konya'**ya on yedi günde
İki gün oturağ itdük biz anda
- 25 Oradan naql olındı **İsmil'e** bil
Ki on sekizde menzil oldu İsmil
- 26 **Karapınar'a** varduğ on tokuzda
Bu yollara türedi el topuzda
- 27 Yigirminci konağ oldu **Eregli**
İçinde nām-dārān var gerekli
- 28 Yigirmi birde menzil **Ulukışla**
Bulursañ düşmeni bu yolda şişle
- 29 Yigirmi ikisinde **Çiftchān'**dur
Gice bunda uyuyanı uyandur
- 30 Yigirmi üçde menzil oldu **Yaylak**
Ateş yağ bunda sen gel çağmağın çağ
- 31 Yigirmi dördde **Çakıd** menzlimüz
Bu yolda yā İllāhī tut elimüz
- 32 **Adana** şehrini gördük gidişde
Aña dağil olup yigirmi beşde
- 33 Yigirmi altıda varduğ **Misis'e**

⁹ Vezin gereği “Seyyidgazi” “Seydgazi” olarak okunmuştur.

- Nazar itme bu yolda sen hasîse
- 34 Yigirmi yedi menzil **Kurtkulağı**
Bu yollarda şoyar hırsız ulağı
- 35 Yigirmi sekiz olduğda konaqlar
Payas şehrine ulaşur ulaqlar
- 36 Payas şehri büyük bir evc şuda
Bu yollarda harâmî çok puşuda
- 37 **Beleñ** dirler yigirmi tokuzuncı
Şağın kimseye bunda etme renci
- 38 Ki **Antakıya**'dır bundan ötesi
Harâminüñ gezer bunda çetesi
- [15a]
39 Otuzuncı konağ bu şehri olupdur
Kamu hüccâc iki gün oturupdur
- 40 Göçüp andan görindi **Zanbağiyye**
Otuz birde yol az kaldı bağiyye
- 41 Otuz ikinci menzil bu **Su'ür**'dur
Bu yol bize mübarekdür uğurdur
- 42 Otuz üçüncide varduğ **Madîğ**'a
Konup anda çün el şunduğ azığa
- 43 Otuz dördüncü menzil bil **Hamâ**'dur
'Arab bu yolda hüccâcî kâmadur
- 44 Meger tevfiğ ola Hâğ'dan 'inâyet
Ki hüccâc bula anlardan selâmet
- 45 **Hamîş** dirler otuz beşinci menzil
Bu eñrâfda gezer çokdur erâzil
- 46 Otuz altıncısı **İkiğapulı**
İçinde var büyük hânı yapulı
- 47 Otuz yedincisi **Nebk** dirler adın
Bu yoluñ sen alagör zevğ u dadın
- 48 Otuz sekizde menzildür **Kudeyfe**
Emînlikdür bu yol yapışma seyfe
- 49 Otuz tokuzda irdük çünki **Şâm**'a
Kamusı durdı hüccâca selâma
- 50 Selâm virdük hep aldılar selâmı
Didiler nicesiz virgil peyâmı
- 51 Bi-ğamdi'llâh selâmet birle geldük
Tarîğ-i hacca gitmege düzüldük

-
- 52 Hüdā luṭfiyla ola bu yollar āsān¹⁰
Ki ārzūmuz olupdur beyt-i Raḥmān
- 53 Görelüm beyt-i Haḳḳ'ı bu göz ile
Murāda irevüz anda öz ile
- 54 Ḳamu ḥüccācı yā Rab mağfired it
Kerīmsin yā İlāhī mekremet it
- 55 Ḥuşuşan Baḥri-i mücrim ḳulunı
Müyesser ḳıl aña cennet yolunı
- 56 Vire imān ile cānın ilāhī
Bu 'āşī mücrimūñ sensin penāhı
- 57 Bi-ḥamdi'llāh ḳılup beytūñ ziyāret
İrişdi baña luṭfuñdan 'ināyet

---

¹⁰ Bu mısradā vezin aksamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksoyak, İ. H. (2012). “Nâbî'nin Tuhfetü'l-Haremeyn'inin Edirneli Nâtk'ın Tuhfetü'l-Haremeyn'ine Etkisi: Hikâyeler, Gelenekler, İnanışlar...”, *Millî Folklor*, 24 (95): 9-22.
- Armağan, A. L. (2000). “XVII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı ve Menziller (=Menâzilü'l-Hacc), *Osmanlı Araştırmaları*, XX: 73-118.
- Atalar, M. (2015). *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları*, Ankara: DİB Yayınları.
- Bahrî, *Üsküdar'dan Şam'a Kadar Konaklar*, Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, 322/5.
- Bayram, Y. (2014). “Bahri, Köprüvî Yûsuf Bahrî bin Mehmed,” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bahri-koprui-yusuf-bahri-bin-mehmed_adresinden_10.05.2020_tarihinde_erisildi.
- Coşkun, M. (2002). *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Haremeyn'i*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çınar, Y. (2013). *Bahrî Çelebi Söz ü Sâz-ı 'İrfân*, Wien: Universität Wien.
- Donuk, S. (2017). “Servet Mahlaslı Bir Şaire Mâl Edilen Manzum Bir Hac Seyahatnâmesi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 41: 13-38.
- Donuk, S. (2017). “Sulhî'nin Manzum Hac Menâzilnâmesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 18: 85-118.
- Donuk, S. (2019). “Bursa Enarlı Zaviyesi Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi ve Manzum Hac Menâzilnâmesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28: 123-169.
- Ergun, S. N. (1936). *Türk Şairleri* (2. Cilt). İstanbul.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî (2005). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (9. Kitap). haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gül, Â. (2006). *Abdurrahman Gubârî'nin Hayatı Eserleri ve Menasik-i Hac Adlı Eseri (Edisyon Kritik)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Harman, Ö. F. (1996). Hac, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 382-386), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İlgürel, S. (1975). “Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, 6: 111-128;
- İlgürel, S. (1976). “Menâsik-i Mesâlik”, *İÜEF Tarih Dergisi*, 30: 49-54.
- İpekten, H., İsen, M., Toparlı, R., Okçu, N., Karabey, T. (1988). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kiraz, S. (2020). “Fethî'nin Manzum Menâzil-i Hacc'ı”, *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies*, 18: 310-334.
- Mazıoğlu, H. (1974). *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi'ş-Şerîfe*, Ankara: TDK Yayınları.
- Özcan, A. (1996). Hac Osmanlı Dönemi, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 400-408), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, M. (2017). “Bahri Efendi'nin Letâifnâme'si ve Letâifnâme'sinden Mizah Örnekleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 59: 75-96.
- Sak, İ. ve Çetin, C. (2005). “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19: 199-260.
- Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâ'ili* (I. Cilt). haz. Cemal Kurnaz- Mustafa Tatçı, Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Yazıcı, H. (2009). “Seyahatname”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 9-11), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, F. B. (2018). *Hac Menzîlnamelerinde Osmanlı Şehirleri*, İstanbul: Simurg Yayınları

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number:12, p. 32-45, Summer 2020

İKİ DİLLİ KÜÇÜK KAMUS-I FRANSEVİ'NİN SÖZLÜK BİLİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ*

*BILINGUAL SMALL KAMUS-I FRANSEVI'S INVESTIGATION OF THE
LEXICOGRAPHY FROM A SCIENTIFIC POINT OF VIEW*

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
30.03.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.06.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2020

Asya Studies

Dr. Ebubekir Eraslan
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
Türk Dili Bölümü
ebubekireraslan@mu.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-3713-1242>

* Bu çalışma, yazarın “Hasan Bedreddin ve Küçük Kamus-i Fransevi” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

DOI:

<https://doi.org/10.31455/asya.711433>

Öz

XVI. yüzyılda siyasi olarak yakınlaşan Türk ve Fransız ilişkileri, daha sonra özellikle “kapitülasyonlar”la büyük gelişme göstermiştir. Sanayileşen Avrupa’ya yetişmeye çalışan Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda Fransa’yı referans almıştır. XVIII. yüzyılda başlayan, XIX. yüzyılda ivme kazanan ve XX. yüzyılda devam eden Türkiye’nin Batılılaşma serüveninde imparatorluğun Avrupa’ya açılan kapısı hep Fransızca olmuştur.

Osmanlı’nın Batı’ya açılmasını sağlayan Fransızcanın öğretiminde ilk başlarda Türk coğrafyasında yaşayan yabancılar eserler vermişken zamanla Türk entelektüelleri de sözlükler, gramerler, konuşma kitapları yazmışlardır.

Arap harfli Osmanlı Türkçesi alfabesiyle yazılan son Fransızca-Türkçe eser olan *Küçük Kamus-ı Fransevi*, 50.000 kelimeye sahip 1928 yılındaki Fransızca-Türkçe söz varlığını yazarının perspektifinden veren bir sözlüktür.

Madde başlarının Fransızca, açıklamalarının Arap alfabesiyle yazılmış Türkçe olan *Küçük Kamus-ı Fransevi*; sözlükbilimi açısından incelenecek, elde edilen sonuçlar ortaya çıkarılacaktır. Söz konusu çalışmayla madde başının Batı dillerinden birinden açıklamanın da Türkçeye verildiği bir sözlük ilk kez sözlükbilimi ilkelerine göre incelenmiş ve yorumlanmış olacaktır.

Sözlük incelemeleri ve eleştirilerinin temel amacının sözlüğü bilimsel temellerle iyileştirmek, kullanıcının ihtiyaçlarına daha iyi yanıt vermesini sağlamak olduğundan kuramsal ve nesnel inceleme ve eleştiri yöntemlerinin oluşturulması önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, “Sözlükbilimsel İşlevlerin Çağdaş Kuramı”na göre sözlükteki temel yapıların kullanıcı-sözlük ilişkisine göre nasıl düzenleneceğiyle ilgili yapılan çalışmalardan hareketle 1928’de yazılmış olan Giritli Hasan Bedreddin’e ait *Küçük Kamus-ı Fransevi* adlı sözlük incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küçük Kamus-ı Fransevi, Sözlükbilimi, Sözlükbilimsel İnceleme, Fransızca, Türkçe

Abstract

The diplomatic relations between Turkey and France was established before the 16th century; however, it showed great financial progress especially with the implementation of “capitulations.” In the 19th century, Ottoman Empire took France as a model to catch up with Europe that was in the middle of industrialisation. In other words, during this westernization period of Turkey, which started in the 18th century, showed momentum in the 19th and continued in the 20th, the gateway to Europe was always French.

Therefore, the need for teaching French has emerged, too. In the teaching process of French as a foreign language, initially, foreigners living in Turkey published some works. However, later on, Turkish intellectuals took the initiative of writing dictionaries, grammar and spoken discourse books.

Small Kamus-ı Fransevi (1928) is one of these written works. It is the last French-Turkish publication in Arabic language, written from the perspective of its author, with 50,000 words in it.

Small Kamus-ı Fransevi whose headlines are written in French and the descriptions in Turkish was written in Arabic alphabet; The dictionary will be examined scientifically and the results will be revealed. With this study, for the first time, a dictionary written in Western languages to Turkish will be examined and interpreted according to scientific principles.

It is important to establish theoretical and objective examination and criticism methods since the main purpose of dictionary reviews and criticisms is to improve the dictionary on a scientific basis and to enable the users to better respond to their needs. In this study, according to the “The Modern Theory of Lexicographic Functions”, a dictionary called Giritli Hasan Bedreddin’s Small Kamus-ı Fransevi, written in 1928, was examined in relation to how to organize the basic structures of the dictionary according to the user-dictionary relation.

Keywords: Small Kamus-ı Fransevi, Lexicography, Lexicographical Analysing, French, Turkish

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Eraslan, E. (2020). İki Dilli Küçük Kamus-i Fransevi’nin Sözlükbilimi Açısından İncelenmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year:4, Number: 12, Summer, p. 32-45.

1. Giriş

Sözlükler, bir dilin söz varlığını barındıran eserlerdir. Dilin temel malzemesini bir araya getiren, onu koruyan ve geleceğe taşıyan sözlükler; bir dilin hem anadil konuşurları hem de o dili ikincil dil olarak öğrenmek isteyenlerin müracaat edeceği başucu kitaplarıdır.

Gelişen teknolojiyle birlikte sözlüklerin kullanım amacı, içerdikleri söz varlığı, boyutu vb. özellikler değişmekte ve farklılaşmaktadır. Bunlar da beraberinde sözlüklerin sahip olduğu verilere bakış açılarını değiştirmektedir.

Aksan (2007: 69) sözlükbilimini, “bir dilin ya da karşılaştırmalı olarak çeşitli dillerin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymaya yönelik, bu amaçla yöntemler koyarak uygulama yollarını gösteren bir dilbilim dalı” olarak tanımlamaktadır. Toklu (2007:115) “daha önce yazılmış sözlükleri çeşitli yönlerden inceleyip sınıflandırmak, hazırlanacak yeni sözlüklerin uyacağı kural ve yöntemleri belirleyip geliştirmek, sözlük yazımının kuramsal sorunları üzerine eğilmek bu disiplinin ilgilendiği başlıca konulardır.” diyerek sözlükbiliminin çalışma sahasının sınırını belirler.

Sözlükbilimi; sadece tek tek sözcüklerle ilgilenmez, dillerin söz varlığını ortaya koyar. Böylece sözcüklerin eşzamanlı ve artzamanlı zamanlı değişimlerini gösterir. Sözlüklerin nasıl hazırlanması gerektiğini bilimsel ölçütlerle açıklamaya çalışır.

Sözlük incelemeleri, sözlükbilim kuramına (Gürlek ve Patat: 2016) göre yürütülür ve Jackson’a (2002: 30) göre sözlük eleştirisi, sadece sözlük geliştirme ve iyileştirme çalışmaları açısından değil aynı zamanda, potansiyel kullanıcıları sözlüklerden haberdar ettiği ve onlara çeşitli yorumlar sağladığı için de önemlidir.

Sözlükbilimi kuramına göre sözlükler; içerik, tür ve amaçlarına göre düzenlenmelidir. Sözlük hazırlanırken başlangıçtan son aşamaya kadar kullanıcıların ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır. Bu yüzden eskiden olduğu gibi büyük ciltli sözlükler yerine, bugün için daha çok pratik ihtiyaçlara cevap verecek sözlükler hazırlanıp basılmaktadır. İki dilli, çok dilli, cep sözlükleri, konu odaklı sözlükler bunlardan günümüzde karşımıza çıkan sadece birkaç örneğidir.

Çalışmamızda, 1928 yılında kaleme alınan madde başı Fransızca, açıklamalarının Arap harfli Türkçeyle verildiği son sözlük olan *Küçük Kamus-ı Fransevî*'nin sözlükbilimsel incelemesi yapılacaktır.

2. Küçük Kamus-ı Fransevî

Türk leksikografisinde XIX. yüzyıla kadar daha çok Arap ya da Fars dilleriyle Türkçenin yer aldığı iki dilli sözlükler (yazma ve basma) yazılmışken İmparatorluğun yönünü ve ufkunu Avrupa'ya çevirmesiyle Batı dillerinden Türkçeye ve özellikle de Fransızcadan Türkçeye hazırlanan iki dilli sözlükler ağırlık kazanmıştır. (Eraslan, 2019 : 142)

Osmanlı coğrafyasında eğitimin yaygınlaşması, Batılı tarzda eğitim-öğretim yapılan okulların açılması, ülkeler arasındaki çeşitli münasebetlerin gelişmesi vb. nedenlerle çok sayıda Fransızca-Türkçe sözlük hazırlanmıştır. Hazırlanan bu sözlüklerden bir tanesi de madde başının Fransızca, açıklamasının Arap harfli Türk alfabesiyle yazıldığı *Küçük Kamus-ı Fransevî*'dir. *Küçük Kamus-ı Fransevî* 50.000 kelimeyi kapsamaktadır. Latin harflerine geçilmeden önce yazılmış 50'yi aşkın Fransızca-Türkçe sözlüklerin sonuncusudur. *Küçük Kamus-ı Fransevî* bu alanda daha önce ve sonra yazılmış sözlüklerle hacim ve içerik bakımından boy ölçüşebilecek ve hatta onları geçebilecek seviyededir.

Giritli Hasan Bedreddin, Tanzimat'la hızlanan Osmanlı modernleşmesinin ortaya çıkardığı hem Doğu'yu hem de Batı'yı çok iyi bilen, geçimini de kalemle kazanan nevi şahsına münhasır bir Türk münevveridir. Döneminde daha çok çevirileriyle, gazeteciliğiyle tanınan yazarın son eseri ölümünden sonra basılan *Küçük Kamus-ı Fransevî*'dir. Yazarın özellikle çevirilerinde görülen dil sadeliği yazarın son eseri olan KKF¹'de de kendini göstermektedir.

Tarihî sözlükler yazıldıkları dönemin bengu taşlarıdır. Özellikle teknolojinin bugünkü seviyelerde olmadığı zamanlarda yazılan sözlüklerin bir dilin ses, şekil, anlam, cümle vb. bilgiler konusunda bize çok faydalı bilgiler verdiği bir hakikattir. KKF gibi iki dilli sözlükler için söz konusu bilgilerin önemi daha da fazladır.

Eserin yazıldığı dönemde MEB tarafından liselere tavsiye edilmesi, pek çok nüshasının bugün dahi pek çok kütüphanede bulunması eserin önemini gösteren bir başka veridir.

¹ Bundan sonra “Küçük Kamus-ı Fransevî” KKF kısaltmasıyla verilecektir.

KKF matbu bir eserdir. Fakat biz yine de İSAM, İBB Atatürk kitaplığı ve şahsi kütüphanemizdeki nüshaları karşılaştırarak nüshalar arasında bir farklılık olup olmadığını kontrol ettik. Bu kontrolde herhangi bir farklılığın olmadığını tespit ettik.

Sözlükler içerdikleri söz varlığının dışında teknik olarak da modern sözlükbilimin ilkelerine göre araştırmacılar tarafından incelenmektedir. KKF'nin modern sözlükbilimin ilkelerine göre değerlendirilmesi ve bugünkü modern sözlükbilimiyle yazılmış sözlüklerin sahip olduğu özelliklere yaklaşması eserin sözlükçülük açısından sahip olduğu değeri gösteren bir başka bilgidir.

3. Sözlük

3.1. Tanım

Latince glossa; İngilizce dictionary, lexicon, vocabulary, glossary; Fransızca dictionnaire; Almanca wörterbuch; Arapça lügat, kamus; Farsça ferheng; Yunanca leksicon, Rusça slovar... gibi kelimelerle karşılanan sözlük kelimesi için Türkçede, ilk sözlüğümüz olan Divanu Lügati't-Türk ile birlikte Arapça "lügat", zaman zaman da Farsça "ferheng" ve yine Arapça "kamus" kelimeleri kullanılmıştır.

Aksan (2007: 75) sözlüğü şöyle tanımlamaktadır: "Bir dilin ve birden çok dilin söz varlığını, söyleyiş biçimleriyle, yazımlarıyla veren, bağımsız biçimbirimleri temel alarak bunların, başka öğelerle kurdukları söz öğeleriyle birlikte anlamlarını, değişik kullanımlarını gösteren bir söz varlığı kitabıdır."

Kocaman (1998: 111) da "bir dilin sözcüklerini; deyişlerini abece düzenine göre sıralayan, anlamlarını açıklayan ya da başka dillerdeki karşılıklarını veren yapıt olarak sözlüğü tanımlamaktadır. Bu tanım genel çizgileriyle doğru olmakla birlikte her tanım gibi eksiktir. Bir kez abece sırası bütün sözlüklerde en yaygın düzenleme olsa da kavramlar dizini, uyak sözlükleri gibi sözlük düzenlemeleri de vardır." diyerek yapılan genel sözlük tarifine katılmakla birlikte, farklı düzenleme şekillerine sahip sözlüklerin de olduğuna dikkat çekmektedir.

Yapılan tanımların bütününe bakıldığında sözlükler hakkında şu özellikleri sıralamak mümkündür:

- Bir dil veya birden çok dilin söz varlığını ele alabilirler,
- Bir dildeki sözcüklerin tümü ya da bir bölümünü ele alabilirler,
- Sözcüklerin belli bir çağda ya da bütün çağlarda kullanımlarını incelerler,
- Yazılı ve sözlü dilin malzemelerini içerirler,
- Sözcüklerin yazımlarını ve söyleyişlerini gösterirler,
- Bağımsız biçimbirimleri ele alırlar,
- Sözcüklerin tek başına ve diğer öğelerle kurdukları söz öğelerinin anlamlarını verirler,
- İçerdikleri söz varlığının anlamlarını verir, açıklar ve örneklendirirler,
- Sözcüklerin dil bilimsel biçim ve işlevleri hakkında bilgi verirler,
- Sözcüklerin kökenlerini gösterirler,
- Sözcüklerin değişik kullanımlarını gösterirler,
- Madde başlarının düzenlenişi bakımından (manzum, mensur, abecesel, konu, kavram) -farklılık gösterirler,
- Kılavuz ve kaynak kitaplardır,
- Kültürün belirleyici özelliklerini sergilerler,
- Diller arasındaki etkileşimin belirlenmesine yardımcı olurlar,
- Dillerin olgunluğu, işlenmişliği, zenginliği hakkında bilgi verirler,
- Dillerin görüntüsüdür,
- Dillerin hazinesidir, ... vb. (Eminoğlu, 2010: 4)

Bir toplumun millet olmasını sağlayan unsurlardan biri belki de birincisi dildir. Dilin kelimelerini muhafaza eden sözlükler aynı zamanda milletlerin kültür seviyelerini ve yaşayış şekillerini yansıtan önemli eserlerdir. Çünkü sözlükler meydana getirilirken ait olduğu milletin, sosyal ve kültürel yaşantılarına bağlı ve onun dildeki ifadesi olarak kullandığı bütün kelime, kelime grupları ve bunların cümlelerdeki kullanımlarını da örneklerle göz önüne sermektedir. Bu yüzden sözlükler, diller için kültürel mirasın en iyi şekilde korunduğu ve gelecek nesillere aktarıldığı hazine değerindedir (İlhan, 2007: 15).

4. Küçük Kamus-ı Fransevî'nin Sözlükbilimsel İncelenmesi

4.1. Bütün Yapı

Bütün yapı; bütüncül yapı, parçalı yapı, dış veri ve bunların aralarındaki ilişkiyi gösteren bir çatı kavramdır.

KKF'de bütün yapısında sözcük listesi ve sayfa numaraları düzenli olarak başlangıç sayfasından son sayfaya kadar verilmektedir.

4.1.1. Sözcük Listesi

Sözlüğün tek zorunlu birleşeni olan sözcük listesi, 50.000 kelimele iki dilli Fransızca-Türkçe eserin madde başlarının alfabetik olarak sıralanmasıyla oluşturulmuştur.

4.1.2. Sayfa Numarası

KKF'de 1. sayfadan 1544. sayfaya kadar tüm sayfaların sayfa numarası vardır. Her yaprakta iki sayfa, her sayfada da iki sütun, her sütunun içinde de ayrıca iki sütun bulunmaktadır. Her sayfa toplamda 4 sütundan oluşmaktadır. Tüm sütunlar 30 satır olup sayfa numaraları iki sütunun tam ortasında yer almaktadır.

4.2. Bütüncül Yapı

Sözlük kullanıcılarına, sözlükteki bilginin yerini ve sırasını bulmalarını sağlayan listeye bütüncül yapı adı verilir. Bütüncül yapı, bu yönüyle sözlüğün en temel birleşenidir.

Sözlükler için iki temel bütüncül yapı düzenlemesi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi madde başlarının sesletimine göre oluşturulan alfabetik ilke; ikincisiyse de içerikten hareket edilerek oluşturulan yani madde başlarının anlamları ve bunlara göre sistematik ya da tematik düzenlenmiş sistematik ilkedir (Aslan, 2017: 46).

4.2.1. Madde Başı

İlhan (2009: 536), sözlük hazırlanmasında uyulması gereken temel ilkelerden birinin madde başlarının düzenlenmesinin doğru ve düzenli bir tarzda yapılması gerektiğini belirtir.

Bir sözlükte bütüncül yapının ortaya çıkarılması için oluşturulacak düzenlemede düşünülmesi gereken madde başlarının nasıl sıralanacağıdır. Burada iki sitem vardır. Birincisi madde başının ilk harfine göre yani alfabetik yapılan sıralama, ikincisiyse de madde başının son harfine göre yapılan düzenlemedir. Bunlardan ilki daha yaygın kullanılırken ikincisi daha çok ters dizim sözlüklerinde kullanılmaktadır.

KKF'nin madde başının düzenlenmesi madde başının ilk harfine göre alfabetik şekilde yapılmıştır. Diğer madde başı da önceki maddenin hemen bitimindedir. KKF'de klasik usule bağlı kalınmış, madde başlarına sayfanın sağında yer verilmiştir. Madde başları içeriğe göre daha büyük puntuyla basılmış ve iç tarafa göre (sağa) konumlandırılmıştır.

4.2.2. Madde Başı Seçimi ve Metinlerarasılık

Madde başı seçimi, sözlükler hazırlanmaya başlanmadan önce planlanması gereken ve sözlüğün hedef kitlesi ve amacına göre farklılık gösteren sözlük düzenleme aşamasıdır. Bu aşamada sözlüğe alınan madde başlarının seçimi bilimsel ölçütlerle desteklenmelidir. (Bozkurt, 2017: 428).

Sözlüklerin her biri kendinden önce yazılan sözlüklerden etkilendiği gibi kendinden sonra yazılacak sözlükleri de etkileyecektir. Sözlükler aynı ya da benzer amaç için önceden yazılmış sözlüklerle benzer dil malzemesini ve yapılarını kullanır. Sözlükleri derleyenler diğer sözlüklerdeki çalışmalardan belirli ölçüde yararlanırlar. Çünkü sözlük derleyenler önemli bir şeyi gözden kaçırmamak için kendi eserleriyle ilgili tüm sözlükleri incelerler (Bozkurt, 2017: 428).

KKF'de madde başı seçiminin nasıl yapıldığına dair bilgi edinmek için yararlanılabilecek kaynak çok azdır. Nitekim Giritli Hasan Bedreddin, eserin ön sözünde madde başı terimini kullanmadan bu konuda şöyle demektedir:

“Bundan yirmi beş, otuz sene evvel merhum Şemseddin Sami Bey tarafından neşredilen ve el-yevm piyasada azalmış olmasından dolayı pek yüksek fiyatla satılmakta olan «Kamus-ı Fransevî» pek eskimiş ve ihtiyacı tatmin edemez hale gelmiştir. Bu gün meydana çıkardığımız şu lügat ise en yeni kelimeleri ihtiva ettikten başka elfazın aldığı en son manaları, muhtelif tabirat ve istilahatı ve bi'l-hassa harb-i umumîde çıkan kelimatı dahi cami bulunmaktadır.”

Ön sözden hareketle sözlük yazarı; hem aynı alandaki önemli görerek ön sözde adını verdiği bir sözlüğün varlığını, dolayısıyla onu ve kendinden önceki eseri/eserleri incelediğini teyit etmiş hem de özellikle Batı kaynaklı en yeni terimlere eserinde yer vereceğini belirtmiştir.

KKF'de hangi sözlükten alıntı yapıldığına dair herhangi bir cümle ya da özel işaret bulunmamaktadır. Fakat eserin ön sözünde *Kamus-ı Fransevî*'den, I. Dünya savaşından bahsetmesi,

kendisinin bildiği yabancı diller sebebiyle Batılı kaynaklara - özellikle Fransızca sözlüklere - hâkim olduğu, gazeteci ve çevirmen olması sebebiyle de “güncel”e hâkim olabileceği bize madde başı seçiminde ipuçları verebilmektedir.

Metinlerarası kavramı kültürel ortam, alıntılar, şu ya da bu biçime gönderimde bulunanlar ve metin türleri ile ilgili bir kavramdır (Günay, 2001: 149). Barthes “Her metin bir metinlerarasıdır; onda farklı düzeylerde az çok tanınabilecek biçimler altında öteki metinler yer alır. Her metin eski alıntıların yeni bir örgüsüdür.” diyerek bütün metinlerde metinlerarası ilişkinin bulunduğundan bahsetmektedir (Boz, 2013: 1553-1540).

KKF’de metinlerarasıyla ilgili açık bir bilgi yer verilmese de kendisinden önce yazılan elliye aşkın Fransızca-Türkçe sözcüklerden de az çok bağlantıların olduğu düşünülmektedir. Fakat bunların eserin orijinalliğine engel olacak düzeyde olmadığı, eserin baştan sonra incelenmesinde görülmektedir.

4.2.2.1. Madde Başı ve Madde Başı Türleri

Madde başı; bir düzen içerisinde sıralanan (alfabetik, ters dizim vb.) maddelerin başladığı ve sözlükte açıklama bilgisinin verildiği bölümdür.

Atkins ve Rundell’a göre bir sözlükte bir dilin sözcüklerinin sözcük biçimleri ile seçilen madde başlarının (Ör. tekil adlar, eylemlerin mastar biçimleri vb.) belli özelliklere sahip olması gerekir. Genellikle sözcüklerin durum çekimli ve teklik biçimleri ve eylemlerin zaman, kip ve kişi çekimli değil mastar biçimleri madde başı olarak seçilir (Aslan, 2017: 49).

KKF’de madde başları mastar biçimindedir. Madde başı sözcüklerin tamamının dil bilgisel kategorileri, bazı sözcüklerin hangi dilden geldiğine dair bilgi, bazı sözcüklerin de okunuşu, tanımları, çokluk durumları madde başından hemen sonra verilmektedir. Dil bilgisel kategorilerin dışındaki tüm bilgilerde belli bir standartlık bulunmamaktadır.

Madde başı	Sözcüğün cinsi	Köken	Sesletim bilgisi	Tanım
Ibidem	[h]	(Latince)	-	Eyzan. Keza.
Master	[ez]	-	(mas-teur okunur)	Usta manasına İngilizce kelimedir. Kendisinden sonra bir ism-i hass gelirse genç bir çocuğa ilmdir.

Tablo 1: KKF’de madde başları örnekleri

KKF’de madde başlarına dair diğer bir özellik de birçok özel adın madde başı yapılmış olmasıdır. Bugün bile tartışmalı bir konu olan bu konuda 1928 yılı için önemli bir adım atılmış olması kayda değerdir. Fakat özel adların sözlüğe alınırken hangi adların alınıp hangilerinin alınmayacağı, sınırların nerede başlayıp nerede biteceği çok net değildir. KKF’de de bu netlik görülmemektedir.

Madde başı	Sözcüğün cinsi	Köken	Sesletim bilgisi	Tanım
Espéranto	[ez]	-	-	Esperanto lisanı.
Marxisme	[ez]	-	-	Karl Mark’ın sosyalist umdeleri.
Sunnite	[e]	-	-	Sünnî, Sünnî mezhebi.
Louvre	[ez]	-	-	Luvr Sarayı.

Tablo 2: KKF’de unvan, din, ülke, terim ve yer adları

4.3. Parçalı Yapı

Parçalı yapı, madde başının biçimine ve anlamına dair bilgi verir. Parçalı yapı iki ana bölümden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi biçimle ilgili bilgiler, diğeryse anlamla ilgili bilgilerdir. Biçimle ilgili bilgiler yazım bilgisi, sesletim ve dil bilgisel bilgi; anlamla ilgili bilgilerse tanım, köken bilgisi, kullanım bilgisi, örnek ve çapraz gönderimden oluşmaktadır. (Aslan, 2017 : 51)

Madde başı	Sözcüğün cinsi	Tanım
Pommette	[es]	Küçük elma. Muşmula. Küçük elma şeklinde tezyinât-ı mimariye. Yanağın, gözün alt cihetindeki çıkık kısmı : elmacık, yatak kemiği. Tabanca kabzası. Dip tabanı.

Tablo 3: KKF'de "Pommette" madde başısının parçalı yapısı

Hartmann ve James'e (1998) göre sözlükler, sağladıkları bilgi miktarına ve bunu maddede nasıl sunduklarına göre türlere ayrılır ancak kullanıcılar parçalı yapının özelliklerini anlamak için yeterli başvuru becerisine sahip olmayabilir; gerekli ayrıntıları bulup çıkarmak için ayrıntılı rehberliğe ve yönergeye ihtiyaç duyabilir (Aslan, 2017: 52). Günümüzde birçok sözlükte kullanım kılavuzu denilen ve genellikle baş veride bulunan bölümler vardır. Bu bölüm, kullanıcıların bilgiye nasıl erişeceklerine dair ayrıntılı bilgi vermektedirler.

KKF'de baş veride sözlüğün nasıl kullanılacağına dair bir kullanım kılavuzu ve bilgisi bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra her bir parçalı yapının içinde hangi bilgi türlerinin olduğunu dair de herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ayrıca parçalı yapının düzenlenmesinde ve sunumunda belirli bir standart yoktur.

Şekil 1: KKF'de verilen parçalı yapı sunumu ve veri bilgisi

4.3.1. Parçalı Yapıda Biçimle İlgili Bilgiler

Madde başının biçimiyle ilgili verilen bilgiler, çekirdek yapıyı oluşturur. Yani çekirdek yapı madde başıyla ilgilidir. Parçalı yapının biçimiyle ilgili; yazım bilgisi, sesletim bilgisi, dilbil gisel bilgi bulunmaktadır. (Ezgi, 2007 : 53)

4.3.1.1. Yazım Bilgisi

Sözlüğe alınacak tüm madde başları belirlendikten sonra, bunların yazımının nasıl ve neye göre verilecek olması önem taşımaktadır. Söz konusu bilgi standart bir bilgi olmalıdır. Yazım kılavuzuna uyması gerekmektedir.

Madde başının yazımının belirlenmesi standart dilin belirlediği kurallara sonucudur. KKF'deki Fransızca sözcüklerin yazım bilgisi, büyük ölçüde sözlük hazırlayıcısının yararlanmış olduğu diğer

sözlüklerle ilişkilidir. Tanımlardaki Arap alfabesiyle yazılan Türkçe metnin yazım bilgisi kararının 1928 yılının standart Türkiye Türkçesinin eseri olduğu görüşündeyiz.

Fransızca gibi dişil ve eril sözcüklerin bulunduğu bir dilde, yazım bilgisinin varlığı sözcük kullanıcılarının sözcüklerin nasıl yazıldığını öğrenmeleri açısından kayda değerdir. KKF’de, madde başlarının yazımıyla ilgili hatalar istifade edilen daha çağdaş kaynaklara göre dipnotta gösterilmiş, sözcüklerin doğru şekillerine metinde yer verilmiştir. Madde başlarının doğru yazılışları aşağıda dipnotta verilen elektronik kaynaklardan ve basılı diğer sözlüklerden yararlanılarak oluşturulmuştur.²

Yanlış yazılan madde başı	Düzeltilen madde başı	Sözcüğün cinsi	Tanım
Abstinence	Abstinence	[es]	İctinap, imsak, perhiz.
Veronique	Véronique	[es]	(nb) Tavşan otu.

Tablo 4: KKF’de yanlış ve düzeltilmiş doğru madde başları

4.3.1.2. Sesletim Bilgisi (Pronunciation)

Özellikle iki dilli sözlüklerde çok sık görülen sesletim bilgisi tek dilli sözlüklerde kendisine fazla yer bulamamaktadır. Buna rağmen sesletim bilgisini veren özel sözlükler de bulunmaktadır. (Ergenç, 2002) (Mete, 2009)

İki dilli KKF’de madde başı verilen her sözcüğün sesletim bilgisine yer verilmemiştir. Hatta diyebiliriz ki KKF’de, birkaç madde başı dışında sözlüğün tamamında sesletim bilgisine yer verilmemiştir.

Madde başı	Sözcü-ğün cinsi	Sesletim bilgisi	Tanım
Bluff	[ez]	(bleuf okunur)	Korkutmak, yanıltmak için söylenen söz, yapılan hareket. Blöf
Plum-pudding	[ez]	(pleum-pou- ding)	Pudinge tatlısı.

Tablo 5: KKF’de sesletim bilgisi

4.3.1.3. Dil Bilgisel Bilgi

Hartmann ve James’e (1998) göre sözlüklerde düzenlenen dil bilgisel bilgiler sözcük türü, sözcük yapımı, eş dizimlikler ve tümcecikler ile ilgili bilgileri gösterebilir. Genel sözlüklerde bu bilgiler kısaltmalarla gösterilir ve parçalı yapıdaki konumu da madde başı ile tanım arasındadır (Aslan, 2017: 55).

KKF’de, madde başları Fransızcadır. Bu sebeple madde başlarının dişil ya da eril bilgileri (ez, es) kısaltmalarıyla bizatihi sözlüğün içerisinde verilmektedir. Ayrıca sözlükteki fiillerin geçişli-geçişsiz, edilgen-dönüşlü durumlarına; bazı sözcüklerin de isim-sıfat bilgilerine yer verilmektedir.

Madde başı	Sözcü-ğün cinsi	Dil bilgisel bilgi	Tanım
Malfaire	[fl]	(yalnız mastar halinde kullanılır)	Fenalık itmek. Şer işlemek.
Galetas	[ez]	(Galata kalesinden müştaktır)	Çatı altı, tavan aralığı Adı, fakirane ikametgâh.

Tablo 6: KKF’de dil bilgisel bilgi

² <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/en-soi/29827>, <https://www.dict.com/frans%C4%B1zca-turkce/a%C3%AF>,
<https://dictionnaire.reverso.net/francais-definition/abaca>, <https://www.le-dictionnaire.com/definition/abaca>,
<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/abaca>, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/abaca>

Sözlükte bazı madde madde başlarının çokluk biçimi de (cm) yer almaktadır.

Madde başı	Sözcüğün cinsi	Tanım
Muraille	[es]	Yüksek duvar. Beden, sur, kale duvarı. (bhr) Küpeşte sihanı. (baytar) Cidar-ı hafr. (cm) İstihkamat, sur.
Minima	[ez-cm]	(minimum) un cemi.

Tablo 7: KKF'de çokluk biçimli madde başları ve tanımları

4.3.2. Parçalı Yapıda Anlamla İlgili Bilgiler

4.3.2.1. Tanım

Tanım, hem parçalı yapının hem de sözlüğün kullanımı açısından ilk bakılan bölümdür. Tanım, sözcüğün anlamını açıklayan sözlü anlatımdır.

Sözlük yazarının en başta gelen görevlerinden biri, sözcüğün cümle içindeki anlamını tam olarak yakalamaktır. Nitekim Aksan (2000: 85) da "sözlük hazırlamada en önemli, en çok özen isteyen işin tanımların verilmesinde olduğunu ancak bunun da kolayca yanlışlığa düşmeye veya eksik anlatıma çok elverişli olduğunu, dolayısıyla ayrı bir uzmanlık ve kültür gerektirdiğini" belirtir. Bu sebeple tanım yazma disiplinlerarası bir çalışmayı gerektirir. Bu nedenle çağımızda yazılan sözlükler komisyonlar aracılığıyla hazırlanmakta; konunun, alanın uzmanlarının görüşü de alınarak tanıma son şekli verilmektedir.

Ağbaba-Maclaren'in (2007: 29-31) Zgusta ve Lauren'den (1989: 120) aktardığına göre sözlükte tanımlamalar yaparken bazı ölçütlere dikkat etmek gerekir. Tanımlanması gereken birimin tanımın içinde olmaması, tanım içinde kullanılan sözcüğün sözlükte tanımlanmış olması, tanımın kısa ve yalın olması gibi unsurlar tanımlama yaparken yazarın dikkat etmesi gereken ölçütlerdendir.

KKF'de madde başlarının tanım bilgileri çoğunlukla kısa tutulmuştur. 50.000 kelimeyi içeren ve iki dilli "küçük" bir sözlük için bu gayet olağandır. Fakat bu tanımların kısa tutulduğu anlamına gelmemelidir. Zira tanımların diğer madde başlarına göre uzun olanları da vardır.

Madde başı	Sözcüğün cinsi	Tanım
Loisir	[ez]	Müsait vakit ve hal. Boş vakit. à – İstenildiği vakit. Huzur-ı bal ile. Serbestçe.
Malheur	[ez]	Talihsizlik. Bedbahtlık. İdbar. Nektet. Bela, musibet. Kaza. Dahiye. Afet. Meşum, felaket habercisi, kara haberci. (hd) Hay Allah belasını versin!

Tablo 8: KKF'de eş anlamlı tanım örnekleri

Bir diğer tanımlama türü işlevle ilgili tanımlamadır. Bu tür madde başlarında tanım yerine madde başının işlevi ve kullanım örnekleri verilir.

KKF'de madde başının işlev sözcüğü olduğu durumlarda tanımlamada yalnızca sözcüğün işlevi verilir.

Madde başı	Sözcüğün cinsi	Tanım
Le	[ha]	Müzekker ve müennes harf-i tarifi. Gerek müzekkerin, gerek müennesin cemi : les dir. (z) Onu. Müennesi la
Mon	[s]	Benim. [müennesi : ma. cem : mes]

Tablo 9: KKF'de işlevle tanımlama örnekleri

4.3.2.2. Köken Bilgisi

Sözlükler sundukları malzemeye ve sunum biçimine göre farklılık gösterdikleri için köken bilgisinin sunumu da sözlükten sözlüğe farklılık göstermektedir. Burada esas olan sözlüğün türü ve sözlüğü kimin kullanacağıdır. Bu iki şarta bağlı olarak köken bilgisinin verilir verilmeyeceği, verilecekse ne düzeyde verileceğine karar verilir. Svensen'e (2009) göre sözlük kullanıcılarının büyük bir kısmı köken bilgisine büyük ilgi duyar ve sözlükte aşağıdaki bilgileri ararlar: (Aslan, 2017: 59)

- *Bu sözcük yerli mi ödünçleme mi yoksa yabancı bir sözcük mü?*
- *Sözcük yerli değilse hangi dilden geldi ve hangi yolla dile girdi?*
- *Sözcük ilk kez ne zaman ve nerede kullanıldı?*
- *Sözcüğün özgün biçimi nasıldı ve sözcük şimdiki biçimine nasıl ulaştı?*
- *Sözcüğün özgün anlamı neydi, sözcük bugünkü anlamını nasıl kazandı ve sözcüğün birkaç anlamı varsa, bu anlamlar arasındaki bağlantı nedir?*
- *(İki dilli sözlüklerde) amaç dil ile diğer dil arasında ne tür bir ilgi var?*
- *Sözcük ve sözlüğün tarihi gelişiminde ilginç dil dışı gerçekler var mı?*

KKF'de düzenli şekilde kelimelerin hangi dilden Fransızcaya geçtiği bilgisi verilmez. Fakat Latince, Türkçe, Arapça ve İngilizceden geçen birkaç sözcüğün köken bilgisine eserde yer verilmektedir.

Madde başı	Sözcüğün cinsi	Köken	Tanım
Pilav, Pilaf, Pilaw	[ez]	(Türkçeden alınmıştır)	Pilav.
Lift	[ez]	(İngilizce)	Asansör.
Euréka	[es]	-	« Buldum! » manasına Yunanca bir sözdür.

Tablo 10: KKF'de köken bilgisi örnekleri

4.3.2.3. Kullanım Bilgisi

Kullanım bilgisi sözlüğün dışarıya açılan kapısıdır. Bu bilgide madde başının hangi alanlarda kullanıldığı, sözlüğün hangi bilim dallarıyla ilişkili olduğu, mecaz ve yan anlamları vb. bilgilere yer verilir. Kullanım bilgisindeki temel amaç madde başının farklı farklı alanlara özgü kullanımlarını vererek tanımı daha anlaşılır ve kolay bir duruma getirmektir.

Kullanım bilgisi; iç kullanım bilgisi ve konu odaklı kullanım bilgisi olmak üzere ikiye ayrılır. İç kullanım bilgisi daha çok tek dilli sözlüklerde, konu odaklı kullanım bilgisi de çok dilli sözlüklerde görülmektedir. Kullanım bilgileri parantez içinde kullanım etiketi veya kısaltmalarla kendisini gösterilir. (Ezgi, 2017: 60)

KKF'de hem iç kullanım bilgisine hem de konu odaklı kullanım bilgisine ait pek çok örnek vardır. Bu bilgiler de çoğunlukla tutarlı ve standarttır. Kullanımla ilgili bilgiler, tanımla ilgili verilen bilgilerden hemen önce verilmiş ve bu bilgiler için özellikle konu odaklı kullanım bilgisinde kısaltmalardan yararlanılmıştır.

Madde başı	Sözcüğün cinsi	İç kullanım bilgisi	Tanım
Indifférent	[fl]	(istihza makamında)	La-kayd bırakmak, hissiz kalmak.
Panne	[es]	(amiyane ve mecazen)	Bir otomobil veya bisikletin arızı olarak durması

Tablo 11: KKF'de iç kullanım bilgisi örnekleri

Madde başı	Sözcüğün cinsi	Konu odaklı kullanım bilgisi	Tanım
Lanthane	[ez]	(maa)	Lantan denilen nadir bulunur maden.
Locobatteuse	[es]	(zira)	Lokomobilli harman makinesi.

Tablo 12: KKF'de konu odaklı kullanım bilgisi örnekleri

4.3.2.4. Örnek

Uysal (2018b: 111) (2018a: 39) literatürde örnekleme veya tanımlama teriminin kullanıldığı örnek bölümünün hazırlanmasının amacını “bir sözlük biriminin anlam ve kullanımına açıklık getirmek” ve “sözlük kullanıcılarını bir sözcüğün cümle içindeki anlam ve konumu hakkında bilgilendirmek” olduğunu söyler. Dolayısıyla sözlüklerde verilen örnekler, aynı zamanda bir kullanım bilgisidir. Örneklerin madde başlarıyla örtüşmesi, anlaşılır ve bilgilendirici olması gerekir. Böylece madde başı daha kullanıcılar tarafından daha rahat anlaşılacaktır.

Aksan (2000: 85), sözlük hazırlamanın evrelerinden ve bir sözlüğün niteliğinden bahsederken sözlük hazırlamada en önemli, en çok özen isteyen işin tanımların verilmesinde olduğunu ancak bu işin de yanlışlığa kolayca düşmeye veya eksik anlatıma çok elverişli olduğunu, dolayısıyla ayrı bir uzmanlık ve kültür gerektirdiğini belirtir. Araştırmacının üzerinde durduğu husus, sözlük maddelerindeki anlamlara tanık verilmesinin ne kadar önemli olduğudur. Gerçekten de bir sözlüğün en önemli görevlerinden biri sözcüğün anlamını tam olarak yakalamaktır. (2018b: 111)

KKF'de verilen örnekler tanım bilgisinin en sonunda yer almaktadır. Eserin iki dilli sözlük olması sebebiyle madde başlarının örnek cümlelerine çok az, söz öbeklerineyse daha çok yer verilmiştir.

Madde başında birden fazla tanım varsa örnekler yine her bir tanımın hemen bitiminde yer alır. Fakat eserde söz konusu örnekler oldukça azdır. Eserin iki dilli olması sebebiyle örnekler hem Fransızca hem de onun birebir ya da o anlama gelen Türkçe çevirisinden oluşmaktadır. 1554 sayfalık *Küçük Kamus'u Fransevi*'de örnek cümle ve sözcük öbeklerine fazla yer verilmemesi sözlük hacminin daha fazla artmasının önüne geçilmek istenmesiyle ve de klasik sözlük geleneğinden tamamen sıyrılmamaya bağlanabilir.

KKF'de örnekler sözlük hazırlayıcısının kendi oluşturduğu örneklerdir. Kendinden önce ve sonra yazılmış sözlükler incelendiğinde bu özellik çok açık bir şekilde görülmektedir.

Madde başı	Sözcüğün cinsi	Tanım
Rémole	[es]	Dalgaların bir mania çarparak geri dönmesi ki sefaine tehlikelidir. Çatlayan büyük dalga. Anafor akıntı.
Mien, ne	[s]	j'y mets du – Ben o işe para koyarım; fedakarlık ediyorum. Muvafakat ediyorum. j'ai fait des – nes Delilik ediyorum.

Tablo 13: KKF'de cümle örnekleri

Madde başı	Sözcüğün cinsi	Tanım
Absolutoire	[s]	Affa müteallik. jugement -- Adem-i mesuliyet kararı.
Garde	[es]	Muhafaza, nezaret. Vikaye. – sous bonne Muhafaza ve nezaret-i şedide altında. – prendre Dikkat etmek.

Tablo 14: KKF'de söz öbeği örnekleri

4.3.2.5. Çapraz Gönderim

Çapraz gönderim sözlükte bir işarettir ve sözlük kullanıcılarının sözlüğün farklı yerlerine erişmelerine rehberlik eder (Aslan, 2017: 62). Çapraz gönderimlerde amaç, sözlük kullanıcılarını ek bilgilere yönlendirmek ve sözlükte yerden tasarruf etmektir.

İki türlü çapraz gönderim bulunmaktadır. İlki sözlük içi çapraz gönderim, ikincisiyse sözlük dışı çapraz gönderimdir. Sözlük içi çapraz gönderimle sözlüğün içindeki başka bir yere gönderimde bulunulurken sözlük dışı çapraz gönderimle sözlüğün dışındaki başka bir esere yönlendirme yapılır.

KKF’de sözlük dışı çapraz gönderim yokken sözlük içi çapraz gönderim az da olsa vardır. Sözlük içi çapraz gönderimler “bakıla, bak, müracaat” gibi sözcüklerle ifade edilmiştir.

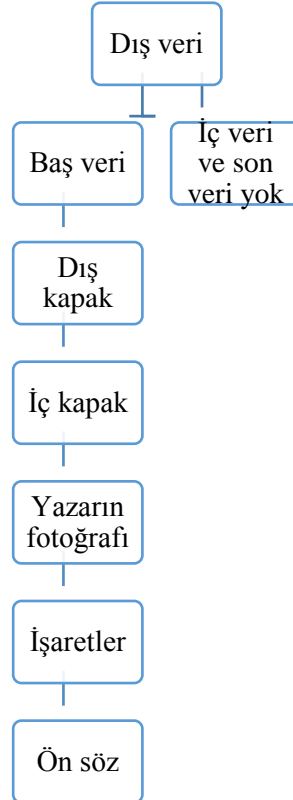
Madde başı	Tanım
Orillard, e	Oreillard kelimesine bakıla.
Paie	(Paye kelimesine müracaat)

Tablo 15: KKF’de sözlük içi çapraz gönderim örnekleri

4.4. Dış Veri

Dış veri; sözlüğün bütün, bütüncül ve parçacıl yapının dışında kalan kısımdır. Dış veride; sözcük listesinin öncesinde bulunan verilere (sözlük dilbilgisi, kısaltmalar, kullanım kılavuzu, ön söz vb.) baş veri, sözcük listesine içinde dâhil olmayan birleşenlere (görsel vs.) iç veri, sözcük listesinin bitiminden sonra yer alan birleşenlere (dizin, atasözleri, alıntılar, adlar vs.) son veri denilmektedir (Aslan, 2017: 64).

KKF’de yalnızca baş veri bulunmaktadır. İç veri ve son veri yer almamaktadır.

Şekil 2: KKF’nin dış veri (baş veri) birleşenleri

4.4.1. Baş Veri

4.4.1.1. Dış Kapak

Sözcük listesinin ön tarafında konumlanan birleşenlere baş veri denilmektedir. Günümüz sözlüklerinde baş verinin en önemli bölümü “kullanım kılavuzu”dur. Kullanım kılavuzunda; sözlüğün içinde neler olduğu, sözcüğün ne anlama geldiği, bir sözcüğe nasıl ulaşılabileceği bilgisi verilir ve bu bilgiler genellikle sözlüğün sözcük listesinin herhangi bir örnek sayfası baş veride tekrar basılarak ve üzerinde gösterilerek ya da basit ve açık bir grafik ile kullanıcılara sunulur (Aslan, 2017: 65).

KKF’de yukarıdaki tabloda olduğu gibi dış kapak, iç kapak, yazarın fotoğrafı, işaretler ve ön söz bulunmaktadır. Dış kapak siyah bez ciltli olup sade bir görüntüye sahiptir.

4.4.1.2. İç Kapak

İç kapakta eser ve yazarın adı, basım yeri, basımevi ve basım yılı gibi bilgiler yer almaktadır.

4.4.1.3. Yazarın Fotoğrafi

Eserin iç kapağında sonra “merhum Hasan Bedreddin Bey” denilerek yazarın fotoğrafı vardır.

4.4.1.4. İşaretler

Yazarın fotoğrafından sonra iki sayfalık bir işaretler listesi bulunmaktadır.

4.4.1.5. Ön Söz

Eserin ön sözü iki sayfadan oluşmuştur. KKF’de en önemli bilgilere ulaşabilen ön söz işaretlerden hemen sonradır ve ön sözden sonra da sözlüğün bütün yapısı başlar. KKF’nin ön sözünde “sözlüğün hazırlanma nedenleri, içeriği, amacı, hedef kitlesi, sözlük yazmanın zorluğu ve teşekkür” bilgileri vardır.

Sözlüğün ön sözünde sözlüğe dair verilen bilgiler çok kısa ve yetersizdir. Sözlük hazırlayıcısı sözlüğü yazma sebebi olarak şöyle söylemektedir.

“Bu eseri neşretmekten maksadımız Türk alem-i irfanında büyük bir boşluğu doldurmaktan ibarettir. Bundan yirmi beş, otuz sene evvel merhum Şemseddin Sami Bey tarafından neşredilen ve el-yevm piyasada azalmış olmasından dolayı pek yüksek fiyatla satılmakta olan « Kamus-ı Fransevi » pek eskimiş ve ihtiyacı tatmin edemez hale gelmiştir. Bu gün meydana çıkardığımız şu lügat ise en yeni kelimeleri ihtiva ettikten başka elfazın aldığı en son manaları, muhtelif tabirat ve istilahatı ve bilhassa harb-i umumîde çıkan kelimatı dahi cami bulmaktadır.”

Sözlüğün hedef kitlesi olarak da Giritli Hasan Bedreddin şunları söyler:

“Talebenin, Fransızca ile iştilal eden veya tercüme ile uğraşan zevatın istifadesini baligen mab-lagata temin edeceği şüphesizdir, denilebilir.”

Yazar bu sözlerine müteakiben yazdığı eserin mükemmel olduğunu iddia etmese de lügat için maddi ve manevi yoğun bir çaba sarf ettiğini şu şekilde belirtir:

“Bu küçük lügate halkın göstereceği rağbet-i acizlerini teşvik ve teşci ettiği takdirde az zamanda bundan daha mükemmel bir kamusun neşrine de ortada hiç bir mani kalmamış olur.”

Ön sözde yazar son olarak dönemin MEB’inin lise ve ortaöğretimlerde sözlüğün okunması uygun bulunduğunu söyleyerek bu kararı veren herkese teşekkür ettiğini bildirmiştir.

4.4.1.6. Son Veri

KKF’nin bitiminde “Fin” yazısının dışında son veriyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

5. Sonuç

Sözlükbilimsel İşlevlerin Çağdaş Kuramı (Gürlek ve Patat: 2016) çerçevesinde Giritli Hasan Bedreddin’in 1928 yılında basılan “Küçük Kamus-ı Fransevi” sözlüğü incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda şu sonuçlar ortaya çıkarılmıştır:

KKF, XIX. asırdan 1928’e kadar yazılan Fransızca-Türkçe sözlükler arasında 1554 sayfadan oluşan, her sayfada iki sütun ve bu iki sütunun içerisinde de 2 ayrı sütunu olmak üzere toplamda 4 sütunlu 30 satırlı adı küçük kendi büyük bir sözlüktür.

Mukaddimede, eserin Fransızca öğrenmek isteyenlerin ve tercümanların işine yarayacağı ve “Türk alem-i irfanında büyük bir boşluğu doldurmaktan” (Hasan Bedreddin, 1928: I) muratla eserin yazıldığı söylenmektedir. Eserdeki madde başlarının sosyal, fen ve sağlık bilimlerinin tüm alanlarından seçilmesi; yaşayan dilden istifade edilerek bunların Türkçedeki karşılıklarını içermesi; bütün yapı, bütüncül yapı, parçacıl yapı ve dış verideki bilgilerin varlığı nedeniyle *Küçük Kamus-ı Fransevi*’nin iki dilli bir sözlük olduğu anlaşılmaktadır.

Sözlüğün madde başları Fransızca, parçacıl yapı ve dış verisi Arap harfli Türkçeyle yazılmıştır. KKF’nin Fransızcadan Türkçeye iki dilli sözlük olması sebebiyle eserin bütüncül yapısında madde

başlarının seçimi Fransız alfabesinin sırasına göre düzenlenmiştir. Bu düzen sözlük hazırlayıcısı tarafından sözlüğün amacına uygun olarak hazırlanmıştır.

Sözlükte madde başları sayfaların ve sütunların sağında yukarıdan aşağıya doğru sıralanmıştır. Fransızca madde başlarının koyu yazılması eserden istifade edilmesini kolaylaştırmakta ve madde başlarını birbirinden ayırmaktadır. Madde başlarındaki sözcük birimler ayrı ayrı yer almaktadır. Bu yönüyle eser klasik sözlükçülükten uzaklaşmış, modern sözlükbilimine doğru yaklaşmıştır.

Eserde, baş veride sözlüğün nasıl kullanılacağına dair bir kullanım kılavuzu bulunmamaktadır. Her parçacıl yapıda sözcük biriminin; yazım, sesletim, dil bilimsel bilgi, köken bilgisi, kullanım bilgisi, örnek ve çapraz bilgisine her zaman verilmez. Bu bilgilerin hepsi de tek bir sözlük biriminde yer almaz. Bazen tek bazen de iki verinin yer aldığı sözlük birimleri vardır. Buna rağmen hemen hemen her sözcüğün tanım bilgisine yer verilmiştir. KKF’de, sözlüğün parçacıl yapısında yer alan tanım bilgisi dışındaki tüm bilgilerin bir standarda bağlı olmadığı anlaşılmaktadır.

Tanım sözlüklerin anlama ilgili en önemli verisidir. KKF’de hemen hemen tüm Fransızca sözlüklerin tanım bilgisi verilmiştir. Verilmeyen tanımlarda da ya çapraz gönderim vardır veyahut örnek vardır. 1928’e kadar yazılan tüm Fransızca-Türkçe sözlüklere ve özellikle de Osmanlı coğrafyasındakilere bakıldığında Giritli Hasan Bedreddin’in madde başlarında verdiği tanım bilgilerinde özgün olduğu görülmektedir.

Her dilde olduğu gibi Fransızcada da diğer dillerden geçen sözcükler bulunmaktadır. Sözlükte Fransızcadan sonra köken bilgisinin verildiği ve madde başının en çok olduğu sözcükler İngilizceye aittir. İngilizcenin dışında Fransızcaya geçmiş; Yunanca, Latince, Arapça ve Türkçe madde başlarının köken bilgisine de yer verilmiştir.

Sözlükte yazı dilinin konuşma diline yaklaştırıldığı ve tanım bilgilerinin oldukça sade bir dille yazıldığı görülmektedir.

KKF’nin dış verisi belki de Türk sözlükçülüğünde bir ilki beraberinde getirmektedir. Dış kapak, iç kapak bilgisinden sonra “merhum Hasan Bedreddin Bey” denilerek sözlük yazarının fotoğrafına eserde yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2007), *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aslan, E. (2017), Sözlükbilimsel İnceleme Yöntemi : Eser-i Şevket Örneği, *Journal of Turkish Studies*, 12(20), s. 35-70
- Boz, E. (2013), Türk Sözlük Bilimi (Sorunlar ve Çözüm Önerileri), *Yeni Türkiye*, 55, s. 1533-1540.
- Bozkurt, F. (2017), *Sözlükselleşme: Genel Sözlükler İçin Sözlük Birim Seçimi*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Eraslan, E. (2019), Geçmişten Günümüze Kadar Yazılan Fransızca-Türkçe Sözlüklerin Kronolojisi ve Sayısal Verileri Üzerine, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12/68, s. 133-142.
- Eminoğlu, E. (2010), *Türk Dilinin Sözlükleri ve Sözlükçülük Kaynakçası*, Sivas: Asitan.
- Ergenç, İ. (2002), *Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Günay, D. (2001), *Metin Bilgisi*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Hartmann, R. K. ve James, G. (1998). *Dictionary of Lexicography*, London: Routledge.
- Hasan Bedreddin. (1928), *Küçük Kamus-ı Fransevi*, İstanbul: Marifet Matbaası.
- İlhan, N. (2007), *Geçmişten Günümüze Sözlükçülük Geleneği ve Türk Dili Sözlükleri*, Elazığ: Manas Yayınları.
- İlhan, N. (2009), Sözlük Hazırlama İlkeleri, Çeşitleri ve Özellikleri, *Turkish Studies*, 4/4, s. 534-554.
- Jackson, H. (2002), *Lexicography an Introduction*, London/Newyork: Routhledge.
- Jackson, H. (2016), *Sözlükbilime Giriş* (Çeviren: Mehmet Gürlek-Ellen Patat) İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kocaman, A. (1998), Dilbilim, Sözlük, Sözlükçülük, *Kebikeç*, Yıl 3, Sayı 6, Ankara, s. 111-113.
- Maclaren Ağbaba, G. (2007). Türkçe Sözlüklerdeki Tanımlarda Eylemden Türemiş Sözcüklerin Üye ve Rol Yapısının Yeri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mete, Ş. (2009), *Konuşturan Sözlük Vurgulu Telaffuz Sözlüğü*, Ankara: TRT Sanat Kitapları.
- Svensen, B. (2009). *A Handbook of Lexicography (The Theory and Practice of Dictionary-Making)*, New York: Cambridge University Press.
- Toklu, M. O. (2007). *Dilbilime Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Uysal, İ. N. (2018a), Sözlükler Tanıklarla Daha Zengin, Daha İşlevsel: Türkçe Sözlük'e Tanıklar, *Türk Dili Dergisi*, CXIV/793, s. 39-46.

Uysal, İ. N. (2018b), Sözlük Biliminde Tanıklama ve Salâh Birsel'in Türkçe Sözlüğe Tanık Olarak Katkıları, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 9/22, s. 109-118.

İnternet Kaynakları

<https://dictionnaire.reverso.net/francais-definition/abaca>

<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/abaca>

<https://www.dict.com/frans%C4%B1zca-turkce/a%C3%AF>

<https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/en-soi/29827>

<https://www.le-dictionnaire.com/definition/abaca>

<https://www.merriam-webster.com/dictionary/abaca>

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number:12, p. 46-55, Summer 2020

PSİKANALİTİK BİR ÇÖZÜMLEME ÖRNEĞİ: ANAR RIZABAYEV'İN AK LIMAN ROMANI AN PSYCHOANALYTIC ANALYSIS EXAMPLE: ANAR RIZABAYEV'S AK LIMAN NOVEL

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
14.05.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.06.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2020

Asya Studies

Ayşe Ceylan Güneş
Yüksek Lisans Öğrencisi /
Kastamonu Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk
Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim
Dalı / MEB (Türkçe Öğretmeni) 23
Nisan Zehra Hanım İ.H.O.
ack_37@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-3607-6958>

DOI:

<https://doi.org/10.31455/asya.737296>

Öz

İnsan ruhunun karmaşık yapısı ve davranışlar üzerinde etkileri yıllardır ilgili bilim adamlarını meşgul eden bir konu olmuştur. Çünkü insanlar gündelik yaşamları içinde duygularını harekete geçiren olaylar yaşar ve durumlar içinde bulunurlar. Bu duyguları tanımlamak veya açığa çıkarabilmek için edebî eserler yol gösterici birer araç niteliğindedir. Bu eserler, okuyucunun duygu penceresini aralarken yazarların da duygularını tahlil edebilmek, onlarla ve kahramanlarıyla özdeşlik kurmak noktasında da okuyucuya fırsat verir. Özellikle romanlar, konusunun daha detaylı incelenmeye müsait olması, kahraman kadrosunun kalabalık olabilmesi ve uzun tasviri, mekân ve zaman unsurlarının çeşitliliği ve kahraman üzerindeki etkilerinin belirlenebilir olması açısından bahsedilen duyguların incelenmesine elverişli bir türdür. Yani edebî eserlerin birçoğu özellikle de romanlar aracılığıyla hem kendimizi hem yazarı hem kahramanlar üzerinden insanlığın ruh hallerini çözümlemek mümkündür. Romanların içeriği ne olursa olsun kahramanları gerçek hayatta karşılaşılabilecek olağanlıkta kişilerdir. Roman kurgusu içinde olaylara, kişilere, kendine yönelik tutumları izlenebilen kahramanlar psikolojik ipuçları da vereceklerdir. Sigmund Freud'un kurucusu olduğu psikanaliz akımı, Freud'un kendi yaşamı ve gerçek hastalar üzerinden yaptığı çalışmalar ile yürütülmüş, bir taraftan takdir oplarken Erich Fromm, C. G. Jung gibi psikanalistlerin dönem dönem eleştirilerine de maruz kalmıştır. Psikanalist yöntem, kişinin ruh hallerini inceleyebilmek için çocukluk yaşantıları, rüyalar, baskılanan istek ve düşünceler üzerine yoğunlaşmıştır. Bilinç kavramına ek olarak bilinçaltının önemini ısrarla vurgulamıştır. Bu yöntem, seçilen *Ak Liman* romanı kahramanları üzerinde Freud'un görüşlerinden yararlanarak çözümlene amacıyla kullanılacaktır. Amaç alan uzmanı olan kişilerin işini yapmak değil psikanalist yöntemin ilkelininin romana nasıl yansıdığının belirlenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Bilinçaltı, Freud, Roman, Psikanalist Yöntem

Abstract

The complex structure of the human psyche and its effects on behavior have been a subject of concern among scientists for years. Because people experience events that activate their emotions in their daily lives and are in situations. In order to define or reveal these emotions, literary works are a guiding tool. While these works open the reader's emotional window, they also give the reader the opportunity to analyze the feelings of the authors and to identify with them and their heroes. Especially novels are suitable for examining the emotions mentioned in terms of their subject to be examined in more detail, elements such as crowd of heroes and their long depiction, variety of space and time and also their effects on the hero can be determined. In other words, it is possible to analyze the moods of humanity through many of the literary works, especially through novels, through ourselves, the author and the heroes. Regardless of the content of the novels, their heroes are ordinary people who can be encountered in real life. In the fiction of the novel, heroes, whose attitudes towards themselves can be monitored, will also give psychological clues. The psychoanalytic trend of which Sigmund Freud was the founder was carried out with Freud's work on his own life and real patients, while he was also criticized by psychoanalysts such as Erich Fromm and C. G. Jung. The psychoanalyst method focused on childhood experiences, dreams, suppressed desires and thoughts in order to examine the mood of the person. In addition to the concept of consciousness, he insisted on the importance of the subconscious. This method will be used for analysis purposes on selected heroes of the Ak Liman novel, mostly by taking advantage of Freud's views. The aim is not to do the job of the experts, but to determine how the principles of the psychoanalyst method are reflected in the novel.

Keywords: Literature, Subconscious, Freud, Novel, Psychoanalyst Method

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Güneş, A. C. (2020). Psikanalitik Bir Çözümleme Örneği: Anar Rızabayev'in *Ak Liman* Romanı. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year:4, Number: 12, Summer, p. 46-55.

GİRİŞ: Psikanaliz ve Freud

İnsanların geçmiş yaşantıları, korku ve kaygıları, takıntılı tavırları, rüyaları, unutmama eylemleri, hataları gibi onun yaşantısına etkiye bulunan durumları yorumlayarak kişinin içine düştüğü rahatsızlık verici durumdan kurtulacağına duyulan inançtan psikanaliz doğurmuştur. “Freud’un uygulayıp psikanaliz adını verdiği psikoterapi yöntemi, katarzis denilen teknikten doğmuş ve söz konusu tekniğin iç yüzünü Freud, 1895’te Breuer’le ortak hazırladıkları *İsteri Üzerine İncelemeler* kitabında anlatmıştır” (Freud, 2019b: 7)

Katarzis tekniği, hipnotizmayı kullanarak kişinin bilincine inilmesinin sağlandığı ve hastayı iyileştirmek için bilincindeki rahatsız edici veya bozuk yeri düzeltmeyi amaçlayan bir tekniktir. Hasta bir şekilde uyutulur ve girdiği transta gördüklerini aktarır. Çoğu zaman uyandığında bir şey hatırlayamayan hastanın hipnotizma sırasında paylaştıklarından bilinçaltına itilmiş birçok veri aydınlatılır. Uzun bir süreç alacağı öngörülen yöntem ve uygulanan teknik zamanla eleştirilere konu olur. Çünkü hasta ve psikanalist arasında kurulan bağın kuvvetlenmesi veya zedelenmesi, yöntemin herkese uygun olmayışı, etki derecesinin kısıtlılığı gibi sakıncalar zamanla Freud’un da bu yöntem üzerinde değişikliklere gitmesine neden olur. Freud, analitik psikoterapi adıyla ortaya attığı yeni düşüncelerde hipnotik yöntemden vazgeçer. Çünkü hipnotik yöntemi sürekli iyileşme sağlayacak bir kalıcılıktan uzak görmeye başlar.

Analitik sağaltım ise hastaya yeni bir şey yüklemeyi, işin içine daha önce olmayan yeni bir şey karıştırmayı, tersine hastadan almak istediği, hastanın ruhundan kovup uzaklaştırmayı amaçladığı bir şey vardır. Amacına ulaşmak için de hastalık belirtilerinin hangi nedenlerden kaynaklandığını araştırır. Ortadan kaldırmayı istediği hastalandırıcı düşünceyle hastalık belirtileri arasındaki ruhsal ilişkinin üzerinde durur (Freud, 2019b: 21).

Hipnotizmanın birçok da başarılı sonuçlar verdiğini savunan Freud yine de daha derin inceleme gerektiren yeni bir yöntem seçer. Özellikle de yaşam gücünü sürekli yitiren hastalar üzerinde durularak onları eski yaşam güçlerine kavuşturmak amaçlanır. Bu sefer değişimin kalıcı olması esastır. Fakat Freud bu yöntemin her hastaya uygulanamayacağını, uygulanacak hastaların bazı kriterlere sahip olması gerektiğini söyler. Öncelikle tamamen nevrozun etkisine kapılmış ve iyileşemeyecek kadar kaybolmuş bir hasta olmamalıdır. “Eğitilmeye yatkın” bir hasta daha idealdir. Ayrıca hastanın yaşının da tedaviye uygun olması gerekir. İleri yaşlar (50 yaş üstü) eğitilmeye yatkınlık için pek elverişli değildir. Kişinin daha öncelikli tedavi gerektiren organik bir hastalığı var ise onu öncelikli tutması gerekir. Kısacası eğer şartlar uygunsa bilinçaltının örtüsü aralanır ve daha sonra ruhsal yaşamdaki çatışmaların, haz ve elemelerin kaynağına ulaşılır.

“Dolayısıyla psikanaliz tedavisine pek genel bir açıdan yani içteki çatışmaların giderilmesi amacıyla hastanın belli bir eğitimden geçmesi gözünü bakabilirsiniz” (Freud, 2019b: 29). Freud bu yöntemin şartlar uygun olduktan sonra verilecek bir eğitim olduğunu ve bu yolla da iç çatışmaların giderilebileceğine vurgu yapar. Birçok iç çatışmaya sebep olan ve öncelikli eğitilmesi gereken yön cinsel dürtülerdir. “...psikanaliz aracılığıyla, öğrenme itkisinin, cinsel sorunlara, tahminden erken ve beklenmedik yoğunlukta dönüştüğünü, belki de önce cinsel sorunlarla uyandığını öğrenmiş bulunuyoruz” (Freud, 1989: 73) diyen Freud, kişinin yaşamında cinsel dürtülerin tahmin edilenden çok önce başlayabileceğini söyler. Cinselliğin üzerinde dururken, nevrozların kökeninde ağırlıklı olarak görse de tüm nevrozların cinselliğe dayandırılmayacağını da ortaya koymaktan geri durmaz.

Cinsellik dışında uzun zaman sağlıklı veya hasta kişilerde gözlenmesine rağmen ruhbilimine konu edilmeyen bazı belirtilerin organik sayıldıklarını gören Freud, bazı dışavurumların psikanalitik birer inceleme konusu olması gerektiğini düşünür. “ İlgili dışavurumlarla anlatmak istediğim yanılgılar (dil sürçmeleri, yazı yanlışları, unutmalar vb.), tesadüfi davranışlar, normal kimselerin gördüğü düşler ve nevrozlularda rastlanan kramp nöbetleri, hezeyanlar, vizyonlar, saplantı düşünce ve saplantı davranışlardır” (Freud, 2019b: 60). Buna göre günlük hayatta yaşanabilen ve olası gözünü bakılan hatalı davranışlar, eşyaların unutulması, dil ve yazıda yapılan yanlışlar, hatta vücuttaki bazı ağrılar ve rüyalar altında psikolojik bir hastalığı gizliyor olabilir.

Freud’un bahsettiği konular içinde en çok üstünde durduklarından biri düşür. Düşlerin kişinin bastırılmış isteklerini, korkularını, unuttuğunu sandığı anılarını ortaya çıkardığını düşünür. Düş yorumlarını yaparken sıklıkla kendinden yola çıkan Freud, düş üzerine yazdığı kitaplarda hastaların düşlerini simgesel yolla incelemiş ve çok önceden beri kullanılan düş yorumlamaya yeni bir bakış açısı getirmiştir. “Düşü anlayan nevrozlarla psikozlardaki ruhsal mekanizmanın sırrını da çözecektir” (Freud,

2019b: 68). Düşleri bilinçaltının kapısını açan bir anahtar gibi gören Freud düşle ilgili çalışmalara ağırlık vermiştir. Bu süreçte sadece o değil başka psikanalistler de düşü önemsemıştır.

Freud'un çalışmalarına bazı yönlerden eleştiriler getiren, kendisiyle dönem dönem çatışmalar yaşadığı ve dünyanın sayılı psikanalistlerinden olan Carl Jung da rüyaların önemle incelenmesi gerektiğini düşünür. "Uyanık durumdayken değer verilmeyen, iyi tanınamayan yani bilinçaltında kalan tüm görüş noktaları simgesel bir biçimde kişinin düşünde belirmektedir" (Jung, 2018: 181). Jung'un cümlesi Freud'un görüşünü destekler niteliktedir. "Rüya gerçek dünyada nesnelere ilişki kurmaya uygun düşerken, gerçek dünyada yaşama ise bilinen yollardan rüya dünyasına uygun düşer" (Winnicott, 1998: 46). Bu cümlede de gerçek hayat ile rüya dünyasının iç içe olduğunu vurgulayan Winnicott, rüyanın önemini de bir yandan vurgulamış olur.

İnsanlar da rüyaların yorumlanıp çözümlenmesine ilgi gösterirler ve bu yöntem epey ilgi görür. Ruhî bunalımları oluşturan ya da arttıran sebeplerden olan insanların anlam arayışı, kendilerini keşfetme yönündeki istekleri de bu yöntemin tercih edilmesinde etkili olmuştur. Çünkü "Gerçek ben, arama sürecinde saklanır" (Gruen, 2016: 34). Psikanalizin amacı da hastanın kendilik mücadelesinde yolunu bulmasına yardımcı olmak, onda duygusal ve zihinsel sağaltımı (iyileştirmeyi) sağlamaktır.

Psikanalizin bireyler için ihtiyaç olması dışında doktorun hastaya yaklaşımı ve insanların özgür olarak seçimlerini yapabilmeleri konusu da mühimdir. "İnsanların özgür olduğunu reddeden bir psikoterapi, bu nevrotik ölümcüllüğü besler ve güçlendirir" (Frankl, 2019: 144). Yani hastaların seçimlerini yapabileceği özgürlüğü olmalıdır, hastaların ne istediği önemlidir.

Psikanalizin sadece psikiyatriye değil; felsefe, toplum bilim, dilbilim, biyoloji, sanat ve uygarlık tarihi gibi bilim dallarına etkileri yanında toplumsal ve eğitimsel etkileri olduğu gibi edebiyata da etkileri olmuştur. Sanatın her türünde; edebiyatta, bilhassa şiir ve romanlarda psikanalitik öğelerin izlerine rastlamak mümkündür. "Freud'un sanat kuramında, hayal kurma ile sanatçının yakın bir ilişkisi vardı. Sanatçı da bir ruh hastasına yakın sayılır" (Moran, 2007: 151). Çünkü ona göre örtülmüş istekler kendilerini belli edecek bir yer bulur. İsteklerden vazgeçmenin zorluğu sebebiyle sanatçı da hayal dünyasında istediklerini elde edebilir. "Sanat eserine, yazarın bilinçaltında kalmış isteklerinin, korkularının vb. sembollerini taşıyan bir belge gibi bakabiliriz" (Moran, 2007: 152).

Yazarların nevrotik bir kişilikte olup olmadığının tahlili alanında uzman kişilerin işidir. Fakat eserlerini kurarken kahramanlarının psikolojik süreçleri hakkında ipucu verirler. "Bazen yazarın bilinçli olarak veya tam bilincine varmadan benimsediği psikolojik teori bir kişiye veya duruma uyar" (Wellek ve Warren, 2019: 115). Cümleden de anlaşıldığı gibi yazarlar bunu bazen farkında olarak bazen de olmadan yaparlar. Yani kullandıkları kişiler ve olay kurgusu psikolojik teorilerden birine uygun olabilir. Anar Rızabayev'in *Ak Liman* kitabı incelenirken Freud'un psikanalitik yaklaşımı ile ilgili ortaya attığı fikirlere uygun kişi tasarımları ve durumlarla karşılaşılmıştır. İnceleme Freud'un psikanalitik çözümlemesine göre yapılacaktır.

1.Ak Liman Romanının Psikanalitik Yöntemle Çözümlemesi

Bütün eserlerin insanlar gibi olumlu, olumsuz, özenli, özensiz, dağınık, düzenli vb. yönleri vardır. İyi bir eseri de usta bir kalem yazabilir. Azerbaycan Edebiyatı'nın tanınmış yazarlarından Anar Rızabayev'in yazdığı *Ak Liman*, olayların akışı yönüyle kolay anlaşılır, kalabalık kişi kadrosunun çeşitli kişilikte ve ruh halinde insanlardan oluşması yönüyle de meraklısına sunulmuş bir inceleme eseri niteliğindedir.

Ak Liman, aşkın, yalnızlığın, arzuların, anıların, kişiler arası ilişkilerin romanıdır. Kitabın başkahramanı Nemet, bir yayınevinde çevirmendir. Kıt kanaat geçinmeye çalışmaktadır. Çocukluğunda yaşadığı bazı üzücü hadiseler vardır ve biraz yara almıştır. Eşi Süreyya'nın önce çocuklarına ders vermiş, ardından Süreyya'nın ilk eşi vefat edince onunla evlenmiştir ve bir kızı olmuştur. Olaylar Nemet, ailesi ve çevresi arasında gelişir. Aile ve çevredeki her birey gündelik yaşam içinde normal algılanabilecek kişilerdir. İç dünyaları ve karakterleri birbirinden farklı bu kişilerin yaşam öyküleri hakkında kısa bilgiler verilir. Aslında hayatlarındaki bazı önemli olayların onlara nasıl sirayet ettiği gösterilmek istenir. Kısacası her bir hareketin, her bir konuşmanın, her bir düşüncenin bir sebebi vardır. Romanda Nemet'in ve Zaur'un iç konuşmaları ağır basmaktadır. Kişilerin olaylara yaklaşımındaki hesapları, önyargıları, ifade etmediği görüşleri, çıkarımları bu iç konuşmalarda gizlidir. Romanda duygusal olarak kendini en iyi açan karakter Nemet ve Tehmine'dir. Tehmine ile buluştuklarında yaptıkları sohbet sırasında ve ayrıldıktan sonra geçen sürede Zaur da yazdığı mektupta duygularını açar. Tehmine de yayınevi çalışanıdır ayrıca herkesin gözünü üstüne toplayacak güzellikte tasvir edilir. Onun da bazı çocukluk hatıraları sık sık

gözünün önüne gelir. Dadaş, Sefder Dayı, Memmed Nesir, Bike Hala, Karmen, Cilda, Nergiz, Mürşüd, Alya karakterleri ise ufak detaylarla da olsa farklı ruh hallerini sergilemeleri açısından romana çeşitlilik kazandırmışlardır. Romanın sonlarına doğru Tehmine'ye mektup yazan Zaur şöyle der: "Biliyor musun eğer ben yazar olsaydım, bütün bu duyguları bu psikolojik incelikleri daha ayrıntılı betimlemeye çalışırdım." (s. 99) Yazar kahramanın arzusunu zaten dile getirmiştir. Her bir kahraman çeşitli açılardan psikolojik nitelikleriyle okuyucunun karşısına çıkar. Romanın incelemesi, düşler, kitle psikolojisi, dil sürçmesi-kelimeler, özdeşleşme, batıl inançlar, çocukluk yaşantıları-anılar, cinsellik başlıkları altında Freud'un görüşleriyle romanda örtüşen noktaların gösterilmesi şeklinde yapılacaktır.

1.1. Düşler

Ak Liman, Nemet'in gördüğü bir rüyayla başlar. Roman boyunca sık sık kullanılan rüya unsuruna, kahramanların psikolojisi hakkında ipucu veren unsurlar olarak dikkatli bir gözle bakmak gerekir. Roman kahramanlarının düş yoğunluğu yaşadığı, çoğunun da düşlerini hatırladıkları bir kurgu yapılmıştır. "Bir dostum vardı dedi. "Düş görmeyen insanlar derdi, Avusturya ya da İsviçre'ye benzer... Dostuma göre düş görmekten yoksun insanlar, denizden yoksun ülkeler gibidir." (s. 36) Bu cümleden ve birçok başka düşten de anlaşılacağı kadarıyla yazar, düşleri önemseyen karakterler oluşturmuştur.

Düşler, bir müzik aygıtından, onu çalanın parmakları yerine dış bir gücün çarpması sonucu çıkan düzensiz seslere benzetilmemelidir; anlamsız değildirler, saçma değildirler; onlar düşünce depomuzun bir kesimi uyurken bir başka kesiminin uyanmaya başladığını göstermezler. Tersine, geçerliliği olan ruhsal görüngülerdir. İsteklerin doyurulması; anlamlı uyanıklık zihinsel eylemlerinin zinciri içine yerleştirilebilirler; aklın hayli karmaşık bir etkinliği ile biçimlenirler (Freud, 1996a: 174).

Rüyaların birçok kişi tarafından saçma ve önemsiz görülmesi üzerine söylenmiş olabilecek bir sözdür bu. Çünkü bu rüyalar, mutlaka kaynağını kişiden alan ve yadsınamayacak derecede önemli görülen bir konudur.

"Düşler hiçbir zaman önemsizliklerle ilgilenmezler; uykumuzun hiç önemi olmayan şeylerle bozulmasına izin vermeyiz. Görünürde masum olan düşlerin eğer onları çözümleme zahmetine katlanırsak tam tersi oldukları ortaya çıkar. Diyebilirim ki onlar kuzu postuna bürünmüş kurtlardır" (Freud, 1996a: 231). Freud'un bu görüşü basit veya önemsiz görülen rüyaların yine ne kadar üstünde durulması gereken önemli şeyler olduğunu gösterir niteliktedir. Nemet düşleriyle ilgili şöyle bir yorumda bulunur:

Benim düşlerimin artık fantazisi kalmadı. Şimdi benim düş değil gördüklerim, yaşamdan parçalar, kesitler görürüm. Günlük olayların devamı... Örneğin gündüz bir sayfanın yarısını çevirmişsem, düşte kalan yarısını çeviririm, ücretini de alırım. Ya da alışverişte kuyruktayım. Sırasız alışveriş yapmak isteyen azarlıyorum. Ya da pazarda pazarlığa girişmişim. En büyük fantezim, Kislovodsk'tan Bakü'ye tren bileti satın almam oldu. (s. 35)

İlk bakışta gayet sıradan ve günlük hayatın bir kesiti gibi duran bu rüya tarifinde önemli ayrıntılar dikkati çeker. Alışveriş sırasında sırasız davranışları azarlaması belki de Nemet'in normalde gösteremediği bir tepkidir. Tren bileti aldığı kısımda yaşadığı bazı zorluklar vardır. Sıkıntılı bir rüya olarak nitelendirilebilecek bu rüya kesinlikle hafife alınmamalıdır. Nemet'in rüyasının bilet alma bölümünün bir kısmı şöyledir:

Nemet önce kendi giysilerine sonra kuyrukta bekleyen yorgun, bezgin insanlarınkine baktı. Sıradaki kadın ve erkekler çubuklu gri pijama ve önlükler giymişti. Bir tek Nemet'in üstünde düz mavi kumaştan pijama vardı. Herkes onu küçümseyerek süzdü... Bir tek bilet verebilirim. O da kedi için. Çünkü o çizgili. (s. 8-9)

Nemet'in babası halk tarafından sevilen bir halk komiseridir. Kafkasya bölgesinde güzel çalışmalar yaparak insanların gönlünü kazanmıştır. Daha sonra babasının halk düşmanı olarak alınıp götürülmesi üzerine annesiyle Bakü'ye taşınan Nemet, orada da halk düşmanının çocuğu olarak anılır ve annesiyle birlikte kötü günler geçirirler. Rüyanın bu bölümünde Nemet'in o başkalarından farklı görüldüğü, dışlandığı dönemin izleri olarak bakılabilir. Bir kedi bile daha çok kabul görmektedir rüyasında. "Çocukluğumuzun en erken izlenimleri emirlerindedir ve hatta yaşamımızın o döneminden bize önemsiz gelen ve uyanıklık halimizde çok uzun zamandır unutulmuş olduğuna inandığımız ayrıntıları getirirler" (Freud, 1996a: 212-213). Rüyaların ne zaman neyi hatırlatacağını bilinmez.

Nemet'in çocukluk dönemindeki sıkıntılar bu rüyada kendini göstermiş olabilir. "İnsan bir düşü ne denli derinlemesine çözümlerse, o düşün gizli içeriğinin kaynakları arasında bir rolü olan çocukluk yaşantılarının izlerine o denli sık rastlar" (Freud, 1996a: 246).

Tehmine'nin rüyaları da romanda yer yer anlatılır. Genellikle de aynı düşü gördüğünü söyleyen Tehmine'nin bir rüyası şöyledir:

Ben bu düşü sık görürüm. Aynı düşü. Demin sen telefon ettiğinde onu görüyordum. Düşümde deniz kıyısındaydım. Parlak, aydınlık bir gün. Kıyı bomboş, tek başınayım, yapayalnız. Deniz masmavi uzakta, çok uzaklarda, ufuk çizgisi hizasında ak bir liman görünüyor ve bu ak limanda kıpkırmızı gemiler demir atmış. (s. 157)

Tehmine Zaur'la deniz kenarındayken aklına gelen bazı çocukluk anılarını anlatırken rüyanın temelini de belli eder. Çocukluğunda her gün saat on ikide denizin üstünde uçakların görüldüğünü ve paraşütle bir şeyler attıklarını söyler. Sonra kalabalık ve anne babasına sarılışı gelir aklına. Sonra bir fırtına olur. Moskova'ya giderler. Moskova'da her yer kırmızı bayraklar ve yaftalarla doludur. Moskova'dan çıkınca her şey yeşile boyanır. Bu anıların izleri Tehmine'nin rüyasında kendini belli eder. Çocukluk yaşantıları rüyada yerini bulmuştur.

Çoğu kişi zaman zaman rüyasının son bölümüyle uyandığı an görüp duydukları arasında bir bağlantı hisseder. Rüyada bir müzik sesi duyar ve uyandığında aynı sesle karşılaşabilir. Rüyasında biriyle konuşuyordur, uyandığında o kişi yanında konuşan birisi olabilir. Dış uyaranlar rüyalara etki edebilir. Freud bu durumla ilgili şöyle bir açıklama getiriyor:

Bir düşte herhangi bir şey doğrudan konuşma özelliği taşıdığına, yani yalnızca düşünülmeyle söylendiği ya da işitildiğinde (ve kural olarak bunları kesin biçimde ayırt etmek kolaydır) uyanıklık yaşamında gerçekten konuşulmuş bir şeyden türemiştir ancak bu bir şey mutlaka kaba malzeme olarak ele alınmış ve belki kesilmiş, hafifçe değiştirilmiş ve çok daha özel olarak bağlamından koparılmıştır (Freud, 1996a: 232).

Nemet'in bilet almak için mücadele verdiği rüyasının sonunda bir sokak saati karşısına çıkar. Süreyya ona saati sorar o da cevap verir. Aslında gerçekten de Süreyya ona uykusundan uyandırmak için saati sormaktadır. "Süreyya saati sordu. Nemet büyük sokak saatine baktı, "Tam üç." dedi. Bu kez karısının sesi çok daha yakından duyuldu: "Uyan Nemet! Sana saati sordum." Nemet açtı gözlerini: "Ne?", "Saat kaç dedim, benimki çalışmıyor.", Nemet saatine baktı. "Dokuza yirmi var." dedi." (s. 10) Bu da dış etkenlerin rüyalara girebildiğiyle ilgili bir örnektir.

Bazen de daha önce hiç görülmemiş olan bir yer düşlerde görülebilir. Bu tür rüyalar bilinçaltına atılmış bir anı kırıntısının, görüntünün, sesin parçası olabilir. Günlük yaşantılar ve hatıraların rüyadaki yeri ile ilgili Freud şöyle diyor: "Bir düşün içeriğini oluşturan tüm malzeme, bir biçimde yaşantıdan türemiştir; yani düş içinde yeniden üretilmiş ya da anımsanmıştır, hiç değilse bunu tartışılmaz bir olgu olarak kabul edebiliriz" (Freud, 1996a: 65). "Tehmine,"Zaur'a düşümü anlatıyordum." dedi. "Düşümde Riga'daydım. Oysa ben Riga'yı hiç görmedim." (s. 35) Tehmine'nin yanında çalıştığı Dadaş'ın Riga'ya gidiş için bir planı vardır. Bu durumu duymuş olan Tehmine'nin daha önce hiç görmediği Riga'yı bu yüzden düşünde görmüş olma ihtimali vardır.

Sefder Dayı, romanın yalnız karakterlerinden biridir. Yayınevinin muhasebe işini yaptığı için sayılarla hayli haşır neşirdir. Eşi vefat etmiş, kızı da uzak Gvineya diyarına taşınmış, evlenmiştir. Sefder Dayı'nın düşleriyle ilgili ayrıntılar şu şekildedir:

Ama bir de gece geldi mi rahatları. Çünkü geceleri çok rüya görürdü. Öylesine karışık öylesine kalabalık çok insan bulunurdu düşlerinde, anlatılamaz. Akranları, dostları, arkadaşları, öğrencilik dönemi gençlik, çocukluk yarenleri gelir, ellerini omuzuna kor: "Hey Sefder" derler "Yine çöreküyü almışsın önüne. Hesapla bakalım, dünyanın sonu ne zaman geliyor?" Düşlerine kimi zaman kadınlar da girer, anası, bacıları, halasının kızları. Düğmelerini diker, çamaşırlarını yıkar, ütüler, yemeğini pişirirler. Her gece Mina'yı görür. (s. 108)

Bu rüya Sefder Dayı'nın hayatının, isteklerinin bir özeti gibidir. Çünkü kalabalık zamanları hatırlar ki Sefder Dayı'nın böyle zamanları olmuştur. Hesaplama işi yine rüyasında mevcuttur. Ayrıca şuan tek başınayken yapmak zorunda olduğu birçok işi daha önce yapan birileri vardır. Bu rüya günlük yaşantıların ve anıların rüyalarda nasıl yerini bulduğunu bir kez daha göstermektedir.

Son bölümde Nemet, misafirlerini uğurladıktan sonra uyur ve uykusundan ansızın uyanır. Kafasında bir sürü düşünce vardır. Onları kovmak için uğraştıkça aklına bir sürü şey gelmektedir.

“Kafasındakiler üşüştü, kovdu yine. Yine üşüştüler, yine, yine...” (s. 143) Önce babası ve onun saygın olduğu zamanları, sürekli diline dolanan “Yazdıysa bozmaz.” cümlesini, sonra teybe kaydettikleri konuşmaları düşünür. Hayatının ne kadar anlamsız ve tekdüze olduğunu idrak eder. Tekrar uyumak için çabaladığı sırada birden aklına Tehmine gelir. Aklına Tehmine'nin gelmesine şaşırın Nemet, Tehmine'nin gözlerinin rengini hatırlamaya çalışır, hatırlayamaz. Önce Dadaş'ı arar, ardından Tehmine'yi arayarak sormak ister. Bu bölümde Tehmine ona bir rüya gördüğünü söyler. Ak liman üstüne kıpkırmızı gemilerin olduğu bir görüntüyü tasvir eder. Aralarında birçok konuşma geçer ve telefonu kapattıktan bir süre sonra Nemet uyar. Tehmine'yle aynı rüyayı görür. “Düşte engin bir deniz kıyısında idi. Kıyı bomboş. Deniz alabildiğine uzanıyor. Orda uzaklarda denizin, mavi denizin ta ötesinde, ak bir şeyler olduğunu fark etti ansınız. Ak liman. Ak pak ve bu ak limanda kırmızı gemiler demir atmış. Kıpkırmızı.” (s. 158) Freud bu duruma şöyle bir açıklık getirir:

Dış sinirsel ve iç bedensel uyarılar kendilerine ruhsal dikkati zorla çekecek kadar şiddetli olduklarında -sonuçlan uyanmak değil düş görmek *olması* koşuluyla- bir düşün oluşumu için sabit bir nokta, malzemesinin bir çekirdeği olarak işe yararlar; sonra bu çekirdeğe uyacak bir istek doyurma aranır, tıpkı iki ruhsal düş uyararı arasında ara düşüncelerin aranması gibi. Bu noktaya değin pek çok düşte düşün içeriğini bedensel ögenin zorladığı doğrudur. Bu üç örnekte hatta aslında o an için etkin olmayan bir istek de bir düşü oluşturmak adına çağrılabilir (Freud, 1996a: 284).

Buradan anlaşılacağı gibi bir başkasının rüyası veya onda uyandırdığı bir istek bir başkasının rüyasına zemin hazırlayabilir. Dış uyarılar da rüyaların şekillenmesinde etkilidir. Bir başka bakış açısıyla değerlendirildiğinde iki karakter de çocukluk çağında aileden ve baba evinden ayrılmış, çeşitli zorluklar yaşamışlardır. Belki de rüyalar onlardaki bu ortak bu yönü vurgulamak amacıyla yazar tarafından böyle kurgulanmıştır.

1.2. Kitle Psikolojisi

Ak Liman, yalnızlık duygusunu sık sık vurgularken kişinin günlük yaşam içinde müşterek bağları olduğu başka kişilerle iletişimini de yer yer konu edinir. Freud'un üstünde hususi olarak durduğu konulardan biri kitle psikolojisidir. Freud'un bu konuyla ilgili çeşitli fikirlerinden biri şudur: “Eğer bir grubun bireyleri ittifak haline gelmişlerse, onları birleştirecek bir şey de olmalıdır ve bu bağ tam olarak grubun karakteristiği denen şey olabilir” (Freud, 2018: 10). Bazen bir grup insan aynı hisleri ortak yaşar ve bu onlar arasında gizli bir ittifak oluşturmuş havası verir. Romanda Nemet, iyi getirisi olacak bir çeviri işi almıştır. Bunu duyan arkadaşları arasında farkında olmadan kurdukları gizli ittifakı göstermesi bakımından şu diyaloglar ve fikirler dikkati çeker:

Müdür' e götürüp imzalatayım.” diyen Dadaş kâğıtları toplayıp odadan çıktı. Yahya kaldırdı başını, soğuk bir edayla. “Turnayı gözünden vurdu.” dedi. Nemet, “ Ne o? Yakıştıramadın galiba.” Cümşüd omuzlarını silketti. “Koyun olmayan yerde...” Gurban ise bir şey söylemedi. Yalnız suratını astı. Haset için kemiriyordu. (s. 38)

Nemet'in arkadaşları Freud'un dediği gibi fark etmeden aynı noktada bir araya gelmiştir. Bu örnekte kıskançlık duygusu etrafında birleşmiş bir kitle söz konusudur. Yahya'nın başlattığı düşünce ve tavır hızla diğerleri arasında yayılmıştır. Diğer yandan kişilerin ayrı ayrı gösterdiği tepkiler ve kitle dışındaki düşünceleri kitle içinde gösterdiğinden farklı olabilir. “Bir kitlede her his ve her davranış o kadar bulaşıcıdır ki birey kendi çıkarımı hazır bir şekilde toplu çıkara feda eder. Bu insanın, nadiren bir kitle içinde olması dışında yapabildiği, doğasına oldukça aykırı bir yetenektir” (Freud, 2018: 12). Kişi kitle içinde fark etmeden verdiği bir tepkiyi tek başınayken vermeyebilir. Kısacası iş arkadaşları Nemet'in bu başarısı karşısında kitle içinde olmadıklarında belki de farklı düşüneceklerdir.

En dikkatli araştırmalar kitle içinde uzun süre bulunmuş bir bireyin bu uzun süre sonunda, hipnotize olmuş bir kişinin kendini hipnotize edenin ellerinde bulunmasını andıran bir şekilde grubun çekici etkisinin ya da henüz bilmediğimiz başka bir nedenin içinde bulduğunu kanıtlamıştır. Bilinçli kişilik tamamen kaybolmuştur; irade ve muhakeme yeteneği kaybolmuştur. Bütün duygu ve düşünceler hipnotize eden kişinin kararı doğrultusunda yönlendirilen tarafa eğilmiştir. Tıpkı bir grubun parçasını oluşturan bir bireyin durumu gibi. Davranışlarında artık bilinçli değildir (Freud, 2018: 12-13).

Freud kitle psikolojisini açıklarken bireyin kitle içinde kendi iradesini yitirdiğini ve muhakeme yeteneğinden yoksunlaştığını söyler. “Çoğu zaman kendimi tanımakta zorluk çekerim. Bu adamlarla nasıl oldu da uyuştum? Uymuş değilim, arkadaş oldum, yaklaştım, belki de benzeştim.” (s. 70) “Yani futbol merakından da abes bir duygu yoksa, daha kötüsü, içimizdeki boşluğu dolduramıyorsak ve taraftar falan değil öyle görünmeye çalışıyorsak?...” Hayır, taraftar oluşun nedeni, insanların birbirlerine yaklaşma, tanıma ve kenetlenme arzusudur. Yoksa onun bunun hatırı için taraftar olunmaz.” (s.45) Nemet’in hiçbir zaman futbola bir ilgisi olmamıştır. Çocukluğunda sokaklarda oynadığı futbol oyunları tüm çocukları kadardır. Fakat bu iş yerinde zamanla futbola ilgi duymuş hatta sıkı bir futbol takipçisi olmuştur. Çünkü iş arkadaşlarının hepsi birer fanatiktir. Yani Nemet futbola içinde bulunduğu grubun bir bireyi olarak, onların etkisiyle ve bilinçsiz olarak zamanla bir yakınlaşma göstermiştir. Çünkü zamanla o kitlenin içinde yalnızlık duygusundan da sıyrıldığını fark etmiştir. Nemet’e göre grubun çekici etkisi budur.

“Birey yalnız olduğunda eksik hisseder” (Freud, 2018: 52). Kitle içinde tamamlanmış, bütünleşmiş hissi yaşayan kişi yalnızlığa katlanmakta zorlanır. Uzun bir süredir aynı yaynevinde çalışan Memmed Nesir’in her gördüğü kişiye tavla oynamayı ısrarla teklif etmesi ve en sonunda onunla kimse tavla oynamayı istemeyince oturup karşısında Dadaş varmış gibi kendisiyle tavla oynadığı bir sahne vardır; Memmed Nesir kendi kedine tavla oynamaktadır. “Odada Memmed Nesir’den başka kimse yoktu. Nesir tek başına kendisiyle tavla oyununa öyle dalmıştı ki Zaur’un gelişini duymadı.” (S. 57) Yine Sefder Dayı’nın eline geçen bir telefon rehberinden arayacak kimseyi bulamayınca kendi numarasını çevirmesi, Nemet’in ana caddeden her geçişte postaneye uğrayıp -gelmediğini bildiği halde- adına bir mektup gelip gelmediğini öğrenmek için beklemesi gibi örnekler de kişilerin yalnız olduklarında yaşadıkları eksiklik duygusunu belli etmektedir.

1.3. Dil Sürçmesi ve Kelimeler

Günlük yaşamda çok basit ve önemsiz görülen dil sürçmeleri ve dil yanlışları da psikanalitik açıdan önemli birer malzemedir. “Dil sürçmeleri de, çoğunlukla, karşımızdakinden saklamaya çalıştığımız düşünceleri açığa vurur” (Freud, 2019b: 63). Bazen dil, hiç düşünülmeyen bir şeyi söyler, bazen bir kelimeyi söylemek isterken başka bir kelime ile karşılık verir. Freud bunların altında bazı travmatik anıların yatabileceğini, insanın kendine bile söyleyemediği gizli bazı iç süreçleri bu yolla birden dışa vurabileceğini savunur. Nemet’in aldığı teybe ses kaydetmek istediklerinde Süreyya’nın dili dolaşır. “Ha... Demek ben demek isti... Yok, demek, ben demek... Bu iyi olmadı. Dur. Ha anlaşılan... Öhöö, öhhö. Demem şu ki, ben demek istiyorum ki sen almışsın bir teyp.” (s. 117) Bu dil sürçmelerinin altında yatan ne gibi bir etken olduğu hakkında fikir yürütmek zordur. Fakat romanın başında Nemet’in rüyasında da gördüğü bir ayrıntı daha sonra bir dil yanlışı olarak kendini belli etmiştir. “Nemet, kaç çocuğun var?” diye sordu. Nemet de düşünmeden yanıtladı: “Bir.” İlk kez böyle demiş oluyordu.” (s. 155) Freud’un bahsettiği gibi bu detay Nemet’i rahatsız eden bir düşünce sonucu oluşmuştur. Nemet ve Süreyya’nın evlendikten sonra Nergiz isimli bir kızları olmuştur. Süreyya’nın önceki evliliğinden Karmen ve Cilda adında iki kızı daha vardır. Aslında Nemet’in diğer çocuklarla iletişimi baştan beri çok iyi olmasına rağmen rüyasında da kendisinden olmayan kızlarını saymamıştır. Bu durum Nemet’in içinde bastırmaya çalıştığı bir duygu gibi görünmektedir.

Genel olarak düşüncelerimizi ortaya koymak için kullandığımız kelimeleri veya onları gizlemek için yarattığımız imgeler seçmekte özgür olduğumuza inanırız. Ancak daha yakından yapılacak bir inceleme bu seçimi başka faktörlerin belirlediğini ve düşüncenin ifade edildiği biçimin arkasında daha derin bir anlam taşıyan ve çoğu kez de amaçlanmamış küçük bir noktanın var olabileceğini ortaya koymaktadır (Freud, 2019a: 255).

Freud dilden dökülen kelimelerin ardında gizli anlamlar olduğuna dikkat çeker. Sefder Dayı mesleği icabı sürekli sayılarla haşır neşirdir. Fakat bu sayılar hayatını o kadar kaplamıştır ki gittiği her yerde, rüyalarında her şeyi sayıp hesaplar hale gelir. “Durdurmalıyım. Sanki beynime küme küme sayılar yığılmışlar. Sayılarla kafamı doldurmuşlar. Dök hepsini, insanlara bak, caddelere!...” “Sefder!” dedi kendi kendine. “Yine mi sayılar? Yeter be adam!” (s. 103) Bu durum Sefter Dayı’nın içinden çıkamadığı ve rahatsız olduğu bir hale dönüşür. Bütün konuşmalarına ve tavırlarına yansır. Kendini ne zaman ifade edecek olsa sayı kavramı önüne dikilir. Sefder Dayı’nın kelimeleri seçerken aslında hiç düşünmediği biçimde her şeyi sayılarla ölçüp biçmesi, işinin kelimelerine yansması biçiminde diline etki eder.

1.4. Özdeşleşme

Özdeşleşmenin mekanizması kendini diğerleriyle aynı yere koyma olasılığı ya da isteğidir (Freud, 2018: 41). Nemet'in yayınevine bir kitap yazıp bastırabilmek için başvuruya gelen bir genci gördüğünde hisleri şu şekildedir:

Nemet bir anda bu toy delikanlının yaşam kavgasının yanında yer aldı. Okuduğu kitapları, izlediği yayınları, yazı yazma tutkusunu, çiziktirdiklerini, hepsini üst üste koydu. Sonra kolay kolay açılmayan kapıların ardındaki baş yazmanları, her türlü yapıta havada değer biçebilen yetenekleri tiye almak için adam arayan, acemiye parmağına dolayan görevlileri, uyduruk nezaket kisvesine bürünerek alay etmenin, hor görmenin rakipsiz ustalarını, karşısına oturttu. Hayır bunların yetmiş iki türlü fertleriyle baş edemezdi. (s. 43)

Nemet gençle özdeşlik kurar. Çünkü o gencin yaşadıklarını daha önce de kendisi yaşamıştır. Nemet, bulunduğu konuma kolay gelen biri olmamıştır. Her seferinde biraz daha yükselmiş ve şimdiki konumuna ulaşmıştır. Nemet'in bu durumda birini gördüğünde onunla özdeşlik kurması olağan görülmektedir.

1.5. Batıl İnançlar

“İnsanlar düşünmeye başladıkları zaman gayet iyi bilindiği üzere dışsal dünyayı kendi imgelerini sayısız kişilikler halinde çoğaltarak antropomorfolojik olarak açıklamak zorunda kaldılar; dolayısıyla batıl inançlara dayanarak yorumladıkları tesadüfi olaylar da bu kişilerin eylemleri ve kendilerini ifade etme yollarıydı” (Freud, 2019a: 303). Freud'un batıl inançlarla ilgili bu yorumunda batıl inançları kişilerin kendilerini ifade etme yolları olarak gördüğü anlaşılır. Nemet Süreyya ile evlenince herkes bir erkek çocuk umudu içindedir. Fakat tekrar bir kızları olunca Süreyya'nın annesi Bike Hala bunun yazılmış bir kader olduğunu ve bozulamayacağını düşünür. “Kismette varmış. Kurban olduğumun Allah'ı.” dedi. “Olacağına ne çare? Ben bunu bilirim, bunu söylerim: Yazdıysa bozmaz.” (s. 27) Bu tür inanışların başka karakterlerde de olduğu görülür. Yayınevi müdürü Dadaş, kitap çevirisi işinin sözleşmesini yaptıktan sonra kurduğu cümlelerde aynı inaniş dile getirir. “Geçti artık, imzaladık. Günahı Tehmine'nin boynuna. Yazdıysa bozmaz.” Dadaş'ın yazdıysa bozmaz cümlesi, Nemet'in kafasında şimşek gibi çaktı. Sabahki anılarında, Bike Hala'nın doğumevinde söylediği sözler arasında da vardı, nedense. (s. 38) Daha sonra bu söz Nemet'in aklında kalır. Hatta kendisi de bu sözü bir kere kullanır. “Bozsa, azsa, yazsa. Bozdu, yazdı, azdı. Bozduysa, azdıysa, yazdıysa. Yazdıysa, bozsun. Hayır bozamaz. Yazdıysa bozamaz. Bunu demin kim söyledi? Demin değildi. Düdü.” (s.144) “Yazdıysa bozmaz” cümlesi roman kişilerinden bazılarının kendilerini ifade etme yolları olarak seçilmiştir.

1.6. Çocukluk yaşantıları - Anılar

Çocukluk yaşantıları kişilerin anılarında büyük yer kaplamaktadır. “Psikanaliz, çocukların ruhsal yaşamından kalkarak erişkinlerin babasıdır kuralına önem ve ağırlık kazandırmıştır. Erişkin ruhunun bir uzantısı olduğunu saptamış, çocuk ruhunun erişkin ruhuna dönüşürken geçirdiği erişikliği ortaya koymuştur” (Freud, 2019b: 81). Ak Liman'da Nemet ve Tehmine'nin çocukluk yaşantıları ve anılarına yer yer değinilir. Tehmine Zaur'la birlikte deniz kenarına gelir. Burada aklına çocukluk anılarından biri gelir. Tehmine'nin Zaur'a çocukluk anılarını anlattığı bu bölümde Pirşığı'daki yazlıkta yaşadıklarını gözünün önüne getirir. “Çocukluk çağına ait bu görüntülerde ister doğru oldukları ortaya çıksın isterse de yanlışlıkları kanıtlandsın, gözlerinin önünde canlanan tabloda insan kendini değişmez bir biçimde bir çocuk olarak, bir çocuğun biçimi ve giysileri içinde görmektedir” (Freud, 2019a: 59). “Küçüktü Tehmine, minnacıktı, ninesiyle akşamdan yatmış.” (s. 92)

Tehmine'nin anılarını gözünde canlandığı kısım ayrıntılı olarak ele alınmıştır. “Ne konuşuyordu Tehmine? Belki de sarhoştı. İçkiyle değil geçmişiyse sarhoştı. Konuşmaları çengel gibi geçmişe takılmıştı. Aylar yıllar ardında biriken anıları çekip çıkarıyordu... Unutulmuş bir korkunun, bir sesin, bir sevincin, dokunaklı bir sözün beklenmedik bir rüzgâr gibi anılara dönmesiydi mutluluk. (s. 91-92)

Nemet dışarıda futbol oynayan çocukları gördüğünde birden kendi çocukluğunu hatırlar. “Önemsiz çocukluk anıları yaşamımızın büyük bölümü süresince bizimle beraber yaşayabilme gücüne sahip görünmektedirler” (Freud, 2019a: 56). Freud haklıdır; Tehmine'nin deniz kıyısına geldiğinde çocukluğunu hatırlaması gibi bir futbol sahnesi Nemet'i alıp çocukluğundaki bir anının içine götürür.

“Nemet neden işini gücünü bırakıp çocukları izliyor? Anlayamadı. Futbol mu? Çocuklar mı? Yoksa kendi çocukluğu muydu izlediği?”

1.7. Cinsellik

Freud cinsel dürtülerin kişi davranışlarını yönlendirecek bir kuvvette olduğunu ve bilinçaltının derinliklerinde bulunduğunu savunur. Romanda cinsel düşüncelerin ortasında Tehmine vardır. Tehmine güzel ve çekici bir kadındır. Evli bir kadındır fakat kocasının da kendini aldattığını bilir. Bu yüzden de ilişkilerinde serbesttir. Nemet Tehime’yi gördüğünde onunla ilgili bir arzu uyanır içinde:

Nemet’e göre çoğu kadınlar yatay düşlenir. Oysa Keman Kız yatay değil dikey düşünülmeli, çekül gibi. Gözlerini yum onu düşün; yatakta değil, dimdik ayakta durduğunu görürsün. Uzun bacaklarıyla büyük adımlar atar, gelir. Bir de kuş gibi telaş eder, ama ayakta ve gergin. O ancak ayakta, yüz yüze öpüşsün, sarsın kollarını boynuna. Uzun kollarını boynuna dolasın, uzun kollarını bir atkı gibi. (s. 14)

Nemet daha sonra da Zaur’la konuşurken görür Tehmine’yi ve yine içinde kabaran arzuyu içinde hisseder: “Birden “Nemet’in gözleri, Tehmine’nin giysisinin göğsüne düştü. İki düğmesi açtı, mavi çamaşırı gözüktüyordu. Bu mavi alan gizemli dünyalarda olmalı. Giysilerin içindeki Tehmine, giysilerinden arınmış Tehmine... Ona yasaklanan mavi alan.” (s. 35)

Freud cinsel dürtülerle ilgili libido kavramını ortaya atar. “Libidoya aşk adı altında ödün verilen dürtülerin (ölçülebilir olmamasına rağmen nicel bir büyüklük sayılan) enerjisi denebilir. Aşk diye bahsettiğimiz şey doğal olarak hedefi olan cinsel birleşme ve cinsel aşkta bulunur” (Freud, 2018: 27). Zaur’un niyeti ise Tehmine’yle geziye gittiklerinde ona sahip olmaktır. Bütün planlarını buna göre yapmıştır. “Zaur kendisi gülmüyor. Öbürünün gülme süresini fırsat bilip yeni fıkralar arıyor belleğinde ya da esprili sözler. Bu arada, bir yandan da Tehmine’yi gözleriyle yemeye çalışıyor.” (s. 33) Cinsel birleşmeyi arzu eden Zaur bir vakit sonra amacına ulaşır ve sonrasında Tehmine’ye aşık olur. Bu cinsel birleşme arkasından aşkı getirmiştir.

SONUÇ

Sigmund Freud psikanalizmin kurucusu olarak kabul edilir. Psikanaliz yöntemi, psikolojik rahatsızlığı olan kişiler üzerinde uygulanan bir tedavi yöntemi olarak ele alınmıştır. Freud, dönemine göre radikal kabul edilen bazı çalışmalara imza atmıştır. Bunların başında hipnotik tekniği kullanması gelir. Birçok hasta üzerinde başarılı sonuçlar veren bu teknik, genel olarak kalıcı bir iyileştirmeyi ortaya koyamadığı için eleştirilir. Zamanla Freud da bu eksikliği kabul eder ve analitik sağaltım adını verdiği yeni bir tekniğe yönelir. Bu teknik hastalarda kalıcı bir iyileştirmeyi amaçlarken sorunların daha derin kaynaklarını bulmayı hedef edinir. Bunun için rüyalar, cinsel dürtülerin baskılanması, çocukluk anıları, unutmalar, dil sürçmeleri gibi unsurların dikkatle gözden geçirilmesi esas alınır. Freud nedensiz hiçbir şeyin olmadığını düşünür.

Psikanalizin yansımaları birçok bilim dalında olduğu gibi sanat dallarında da mevcuttur. Özellikle edebiyat, kişilerin ruh hallerinin detaylı görülmesinin en mümkün olduğu sahalardandır. Yazarlar eserlerinde kendi ruh hallerini yansıtabileceği gibi farkında olmadan belirli bir psikolojik yaklaşımın örneği olabilecek kişileri kahraman olarak seçebilirler. *Ak Liman* romanı kişilerden yola çıkıldığında, romanın psikanalist bir çözümleme için önemli verileri içinde barındıran bir eser olduğu görülür. Freud kitaplarından yapılan alıntılarla örtüşen birçok unsur romanın psikanalistik çözümlemesinin yapılabilmesini sağlamıştır. İnceleme sonucunda; Nemet, Tehmine, Zaur, Memmed Nesir, Sefder Dayı, Dadaş, Süreyya ve Bike Hala ve Nemet’in iş arkadaşlarının değişik psikolojik süreçler içindeki durumları saptanmış, bu süreçlerin içindeki kahramanların özelliklerinin psikanalist yöntemle uyuşan kısımları ele alınmıştır. Romanda, Nemet’in bütün psikolojik süreçlerin içinde bulunduğu görülmüştür. Onun rüyasıyla başlayan roman onun rüyasıyla sona ererken; rüyaların psikanalist yöntemdeki yerine değinilmiştir. Tehmine’nin ve Sefder Dayı’nın rüyaları da psikanalist yöntemde uygun çıkarımlarda bulunmaya müsait görülmüştür. Ardından Nemet’in ve Memmed Nesir’in iş arkadaşları içindeki konumları, psikanalist bağlamda değerlendirilmiştir. Süreyya ve Sefder Dayı, Fred’un üstünde durduğu dil sürçmeleri yaşamışlardır. Nemet’in özdeşleşme yaşadığı zamanlar yorumlanmıştır. Nemet, Bike Hala ve Dadaş’ın batıl inançları, Nemet ve Tehmine’nin çocukluk yaşantıları ve çocukluk yaşantılarının hayatlarında bıraktığı izler, Nemet, Tehmine ve Zaur’un Tehmine çevresinde gelişen cinsel düşünceleri açıklanmıştır. Roman kahramanlarından yola çıkılarak, Freud’un psikanalistik incelemelerinde üzerinde durduğu konuların roman içinde yerini bulduğu saptanmıştır.

Ak Liman, kahramanların rüyaları, çocukluk yaşantıları, anıları, dil sürçmeleri, özdeşleşme durumu, cinsellik dürtüleri, kitle psikolojisi içindeki durumu, batıl inançları gibi Freud'un özellikle üzerinde durduğu psikanalitik öğeleri içinde barındıran yönüyle, psikanalitik yöntemin romanın kurmaca dünyasında nasıl yer bulduğunu gösteren iyi bir örnektir. Roman, baştan sonra Freud'un görüşleriyle birebir örtüşen birçok olay ve durumla okuyucuyu karşı karşıya getirir. Çok sıradan görünen insan davranışlarının altında yatan nedenlere farklı gözden bakmayı sağlar. Bununla birlikte, araştırmacılar açısından, romanların psikanalist yöntemle incelemesinin mümkünliğini bir kez daha gözler önüne serer.

KAYNAKÇA

- Frankl, V. (2019), *İnsanın Anlam Arayışı* (Çeviren: Selçuk Budak), İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Freud, S. (1989), *Cinsel Yasaklar ve Normal Dışı Davranışlar* (Çeviren: Muammer Sencer), İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Freud, S. (1996a), *Düşlerin Yorumu I.* (Çeviren: Emre Kapgın), İstanbul: Payel Yayınları.
- Freud, S. (1996b), *Düşlerin Yorumu II.* (Çeviren: Emre Kapgın), İstanbul: Payel Yayınları.
- Freud, S. (2018), *Kitle Psikolojisi ve Egonun Analizi* (Çeviren: Ceren Kaya), Ankara: Gece Kitaplığı.
- Freud, S. (2019a), *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi* (Çeviren: Elif Yıldırım), İstanbul: Oda Yayınları.
- Freud, S. (2019b), *Psikalanliz Üzerine* (Çeviren: Kamuran Şipal), İzmir: Cem Yayınları.
- Gruen, A. (2016), *İçimizdeki Yabancı* (Çeviren: İlknur İgan), İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- Jung, C. G. (2018), *İnsan Ruhuna Yöneliş* (Çeviren: Engin Büyükinel), İstanbul: Say Yayınları.
- Moran, B. (2007), *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rızabayev, A. (1991), *Ak Liman* (Çeviren: İldeniz Kurtulan), İstanbul: Simavi Yayınları.
- Wellek, R., Warren, A. (2019), *Edebiyat Teorisi* (Çeviren: Ö. Faruk Huyugüzel), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Winnicott, D. W. (1998), *Oyun ve Gerçeklik* (Çeviren: Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number:12, p. 56-66, Summer 2020

AYŞE KULİN'İN *GECE SESLERİ* ADLI ROMANINDA KADINA YÖNELİK ŞİDDET

VIOLENCE AGAINST WOMEN IN AYSE KULIN'S NOVEL GECE SESLERİ

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
11.05.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.06.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2020

Asya Studies

Öz

Bireyi kendisine merkez olarak alan edebiyat, insanlığın ortak hafızası ve vicdanıdır. İnsan ise duyguları, düşünceleri ve karmaşık zihin dünyasıyla tanımlanması zor bir varlıktır. Roman, edebî türler içinde insan gerçekliğini uzun soluklu bir kurgu içinde vermesi ve anlatı dünyasının imkânlarından sonuna kadar faydalanması özelliğiyle kültürel, toplumsal değişim ve dönüşümün bir aynası niteliğindedir. Kendini oluşturmaya devam eden bir tür olarak romanın gücü, diğer edebî türlerin yapamadığı, kendini modern yaşamın şaşırtıcı hızına koşut bir şekilde güncellemesinde yatar. Türk edebiyatında romanın doğuşundan itibaren yazarlarımız, insanı ve onun dünyasını roman sanatının kendilerine sağladığı imkânlar ölçüsünde anlatmaya özen göstermişlerdir. Günümüz Türk romanının önemli isimlerinden olan Ayşe Kulin de romanlarında çağının tanığı ve sesi olarak, kadınları anlatan tutumuyla dikkati çekmektedir. *Gece Sesleri* romanı, vakaların geçtiği dönemin ekonomik, sosyal, kültürel koşullarını romancının özgün bakış açısıyla verirken tarihsel zamanın panoramasını da romanına bir arka plan olarak yerleştirmektedir. Toplum hayatında yaygın olarak görülen cinsiyetçi anlayış, geleneksel kültürümüzün de bu anlayışa sağladığı kültürel dayanakla en belirgin tavrını kadına yönelik şiddet ve ötekileştirme olgusunda göstermektedir. Kadına yönelik şiddet olgusu diğer bilim dalları tarafından da incelenmekle beraber insanı anlatan modern bir edebî tür olan romanda, toplumsal bir duyarlık temelinde işlenmektedir. Bu yazıda, *Gece Sesleri* adlı eserde kadına yönelik olarak gerçekleştirilen şiddetin değişik boyutları incelenerek romanın anlam dünyası içinde önemli bir nesne konumunda olan kadına dair bir farkındalık oluşturmak hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Gece Sesleri*, Kadına Yönelik Şiddet, Türk Romanı

Abstract

*Literature, which takes the individual as its center, is the common memory and conscience of humanity. A human being is a difficult entity to describe with her emotions, thoughts and a complex world of mind. The novel is a mirror of cultural, social change and transformation with its feature of giving human reality in a long-term fiction within literary genres and making full use of the possibilities of the narrative world. As a genre that continues to form itself, the strength of the novel lies in updating itself in parallel to the surprising speed of modern life, which other literary genres cannot. Since the birth of the novel in Turkish literature, our writers have paid attention to explain the human and its world to the extent that the art of the novel provides them. Ayşe Kulin, who is one of the important names of today's Turkish novel, draws attention with her attitude telling women as the witness and voice of her age in her novels. The *Gece Sesleri* novel gives the economic, social and cultural conditions of the period in which the cases pass, with the original perspective of the novelist and places the panorama of the historical time as a background for her novel. The sexist understanding, which is widely seen in social life, shows the most pronounced attitude of violence and othering towards women with the cultural basis of our traditional culture. Although the phenomenon of violence against women is examined by other disciplines, it is studied on the basis of a social sensitivity in the novel, which is a modern literary genre that narrates people. In this article, it is aimed to create an awareness of the woman who is an important object in the world of meaning by examining the different dimensions of violence against women in the work called *Gece Sesleri*.*

Keywords: *Gece Sesleri*, Violence Against Women, Turkish Novel

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Akçora, E. (2020). Ayşe Kulin'in *Gece Sesleri* Adlı Romanında Kadına Yönelik Şiddet. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year:4, Number: 12, Summer, p. 56-66.

Ercan Akçora

Yüksek Lisans Öğrencisi / Muş
Alparslan Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve
Edebiyatı Anabilim Dalı
ercanedebiyat@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-6383-2996>

DOI:

<https://doi.org/10.31455/asya.735424>

Giriş

Edebiyatın öznesi insandır. Olayları ve olguları estetik bir form içinde işleyen edebî eser, insan gerçekliğini yalınkat bir durumda değil, ontolojik alanının karmaşık düşselliği içinde vermeye çalışır. Roman, bu imkânı sağlayan uzun soluklu kurgusal bir anlatı olmasıyla heterojen bir dünyanın çok sesli perspektifini sunar. İnsana açtığı geniş zihinsel hareket alanıyla onun özgür ve bilinçli bir varlık olmasında büyük pay sahibi olması romanı, anlatı türleri içinde özel bir konuma kavuşturur. Romancı, romanın anlatı olanaklarının kendisine sağladığı serbest alanla ele aldığı kahramanlara bir sahilik kazandırmaya çalışır. Edebî eserin çok katmanlı dünyası içine girebilmek ise roman sanatının muhiti içinde derinlikli bir bakış açısına sahip olmakla mümkün olur. İnsanın psikolojik ve sosyal dünyasını estetik bir form halinde işleyerek ortaya koyan edebî eser vasıtasıyla birey, kendisini, hayatı ve olayları anlamaya başlayarak manevi dünyasında genel bir değişim süreci yaşar (Altunay, 2015: 39). Bu değişim bireye, estetik bir bakış açısı da kazandırır. Toplumdaki değişim ve dönüşümlerin edebî türler aracılığıyla ele alınışı elbette tabiat bilimlerinde olduğu gibi objektif değildir. Edebiyatın kendi doğal alanından kaynaklı hassas ve insanî bir bakış açısına sahip olması, olaylara ve olgulara bakarken edebî bir öznelliği beraberinde getirmesi onun aynı zamanda işlevsel bir duyarlılığa da sahip olduğunu gösterir. Roman ise sosyal, psikolojik, kültürel, teknolojik değişimlerin insan hayatı üzerindeki etkilerinin ele alındığı, kitlesel alımlanma gücü en yaygın olan edebî türdür. Kurgusal bir anlatı olarak romanın, gelişim evrelerini tamamlayan diğer edebî türler içinde hâlâ gelişmekte olan bir tür oluşu (Tökel, 2017: 232) onu, anlatı evreninin sınırsız dünyası içinde ayrıcalıklı bir konuma ulaştırır. İnsanoğlunun hikâyesini modern zamanların geçerli anlatım biçimleriyle dile getiren romanın estetik doğası onu, hem bir anlatı olarak cazip kılar hem de yaşadığı çağın sorunlarını anlatmada ideal bir tarz olarak önümüze çıkarır (Tekin, 2018: 10).

Toplumsal yapının en önemli kurumu ailedir. Hayatla ve onun değerleriyle ilk tanışmamız ailede başlar. İnsanın sosyal bir varlık olarak bir kimlik sahibi olmasında ailenin çok büyük bir rolü vardır. Sağlıklı ve özgüvenli bireylerin yetişmesinde en önemli pay ailenin temel yapı taşı olan kadına aittir. Sosyal hayatta ve aile yaşamı içinde hemen her toplumda, değişen dozlarda öyle veya böyle kadınlar; psikolojik, fiziksel, cinsel, sosyal vs. şiddete maruz kalmaktadırlar. Ülkemizde ve dünyada kadına yönelik şiddet konusunda gözle görülür hukukî adımların atılmasına rağmen her geçen gün kadınlara karşı aile içinde ve dışında şiddetin birçok türü uygulanmaya devam etmektedir. Toplumda kadınlık algısının insan haklarına ve eşitlik ilkesine koşut bir şekilde değiştirilmesinde romanın, edebiyat kanonu içindeki münhasır alanından öte, bireylerin birbirine karşı davranışlarında daha hoşgörülü bir tavra sahip olmaları ve demokratik bir yaşam kültürünün inşasındaki rolü büyüktür. Burada romanın geniş kitleler üzerindeki değiştirici dönüştürücü etkisi belirleyici bir faktördür. Daha iyi bir dünya idealinin oluşmasında edebiyat ve dolayısıyla roman, önemli bir rol oynamaktadır. Roman tam da bu noktada hayatı anlatırken, sırf belirli bir edebî perspektife uygun olanı değil, insan yaşamının tüm çeşitliliklerini resmetmeye çalışır (Watt, 2018: 11). Yazıldığı dönemin sosyal, kültürel, psikolojik gerçeklerini belli bir süzgeçten geçirdikten sonra anlatan roman psikoloji, tarih ve sosyoloji gibi bilim dallarına da bu yönüyle zengin bir malzeme kaynağı sağlar (Şeker, 2017: 641). Toplum içinde ve aile hayatında kadına yapılan şiddet, sözü edilen malzemenin önemli bir örneğidir. Modernleşme tarihimizin başlangıcı sayılan Tanzimat döneminden itibaren romancılarımızın önemli bir bölümü kadın ve kadına şiddet konusunu işlemişlerdir. Erkek yazarların yazdığı romanlarda eril bir dil kullanıldığı görülse de, genel olarak romancılarımızın şiddet meselesinde belli bir duyarlılığa sahip olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2005: 145). Günümüz Türk edebiyatının en çok okunan yazarlarından biri olan Ayşe Kulin de aile ve kadın mevzusunda bu duyarlılığı gösteren romancılarımızdandır. Bu yazıda, onun *Gece Sesleri* romanında kadına yönelik olarak gerçekleştirilen şiddet konusu ele alınacaktır.

Romanımızın Öncesi ve Sonrasında Kadına Şiddet

İnsanın psikolojik, sosyolojik ve kültürel dünyasını anlayıp aktarmada roman, her zaman önemli bir rol oynamıştır. Ortaya çıktığı günden itibaren insanların yaşamı üzerinde derin izler bırakmıştır. Gerçeği kurgu yoluyla anlatan roman, tanımı hâlâ yapılamamış bir edebî tür (Antakyalıoğlu, 2013: 20) olarak da ayrıca incelenmeye değerdir. Edebî nevi içinde tekâmülünü henüz tamamlamamış bir tür olan roman, ana malzemesi olan insanı ele alırken doğal olarak onun bunalımlı ve gerilimli dünyasını da anlatır. Toplumun önemli bir kurumu olan aile içinde ve dışında kadına uygulanan şiddet konusu Türk romanının doğduğu dönem olan Tanzimat'tan itibaren işlenmeye başlamıştır. Elbette romanımızın ilk dönemi olması sebebiyle Tanzimat romanının tematik sorunsal alanı bizim şimdiki bakış açımıza göre

epeyce farklılık arz etmektedir. Yani kadın romanda, tarihsel-sosyolojik bir varlık olarak işlenmekten ziyade toplumun ilerlemesinde bir problem olarak görülerek modernleşmeci bir bakış açısıyla ele alınmıştır (Şeker, 2017: 651). Nitekim Tanzimat yazarları romanı Batı'dan getirirken onu, edebiyatımızın Batılılaşması ve halkın eğitim seviyesini yükseltmede bir araç olarak görmüşlerdir (Moran, 1998: 17).

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Romana ve Romancıya Dair Notlar I* adlı yazısında Namık Kemal'in *İntibah*'ından evvel Ahmet Midhat Efendi'nin *Letâif-i Rivâyât* ve Emin Nihat Bey'in *Müsameretnâme* adlı eserleri yazılsa da bizde ilk roman olarak *İntibah*'ı görür (Tanpınar, 2000: 58). Türk edebiyatında ilk edebî roman olarak adlandırılan Namık Kemal'in *İntibah* (1876) adlı eseri kadına yönelik olarak yapılan şiddeti işleyen yönüyle edebiyat tarihçilerimizin ve eleştirmenlerimizin pek de bahsetmedikleri bir roman olma niteliğini taşır. *İntibah* romanında Ali Bey saf, temiz ve iyi ahlâklı cariyesi Dilâşub'u, Mehpeyker'in iftiralari sayesinde kendisini aldattığını sandığı için öldüresiye döver (Yılmaz, 2005: 140).

"(...)Dilâşub sokaktan avdet ederek odaya girince Bey hemen son nefesinde katilin ciğerini koparmaya saldıran yaralı asker gibi sırf âsâbi, gayet müthiş, nihayet derecede bî-rahmane bir hamle ile Dilâşub'un zaman-ı şevkında lâyıkıyla koklamaya kıyamadığı o nazik saçlarına sarılarak ve sekerat-ı mevt hâlinde zuhur eden harharalar kadar korkunç bir sada ile:

"Benlerini kime gösterdin, fahişe?..Davetnâme'yi kime yazdın, mel'ûn!' diyerek biçâre kızın başı yanındaki duvara bir suretle çarptı ki vurmasıyla Dilâşub'un ağzından burnundan siyah siyah kanlar dökülerek meyyit gibi boylu boyuna yere yıkılması bir oldu."

"(...)Pençesine sayd geçmiş, gözüne kan görünmüş canavar gibi dişleriyle, tırnaklarıyla kızın ötesini berisini yırtmaya, koparmaya başladı." (N. Kemal, 2018: 125).

Tanzimat dönemi romanları içinde kadına yönelik şiddet konusunu ele alan bir başka eser Sâmipaşazâde Sezâi'nin yazdığı *Sergüzeşt* (1888) adlı romandır. Tanzimat dönemi romanlarının bazılarında görüldüğü gibi bu romanda da esaret teması ön plandadır (Karabulut, 2013: 65). Bu romanda ve dönemin diğer romanlarında esaret teması merkezinde şiddetin farklı boyutları işlenmektedir. Ayşe Kulin dışında, modern Türk edebiyatında kadına şiddet konusunu işleyen başka yazarlarımız da vardır. Kadına yönelik şiddeti ele alan bir başka modern dönem romancımız Orhan Pamuk'tur. Bu yazıda Pamuk'un örnek olarak seçilmesinin sebebi, yaşayan yazarlardan biri olarak kitapları dünyada ve ülkemizde en çok okunan yazarlardan biri olmasından ileri gelmektedir. Günümüz Türk romanının önemli isimlerinden olan yazarın 2008'de yayımlanan *Masumiyet Müzesi* adlı romanında, romanın baş kişilerinden biri olan Füsün'un Kemal'e söylediği sözler, sosyal bir varlık olan kadının kamusal alanda kendisini göstermemesinin örneğini oluşturur (Sağlam, 2014: 113).

"Füsün, canım şu dünyanın, şu harikulade âlemin güzelliğine bak," dedim. "Öfkelerle, kavgalarla hayatı zehirlemenin hiçbir anlamı yok."

"Sen hiç anlamıyorsun."

"Neyi?"

"Senin yüzünden hayatımı yaşayamadım Kemal," dedi. "Gerçekten artist olmak istiyordum ben." "Özür dilerim."

"Ne demek özür dilerim?" dedi aşırı bir öfkeyle.

Bazan arabanın ve onun hızı birbirini tutmuyor, birbirimizi anlayamıyorduk.

"Özür dilerim," diye yeniden bağırdım bu sefer, beni anlamadığını sanarak.

"Feridun ile sen benim filmlerde oynamama bile bile mani oldunuz. Bunun için mi özür diliyorsunuz?"

"Papatya gibi, Pelür'deki sarhoş kadınlar gibi olmak istiyor muydun gerçekten?"

"Zaten artık hep sarhoşuz," dedi. "Üstelik ben onlar gibi olmazdım hiç. Ama siz, meşhur olur sizi bırakır giderim diye kiskançlıkla hep evde tutunuz beni." (Pamuk, 2011: 533).

Erkeğin kadına yönelik uyguladığı cinsel şiddet olayı *Masumiyet Müzesi* romanında da görülmektedir. Kadına yönelik olarak gerçekleşen şiddet olgusu, toplumumuz içinde ne yazık ki artık sıradan bir vaka niteliği almıştır. Kadına uygulanan şiddet, romanımız içinde önemli bir yer kaplamak ile birlikte, cinsel şiddetin, şiddet türleri içinde ayrı bir konumda bulunduğunu belirtmek, işin ciddiyetinin hangi boyutta olduğunu anlamak açısından önemli bir göstergedir. Cinsel şiddetin bir alt türü olarak

cinsel istismar da toplumda sıkça görülen durumlardan biridir. Özellikle yaşı küçük kızlara yönelik olarak aile içinde erkek kardeş, baba, bazen de yakın akraba veya farklı bireyler tarafından yapılan bir davranış olarak karşımıza çıkar. Romanın kadın kahramanı Füsün'un yaşadıkları, yetişkinliğe henüz erememiş birçok kız çocuğunun başına gelmiş olayların bir prototipidir:

"...Bazan da adamın eli ağaçtan sepete ustaca düşen bir meyve gibi pat diye Füsün'un kucağının tam kenarına 'yanlılıkla' düşüverir, orada hafif titreyerek, nemlenip ısınarak yolunu arayıp kıpırdanırken, Füsün bacaklarıyla kalçası arasında bir yengeç varmış gibi kıpırtısız kalır, adam da o sırada öbür eliyle çay içip odadaki sohbe katılırdı. On yaşındaki Füsün arkadaşlarıyla kâğıt oynayan babasının kucağına oturmak isteyip reddedildiğinde (Dur kızım, görüyorsun meşgulüm işte), babasının oyun arkadaşı Sakil Bey 'Gel sen bana şans getir,' deyip onu kucağına alır, daha sonra pek de masum olmadığını anlayacağı bir şekilde onu okşayıp severdi." (Pamuk, 2011: 63).

Şiddet Kavramı ve Gece Sesleri Romanı

Arapça bir kelime olan şiddet, *şedd* kökünden gelmekte olup sertlik, katılık, fazlalık, sıklık, sözle yola getirme yerine kaba kuvvet kullanma gibi anlamlara gelir (Devellioğlu, 2013: 1163). Batı dillerindeki karşılığı ise incitmek, zarar vermek, bozmak, lekelemek, ihlâl etmek, zorlamak, tecavüz etmek, kısıtlamak, baskılamak gibi anlamlara gelen *violence* sözcüğüdür. (Dursun, 2011: 3-4). Şiddetin fiziksel, psikolojik, sosyal, cinsel gibi türleri vardır. Şiddet olgusunun karmaşık bir niteliğe sahip olması, günümüzde onun sosyoloji, psikoloji, kriminoloji, psikiyatri, biyoloji gibi disiplinler tarafından incelenmesine sebep olmaktadır (Özkan, 2018: 59). Kadına yönelik şiddete bakarken, sorunu sırf kendi başına, yani kültürel ve sosyolojik gerçeklerden bağımsız olarak ele alırsak eksik bir saptama yaparız. Çünkü kadına şiddeti doğal bir olgu olarak gören gelenek ve göreneklerden kaynaklı muhafazakâr bir toplum yapısına sahibiz. Deyim ve atasözlerinde kadına yönelik şiddeti tahrik edici çokça örnek görmek mümkündür (Yılmaz, 2005: 137). Kötü yola düşmek, eksik etek, kuyruk sallamak, dayak cennetten çıkmadır, kızını dövmeven dizini döver, saç uzun aklı kısa, erkektir sever de döver de, kocanın vurduğu yerde gül biter, kadının fendi erkeği yendi vs (TDK, 2009).

İlk olarak 2004 yılında Remzi Kitabevi tarafından yayımlanan *Gece Sesleri*, 1940'lı yıllarda Aydın-Bozova'da tarım ve ticaretle uğraşan konak sahibi zengin bir ailenin ve o ailede yaşayan bireylerin birbiriyle olan ilginç ve sırlarla dolu ilişkisini ele alır. Romanın iki önemli kahramanı olan anne ile kızının (Ayda ve Aşlı) birbiriyle olan ilişkileri temelinde, aile merkezde olsa da arka planda dönemin Türkiye'sinin ekonomik ve sosyal koşullarını irdelemesi anlamında zengin bir panorama sunmaktadır (Erdemci, 2011: 39). Anne ile kızın yanında, belki de romanın merkezinde yer alan en önemli karakter Ziynet'tir. Eserde Ziynet'in çok genç yaşta konağa geldikten sonra yaşadıkları, romanın anlatı unsuru olarak sürükleyiciliğinde başat bir rol oynamaktadır. İleriye ve geriye dönüşlerle 1940'lı yıllardan 1970'li yıllara, oradan günümüze ve tekrar geçmişe gitmelerle zamansal bir sarkaç halinde roman ilerler.

Sosyal Şiddet

Gelenek ve kültürün de etkisiyle kadınların, toplumsal cinsiyet bağlamında ötekileştirilmesi, kadın olmaktan kaynaklı sosyal rollerini yerine getirmede engellerle karşılaşması ve günlük hayatta hareket alanlarının kısıtlanması sosyal şiddetin en çok görülen şeklidir. Esasen kadınların kendi başına öznel bir varlık olarak değil de onlara biçilen toplumsal rol içinde tanımlanmaları, sosyolojik bir muhafazakârlığa veya daha da ilerisi toplumsal rolleri herhangi bir eleştiriye tabi tutmayan gelenekçi bir anlayışa yol açar (Berktaş, 2003: 128). Romanın başkahramanı Ayda'nın kızına, eşiyle tanışma daha doğrusu tanışamama sürecini anlattığı sözler bir nevi sosyal şiddetin göstergesidir:

"Benim gençliğimde, sizlere tanınan hakların hiçbiri tanınmıyordu bize. Erkeklerle gezmemize, flört etmemize, hoşlandığımız kişilerin karakterlerini öğrenmemize fırsat verilmiyordu. Bir arkadaş toplantısında tanıştık. Yakışıklılığına kapıldım, birkaç kere buluştuk, sinemaya, tiyatroya gittik. Sonra annesi beni istemeye evimize geldi. Onu tanımaya zamanım olmadı." (Kulin, 2019: 11).

Bir aile içinde yaşayan fertlerin de bazen birbirlerine şiddet gösterdikleri görülür. Aile içi şiddet olarak da adlandırılan bu durum birçok toplumda görülen bir özelliktir. Ana-baba ve çocuklar arasında meydana gelen bu olay, ileriki dönemlerde psikolojik hastalıklara ve değişik sorunlara da sebebiyet vermektedir. Aslı ile annesi Ayda arasında geçen diyalog aile içi şiddeti gösterir:

"Nedim Baba'yla karakollardan eve dönüşlerimin bir seferinde, annem suratıma bir tokat atmamak için zor tutmuştu kendini. Bana sarılmasını beklerken, havaya kalkan ve yüzüme inemeyen eline bakıp, 'Az daha vuruyordun bana anne!' demiştim. Geç kaldım kızım.Sana vurmakta geç kaldım. Seni,bir şehir eşkıyasına dönmüşmeden önce dövmeliydim. " (Kulin, 2019: 17-18).

Erkek egemen veya ataerkil toplumsal sistem ve bu sistemin belirlediği toplumsal cinsiyet rolleri kadını ötekileştirip onu, ikinci sınıf bir birey konumuna düşürmektedir. Bu durum dünyada ve ülkemizde kadına yönelik uygulanan şiddetin temel nedenlerinden biri olmaktadır (Aşkın ve Aşkın, 2017: 19). Başka bir deyişle erkeğe biçilen üstün rol, kadın üzerinde baskı uygulamanın gerekçesini oluşturmaktadır. Hatta erkek, mevcut hakim konumunu da yetersiz bularak kendisini, ezeli ve ebedi bir haklılığın atmosferi içinde tahayyül eder (Pamuk, 2011: 59). Ülkemizde kadına yönelik şiddete altyapı sağlayan önemli olgulardan biri de toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Gelir düzeyinin düşmesiyle artan yoksulluk olgusu, kadının aile içindeki savunmasızlığını daha da arttırarak onu zor duruma düşürmektedir. Bu zorluk, kırsal ve kentsel koşullarda yaşayan kadınların belirgin bir problemidir. Esasen kadına yönelik şiddet olgusuna bakıldığında, sorunun kökeninde sadece ekonomik sebepler değil, kültürel, sosyal ve psikolojik faktörlerin de önemli rol oynadığı görülmektedir. Bütün bu etmenler kadını, pasif ve edilgen bir konuma itmektedir. Böylece kadın, yaşadığı bu pasif ve boyun eğici durum içinde kaderine razı olmak zorunda kalmaktadır. Konağın hizmetçi kadınlarından olan Satı'nın hanımının yanında konağa geliş hikâyesi aslında Türkiye'nin birçok yöresinde benzer durumu yaşayan genç kızlar için önemli bir örnektir. Konağın hanımı Sultan'ın gelişi ise dram içinde başka bir dram durumunun çarpıcı bir örneğidir:

"Satı, Sultan'ın çeyizinin bir parçası olarak gelmişti Bozova'ya. Dere kenarında oyun kurdukları çocukluk günlerinden beri arkadaşları Sultan'la. Birlikte kozalak toplayıp su birikintilerinde ayaklarını ıslatan ve leğenlerde gemi niyetine takunyalarını yüzdüren iki çocuktular önceleri. Sultan'ın babasının evinde işe duran kadınlardan birinin kızydı Satı. Sultan'dan yaşça daha küçüktü ama ağa kızını oyalasın, eğlendiriş diye oyun arkadaşı olarak seçilmişti Sultan'a. Sultan'ın anası genç ölmüştü. Onu koruyacak, kollayacak ablaları da yoktu. Beş erkek kardeşin arasındaki tek kız çocuğu Sultan. On beşini bitirdiği yıl, Sultan'ı çevredeki en zengin ağanın küçücük bir kız çocuğuyla dul kalan oğluna istemeye geldiklerinde, babasının eve yeni getirdiği analığı evliliği münasip bulduğunu söylemiş, hemen gelin etmişti üvey kızını. Evinden ayrılmadan önce çok ağlamıştı Sultan. 'Boyundan bosundan utan, kızım,' deyip durmuştu analığı, yaşına göre iri ve uzun boylu olan Sultan'a. Babası, küçük yaşta anasız kalan ve boylu boslu da olsa çocukluktan henüz çıkmış tek kızına kıyamamış, yanına Satı'yı da katmıştı koca evine giderken. Satı'nın yazısı, ailesine verilen paranın karşılığında, ömür boyu Sultan'ın hizmetinde çalışmak üzere yazılmıştı. Zaman zaman düşünürdü Satı, acaba insanların kaderlerini isimleri mi tayin ediyor diye. Hanımlık, adı Sultan olana yakışacağı için mi, arkadaşı ağa karısı olmuştu? Eğer öyleyse Sultan, sultan gibi yaşarken, Satılmış'ın kızı Satı da davarın peşinde sürüklenip duracaktı hayat boyu. Başka takacak ad bulamadın mı bana anam, diye uykuya ağlayarak daldığı geceler çok olmuştu Satı'nın. " (Kulin, 2019: 44-45).

Gece Sesleri romanında vakaların geçtiği önemli bir zaman dilimi de 1940'lı yıllardır. Öncelikle İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı bu yıllarda, ülkemizde büyük siyasal ve sosyal değişimler yaşamımıza yön vermiştir. Bir tür muhafazakâr modernleşmenin yaşandığı bu dönemde yeni bir cinsiyet algısının olduğu aile odaklı modern toplum modeli görülmeye başlanmıştır (Sancar, 2014: 20). Aile odaklı yeni toplum modelinde kadın, eve daha çok hapsolmek zorunda kalmıştır. Ekonomik özgürlüğü olmayan kadınların aile yaşamı içinde ayrımcılığa uğradıkları yaygın olarak görülür. Bu durum onun, toplumsal hayatta ve aile içi yaşamda kişisel özgürlük alanının da kısıtlanmasına ve sosyal anlamda pasif kalmasına yol açmaktadır. Böylece kendisine biçilen rolü yerine getirmek mecburiyetinde kalan kadın, edilgen bir konuma itilerek kendisinden daha güçlü hemsinlerine ve diğer aile bireylerine hizmet etmekle mükellef duruma gelmektedir (Oktay, 2015: 65). Aydan'ın düşüncelerinde bu eşitsizliğe karşı bir özeleştirici yattmaktadır:

"Bir zamanların heybetli Ziyne'ti şimdi küçücük bir kız çocuğu gibi duruyordu, Aslı'nın üzerine bol gelen penye geceliğinin içinde. O kadar çaresiz, o kadar korumasızdı ki gidip sarıldım sımsıkı. Sırtından kayan battaniyeyi yeniden yerleştirdim omzuna."

"Keşke salonda oturaydın. Daha rahat ederdin."

"Mutfak rahat."

"Elbette! Ömrünün büyük bir kısmını mutfakta geçiren bir insan, salonda rahat edebilir mi? Salonlara bizler kurulumuz kurum kurum. Biz hanımlar. Kahve yap Ziyne! Çayı demle Ziyne!"

Bir bardak su getiriversene Ziynet! Sultan Hanım'ın sultanından kurtulduktan sonra, kendine bahşedilen küçük evinde de mi hep mutfakta oturdu acaba Ziynet Dadı, diye düşündüm. " (Kulin, 2019: 166).

Psikolojik şiddet

Kadına karşı şiddetin önemli bir türü olan psikolojik şiddet, karşındakini utandırmak, aşağılamak, korkutmaya çalışmak, kişiliğine zarar vermek vs. şeklinde tezahür eder (Yılmaz, 2005: 138). Böylece kişinin kendine olan özgüvenini kaybetmesine, toplumdaki kaçmasına sebep olur. Sonuçları bakımından incelendiğinde bireyin kişiliği üzerinde büyük hasarlar meydana getirmesi bakımından etkisi en uzun süren şiddet türüdür. Özellikle ekonomik olarak muhtaç durumda olan kadınların yaşadıkları çaresizlik ve ezilmişlik duygusu onlarda büyük psikolojik travmalara yol açmaktadır. Ziynet'in uğradığı cinsel istismar sonrası uğradığı baskılar, elinden bir şey gelmemesi yaşadığı çaresizliği göstermektedir:

"Babası kim bu bebeğin?" diye soran olmadı Ziynet'e, Ziynet de kimseye hiçbir şey anlatmadı. Zaten Satı ona eğer bu halinde başının üstünde bir dam istiyorsa, hiç konuşmamasını tembihlemişti. Bir halt etmişti, bir suç işlemişti, yapacağı susmak ve büyüklerinin onun için hazırlayacağı kadere boyun eğmekti. Doğuma kadar ortalıkta gözükmemesi gerekiyordu. Zaten zorlu bir kış yaşıyorlardı, insanlar burunlarını çıkarıyordu dışarı. Karnı burnunda aylarını hep evin içinde geçirdi kız. Doğumdan sonra bebeğiyle birlikte bir başka yere yollanacaktı. İtiraz edecek hali yoktu Ziynet'in, suçlu olduğunu biliyordu. Yusuf'u yatağına çağırılmıyordu ama bağırp yardım da istememiş, başına gelenleri ertesi gün Satı'ya anlatmamıştı. " (Kulin, 2019: 49-50).

Psikolojik şiddet vakalarının önemli bir kaynağı, kadına uygulanan cinsel şiddetin onun kişiliğinde ve kimliğinde yol açtığı ağır hasarlardır. Geleneksel erkeklik imajı ve toplumsal cinsiyet anlayışının erkeğe verdiği rol, kadınlara cinsel şiddet uygulama hakkını da beraberinde getirmektedir.(Scully, 2014: 182) Kadına yönelik olarak yapılan aile içi cinsel şiddet, çoğu kez aile mahremiyeti adına açığa çıkarılmayarak üstü kapatılmaya çalışılır (Oktay, 2015: 70). Şiddete uğrayan kadın, yaşadığı durumu bir başka kişiye anlatmaya çekinir. Konunun açılması halinde kadın ya suçlanır ya da sesini çıkarmaması tavsiye edilir (Güngörmüş vd. 2014: 57). Sultan Hanım'dan sonra evin ikinci önemli hanımı konumunda bulunan Satı, Ziynet'i uyararak Hanım'ın kendisiyle konuşmaya geleceğini bebek meselesinin kapanmasını, bu durumu dillendirmemesini, aksi takdirde onun için iyi olmayacağı şeklinde üstü örtülü bir tehdit dilini kullanır:

"Hanım konuşmaya gelecek senle," dedi. "Suratını kıstıkleyip durma böyle. Kalkar elini öpersin, o konuşmadan konuşmazsın. Kız duydun mu beni?"

"Ne deyecekmiş bana? Benim ne günahım var? Ben mi bindim oğlunun üstüne? Kovacaksa beni, sana söyletse ya! Ah Satı Bacı, odanda yataydın gelmeyecekti bunlar başıma ..." (Kulin, 2019: 38-39).

Ziynet'in uğradığı cinsel istismar sıradan bir vaka gibi görülüp üstü örtülmeye çalışılır hatta hamile kalmasından ötürü evin hanımı tarafından tehdit edilerek psikolojik şiddete bile uğrar:

"Bak kızım, bir hatadır işledin. Babasının kim olduğunu bile sormadım sana. Gençlik hatasıdır, dedim. Çiftlik genç adam dolu; eli ayağı düzgün kızsın, biri o istemeden abanmıştır üstüne, dedim. Ne ettiysen ettim, erkeklerimize duyurtmadım gebeliğini. Yoksa öldürürlerdi seni, evimize kara leke sürdün diye."

"Hanımum..."

"Konuşma. Lafımı kesme. Çocuk ölmeseydi, bebenle beraber yollatacaktım seni başka köye. Ama oğlan öldü ... " (Kulin, 2019: 39).

Toplumumuzda tabu olarak görülen konulardan biri hiç şüphesiz insan bedeni ve cinselliktir. Kendi vücudumuzu tanıma konusunda yeterince bilinçli ve bilgili olmayışımız aile ve evlilik yaşamında önemli sorunlara yol açmaktadır (Yumru, 2016: 141). Özellikle kırsal bölgelerde görülen evliliklerde yoğun olarak karşılaşılan problemlerden biri de eşlerden birinin biyolojik olarak kısır olması, bundan dolayı da birbirini suçlaması yaygın olarak görülen bir durumdur. Çiftlerden genellikle erkeğin kısır olduğu bu tür durumlarda sorun çetrefilli bir hâl almakta ve erkek bu durumu kabul etmemektedir. Sorunun kendinde olduğunu kabullenemeyen erkek, eşine karşı yoğun bir psikolojik baskı ve suçlamaya

varacak eylemlerde bulunur. Erkek bu duruma karşı, toplumun ve geleneklerin de kendisine verdiği güçle kısa zamanda eşinin üstüne ikinci bir eş yani, kuma getirmeye çalışır. Gelişen tıbbın imkânlarından yararlanma fırsatının olduğu durumlarda ise eşler sorunun kaynağını bulur ve ona göre çözüm ararlar (Yumru, 2016: 141).

"Sultan Hanım,'Buralarda da amma kısır herif çıkıyo,' diye atıldı. 'Huyundan mıdır, suyundan mıdır, en az beş kişi biliyom çocuğu olmadığı için tedavi gören. Eskiden karılarının üzerine atıverirlerdi kusurlarını. Kuma üstüne kuma getirirlerdi. Şimdi doktorlar şıp diye söyleyiveriyorlar kusurun kimde olduğunu. Gözünü sevdiğimin tebabeti, her şeyin çaresini buluyor." (Kulin, 2019: 111).

Kadınların girdiği ağır psikolojik bunalımların kaynağı, bazen kendi hemcinslerinin yapıp ettikleridir. *Gece Sesleri* romanında yazar, kadınlara yapılan kötülükleri sergilerken sadece erkeklerin sebep olduğu dramdan söz etmez. Ezilen taraf olarak kadınların birbirine uyguladığı psikolojik ve sosyal şiddeti de soğukkanlılıkla önümüze serer. Uzun zamandır hayattan elini eteğini çekmiş olan Ayda'nın annesi Rengigül, şimdi hastanede ve yoğun bakımdadır. Ayda, annesini bunalıma sürükleyen nedenleri uzun zamandır düşünmektedir fakat bir türlü cevabını bulamamaktadır. Annesinin evinde kaldığı bir gün, onun günlüğünü bularak okumaya başlar:

"Kimseler yoktu evde. Suçluların, ellerinde olmadan suç mahalline dönmeleri gibi, ayaklarımın ucuna basa basa yürüdüm yatak odasına doğru. Goblen kaplı kutuyu aldım sakladığım yerden, çantamdan anahtarını çıkardım, açtım kapağını. Bu kez yatağa değil, pencerenin yanında durduğu için, dışarının aydınlığını alan küçük berjere oturdum, ayağımı önümdeki pufa uzattım. Gözlüklerimi taktım, okumaya başladım. Annem bu defterde Nedim Baba'yla tanışmasını ve Bozova'daki ilk günlerini anlatmış. Atlaya atlaya göz gezdirdim sayfalara, kendimle ilgili bir şeyler bulmak için. Maksadım annemi bunalıma sürükleyen nedenleri bulup suçluyu yakalamaktı." (Kulin, 2019: 235-236).

Günlüğü okumaya devam eder ve aradığı şeyi bulur:

"Onları gördüm! Gördüm onları! Gördüm! GÖRDÜM! GÖRDÜM! Ne kadar yalanlasalar da, inkâr etseler de, bu gözler benim gözlerim. İşte bu gözlerle, kendi gözlerimle gördüm onları! Gördüm. Gördüm. Gördüm! Nefes almak istemiyorum. Hatırlamak istemiyorum. Yaşamak istemiyorum. Tanrım ölmek istiyorum. Hemen ! " (Kulin, 2019: 237).

Ziynet, Ayda'nın üvey babası Nedim'e küçük yaşlarından itibaren dadılık yapmaktadır. Hem dadısı hem sırdaşı olmuştur. Aynı zamanda cinsel ihtiyaçlarını da giderir (Erdemci, 2011: 65). Rengigül bir gün kocası Nedim'i Ziynet'in göğüslerini öperken yakalar ve bundan sonra olanlar olur. Ağır bir psikolojik bunalıma girerek insanlara ve hayata olan güvenini kaybeder:

"Yanlış anladın, dedi Nedim. 'Senin zannettiğin gibi değil.' Sesim çıkmıyor ki cevap vereyim. Dizlerim titriyor, ellerim titriyor, dudaklarım titriyor. Binlerce nabız atıyor tüm bedenimde. Dışlerimin birbirine vurduğunu duyuyorum, takır takır. Nihayet bir ses çalınıyor kulağıma, insan sesine benzemeyen Metalik bir hırıltı gibi, hayvan inlemesi gibi tuhaf bir ses bu."

"Seni emziren kadınla mı yatıyordun bunca yıl!" Tanrım, bu benim sesim.

"Biz onunla hiç yatmadık. Sen yanlış anladın," diyor. Nasıl yanlış anlarım! Gözümün önünden gitmiyor gördüğüm manzara. Ziynet'in elbisesinin düğmeleri çözüktü, süt beyazı memeleri ortada. Kocam, benim kibar, nazik, beyefendi kocam, dadısının önünde dizlerinin üzerine çökmüş, başını kadının memelerine gömmüş! Ben bunun neresini yanlış anladım, biri söylesin bana, Allah rızası için biri bana söylesin." (Kulin, 2019: 238).

...
"Nedim, diyorum. Ne zamandır sürüyor bu ilişki?"

Öyle bir ilişki yok!

Nasıl yok? Ben sizi gördüm.

O, öyle bir ilişki değil?

Nedir o zaman? Nasıl bir ilişki bu?

Bu...bu...değişik bir şey, anlatması zor.

Anlat!, Hışır gibi sesim" (Kulin, 2019: 239).

Bu satırlarda, acı hakikati öğrenen Rengigül'ün derin bir alt üst oluş içine girerek tüm dünyasının yıkılışına şahit olmaktayız. Psikolojik şiddetin, etkileri bakımından insan üzerinde önemli bir travma bıraktığının çarpıcı bir örneği olan bu pasajdan sonra kahramanın bir daha eski hayatına dönemediğini, romanın ilerleyen sayfalarında görürüz.

Cinsel Şiddet

Hayatı anlatan bir edebî tür olarak romanın cinselliği ele alması, onun, kurgu içinde gerçekliği anlatma işlevi yanında, kahramanların sadece manevi dünyalarını değil onlara canlılık kazandıran bir alan olarak cinsellik konusunu işlemesi açısından da hayatî bir önem taşımaktadır (Aytaç, 2012: 38). Cinsel şiddet ise, cinsel bir eylemi gerçekleştirme, istenmeyen cinsel içerikli sözler söyleme, cinsel yaklaşım ve tekliflerde bulunmak veya kişiyi ticarî amaçla cinsel olarak kullanmaya yönelik bir dizi eylemi kapsar (Çoklar, 2007: 3). Kadına yönelik olarak gerçekleşen şiddet eylemleri içinde en travmatik olanı kuşkusuz cinsel şiddettir. Kadına yönelik şiddet vakalarının önemli bir bölümünü onun bedeni üzerinden psikolojik ve tensel haz sağlama duygusu oluşturur. Erkek egemen sistemin yapısında, cinselliği yaşama noktasında erkeğe evlilik kurumu içinde ve dışında gözle görülür bir serbestiyet alanı yaratılmıştır (Sancar, 2009: 197). Özellikle *erkekliğe* yeni adım atmakta olan ailenin genç erkeklerine, ilk cinsel deneyimlerini yaşadıkları ortam olan ailede onlara, bu deneyimlerini rahatça yaşamaları için gözle görülür bir hareket alanı sağlanır. Nitekim bu romanda da ailenin genç erkekleri ilk cinsel deneyimlerini konağın hizmetçi kadınları vasıtasıyla yaşarlar. Hatta bazen bu deneyimi, ailenin hakimi konumunda olan yaşlı ve bilge kadını ayarlar (Erdemci, 2011: 68). Sultan Hanım ve Satı, oğulları Yusuf'un cinsellik deneyimini yaşaması için evin genç hizmetçisi Ziyne'ti bu işe uygun bulurlar:

"Satı bu yörelerin adetlerini bilmez değildi. Cinsel yaşama gözlerini, evlerinde çalışan genç kadınların koynunda açarlardı ağa oğulları. Onların ahıra inmeleri hoş karşılanmaz, kerhanedeki karılara gitmelerini de hastalık kapar ya da bitlenirler diye, anaları istemezdi. Böylece zengin evlerinde ergenliğe giren delikanlıların ilk cinsel deneyimleri, evdeki eli yüzü düzgün kadın hizmetkârlar yoluyla halledilmiş olurdu. Hatta denirdi ki konaklarda çalışan dul kadınlar, yeniyetmelerin koynuna girmeye can atar. Hem içlerindeki ateşi söndürür hem de bahşiş ve armağana gark olunurlardı. Satı, Ziyne'in henüz çok masum ve çok genç olduğunu anlatabilmek için ne diller dökmüştü Sultan'a. Erkek arayan takımdan değildi Ziyne. Öksüz ve yetim kalmış bir garibandı. Onu birkaç yıl sonra başgöz ediverirlerdi çiftlikte çalışan gençlerden biriyle, sevabı hanelerine yazılırdı. Yusuf'un koynuna girmeye başka birini bulsaydılar ya!" (Kulin, 2019: 46).

Feodal aile ilişkilerinin hüküm sürdüğü kırsal kesimde sosyal tabakalaşmanın belirgin olduğu büyük ve zengin aile ortamında, evin hakim erkekleri için bu ortam kendi eril alanlarının inşasında önemli bir rol oynar. Evin küçük beyi Yusuf da, toplumsal meşruiyet alanının kendisine sağladığı rahat hareket etme olanağını kullanarak evin hizmetçisi - sonradan konağın çocuklarının bakımını yapacağı için dadı olacaktır - Ziyne'ti kendi cinsel saldırganlığı için bir obje olarak görür:

"Ne demişti Yusuf, bir seher vakti çizgili pijamasını geren dimdik kamışıyla yatağına giriverdiğinde... Dellenme kız, rahat bırak kendini; koynundaki Seyis Memo değil, küçük ağa, demişti." (Kulin, 2019: 41).

Gece Seslerinde romanında başkahraman olarak Ayda görünse de olayların hep bir şekilde Ziyne etrafında cereyan ettiği görülür. Henüz küçük yaşta konağa gelişi, burada gelişip büyümesi ve ailenin diğer bireyleriyle olan ilişkileri ayrıntılı bir şekilde verilir (Yeşilçiçek, 2010: 95). Genç yaşta evin küçük beyi Yusuf tarafından iğfal edilir ve hamile kalır. O, doğum sancuları çekerken çocuğu alıp götürürler ve ona ölü doğduğunu söylerler (Yeşilçiçek, 2010: 95).

"Uyanır da sorarsa ne diyeceğiz hanımım?"

"Öldü diyeceğiz Satı. Konuştuk ya daha önce. Bunu bir sen, bir ben, bir de ebeden başka bilen yok, ona göre ha!"

"...On yedi yaşında oğlanın yanaşmaya serptiği tohumdan ne hayır gelirmiş? Senin de evladın sayılır Yusuf, sen büyütmedin mi onu...Eee, ne düşünüp duruyorsun o zaman? Ne bakarsın suratıma dik dik? Mürüvvetini görmeyelim mi oğlumuzun? Alacağı, kızıoğlankız, telli duvaklı geline yüzgörümlüğünü elimizle takmayalım mı, zamanı geldiğinde?" (Kulin, 2019: 35-36).

Kadına yönelik tecavüz olayı sadece erkek tarafından gerçekleştirilmez, bazen evin hakimi olan kadınlar tarafından bizzat bu işin ayarlandığı görülür (Yumru, 2016: 142). *Ağacın kurdu özünden olur* misali, baskı ve şiddet altında çaresizce yaşamlarını sürdürmek zorunda kalan kadınların hemcinsleri tarafından ayrıca böyle bir muameleye tabi tutulmaları kendi içinde bir trajediyi barındıran ironik bir vakadır:

"Sultan, yeşil gözlerinde, çok iyi bildiği zehirli bakışlarıyla gelip karşısına dikilmiş, Bizim Yusuf'un kamışına su yürüdü be Satı. Oğlan, kerhane orospularının kucağına düşmeden bir çaresine bakalım, demişti sigaradan çatallaşmış sesiyle.

Ne yapabiliriz ki?

Düşünürüz bir şey, Kerami'nin başına gelen bunun da başına gelmesin." (Kulin, 2019: 42-43).

Ataerkil zihniyet kadını bedenle ve cinsellikle özdeşleştirdiği için gelinen noktada, yaşadığımız modern hayat da neredeyse kadına, cinsellikten başka bir şey bırakmayan bir duruma gelmiştir (Berktaş, 2003: 130). Doğu'da da Batı'da da erkeğin kadına bakışı ve onu algılayış şekli hep aynı doğrultudadır. Muhafazakâr değerlerin ön planda olduğu geleneksel toplumlarda bu durum daha belirgin bir şekilde görülür. Yani kadın, erkeğin cinsel doyuma ulaşması için vazgeçilmez bir objedir. Kadının erkek tarafından cinsel bir nesne olarak görülmesi, sadece, günümüz Türk romanını da kapsayan Cumhuriyet dönemi romanında değil modernleşme tarihimizin başlangıç noktası olarak kabul edildiği Tanzimat dönemi romanlarında da sıkça karşılaşılan bir özelliktir (Arslan, 2010: 366). Elbette cinsellik, erkek ve kadın, her iki tür için de normal ve yaşanması doğal bir olgudur. Esasen burada vurgulanan, erkeğin cinsel ihtiyacını karşılama biçimidir. Yani kadının toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı olarak ayrımcılığa maruz kalması ve erkek için zevk objesine dönüşmesidir. Ayda'nın ikinci kocası, Sultan Hanım'ın da torunu Nedim'in İngiltere'de eğitimini sürdürdüğü yıllara dair yazarın anlattığı pasaj, erkeğin kadına dair algısının hiç değişmediğini ortaya koyar:

"Yurtdışında geçirdiği yıllar canlandı belleğinde yeniden. Kadınların arasında şımartılarak büyütülmüş bir çocuğun, kendini İngiltere'nin katı disiplinli okullarının soğuk yatakhanelerinde buluvermesi ve yeni konumuna alışması pek kolay olmamıştı. Sivilceli İngiliz oğlanlarla tek ortak noktaları, kızlara karşı tutuk oluşlarıydı. Üniversiteye geçtiğinde ise rahat etmişti. İngiliz kızları, karşı cinsleri gibi çekingen değillerdi. Üstüne üstüne gelmiş, utangaçlığını yenmesine yardımcı olmuşlardı. Sevgilileri olmuştu. Sütbeyazı gövdelerini altına çektiği küçük memeli körpe kızlarda, hayal meyal hatırladığı tadı bulamamıştı ama pes de etmemişti. Kızdan kıza geçerek arayıp durmuştu tam olarak kendinin de bilemediği o şeyi. Aradığı her neyse kızların bacak aralarında kesin değildi." (Kulin, 2019: 155).

SONUÇ

Sanayileşme ve modernleşmenin insan hayatına getirdiği muazzam fırsatlara ve sebep olduğu dönüşümlere rağmen dünyada ve ülkemizde kadına yönelik şiddet olaylarının her geçen gün daha da arttığı görülmektedir. Aile kurumu içinde ve dışında, kadın özelinde yaşanan problemler ve kadın cinayetlerinin istatistiksel sonuçları bu yargının haklılık payını ortaya koymaktadır. Yaşamın bir öznesi olarak kadın, edebiyatın konusu olmasının ötesinde, kendisine uygulanan şiddetle her şeyden önce bir insan hakkı ihlâlinin merkezinde yer almaktadır. Sağlıklı bir toplum ve güvenli bir gelecek tahayyülünün inşası, kadın ve erkeğin her ikisinin de eşit ve özgür haklara sahip bireyler olmasıyla mümkün olmaktadır. Modernleşme tarihimizden itibaren toplumsal yaşamımızda kadınlara yönelik olarak kullanılan baskıcı ve eril dilin sosyo-psikolojik ve kültürel nedenlerinin kaynağına inmek, romancılardan önce sosyal bilimcilerimizin incelemesi gereken konulardan biridir. Romancı ise olayların ve olguların panoramasını vererek bizlere ayna tutar. İnsanın yaşadığı değişimi ve dönüşümü dile getiren en gelişmiş edebî tür olması, romanı ayrıcalıklı bir konuma yerleştirmektedir. Bireyler arasında kültürel etkileşimi sağlaması ve kişinin yaşadığı dünyayı estetiğin sunduğu perspektifle algılamasında hayati bir öneme sahiptir. Kuşkusuz edebî türlerin tamamı insanın kaleminden çıkmış olmaları hasebiyle kurmaca bir nitelik taşımaktadır. Romanda geçen olaylar da itibarı bir özellik gösterir. Fakat romancı kurmaca dünya ile gerçek dünyayı benzer kılmalıdır ki okuyucu, romanda geçen olayların gerçek dünyada geçtiğini algılayabilsin (Tekin, 2018: 125). Keza İnsan hakikatini duyarlı bir tavırla işleyerek hayata ışık tutmakta

her zaman öncü bir rol üstlenen roman yazarları, romanın kendilerine sağladığı anlatım olanaklarını yaratıcı bir şekilde kullanarak onu muhteva olarak daha da zenginleştirmişlerdir.

İlk romanların yazıldığı Tanzimat döneminden günümüz Türk romanına kadar, romancılarımızın kadına yönelik şiddet konusunu işlemede henüz istenilen seviyede olmasa da, dönemseller içinde ele alındığında duyarlı ve öncü bir tavra sahip oldukları görülmektedir. Değnilmesi gereken bir başka önemli husus, sözü edilen bu romanlarda kadına yönelik olarak gerçekleşen şiddetin sadece erkeklerden değil, bazen kadının kendi hemcinslerinden de geldiğidir. Kadın hakları konusunda son derece duyarlı bir tavra sahip olan Ayşe Kulin, diğer birçok eserinde olduğu gibi bu romanında da özellikle kadına yönelik şiddeti işlemede kararlı bir tavır göstermektedir. Kadına yönelik şiddeti kadın sorunu özelinde ele alan yazar, romanın genel kurgusu içinde feminen bir üsluba sahip olsa da, politik bir bakış açısından ziyade insanî bir temanın inşasına girişmektedir. Tam da bu noktada gerçekliği temsil etmenin estetik sınırları ile sanatın kategorize edilemeyen katmanlı dünyasının poetik dili işlev kazanmaktadır. Üst düzey bir sanatsal yaratı alanı olarak romanın varoluşsal amacı, burada önem kazanmaktadır. Günlük yaşamın sıradanlığından uzaklaşıp yeni dünyalar keşfetmede roman, bizlere zengin olanaklar sunduğu gibi kurgu dünyasının yapay gerçekliği içinde metnin alt tabakalarına inmede olanca bir özgürlük de sağlamaktadır. Yaşadığımız dünyanın daha güzel ve anlamlı hâle gelmesinde geniş kitleler üzerinde eğitici, eğlendirici işlevinin yanında medeniyetin evrimsel sürecine ayna tutmakta da epistemolojik bir misyona sahip olan roman, modern çağın en etkili araçlarından biridir.

KAYNAKÇA

- Altunay, K. (2015). "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Romanında İnsan Psikolojisi" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Antakyalıoğlu, Z. (2013). *Roman Kuramına Giriş*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Arslan, Ö. Ö. (2010). "Türk Romanında Kadın 1872-1900" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aşkın, E. Ö ve Aşkın, U. (2017). "Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet ve Yoksulluk İlişkisi: Aile İçi Şiddet Mağduru Kadınlar Üzerine Bir Araştırma" *Kapadokya Akademik Bakış/Cappadocia Academic Review*, 1(2): 16 -37.
- Aytaç, G. (2012). *Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Çoklar, I. (2007). "Kadına Yönelik Cinsel Şiddetin Meşrulaştırılması ve Tecavüze İlişkin Tutumlar" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dursun, Y. (2011). "Şiddetin İzini Sürmek: Şiddet Nedir?" *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz, (12): 1-18.
- Erdemci, A. (2011). "Ayşe Kulin'in Romanlarının Tematik Açından İncelenmesi" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güngörmüş, Z. , Karadağ, G. ,Tanrıverdi, D. (2014). "Kadınların Evrensel Sorunu: Şiddet" *ERÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, (2): 53 - 61.
- Karabulut, M. (2013). "Tanzimat Dönemi Türk Romanında Kadın Üzerine Tematik Bir İnceleme" *Erdem*, (64): 49 - 69.
- N. Kemâl. (2018). *İntibah (orijinal metin)*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kulin, A. (2019). *Gece Sesleri*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Moran, B. (1998). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* (1.Cilt), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oktay, E.Y. (2015). "Türkiye'nin ve Dünyanın Ortak Sorunu: Kadına Şiddet" *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (64): 57-118.
- Özkan, S. (2018). "Kadına Yönelik Şiddet ve Sosyal Medya Aktivizmi: Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu Örneğinde İçerik Analizi" *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*, (9): 57- 69.
- Pamuk, O. (2011). *Masumiyet Müzesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sağlam, M. (2014). "Orhan Pamuk'un Romanlarında Erkeğin İktidarı" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi/Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Scully, D. (2014). *Cinsel Şiddeti Anlamak* (Çeviren: Ş. Tekeli, L. Aytekin), İstanbul: Metis Yayınları.

-
- Şeker, A. (2017). "Türk Romanında Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadın Temsillerine Yönelik Sosyolojik Bir Çözümleme" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research*, 10 (54) : 641 - 652.
- Tanpınar, A. H. (2000). *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tekin, M. (2018). *Roman Sanatı I*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tökel, D. A. (2017). "Niyet Boyutundan Kurmacayı Okumak: Yazarın Niyeti Romanın Oluşumu", *HECE, Türk Romanı Özel Sayısı*,1(65/66/67) : 229-271 Ankara: Hece Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğüne* <https://sozluk.gov.tr> adresinden erişildi.
- Yeşilçiçek,V. (2010). "Ayşe Kulin'in 'Hayatı, Sanatı, Eserleri'" Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, A. (2005). "Türk Romanında Aile İçi Şiddet Teması" *Türkbilig Dergisi*, (10): 131-149.
- Yumru, D. (2016). "Ayşe Kulin'in Yapıtlarında Toplumsal Sorunlar ve Eğitim" Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Watt, I. (2018). *Romanın Yükselişi* (Çeviren: Ferit Burak Aydar), İstanbul: Metis Yayınları.
-

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar

Year: 4 - Number:12, p. 67-75, Summer 2020

EFFECTS OF BREATHING TECHNIQUES ON PROFESSIONAL SINGERS AND PATIENTS WITH RESPIRATORY DISEASES NEFES TEKNİKLERİNİN PROFESYONEL ŞARKICILAR VE SOLUNUM YOLU HASTALARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
01.06.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.06.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2020

Asya Studies

Öğr. Gör. Dr. Canan Özgür
İstanbul Üniversitesi
cananozgur86@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-9441-8050>

DOI:

<https://doi.org/10.31455/asya.746207>

Absract

Respiratory system is the main section of vocal production and singing. Breathing as an involuntary muscle movement is the most essential factor of life. Its mechanism is dependent on air moving in and out of the lungs in response to pressure differences between the lungs and the atmosphere. If the air pressure within the alveolar spaces falls below atmospheric pressure, inspiration occurs with the air entering the lungs. If the air pressure within the alveoli exceeds atmospheric pressure, expiration occurs with air blown out of the lungs. During normal breathing, inspiration occurs as the diaphragm muscle contracts downward, increasing the thoracic cavity. The external intercostal muscles contract, too, expanding the rib cage. Normal breathing expiration occurs passively, while diaphragm and intercostal muscles relax. Forced breathing can occur during exercise or during actions which need active manipulation of breathing, such as singing. In forced breathing, both inspiration and expiration are done actively via contraction of the breathing muscles. In general, breathing patterns may change according to the physical activity, emotional conditions as well as health situation. In this paper, respiratory system and breathing mechanisms are explained, and studies involving the relationship between breath and singing are investigated and analyzed. According to the results, efficient larynx productivity via phonation requires a correct posture and efficient breathing. These factors also reduce tension in the vocal tract and help to provide good resonance. The singer needs to control the sounds she/he produces as well as a qualified breath support. The coordination of the singing muscles should be applied with the guidance of a good singing teacher or a professional of breathing techniques. Singing therapies had good results on patients with respiratory diseases. They developed better breathing control mechanisms and physical functioning via singing exercises. The professionals may provide different imageries according to the age and the condition of the singer/patient. During breath management teaching, constant flow of air concept may be suggested instead of using the support concept in order to decrease the tension and stress on the muscles. Further studies are recommended with longer periods of breathing and singing lessons at private sessions for better evaluations.

Keywords: Breath, Respiration, Lung, Singing, Respiratory Diseases

Öz

Solunum sistemi ses üretimi ve şan tekniğinin temel sistemidir. İstemsiz bir kas hareketi olarak solunum hayatın en önemli unsurudur. Mekanizması, akciğerler ve atmosfer arasındaki basınç farkından dolayı havanın akciğerlere girişi ve çıkışına bağlıdır. Alveollerdeki hava basıncı atmosfer basıncının altına düşerse, akciğerlere hava girişiyle nefes alınır. Eğer alveollerdeki hava basıncı atmosferik basınçtan fazla olursa, akciğerlerden hava çıkışıyla birlikte nefes verilir. Normal/istirahat solunumu sırasında, nefes alma işlemi diyafram kasının aşağı doğru kasılmasıyla ve göğüs boşluğunu arttırmasıyla gerçekleşir. Dış interkostal kaslar da kasılarak göğüs kafesini genişletir. Normal solunumda nefes verme işlemi pasif olarak gerçekleşir, bu sırada diyafram ve interkostal kaslar gevşer. Konuşma ve şarkı solunumu spor yaparken ya da solunumun aktif olarak gerçekleştirilmesini gerektiren durumlarda oluşur. Bu solunum sırasında hem nefes alma hem de nefes verme işlemi solunum kaslarının kasılmasıyla gerçekleşir. Genel olarak solunum düzeni fiziksel aktiviteye, duygusal duruma ya da sağlık durumuna göre değişebilir. Bu makalede, solunum sistemi ve nefesin mekanizması açıklanıp, solunum ve şarkı söylemenin ilişkisini araştıran makaleler incelenmiş ve analiz edilmiştir. Bulgulara göre, etkili bir larenks fonksiyonu ve fonasyon doğru bir vücut duruşunu ve iyi bir solunumu gerektirir. Bu faktörler, aynı zamanda ses yolundaki gerilimi azaltır ve iyi bir rezonans sağlar. Şarkıcı ürettiği sesleri kontrol ederken etkili bir nefes desteğine ihtiyaç duyar. Şarkı söyleme kaslarının birbiriyle uyumunu sağlayabilmek için iyi bir şan eğitmeni ya da nefes teknikleri uzmanıyla çalışılmalıdır. Şarkı söyleme terapisi sayesinde solunum rahatsızlıkları olan hastalarda başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Şan egzersizleri ile hastalarda daha iyi solunum kontrol mekanizmaları ve fiziksel gelişme gözlenmiştir. Uzmanlar şarkıcının/hastanın yaşına ve durumuna göre çeşitli imgelemler geliştirebilirler. Solunum mekanizması öğretilmesi sırasında, kaslar üzerindeki gerginliği ve stresi azaltmak amacıyla destekleme konsepti yerine sürekli akış halindeki hava konsepti tavsiye edilebilir. Daha iyi değerlendirmeler yapabilmek adına, daha uzun süreli nefes ve şan dersleri ile gerçekleştirilen bire bir çalışmalar önerilir.

Anahtar Kelimeler: Nefes, Solunum, Akciğer, Şan, Solunum Hastalıkları

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Özgür, C. (2020). Effects of Breathing Techniques on Professional Singers and Patients With Respiratory Diseases. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year:4, Number: 12, Summer, p. 67-75.

INTRODUCTION

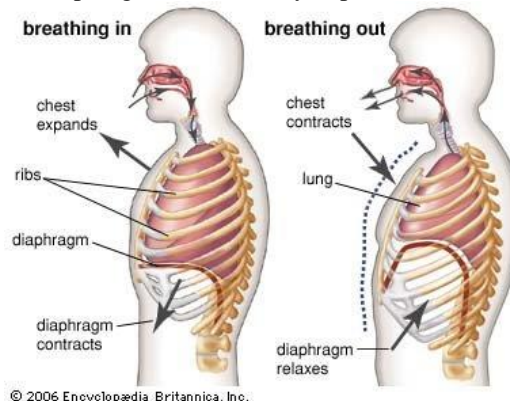
Respiratory system is a central section of voice production (Traser, *et al.*, 2017: 69-77). Breathing is an involuntary muscle movement that the brain controls in order to supply oxygen throughout the body for life. Emotionally charged conditions, illness or physical activity may change the breathing patterns. A severe change in breathing may cause drastic pain, anxiety or discomfort in the individual. For individuals with compromised airways, breathing becomes a particular challenge (Wade, 2017: 7-8).

During phonation, the respiratory, pronator and resonator regions of the voice organ can interact. In this interaction, physiological action in one subsystem affects another one directly. Vocal tract adjustments may affect the voice source's behavior through nonlinear source-tract interactions. Moreover, the degree and type of vocal fold adduction controls the expiratory airflow rate. In addition to that, the tracheal pull, that the respiratory system causes, influences the vertical larynx position as well as the vocal tract resonances. Therefore, even in the presence of a clearly defined and isolated physiological target, functional voice building concerned with a specific voice subsystem may provide benefits or provoke side effects on other subsystems (Herbst, 2017: 13-19).

In much of the singing voice literature, breathing and support strategies are variable and non-specific. (Gordon and Reed, 2020: 243-249). There are almost as many methods and ideas about the right way of breathing for singing as there are voice teachers. These methods may vary from 'not thinking about breathing at all' to the most complicated understanding of the involved musculature and breath support. Manipulation of the muscles for proper breath support includes the use of intercostal muscles and pelvic muscles, expansion of the rib cage and raising the chest (Petersen, 2014). All these facts describe what happens when the singing is correct; not what one does to sing right. According to Stephen, the more one simply thinks about breathing, the better she/he will do it. For the right way of singing, the vocals must be clear, creating an intense muscular vibration. In order to balance that intensity, the breath flow must be free and continuous. One must not focus on the physiology of breathing excessively in order to sing properly (Stephen, 2007).

THE MECHANICS OF BREATHING

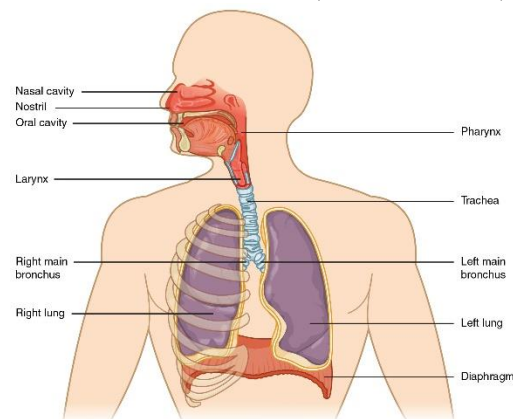
The breathing mechanism is dependent on air moving in and out of the lungs in response to pressure differences. Inspiration occurs with the air entering the lungs, when the air pressure within the alveolar spaces falls below atmospheric pressure. Expiration is blowing air from the lungs, in the case of air pressure within the alveoli exceeding atmospheric pressure. The rapidness or slowness of air flow depends on the magnitude of the pressure difference. Since the atmospheric pressure is relatively constant, the flow is decided by how much below or above atmospheric pressure the pressure within the lungs falls or rises. Figure 1 (Encyclopedia Britannica, 2006) shows the breathing mechanism; the chest expands with the ribs and the diaphragm contracts while breathing in air. In contradiction, during breathing out, the chest and the diaphragm relaxes (Encyclopedia Britannica, 2020).

Figure 1: Breathing Mechanism (Encyclopedia Britannica, 2006).

The breathing mechanism is divided into two parts called the upper and lower respiratory systems. The upper system includes mouth, nose, pharynx, larynx and trachea, and the lower system includes bronchi and lungs (Wade, 2017: 7-8). Figure 2 shows these major respiratory structures,

functioning primarily to provide oxygen to body tissues for cellular respiration, to remove carbon dioxide as the waste product, and provide to maintain the acid-base balance. Some parts of the respiratory system involve in speech production, odor sensations straining and coughing (Boston College, 2020). Via the usage of expiratory and inspiratory neurons, breathing is controlled by the medulla oblongata. In the case of an inhalation need, inspiratory muscles such as diaphragm, scalene, external intercostals, sternomastoid and parasternal take a signal, causing the muscles to contract and move. Thus the lungs fill in with the air. In the case of resting, the neurons relax and the exhalation occurs. If there is a physical activity involvement, a signal is fired by the expiratory neurons in order to provide the body to take a deeper breath and trigger the expiratory muscles, such as internal and external obliques, internal intercostals, transverse abdominis and rectus abdominis. In order to alert the muscles to breathe, the brain is cued by the peripheral chemoreceptors in the aortic arch and carotid arteries. The brain is stimulated by these chemoreceptors to increase the volume or the rate of the breath. The central chemoreceptor is found near the brain and is able to sense carbon dioxide. Therefore, it can alert the brain in order to increase the frequency of breathing for the removal of carbon dioxide (Wade, 2017: 7-8).

Figure 2: Major Respiratory Structures (Boston College, 2020).

ROLE OF THE BREATHING MUSCLES

The respiratory muscles add muscular contraction to displace the equilibrium of elastic forces in the chest and lung in one direction or the other. In the case of inspiration, in order to increase the traction on the lung required for its additional stretch, muscle contraction is included to the outward elastic force of the chest. The additional retraction of the lungs returns the system to the equilibrium position when the muscles relax. The abdominal muscle contraction adds an increased abdominal pressure to the retraction of the lungs, and thus displaces the equilibrium in the opposite direction. This condition raises the diaphragm and causes forceful expiration. During relaxation, the additional muscular force is removed and the original lung volume is restored. Ordinary or normal breathing involves muscular contraction only during respiration; elastic recoil of the lung provides expiration to be achieved 'passively' (Encyclopedia Britannica, 2006).

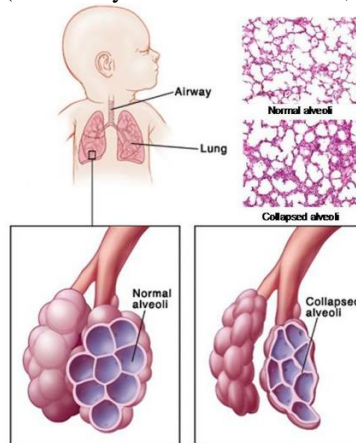
In other words, during normal breathing, muscular contraction is seen only in respiration. The diaphragm and the external intercostal muscles contract. A bigger breath causes additional muscles to be used. The contraction of the diaphragm means that it moves downward. Thus a larger thoracic cavity and more space are created for the lungs. The contraction of the external intercostal muscles moves the ribs downward and upward. Thus the rib cage expands, and the thoracic cavity volume increases. When the volume increases, intra-alveolar pressure decreases, meaning that atmospheric pressure is higher than the pressure inside the lungs. As a result, air is pulled into the lungs. Expiration in normal breathing occurs passively. It means that energy is not needed to push air out of the lungs. Diaphragm and intercostal muscles relax. The volume of the lungs and the thoracic cavity are decreased. This condition causes the interpulmonary pressure to rise above atmospheric pressure, thus the air leaves the lungs (ER Services, 2020).

Forced breathing can occur during actions requiring active manipulation of breathing, such as singing, or during exercise. In this case, both inspiration and expiration occur with contraction of the muscles. In addition to the diaphragm's and the intercostal muscles' contraction, other necessary muscles add to the total contraction. During forced inspiration, muscles of the neck, such as scalenes, contract and

lift the thoracic wall, thus increasing the volume of the lungs. Forced expiration, accessory muscles of the abdomen, such as the obliques, contract and force the abdominal organs pushing upward against the diaphragm muscle. Thus the diaphragm pushes up into the thorax, letting more air leave the lungs. Accessory muscles, mainly the internal intercostal muscles, compress the rib cage, reducing the volume of the thoracic cavity (ER Services, 2020).

LUNG DEVELOPMENT

Fetal lung development begins after four weeks of pregnancy. The last organs that complete the development are the lungs. Prematurely born infants may not have a surfactant to help their lungs' transition from working in the wet environment of the amniotic fluid to breathing oxygen in the dry environment outside the mother's womb. The surfactant provides that the lungs do not collapse and stick together. If the development in the womb is not provided enough, the infant suffers the negative impacts on long-term lung function (Burri, 2006: 313-322). Figure 3 shows a comparison of normal and collapsed alveolar tissues in the underdeveloped lung of premature infants due to the lack of surfactant. Deficiency of lung surfactant in premature newborns results with respiratory disease syndrome, which is also a leading cause of perinatal mortality (University of Hawaii at Manoa, 2009).

Figure 3: Lack of Surfactant in Premature Newborns (University of Hawaii at Manoa, 2009).

After birth, lung development proceeds. Small air sacs called alveoli actually make up the lungs, and the infants are not born with all of them improved. An increase in alveoli multiplying the gas exchange surface of the lungs up to twenty times is called alveolarization. The septa inside the alveoli has a double capillary network for allowing the expansion and development of new alveoli between the ages of six months to three years. Until the stage of adulthood, alveolar development continues. In the early stages of a possible damage, the lungs can regenerate with the help of the alveoli (Burri, 2006: 313-322). By the age of 22, the end of lung development is signaled by the maximum lung volume being reached and the single capillary network being formed (Stocks, *et al.*, 2013: 728-742).

LUNG INJURIES

During different stages of life, lung injury may occur in a variety of ways. The problems may occur in the utero, causing the development of the lungs be disrupted. Bronchitis, pneumonia or infection are some of the illnesses that can damage the lungs by causing scars (GOLD, 2015). During the development of the lungs in children, the function of the lungs may be damaged due to illness. Multiple and early exposures to lower respiratory tract infections may cause asthma (Harding and Maritz, 2012: 67-72). If the lung infections pneumonia and bronchitis repeat, they may lead scar tissue formation and long-term damage of the lungs. Later in life, the childhood exposures to these kind of infections may cause Chronic Obstructive Pulmonary Disease (Soriano, *et al.*, 2009: 721-732).

Particulates such as dust may cause permanent problems of lung functioning (GOLD, 2015). Other particulates made up of liquids and solids are droplets, nitrates, sulfates, haze and smoke. There may be particulates that are smaller than 2.5 micrometers, being very dangerous due to the fact that they can be inhaled deeper in the body (EPA, 2015).

Smoking causes long-term damage in the lungs, as well as breathing difficulties (Wade, 2017: 9). Exposure to smoking may be varied such as exhaust from cars, second-hand smoke, forest fires, and indoor wood burning stoves for cooking (EPA, 2015). Smoking causes 9 out of 10 cases of chronic obstructive pulmonary disease (Wade, 2017: 9). Smoking is responsible from the paralysis and death of cilia in the lungs, as well as the reduction of the alveoli flexibility. Present in the lungs and the respiratory tract, cilia are small organelles moving in a sweeping mode in order to push the pollutants out of the lungs. They work in coordination with the mucous which traps the damaging material, as well as it reduces the disease or infection. The alveoli, which move oxygen into the bloodstream, are changed by smoking structurally. They cannot recoil back to their original size and the walls of the sacs are thinned. Thus, the distance between alveoli expand, oxygen exchange is disrupted and all these cause shortness of breath (American Lung Association, 2020).

METHOD

This study is a qualitative work, and involves literature review about respiratory system, singing and its relation to breath support. In a qualitative research, social facts are analyzed in their context to form theories. (Yıldırım, 2010). Literature review focuses on a specific topic by explaining the current knowledge about it, as well as surveying the literature and analyzing it critically (McCombes, 2019). The effects of breathing techniques, singing exercises and breath support on singers as well as patients with respiratory diseases were investigated.

RESULTS

In general, breathing generates the support to oral vocalization and communication. The speaker or the singer constantly tries to control their produced sounds and the breath support. In overall, speech and singing have the same pattern of a shorter inhalation followed by a longer exhalation with vocalization (Paroni, *et al.*, 2019). During the development of singing voice, training of the breath use is one of the most important components. The coordination of the singing muscles is managed through the support of the singing teacher, who is also responsible from imagery creation related to breath. The imagery changes according to the age and training of the singing students. The throat muscles' tension should be minimized via proper breath control (White, 1988: 26-29).

Speech problems which may be caused by different reasons harm patients psychologically and sociologically. The exercises which are used for breath and voice development can also be applied to cure voice problems (Çakan and Gülnihal, 2018: 50-63). In a study, voice training methods were applied to patients with vocal disorders by experts of the field. The patients had similar backgrounds such as using their voices often during their professional jobs excessively and usually with a wrong method. The results showed that vocal disorders such as vocal cord nodule and mutational falsetto can be treated with voice training exercises. The therapies should be at least 2-3 months in a regular basis in order to get more satisfactory results (Evren, 2006). In a similar study by Uğurtay, 23 patients with benign vocal fold lesions and 4 patients with bilateral vocal fold paralysis were applied with voice therapy for 3 months. The patients with vocal fold paralysis had their therapy after the cordotomy surgery. A significant improvement was observed at the patients with benign vocal fold lesions. The results pointed out that dysphonia can be treated effectively with an appropriate breath and voice treatment protocol (Uğurtay, 2006).

Voice pedagogues and voice scientists debate about how to teach breath management, especially about support concept (Kim, 2019). The Italian term *appoggio*, which is used to explain the idea of support, is the key concept of singers' breathing methods. It ensures maximal potentials of inhalation and exhalation, thus producing the optimal phonation (Han, 2018). The term 'support' is strongly objected by Smith, who suggests that the word promotes increased air pressure use. He uses an alternative instruction concept of constant flow of air rather than conventional singing instruction using the word support (Smith, 2007). Kim and her colleagues measured subglottal pressure, airflow rate and sound pressure level of 49 healthy participants who were given three instructions in randomized order. The first instruction as baseline was to sing the way as they usually do. The second was to allow their breaths to flow steadily with the clear 'a' vowels. The third was to keep the tone well supported with the clear 'a' vowels. The singing phrase included seven intonations of the syllable 'pa' to the tune of the song 'Somewhere Over the Rainbow'. The participants were asked to fill out a questionnaire asking them how they applied the second and the third instructions to their singing. According to the results, there were

significant differences in both subglottal pressure and sound pressure level between the second and the third instructions. In the second instruction, subglottal pressure and sound pressure level were lower than those of the third instruction. The participants wrote that the second instruction was ‘free’, ‘easier’, ‘legato’ and ‘natural’ compared to the third instruction. Thus it can be concluded that allowing the breath to flow steadily may help students’ efficient singing without additional stress and tension (Kim, 2019).

Efficient larynx productivity is essential for singers. The correct posture and efficient breathing can reduce tension in the vocal tract and improve resonance. In a study, an integrated mind-body program designed to improve mental and physical fitness for musicians was determined if it has effects on the posture, efficacy, tension and respiratory function of singers. The fitness program included physical and yogic therapy, improvisation and mental exercises. In the study, 11 singers who took a college course over five semesters in five years participated. Muscle strength/flexibility, postural structure and an aerobic endurance test measurements were taken before and after the study. Other tests were done to measure physical and musical efficacy, mental fitness and improvisation, health-pain injury and motion recordings to analyze torso volume. According to the results of singers’ physical examination, there was a significant improvement in the deep neck flexor strength test. ‘Comfort in vocal technique’ and ‘composite body awareness’ as physical and musical efficacy indicators showed positive changes. According to mental fitness and improvisation tests, significant changes were observed in ‘satisfaction with environment while improvising’, ‘imagery in favorite music’ and ‘time spent in emptying the mind’. According to motion analysis, there was a shift from the chest to abdominal breathing, and breathing volume increased (Lopez, *et al.*, 2020: 111-125).

According to another study, five professional opera singers’ rib cage and abdominal motions were recorded, and acoustic output was measured. The singers performed an aria recorded with two levels of voice projection. In the case of greater projection, it was observed that there was a significant increase in the acoustic power in the frequency band 2-4 kHz, relative to the power in the 0-2 kHz band. Moreover, the mean expiratory flow decreased, pointing out that there was a move to more efficient vocalization with a greater projection. The greater projection condition had a larger rib cage result, especially in the lateral dimension, with only a small decrease in the abdominal lateral dimension. It showed that the greater abdominal support needed for a larger projection is acquired by increased activation of abdominal muscles in the medial direction (Thorpe, *et al.*, 2001: 86-104).

In order to fully understand the mechanism of normal breathing or underlying functional relations between rib cage and diaphragm compared to singing, respiratory dynamics in breathing and phonation were compared via dynamic MRI of the lung in a study by Traser and his colleagues. 6 professional singers’ images were captured during vital capacity breathing, and maximal length of sustained phonation at three different pitches and volumes. Distances between characteristic anatomical landmarks of the lungs were measured. In normal breathing exhalation, the rib cage and the diaphragm moves synchronously in order to reduce the lung volume. However, different functional units were identified during phonation, supporting it by facilitating the control of subglottic pressure. In short, it was found out that breathing and phonation have different kinematic behaviors, and singers tend to contract their lung muscles more efficiently during phonation compared to exhalation (Traser, *et al.*, 2017: 69-77).

Suggestion of exercises for the development of correct breathing in singing is very crucial especially in the case of children. Davidova and her colleagues tried to come up with information about the coordination between musical hearing and vocal apparatus of 6-8 year-old children during the process of singing. They formulated the development of children’s breathing for singing in three areas: breath support, formation of the sensation of inhalation and exhalation, and breath energy (Davidova, *et al.*, 2017: 111-121). In this case, teachers’ usage of imagery plays an important role since children learn better via making a story out of a functional mechanism.

In the case of musculature support, many studies look at musculature utilized in respiration, breath support and subglottal pressure generation. Pelvic floor was not mentioned or mentioned little in many studies. According to the physical medicine literature, pelvic floor musculature has an essential role in respiration. Being a primary expiratory muscle, it plays a key role in the intra-abdominal pressure generation. Gordon and Reed suggests that cooperation studies between physical medicine and voice literature should be done in order to search for the importance of pelvic floor in singing (Gordon and Reed, 2020: 243-249).

Singing can be used as an add-on-therapy for respiratory diseases. Best results can be procured after long-term studies. The singing teacher and the patients’ strong relationship as well as group lessons

providing for the social interaction need and support, facilitates treatment. After a series of singing lessons, positive physical outcomes and quality of life were observed at people suffering from respiratory health problems such as asthma, chronic obstructive pulmonary disease, Parkinson disease, multiple sclerosis, cancer, cystic fibrosis and quadriplegia. Some studies show that overall breathing technique and maximum expiratory pressure improve after singing lessons. Many participants expressed that singing was an effective therapy improving their mood and giving them joy, as well as teaching them breathing and its control. Singing lessons were good exercises for their lungs, and helped their physical functioning (Goldenberg, 2018: 85-94) According to another study, the value of singing for breathing, especially for patients with chronic obstructive pulmonary disease was investigated. Three controlled trials showed that the patients enjoyed singing and reported that their health status improved. However, exercise capability and lung function did not have a significant improvement (Clift and Gilbert, 2016).

There are other studies focusing on singing which provides additional advantages to respiratory and voice therapies. They have a greater emphasis on the respiratory muscle control system in the progresses of patients with Parkinson's disease (PD). A study examined the effects of singing on voice, quality of life and respiratory pressure at 27 participants with PD. Participants were assigned to a high or low dosage group of meeting twice or once weekly, respectively. Before and after an 8-week singing intervention, the measures of voice, respiratory pressure and quality of life were recorded. Sessions led by music therapists consisted of a series of group singing, and vocal and articulation exercises. According to the results, both groups showed significant improvements in phonation time, maximum inspiratory and expiratory pressures as well as quality of voice and life. As a conclusion, singing is an engaging and helpful treatment choice for the improvement and maintaining of respiratory pressure and vocal function at patients with PD (Stegemöller, *et al.*, 2017: 594-600).

CONCLUSION AND DISCUSSION

Respiratory system is the one of the most essential systems in the body, providing the oxygen-carbon dioxide exchange in the lungs. The relationship between the lungs and the atmospheric pressure regulates the inspiration and expiration mechanism. Breathing is crucial for vocalization and communication processes. The singer or the speaker need to control the sounds produced via breath support. During speech and singing, a short inhalation is followed by a longer period of exhalation with vocalization. Singing voice development needs a good training of breath support. The coordination of the breathing muscles should be improved via the help of the professionals. In this paper, the effects of breathing and singing techniques and breathing support on singers as well as patients with respiratory diseases were searched. Many investigations were done in order to evaluate the effect of breathing on singing or singing on breath mechanism. In short, both affect the development of each other. For a healthy larynx productivity, one needs to have a correct posture and well breathing technique. Thus, the vocal tract tension is decreased and a good sound of resonance is provided. Patients with respiratory diseases had better breathing control and physical conditions via singing lesson therapies. During breath management teaching, constant flow of air concept may be suggested instead of using the support concept in order to decrease the tension and stress on the muscles. Further research is suggested to be done via applying different techniques of breathing exercises with private lessons as well as group lessons, in order to evaluate their effect on healthy lungs or lungs with diseases. Longer periods of studies are recommended to get more efficient results.

BIBLIOGRAPHY

- American Lung Association. (2020). "How Serious Is COBD?", Accessed on 31.05.2020 from <https://www.lung.org/lung-health-diseases/lung-disease-lookup/copd>
- Boston College Open Textbooks (2020). "Anatomy and Physiology, Organs and Structures of the Respiratory System", BC Campus, Accessed on 31.05.2020 from <https://opentextbc.ca/anatomyandphysiology/chapter/22-1-organs-and-structures-of-the-respiratory-system/>
- Burri, P.H. (2006) "Structural Aspects of Postnatal Lung Development-Alveolar Formation and Growth", *Biology of the Neonate*, 89, 313-322.
- Clift, S. and Gilbert, R. (2016). Can Singing Have A Beneficial Effect on Lung Function and Breathing for People with Respiratory Illness. (Ed. Welch, G., Howard, D., and Nix, J.). in *The Oxford Handbook of Singing*. Oxford: Oxford University Press.

- Çakan, M., & Gülnihal, G. Ü. L. (2018) "Ses Eğitiminde Kullanılan Nefes ve Ses Egzersizlerinin Konuşma Bozukluklarının Giderilmesinde Kullanılabilirliği", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi*, 4 (8): 50-63.
- Davidova, J., Zavadská, G., Rauduvaitė, A., and Chuang, M. J. (2017) "Strategies for the Development of 6-8-Year-Old Children's Breathing for Singing", *Pedagogika*, 125 (3): 111-121.
- Desjardins, M., and Bonilha, H. S. (2019) "The Impact of Respiratory Exercises on Voice Outcomes: A Systematic Review of the Literature", *Journal of Voice*, 34 (4): 648.e1-648.e39.
- Encyclopedia Britannica, (2006). "Diaphragm; Breathing", Accessed on 31.05.2020 from <https://www.britannica.com/science/human-respiratory-system/The-respiratory-pump-and-its-performance#/media/1/499530/99770>
- Encyclopedia Britannica. (2020). "Human Respiratory System, The Mechanics of Breathing", Accessed on 31.05.2020 from <https://www.britannica.com/science/human-respiratory-system/The-mechanics-of-breathing>
- EPA. (2015). "Particulate Matter", U.S. Environmental Protection Agency, Accessed on 31.05.2020 from <https://www.epa.gov/pm-pollution>
- ER Services. (2020). "The Process of Breathing, Anatomy and Physiology II", Accessed on 31.05.2020 from <https://courses.lumenlearning.com/suny-ap2/chapter/the-process-of-breathing-no-content/>
- Evren, G. F. (2006). Ses Eğitimi Yöntemlerinin Ses Hastalıklarının Tedavisinde Kullanımı, Ph.D. Dissertation, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GOLD. (2015). "Global Strategy for the Diagnosis, Management, and Prevention of Chronic Obstructive Pulmonary Disease", Global Initiative for Chronic Obstructive Lung Disease, Accessed on 31.05.2020 from <https://goldcopd.org/Guidelines/guidelines-resources.html>
- Goldenberg, R. B. (2018) "Singing Lessons for Respiratory Health: A Literature Review", *Journal of Voice*, 32 (1): 85-94.
- Gordon, K. E. and Reed, O. (2020) "The Role of the Pelvic Floor in Respiration: A Multidisciplinary Literature Review", *Journal of Voice*, 34 (2): 243-249.
- Han, P. (2018). Principles of Appoggio: The Interrelationship Between Theory and Practice for Today's Young Opera Singers, Ph.D. Dissertation, Bloomington: Indiana University.
- Harding, R., and Maritz, G. (2012) "Maternal and Fetal Origins of Lung Disease in Adulthood", *Seminars in Fetal & Neonatal Medicine*, 17, 67-72.
- Herbst, C. T. (2017) "A Review of Singing Voice Subsystem Interactions-Toward an Extended Physiological Model of 'Support'", *Journal of Voice*, 31 (2): 249.e13-249.e19.
- Lopez E., Lee, S. H., Bahr, R., Carey, S. L., Mott, B., Fults, A., Lazinski, M., and Kim, E. S. (2020). Breathing Techniques in Collegiate Vocalists: The Effects of the Mind-Body Integrated Exercise Program on Singers' Posture, Tension, Efficacy, and Respiratory Function. (Ed. Lee S. H., Morris M., and Nicosia S.). in *Perspectives in Performing Arts Medicine Practice* (p. 111-125). Cham: Springer International Publishing.
- Kim, S. (2019). "Support vs. Steady Airflow: The Effect of Two Different Instructions on Subglottal Pressure, Sound Pressure Level, and Airflow Rate during Singing and Speaking", *CUNY Academic Works*, Accessed on 30.05.2020 from https://academicworks.cuny.edu/gc_etds/3499
- McCombes, S. (2019). "How to Write a Literature Review", Accessed in 29.06.2020 from <https://www.scribbr.com/dissertation/literature-review/>
- Paroni, A., Calabrese, P., Savariaux, C., Baraduc, P., and Loevenbruck, H. (2019). Ventilatory Dynamics in Human Beatboxing: Is It Similar to Speech and Singing, 13th Pan-European Voice Conference, August 2019, Copenhagen.
- Petersen, J. (2014). "W. Stephen Smith on Breathing", Petersen Voice Studio, Accessed on 30.05.2020 from <https://petersenvoicestudio.com/2014/11/06/w-stephen-smith-on-breathing/>
- Smith, W. S. (2007). *The Naked Voice: A Wholistic Approach to Singing*, Oxford: Oxford University Press.
- Soriano, J.B., Zielinski, J., and Price, D. (2009) "Screening for and Early Detection of Chronic Obstructive Pulmonary Disease", *The Lancet*, 374, 721-732.
- Stegemöller, E. L., Radig, H., Hibbing, P., Wingate, J. and Sapienza, C. (2017) "Effects of Singing on Voice, Respiratory Control and Quality of Life in Persons with Parkinson's Disease", *Disability and Rehabilitation*, 39 (6): 594-600.

-
- Stocks, J., Hislop, A. and Sonnappa, S. (2013) "Early Lung Development: Lifelong Effect on Respiratory Health and Disease", *The Lancet*, 1 (9): 728-742.
- Thorpe, C.W., Cala, S. J., Chapman, J., and Davis, P. J. (2001) "Patterns of Breath Support in Projection of the Singing Voice", *Journal of Voice*, 15 (1): 86-104.
- Traser, L., Özen, A. Ç., Burk, F., Burdumy, M., Bock, M., Richter, B., and Echternach, M. (2017) "Respiratory Dynamics in Phonation and Breathing—A Real-Time MRI Study", *Respiratory Physiology & Neurobiology*, 236, 69-77.
- Uğurtay, Ö. (2006). Ses Kısıklığı Yakınması Olan Hastalarda Tedavinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi, Ph.D. Dissertation, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- University of Hawaii at Manoa. (2009). "Research: Biophysical Study of Lung Surfactant, Laboratory of Biocolloids and Biointerfaces", University of Hawaii Mechanical Engineering Department, Accessed on 31.05.2020 from <http://www2.hawaii.edu/~yzuo/research1-surfactant.html>
- Wade, L. M. (2017). A Pilot Study of Pursed-Lip Breathing, Singing, and Kazoo Playing on Lung Function and Perceived Exertion of Participants Who Smoke, Ph.D. Dissertation, Kansas: University of Kansas Music Education & Music Therapy Department.
- White Jr, R. C. (1988) "On the Teaching of Breathing for the Singing Voice", *Journal of Voice*, 2 (1): 26-29.
- Yıldırım, K. (2010) "Raising the Quality in Qualitative Research", *İlköğretim Online*, 9 (1): 79-92.
-

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number:12, p. 76-90, Summer 2020

POST-TRUTH DÖNEMDE SOSYAL MEDYADA DEZENFORMASYON: COVID-19 (YENİ KORONAVİRÜS) PANDEMİ SÜRECİ DISINFORMATION IN SOCIAL MEDIA IN POST-TRUTH PERIOD: THE COVID-19 (NEW CORONAVIRUS) PANDEM PROCESS

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
20.05.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
30.06.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2020

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Ali Fikret Aydın
Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon
Meslek Yüksekokulu, Görsel-İşitsel
Teknikler ve Medya Yapımcılığı
Bölümü
fikretali@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-2915-9608>

DOI:

<https://doi.org/10.31455/asya.740420>

Öz

Tarih boyunca farklı amaçlarla yanlış bilgiler ve söylentiler ortaya çıkmış olsa da internetin ortaya çıkmasıyla birlikte yalan haberlerin daha hızlı bir şekilde yayılmaya başladığı görülmektedir. Özellikle politik alanda gerçeklerin çarpıtılması ve yeniden üretilmesiyle birlikte hakikatin değersizleştigi post-truth (hakikat ötesi) döneme girilmiştir. Bu dönemde bilhassa sosyal medya, sahte haberlerin daha hızlı yayılmasına ve geniş kitlelere ulaşmasına neden olmaktadır. Bu durum ise sosyal medyadaki dezenformasyonun daha çok artmasına ve olumsuz sonuçlar doğurmasına yol açabilmektedir. Özellikle Covid-19 (yeni koronavirüs) pandemi sürecinde bu meselenin çok ciddi boyutlara ulaştığı görülmüştür. Neredeyse her gün üretilen sahte haberler Facebook, Twitter gibi sosyal ağlarda ve Whatsapp gruplarında dolaşıma sokulmuştur. Çoğu kişi bu haberlerin doğru olduğuna inanmış ve sosyal medyada daha hızlı yayılmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte Sağlık Bakanı ve bakanlık bünyesinde kurulan Koronavirüs Bilim Kurulu üyelerinin adına açılan sahte sosyal medya hesaplarla insanlar yanlış yönlendirilmiştir. Hatta Dünya Sağlık Örgütü bu dezenformasyonun en az virüs kadar tehlikeli olduğunu vurgulamıştır.

Betimsel analiz kullanıldığı bu çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren teyit.org doğrulama platformunun Covid-19 pandemi sürecinde sosyal medyada dolaşıma sokulan iddialar hakkında yaptığı inceleme sonuçlarına ilişkin verilerin ne olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. *Çalışma kapsamında, Türkiye’de ilk koronavirüs vakasının görüldüğü 11 Mart tarihi başlangıç alınarak 1 haftalık sürede (11-18 Mart 2020) ortaya çıkan iddialara yer verilmiştir.*

Anahtar Kelimeler: Post-truth, Sosyal Medya, Dezenformasyon, COVID-19, Koronavirüs

Abstract

Although false information and rumors have appeared for different purposes throughout the history, it is seen that with the advent of the Internet, false news began to spread more rapidly. Especially with the distortion and reproduction of the realities in the political field, the post-truth period has entered into a period where truth has become worthless. In this period, especially social media causes fake news to spread faster and to reach large masses. This situation may cause disinformation in social media to increase more and cause negative results. Especially in the Covid-19 (new coronavirus) pandemic process, this issue has been seen to reach very serious dimensions. The fake news produced almost daily has been circulated in social networks such as Facebook and Twitter and in WhatsApp groups. Many people believed that this news was true and caused it to spread more quickly on social media. However, people were misled by false social media accounts opened on behalf of the Minister of Health and members of the Coronavirus Scientific Board established within the ministry. In fact, the World Health Organization emphasized that this disinformation is at least as dangerous as the virus.

In this study, where a descriptive analysis is used, teyit.org verification platform operating in Turkey has tried to reveal the data regarding the results of the investigation made by the verification platform about the claims circulating in social media in the process of Covid-19 pandemic. In scope of study, the first coronavirus cases seen in Turkey as starting on March 11 are given to claims that arising in one-week period (11-18 March 2020).

Keywords: Post-truth, Social Media, Disinformation, COVID-19, Coronavirus

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Aydın, A. F. (2020). Post-Truth Dönemde Sosyal Medyada Dezenformasyon: Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Pandemi Süreci. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year:4, Number: 12, Summer, p. 76-90.

GİRİŞ

Amerika'daki son başkanlık seçimleri ve İngiltere'deki Brexit referandumu sürecinde gerçek bilgiyi dışlayan söylemlerin kullanılarak sahte haberlerin yaygınlaşması ve akabinde Oxford sözlüğü tarafından "yılın kelimesi" seçilmesiyle birlikte "post-truth" kavramı gündeme gelmiştir. Nesnel gerçeklerin yerini duyguların ve inançların aldığı durumlara işaret eden post-truth, hakikat ile yalanın iç içe geçtiği bir dönemi ifade etmektedir.

Post-truth dönemde yeni iletişim teknolojileri bir taraftan özgürleştirici imkânlar sunarken diğer taraftan hegemonik güç ilişkilerine hizmet edecek şekilde, baskı ve kontrol mekanizmaları yaratmak için de kullanılabilir. Özellikle sosyal medyanın kullanıcılar için öncelikli bilgi ve haber kaynağı haline gelmesiyle birlikte dezenformasyonun ve manipülasyonun yoğun olarak kullanıldığı bir mücadele alanına dönüştüğü görülmektedir. Sosyal medyada yalan haberlerin, doğrulanmamış bilgilerin, kullanıcı kaynaklı içeriklerin "kesin" olarak paylaşılması, içeriklerde yanıltıcı görsel unsurların kullanılması ve hiçbir kontrol mekanizmasına tabi olmaksızın çok hızlı yayılması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Doruk Şahin, 2018:151).

Özellikle son dönemde Twitter, Facebook gibi sosyal ağlar önemli bir haber takibi ve bilgi edinme ortamına dönüşmüştür. Bu durum ulusal ve uluslararası toplumu söz konusu sosyal medya araçları üzerinden yönlendirme imkânını sağlamıştır. Sosyal medya üzerinden sahte hesap açarak yalan bilgiler üreten çok sayıda hesabın varlığı ve bunların paylaştığı içeriklerin doğruluğunu ortaya çıkaracak bir mekanizmanın olmayışı göz önüne alındığında, sahte bilgilerin uluslararası alanda yarattığı etki de anlaşılabilir. Örneğin ABD'de yapılan bir araştırmaya göre Trump konusunda Facebook ve diğer sosyal medya organları üzerinden yayınlanan yalan haberlerin okunma oranı, *Washington Post*'un okunma oranını geçmiştir (Özcan, 2018: 3). Hatta çoğu insan sosyal medyada karşılaştığı haberlere konvansiyonel medyaya kıyasla daha fazla inanmakta ve itibar ettiği bu haberi kendi ağında paylaşabilmektedir.

İlk olarak Çin'de ortaya çıkan ve sonrasında tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi ile birlikte sosyal medyada çok fazla yalan bilgi üretilerek dolaşıma sokulmuştur. Salgının yarattığı korku, panik ve belirsizlikle birlikte çoğu insan gerek sosyal ağlardan gerekse WhatsApp gruplarından kendilerine ulaşan bilgileri, sorgulamaya ve doğrulamaya gerek duymaksızın paylaşma yoluna gitmiştir. Öyle ki bu durum Dünya Sağlık Örgütü'nün de dikkatini çekmiş ve salgınla ilgili olarak sosyal medyada ortaya çıkan bu bilgi kirliliğini "infodemi" terimiyle ifade etmiştir. Hatta infodemi'nin en az virüs kadar tehlikeli olduğunu vurgulayarak halk sağlığını tehdit ettiğini belirtmiştir. Dolayısıyla çalışma kapsamında bu sorunun ülkemizdeki yansımaları görebilmek açısından pandemi sürecinde sosyal medyada ortaya çıkan dezenformasyonun hangi boyutta gerçekleştiği betimlenmeye çalışılacaktır.

Post-Truth Kavramı

Oxford sözlüğünün 2016'da "yılın kelimesi" olarak seçtiği post-truth (hakikat ötesi), "kamuoyunu şekillendirmede nesnel gerçeklerin duygulardan ve kişisel inançlardan daha az etkili olması" şeklinde tanımlanmaktadır (Oxford Languages, 2020). Bu kavram gerçeğin yeniden üretildiği, öznel perspektifin baskın olduğu, bilgiden ziyade inancın yönlendirici olduğu, bu inancın anlık spekülasyonlarla yönlendirildiği, neyin doğru neyin yanlış olduğunun karıştığı bir dönemi simgelemektedir (Schindler, 2020: 16; Cesarino, 2020:2; Yıldırım, 2017: 109). Bu ortamda, yalanlara maruz kalarak algıları yönlendirilen bireyler neye inanacaklarını bilemez duruma gelmişlerdir.

Post-truth kavramı ilk olarak 1992'de ABD'li yazar Steve Tesich tarafından kullanılmıştır. Watergate, İran-Kontra Skandalı ve Körfez Savaşı vb. gelişmelerin ABD halkının hakikatle olan ilişkisini derinden etkilediğini öne süren Tesich'e göre bu gelişmeler ile insanlar hakikat ile kötü haberi aynı kefiye koymaya ve hakikatten çekinmeye başlamıştır. Kavram daha sonra ABD'li yazar ve akademisyen Ralph Keyes'in 2014 yılında yayınlanan "The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life" başlıklı kitabı ile detaylı olarak ele alınmıştır. Tıpkı Tesich gibi Keyes de resmi otoritelerce söylenen yalanların toplumu ahlaki olarak hissizleştirdiğinden bahsetmiş ve günümüzde yalan söylemenin sıradanlaştığını, kolaylaştığını ve insanların açığa çıkan yalanlar karşısında giderek daha duyarsız hale geldiklerini ifade etmiştir (Schackmuth, 2018: 13; Doruk Şahin, 2018:152; Toktay, 2019: 44; Araujo, 2019: 1).

Özellikle 2016 yılındaki ABD başkanlık seçimleri ve İngiltere'deki Brexit referandumu süreçlerinde ortaya çıkan gerçeklikten kopuk tartışmalar, "post-truth" kavramını gündeme getirmiştir. Buradaki en önemli faktör ise, ABD seçimlerini kazanan Başkan Donald Trump olmuştur. Seçim sürecinde uydurma birtakım haberler gerçekmiş gibi halka anlatılmıştır. Trump'ın seçim kampanyasından

itibaren kullandığı söylemin doğruluğu ve inandırıcılığı konusu, ABD iç kamuoyunda tartışmaya dönüşmüştür. Twitter'ı aktif olarak kullanan Trump'ın "Meksika sınırına duvar örülmesi", "Müslümanların ülkeye girişini yasaklama" vaadi vb. açıklamaları ve kullandığı dilin büyük bir ilgi görmesi, Amerikan kamuoyunda ve uluslararası alanda "gerçeklik anlamını kaybediyor" endişesini gündeme taşımıştır (Jones, 2020: 1; McChesney ,2020: 5; Özcan, 2018: 2; Sarıoğlu, 2020: 384). Bu tür yaklaşımların ve popülist söylemlerin hakikati yozlaştırdığı ve değersizleştirdiği ifade edilebilir.

Post-truth kavramı esasında yeni bir kavram değildir. Geçmişten günümüze kadar yalan haber, manipülasyon ve komplo teorileri çeşitli amaçlarla mevcut teknolojik olanaklar dahilinde kullanılmış ve özellikle politikacılar bu sayede kitleleri yönlendirmeye çalışmışlardır. Günümüzde bu kavramın gündeme gelmesi, kitle iletişim araçlarının artması ve İngiltere ve ABD örneklerinde de görüldüğü üzere siyasetçilerin herhangi bir kaygı gütmeyen yalan haberleri kolay bir şekilde üretilip yayabilmeleridir (Martens vd., 2018: 8; Atmaca, 2016:110). Rasyonalitenin ortadan kalkarak duyguların ve inançların baskın gelmesiyle birlikte hakikat de önemini yitirmiştir.

Hakikatin değersizleştiği bu çağda, toplumsal ilişkilerde en temel yerde olması gereken hakikat, yerini insanları kandıran ve zehirleyen kavramlara bırakmaktadır. Medya aracılığı ile yaygın hale gelen yanlış bilgiler ve haberler post-truth kavramının önünü açmış olur. Hakikatin önemsizleştiği dönemde bireyler kendi inançlarına ve çıkarlarına uygun olan haberleri sürekli tekrar ederek takip etmekte, bu haberleri ortaya süren yöneticiler ile hakikatten uzak bir ortak paydada buluşmaktadırlar (Güvenç, 2019: 6-7).

Özetle ifade etmek gerekirse post-truth, hakikat ile yalan arasındaki sınırların bulanıklaştığı, duyguların ve inançların gerçeklerden daha çok itibar gördüğü bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde aldatmak ve birtakım çıkarlar doğrultusunda insanların algılarıyla oynamak normalleştirilmeye çalışılmaktadır. Dürüstlüğün devre dışı bırakılarak değerini yitirdiği post-truth çağının, doğru bilgiye ulaşılmasını önleyen bir ortam yarattığı söylenebilir. Bu ortamın yaratılmasında ve dezenformasyonun artmasında özellikle sosyal medyanın büyük bir etkisinin olduğunu ifade etmek mümkündür.

Post-Truth ve Sosyal Medyada Dezenformasyon

Gerçekleri uzaklaştırma arzusunun gerçekleştiği post-truth dönemde, çoğu birey günlük yaşamda karşılaştıkları gerçek olmayan bilgilere, bu bilgilerin asılsız olduğu ortaya çıktıktan sonra bile inanmaya devam etmektedir. Post-truth kavramı, her ne kadar politik olaylar sonucunda ortaya çıkmış olsa da, sosyal medya üzerindeki kutuplaşmalar Post-truth gerçeklik yaratmakta ve grup kutuplaşmaları bireylerin yaşam biçimlerinde güçlü etkiye sahip olmaktadır (Spector, 2020: 13; Erdoğan Tarakçı ve Baş, 2018: 1112). Bu yeni toplumsal düzlemde bilgiyi tüketen kullanıcı, kendini üretim sürecinin içinde yeniden konumlandırmaktadır. Bu noktada, doğruluk kavramına da negatif bir anlam yüklenmektedir. Öyle ki, yayılım hızının da katalist etkisiyle yalan haberin çarpan etkisi, konu ile ilgili doğru haberin yaratacağı etkinin önüne geçmekte; bu bağlamda haberin bir özneliliği olan doğruluk-yanlışlık, haberin salt içeriğinin sahip olduğu önem ile yer değiştirir hale gelmektedir (Değerli ve Değerli, 2018: 148).

Günümüz iletişim ve bilgi çağında modern teknolojik iletişim araçlarının gelişimiyle birlikte bireyler sadece devletin sunduğu bilgilerle sınırlı kalmamaktadır. Artık küreselleşen dünya içerisinde yoğun bir bilgi akışı ve buna bağımlı bireylerden söz edilmektedir. Bilginin güç olduğu ve bilgiyi elinde bulduranların hakimiyet sağladığı günümüzde gerçek ve objektif bilgiye daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü küresel dünya düzeninde artık daha çok tek yönlü seçicilik, dezenformasyon ve manipülasyon tehlikesi yaşanmaktadır (Kiraz, 2019: 12). Kamuoyunun gerçek olmayan haberler aracılığıyla manipüle edilmesi, çağdaş dijital toplumun karşı karşıya olduğu kritik bir konu olarak ortaya çıkmaktadır (Bradshaw ve Howard, 2018: 23). Bu bağlamda, kasıtlı olarak aldatma amacı güden güvenilir olmayan bilgiler, post-truth çağın en mühim konusu olarak gündemdedir (Frangonikolopoulos ve Poulakidakos, 2018: 66). Özellikle de bu bilgilerin çok çabuk şekilde yayılıyor olması ciddi bir sorun teşkil etmektedir.

Bu haberlerin yayılımını hızlandıran ve post-truth dönemi şekillendiren en önemli unsur başta internet olmak üzere kitle iletişim araçlarıdır. İnternet kullanımı aracılığı ile kullanıcı odaklı içeriğin yükselişi, doğru olmayan bilgilerin yaygınlaşması için bir ortam sağlamıştır. Sosyal medyayla birlikte iletişim sürecindeki her bireyin haber kaynağı haline dönüşmesi, karşılaşılan her bilginin çabuk yayılmasına sebep olmaktadır. Bu durum ise yanlış bilgilendirme ve yalan haberlerin önünü açmaktadır. Dahası sosyal medya çevresinde oluşan ve kullanıcıların kendi görüşlerine yakın insanlarla iletişimde oldukları sosyal medya alanları olarak tanımlanan yankı fanusları (echo chamber) ise yanlış bilgilendirmelerin ve buna yönelik oluşan düşünce ve inançların güçlenmesini kolaylaştırmaktadır

(Özkan, 2019: 72; Eroğlu ve Çakmak, 2020: 308). Sosyal medyanın başkalarıyla hızlı bir şekilde etkileşim kurmasına izin veren yapısı, sahte haberlerin daha çabuk dolaşıma girerek etkisinin artmasına sebep olmuş, böylece medya aracılığıyla yapılan dezenformasyon yeni bir boyut kazanmıştır (Ulaş, 2020: 276; Çömlekçi ve Başol, 2019: 58). Dezenformasyon, kasıtlı olarak yalan/sahte haberlerin üretilmesini ifade etmektedir.

Sosyal medyada kaynağı belirsiz ve gerçek dışı çok sayıda haber dolaşmaktadır. Bu bağlamda üretilen dezenformasyon mesajları, bilgi savaşı kampanyalarındaki mühimmatlar olarak aldatma ve zarar verme potansiyeli taşımaktadır. Medya okuryazarlığı becerisine sahip olmayan medya tüketicileri, internette karşılaştıkları yalan haberlerin çoğunluğuna inanmaktadır. Enformasyon bombardımanının yapılmasına olanak sağlayan sosyal medya, dezenformasyon ortamına dönüşmektedir. İçinde yer aldığımız post-truth dönemde sosyal medyadaki bu dezenformasyon, sadece politik çıkarlar için üretilen yalan içeriklerden ibaret olmayıp (Freelon ve Well, 2020: 146; Şimşek, 2018: 5) ticari, eğlence ve ideolojik amaçlarla da üretilmektedir.

Post-truth dönemdeki en önemli sorun, yalan haberlerin üretilmesinden çok bu haberlerin hızlı şekilde yayılmasıdır. Sosyal medyayı yanlış bilgilendirmeye açık hale getiren üç tür yanlışlıktan söz edilebilir. Bunlar bilişsel, toplumsal ve algoritmaya bağlı yanlışlıklardır. Bilişsel yanlışlık bilgiyi işlemek üzere beynin kullandığı olağan süreçlerle ilgilidir. Beyin çok fazla bilgi bombardımanına maruz kaldığı zaman fazla bilgi yüklemesini engellemek için birtakım kısayollar kullanmaktadır. Yanlılıkların bir diğeri, toplumdaki kaynaklanan yanlışlıktır. Örneğin bir Twitter kullanıcısının siyasi eğilimleri takip ettiği kişilerin politik tercihlerine bakılarak kolayca tespit edilebilmektedir. Diğer yanlışlık kaynağı ise kişilerin çevrimiçi ortamlarda neyi göreceklerine karar veren algoritmalarıdır. Bu algoritmalar gerek arama motorları gerekse sosyal medya araçları tarafından kullanılmakta olup, bireylerin bilişsel ve sosyal önyargılarının pekişmesine yol açarak onları manipülasyona karşı savunmasız hale getirebilmektedir (Kocabey Şener, 2018: 360-361). Böylece algıları yönlendirilen kullanıcılar bu teknolojik tuzaklardan bihaber şekilde manipülasyon oyununun içinde yer almaya ve gerçek dışı haberleri yaymaya devam edebilmektedir.

Özellikle internette bilginin bir an önce paylaşılma arzusu, genellikle duyuma dayalı doğru olmayan bilgilerin hızla yayılmasına sebep olmakta ve haberlerin doğruluğunun teyit edilmeden yayılmasına yol açmaktadır. Fakat yalan haber yalnızca internet kullanıcıları tarafından değil, geleneksel medya kuruluşları, çeşitli şirketler veya troller aracılığıyla da çeşitli amaçlarla yayılabilmektedir. Dolayısıyla sosyal medya, bir yandan profesyonel üreticilerin paylaşımları ve kullanıcıların ürettikleri içerikler yoluyla haber akışının hızlandığı, bir ortam haline alırken diğer taraftan yanlış bilginin hızla yayıldığı bir alan haline gelmektedir (Ünal ve Taylan, 2017: 82). Sosyal medyanın popüleritesindeki patlama, çevrimiçi olarak sunulan bilgilerin kalitesi ve nüfusun çeşitli üyelerine nasıl ulaştığı konusunda endişeleri artırmıştır (Kırık vd., 2020: 48). Lynch (2020: 50), sayısız blog, tweet ve diğer yanlış bilgi kaynaklarının, The New York Times, Washington Post ve CNN tarafından temsil edilen "ana akım medyaya" paralel bir evren yarattığını ve "sahte haber" suçlamalarının, bu paralel medya evrenleri arasındaki uçurum boyunca yankılandığını vurgulamaktadır.

Teknolojik gelişimle beraber gerçekliği veya sahteliği kolayca anlaşılamayacak görsel ya da görsel-işitsel içerikler yoğun şekilde kullanılmakta ve sosyal medyada yayılmaktadır. Maksatlı olarak üretilip paylaşılarak gündem oluşturmak amacı taşıyan dezenformasyonun maksatsız olarak yayılan yanlış bilgilerden daha tehlikeli olduğu bir gerçektir. Ayrıca sahte haber paylaşımının dezenformasyona katkıda bulunarak kara propandaya dönüştüğü de söylenebilir (Erkan ve Ayhan, 2018: 207; Marshall, 2017: 2). Bu da insanların gerçeklik algısını değiştirerek hakikatle olan bağının kopmasına sebep olabilmektedir.

İnsanlar şu an sosyal medya yoluyla her geçen gün enformasyon bombardımanına uğramaktadır. Akıllı cep telefonlarıyla birlikte oluşan bu sanal gerçeklik, üretilen gerçekliklerin sürekli olarak parçalanarak yeniden üretilmesine yol açmaktadır (Öngen, 2017: 6). Allcott and Gentzkow (2017: 217) , sahte haber üretiminin altında, ticari ve ideolojik olmak üzere iki motivasyon kaynağı olduğunu belirtmektedir. Ticari boyut, sosyal medyada viral olan haberlerin, kullanıcılar orijinal siteye tıkladıklarında önemli reklam gelirleri elde etmesiyle ilgilidir. Örneğin bazı gençler, hem Trump'a hem de Clinton'a on binlerce dolar kazandıran hikayeler üretmiştir. Bir kişi ise Trump'a kişisel olarak karşı çıktığını iddia etmesine rağmen, Trump yanlısı hikayeler ürettiğini itiraf etmiştir. İdeolojik boyut ise bazı sahte haber sağlayıcıların belirli kişilere destek vermek amacıyla sahte haber üretilmesini ifade etmektedir. Birçok kişi fikrinsel anlamda peşinden gittikleri kişileri desteklemek amacıyla web sitesi açarak yalan haberler üretebilmektedir.

İletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte dezenformasyon yöntemleri de çeşitlilik kazanmıştır. Örneğin bilgisayar korsanları, büyük medya kuruluşlarının internet sitelerini doğrudan taklit ederek değiştirebilmekte ve bu ortamlardan kasıtlı olarak yanlış bilgiyi yayabilmektedir (Fallis, 2009: 3). Bilhassa sosyal medya bu tür dezenformasyona müsait platformlara sahiptir. Twitter ve Facebook'ta ünlü ve saygın kişiler adına açılan sahte hesaplarla özellikle seçim dönemlerinde sahte içerikler oluşturulmakta ve yayılmaktadır (Toktay, 2019: 39). Böylece insanlar da güvenilir bir kaynaktan gelmesi sebebiyle paylaşılan içeriklere itibar etmekte ve o da kendi ağında paylaşım yaparak daha hızlı yayılmasına neden olabilmektedir.

Yalan haberlerin özellikle sosyal medya yoluyla etkisini artırması ve çok fazla kişinin bu haberlere inanmaya başlaması, sahte haberlerle mücadele ve bu mücadelenin nasıl yapılacağına dair tartışmaları gündeme getirmiştir. Bu bağlamda medyada, özellikle de sosyal medyada yer alan iddiaların kontrolünü yaparak, yanlış haberlerin saptanması ve kamuoyuna duyurulmasını sağlayan doğrulama platformları dikkat çeken yapılanmalardır (Kavaklı, 2019: 399). Doğrulama platformlarının bu mücadelede önemli bir role sahip olduğu ifade edilebilir. Hem dünyada hem de ülkemizde bu platformların sayısı gittikçe artmaktadır. Son yıllarda gerek bazı medya kuruluşları gerekse bağımsız bazı girişimler yoluyla birçok teyit platformu hizmete girmiştir. Türkiye'de açılan ilk doğrulama platformu olan yalansavar.org isimli internet sitesi 2009 yılında kurulmuştur. Daha sonra 2014'de dogrulukpayi.com ve 2015'de malumatfurus.org platformu hizmete başlamıştır. Günümüzde en etkin platformlarından biri olan teyit.org platformu ise 2016 yılında hizmete başlamıştır. Teyit.org platformu dogrulukpayi.com ile Uluslararası Doğruluk Kontrolü ağına ülkemizden üye olan ikinci platformdur (Göncü ve Sim, 2019: 11). Bu platformların dezenformasyonun azaltılmasında önemli bir etkisinin olacağı söylenebilir. Doğrulama platformlarını takip eden kişilerin belli bir süre sonra farkındalığının artacağı ve artık karşılaştıkları her haberde şüpheli yaklaşım ile haberi ele alabilecekleri olasıdır.

Doğrulama platformları çeşitli, gazetecilik örgütleri ile beraber çalışabildikleri gibi kamu hizmeti amacıyla sivil toplum kuruluşları tarafından da yapılabilmektedir. Yalan haberlerle mücadele için 2015 yılında geniş bir ağ oluşturma amacıyla First Draft Network (firstdraftnews.com) kurulmuştur. Bu oluşuma medya kuruluşları, haber ajansları sosyal medya platformları gibi çok sayıda kurum üye olmuştur. Haber ve makalelerin doğrulanması için 2017 yılında Google da bilgi doğrulama hizmeti vermeye başlamıştır (Eroğlu ve Çakmak, 2020: 312).

Araştırma Metodolojisi

Araştırma kapsamında nitel araştırma türlerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Bu bağlamda veri toplamak amacıyla doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı, görsel vb. materyallerden elde edilen verilerin bir araya getirilmesi ile yorumlara ulaşmayı kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 140).

Çalışmada, Türkiye'de faaliyet gösteren teyit.org doğrulama platformunun Covid-19 pandemi sürecinde sosyal medyada dolaşıma sokulan iddialar hakkında yaptığı inceleme sonuçlarına ilişkin verilerin ne olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. *Dolayısıyla çalışma kapsamında Türkiye'de ilk koronavirüs vakasının görüldüğü 11 Mart tarihi başlangıç alınarak 1 haftalık sürede (11-18 Mart 2020) ortaya çıkan iddialara yer verilmiştir. Sosyal medyanın gündeminde yer alan şüpheli bilgileri ve şehir efsanelerini inceleme konusu yapmasından dolayı söz konusu platform seçilmiştir.*

Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Pandemisi ve Sosyal Medyada Dezenformasyon

Covid-19 pandemisi veya koronavirüs pandemisi, 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Hubei bölgesinin başkenti olan Vuhan'da ortaya çıkan virüs salgınıdır. Çeşitli hastalarda belirli bir sebep olmadan gelişen ve tedavi ile aşılar cevap vermeyen bir zatürre görülmesi üzerine SARS-CoV-

2 olarak adlandırılan yeni bir koronavirüs teşhis edilmiştir (Wikipedi,2020). Yeni Koronavirüs Hastalığı (COVID-19), solunum yolu belirtileri (ateş, öksürük, nefes darlığı) gelişen bir grup hastada yapılan araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020’de tanımlanan bir virüstür. Salgın başlangıçta bu bölgedeki deniz ürünleri ve hayvan pazarında bulunanlarda tespit edilmiştir. Daha sonra insandan insana bulaşarak Vuhan başta olmak üzere Hubei eyaletindeki diğer şehirlere ve Çin Halk Cumhuriyeti’nin diğer eyaletlerine ve diğer dünya ülkelerine yayılmıştır. Koronavirüsler, hayvanlarda veya insanlarda hastalığa neden olabilecek büyük bir virüs ailesidir. İnsanlarda, birkaç koronavirüsün soğuk algınlığından Orta Doğu Solunum Sendromu (MERS) ve Şiddetli Akut Solunum Sendromu (SARS) gibi daha şiddetli hastalıklara kadar solunum yolu enfeksiyonlarına neden olduğu bilinmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2020). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 11 Şubat’ta koronavirüs kaynaklı hastalığa Covid-19 adını vermiştir. Daha sonra küresel salgın anlamına gelen "pandemi" olarak ilan edilmiştir. WHO Başkanı Tedros Adhanom Ghebreyesus, Covid-19’un "korona"nın co’su, "virüs"ün vi’si ve hastalık kelimesinin İngilizcesi "disease" sözcüğünün d’sinden türetildiğini ifade etmiştir (BBC, 2020).

Pandemi sürecinde güncel ve sağlıklı bilgiye ulaşmak önemini göstermiştir. Özellikle sosyal medya ve internet yoluyla dolaşıma sokulan yalan haberlerin oluşturduğu dezenformasyon Covid-19 ile mücadele sürecine en çok zarar veren konulardan biri olmuştur (Türkiye Bilimler Akademisi, 2020: 47). Bu nedenle süreç içerisinde Sağlık Bakanı başta olmak üzere bakanlık bünyesinde kurulan Koronavirüs Bilim Kurulu yetkilileri tarafından sürekli olarak vatandaşlara uyarılar yapılmıştır. Bireylerin yalnızca resmî kurumların ilettiği bilgilere itibar etmeleri ve bu bilgileri paylaşmaları istenmiştir.

Sosyal medya araçları ve diğer kurumlar aracılığıyla hızla yayılan küresel bir yanlış bilgilendirme salgını, halk sağlığı açısından önemli bir sorun oluşturmaktadır. Bu dönemlerde yalnızca bir salgınla değil aynı zamanda infodemi ile de mücadele edilmektedir. En kötü senaryo, yanlış bilgilerin potansiyel olarak virüsün kendisinden daha hızlı yayılmasıdır ve bu da insanların yanlış kararlar vermesine sebep olmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, yanlış bilgi ve korkunun yeni koronavirüs ile karşılaşılana en büyük zorluklardan biri olduğunu ilan etmiş ve sosyal kaygıyı azaltmak adına hükümetlere doğru bilgileri şeffaf ve zamanında paylaşmaları tavsiyesinde bulunmuştur. Özellikle post-truth dönemde algı yönetiminin yapılması için bilinçli olarak yalan bilgiler yayılabilmekte ve sosyal medya trolleri toplumsal kaos ve panik oluşturabilmektedirler (Kırık ve Özkoçak, 2020: 149). Covid-19 pandemi sürecinde de gerek ülkemizde gerekse başka ülkelerde çok sayıda gerçek dışı bilgiler ve komplo teorileri üretilerek toplumsal panik yaratılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Algı yönetmenleri ve manipülatörler kitleleri amaçları doğrultusunda yönlendirerek etkilemektedir. Amaca uygun olarak seçilmiş bilgiler ve görseller, medya manipülatörlerinin sıklıkla kullandığı teknikler arasındadır. Bütünden koparılan parçalar, belirlenmiş bir düşünceyi, politikayı ve ideolojiyi empoze etmek amacıyla kullanılmaktadır (Kırık vd., 2020: 52-53). Hastalığın yayılması konusunda genellikle yanıltıcı tıbbi tavsiye veya yanlış bilgilendirmedeki artış hem ABD hem de Avrupa Birliği (AB) yetkililerinin başa çıkmakta zorlandığı bir konu haline gelmiştir. Örneğin İngiltere hükümeti bu sorunla mücadele etmek için bir “karşı dezenformasyon birimi” kurma sözü vermiştir. Hindistan hükümeti ise sosyal medya şirketlerinden Covid-19 ile ilgili yalan haberleri kontrol etmeleri talebinde bulunmuştur. Sosyal medya platformlarından farkındalık kampanyaları yapmalarını, sosyal medyadaki yanlış bilgilerin kaldırılmasını ve virüsle ilgili doğru bilgilerin gösterilmesini istemiştir. Bu çağrılar üzerine Facebook yayınlarını kontrol etmeye, açıkça yanlış olanları belirlemeye ve hatta bu tür içeriklerin sıralamalarını aşağılara çekmeye çalışmaktadır. Sosyal medya platformları Twitter, YouTube ve TikTok da yanlış bilgileri sınırlandırmak amacıyla adımlar atmaya başlamıştır (Kalsın, 2020).

Yeni Koronavirüs Pandemi Sürecinde Ortaya Çıkan Yalan Haberler

Türkiye’de faaliyet gösteren doğrulama platformu teyit.org, Covid-19 pandemi sürecinde sosyal medyada sıklıkla paylaşılan iddiaları inceleyerek yalan haberleri tespit etmiştir. Hatta bu haberlerin çoğu geleneksel medyada da kendine yer bulmuştur. Bu dezenformasyon sorununu çözebilmek amacıyla teyit.org, eleştirel düşünme yetisini kazandırmayı ve sosyal medya okuryazarlığını artırmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte önemli bir adım atarak 2018 yılında Facebook ile anlaşmış ve Facebook’un Türkiye’deki üçüncü taraf haber doğrulama organizasyonu olmuştur. Anlaşma kapsamında Teyit.org Facebook’taki sahte haberleri işaretleyerek, sitesinde yayınlamış olduğu analizlere gerekli yönlendirmeleri yapmaktadır. Facebook ise bu yalan içeriklerin erişimlerini düşürerek daha fazla yayılmasını önlemeye çalışmaktadır (Teyit.org, 2020).

Teyit.org (2020) platformu ele aldığı iddialara ilişkin sonuçları belirli aşamalara tabi tutarak ortaya koymaktadır. Bu bağlamda doğrulama süreci tarama, seçme, araştırma, sonuç ve analiz olmak

üzere 4 aşamada gerçekleşmektedir. Tarama aşamasında, takipçilerin ve editörlerin katkısıyla sosyal medyada yayılan şüpheli içerikler Dupito adlı bir yazılımda toplanarak derlenmektedir. Seçim aşamasında, yaygınlık (viralite), önem ve aciliyet gibi kriterlere göre iddialar arasından seçim yapılmaktadır. Sonraki aşamada iddiaların doğruluğunu veya yanlışlığını tespit etmek amacıyla en az iki delil ortaya çıkarılmaktadır. Bu delillerin doğrulanabilir ve kullanıcıların erişebileceği kaynaklardan elde edilmiş olması gerekmektedir. Son aşamada ise iddia ile ilgili dört farklı kategoride sonuca ulaşılabilmektedir. Doğru” etiketi, ele alınan iddianın doğru, “Yanlış” etiketi ise iddianın yanlış olduğuna dair verilerin elde edildiği sonucunu belirtmektedir. “Karma” ifadesi incelenen iddianın hem doğru hem de yanlış bilgiler içerdiğini, “Belirsiz” etiketi ise eldeki verilerin iddiaya dair bir sonuca ulaşılması için yetersiz olduğu belirtmektedir.

Teyit.org ayrıca yanlış olarak etiketlediği haberleri inceledikten sonra sonunda hangi yanlış haber türüne girdiğini belirtmektedir. Bu türler ise yanlış bilgi konusunda çalışmalar yapan First Draft tarafından ortaya konmuş ve sahte içeriklerin nasıl farklı türlerde ortaya çıktığını anlatabilmek amacıyla aşağıdaki şekilde bir inografik yayımlanmıştır.

Şekil 1. Yanlış Bilgi Türleri (Foça, 2019)

First Draft'a göre manipüle edilmiş içerik, doğru bilginin ya da görüntünün aldatma amacıyla manipüle edilmesi, çarpıtılmış içerik ise bir hikâye kurgulamak için bilginin çarpıtılarak kullanılması şeklinde tanımlanmaktadır. Hatalı ilişkilendirme; bir olayı gösterdiği veya açıkladığı iddiasıyla ilişkilendirilen fotoğraf, video ya da haber başlığının farklı bir olaya ait olduğu durumları belirtmektedir. Uydurma, kandırmak ve zarar vermek amacıyla üretilen yeni içeriğin bütünü yanlış olması olarak ifade edilirken, Taklit ise bir insanın ya da kurumun taklidini yapmak suretiyle bilgiye gerçeklik süsünün verildiği durumları anlatmaktadır. Bir başka tür olan bağlamdan koparma; doğru bilginin, içinde yer aldığı olaylar, durumlar veya ilişkiler örgüsünden kopartılarak farklı şekilde anlatıldığı durumlarda karşımıza çıkmaktadır. Parodi türü ise, genellikle haber formatına benzer şekilde, eğlence ve dalga geçme amaçlı yazılan metinleri işaret etmektedir (Foça, 2019).

Tablo 1. Covid-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Medyada Yer Alan İddialar
(Tablo, teyit.org sitesinde yer alan bilgilerden derlenerek oluşturulmuştur)

Haberin Başlığı	Haberin İddiası	Analiz Sonucu	Yanlış Haber Türü
Harita Türkiye'deki ilk koronavirüs vakasının Kayseri'de olduğunu göstermiyor	John Hopkins haritası, Türkiye'de ilk koronavirüs vakasının Kayseri'de görüldüğünü gösteriyor	Yanlış	Hatalı İlişkilendirme
UNICEF'in yeni koronavirüsle ilgili yayınladığı iddia edilen metin	Sosyal medyada yer alan ve Covid-19'a ilişkin bilgilendirme UNICEF'e ait	Yanlış	Taklit
Videonun koronavirüse karşı namaz kılan Müslümanlarla saf tutan Çinlileri gösterdiği iddiası	Video koronavirüse karşı namaz kılan Müslümanların arkasında saf tutan gayrimüslim Çinlileri gösteriyor	Yanlış	Hatalı İlişkilendirme
1981 tarihli Asterix çizgi romanında yeni koronavirüsten bahsedildiği iddiası	1981'deki bir Asterix çizgi romanında yeni koronavirüsten bahsedildi	Yanlış	Çarpıtma
Yozgat'ta bir vatandaşın koronavirüsten korunmak için arap sabunu yediği iddiası	Yozgat'ta bir vatandaş koronavirüsten korunmak için yoğurda arapsabunu katarak yedi	Yanlış	Parodi
Cumhurbaşkanı 11 Mart 2020 tarihli grup toplantısında sokağa çıkma yasağından bahsetmedi	Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 11 Mart 2020 tarihli grup toplantısında sokağa çıkma yasağı ilan edileceğini açıkladı	Yanlış	Uydurma
Kuzey Kore'de koronavirüs kapan iki kişinin idam edildiği iddiası	Kuzey Kore'de koronavirüse (Covid-19) yakalanan iki kişi idam edildi	Yanlış	Parodi
Uçakların salgınla savaşıyan İtalyanlara moral için gösteri yaptığı iddiası	İtalya Hava Kuvvetleri, salgın sırasında halka moral vermek için Luciano Pavarotti'nin sesi eşliğinde gösteri yaptı.	Yanlış	Hatalı İlişkilendirme
Sağlık Bakanlığı gizli ibaresiyle dolaşıma sokulan metni yayınlamadı	Görseldeki metin koronavirüsle mücadele kapsamında Sağlık Bakanlığı'na yayımlandı.	Yanlış	Manipülasyon-Uydurma
Altın ve çay günlerinin koronavirüs nedeniyle üç hafta yasaklandığı iddiası	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı kadınların altın ve çay günlerini yasakladı.	Yanlış	Uydurma
Yeni koronavirüsün akciğere inmeden önce dört gün boğazda kaldığı iddiası	Yeni koronavirüs (Covid-19) akciğere inmeden önce dört gün boğazda kalıyor. Virüse bu sürede tuz, sıcak su ve sirkeyle gargara yaparak müdahale edilebilir.	Yanlış	Uydurma
Ronaldo'nun otellerini yeni koronavirüs nedeniyle hastaneye çevirdiği iddiası	Cristiano Ronaldo otellerini yeni koronavirüsle (Covid-19) savaşımların tedavisi için olacağı bir hastaneye dönüştürecek	Yanlış	Uydurma
Fotoğrafın Küba'nın İtalya'ya gönderdiği yardım heyetini gösterdiği iddiası	Fotoğraf Küba'nın İtalya'ya gönderdiği Covid-19 yardım heyetini gösteriyor	Karma	
Yeni koronavirüsün Coca Cola ile yayılmaya çalışıldığı iddiası	Yeni koronavirüsün Coca Cola ile yayılmaya çalışıldığı iddiası	Yanlış	Uydurma
Yeni koronavirüsün asfaltta dokuz gün boyunca canlı kaldığı iddiası	Milanolu bir doktor, yeni koronavirüs asfaltta dokuz güne kadar yaşadığı için, dışarıda hep aynı ayakkabının kullanılması ve sonrasında evin dışında bırakılması gerektiğini söyledi.	Yanlış	Uydurma

Türkiye’de ilk vakanın görüldüğü 11 Mart tarihinden sonraki 1 haftalık süreçte sosyal medyada dolaşıma sokulan iddialara bakıldığında 14 tanesinin yanlış, yalnızca bir haberin ise karma olduğu tespit edilmiştir. Yanlış çıkan haberlerin hangi yanlış haber türüne girdiğine bakıldığında ise 7’sinin uydurma, 3’nün hatalı ilişkilendirme, 2’sinin parodi, 1’inin taklit, 1’inin çarpıtma ve 1’inin de manipülasyon türünde olduğu görülmektedir. Dağılım çerçevesinde ağırlıklı olarak uydurma kategorisine giren haberlerin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu türdeki haberler üzerinde durulacaktır.

Uydurma türündeki iddialardan ilki Cumhurbaşkanı’nın grup toplantısında sokağa çıkma yasağından bahsetmesiyle ilgilidir. WhatsApp gruplarında dolaşan bu söylentinin doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. Gruplarda yayılan görselin ise Hürriyet gazetesine ait mobil siteden alınmış olduğu ve fotoğrafın altındaki metnin değiştirilmiş olduğu tespit edilmiştir.

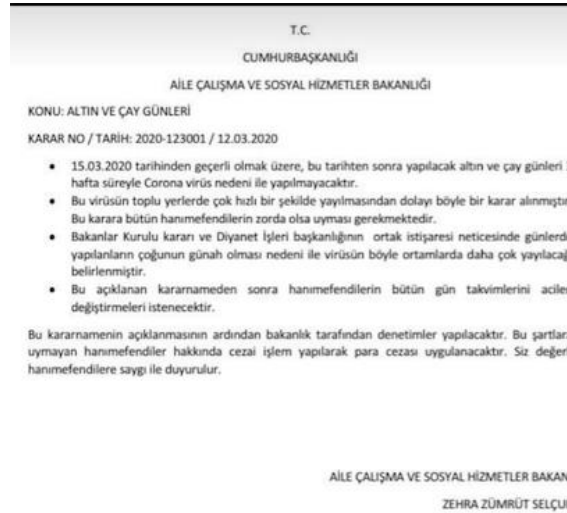
Görsel 1. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Açıklamasına Dair Uydurma Haber

Bir diğer uydurma haberde ise Sağlık Bakanlığı’nın koronavirüsle mücadele kapsamında gizli ibaresiyle bir metin yayınladığı iddia edildi. Daha sonra bakanlık tarafından, sosyal medyada paylaşılan bu metnin sahte olduğu belirtilmiştir. Metinde kullanılan imzanın ise eski dünya ağır sıklet boks şampiyonu Vitali Klitschko’ya ait olduğu ortaya çıkmıştır.

Görsel 2. Sağlık Bakanlığı Adına Düzenlenmiş Sahte Belge

Uydurma haberlerden diğeri ise Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından kadınların altın ve çay günlerinin yasaklandığı ile ilgilidir. İddianın doğru olmadığı ve bakanlığın böyle bir karar yayımlamadığı görülmüştür. Üstelik Bakanlığın 14 Mart 2020’de yayımladığı son genelgede, altın ve çay günlerinden bahsedilmediği ortaya çıkmıştır.

Görsel 3. Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Adına Düzenlenmiş Sahte Belge

Başka bir uydurma haberde, yeni koronavirüsün (Covid-19) akciğere inmeden önce dört gün boğazda kaldığı ve bu sürede tuz, sıcak su ve sirkeyle gargara yaparak virüse müdahale edilebildiği öne sürülmüştür.

Görsel 4. Yeni Koronavirüsün Dört Gün Boğazda Kaldığına Dair Atılan Tweet

Fakat koronavirüsün dört gün boğazda kaldığına ilişkin bir bulguya rastlanmadığı, önerilen sirke, sıcak su ve tuzun virüsün neden olduğu Covid-19 ile mücadelede etkili olduğuna ilişkin bilimsel çalışmanın olmadığı ortaya çıkmıştır.

Uydurma türündeki bir iddiada ise, ünlü futbolcu Cristiano Ronaldo'nun yeni koronavirüs sebebiyle otellerini hastaneye çevirdiği haberi sosyal medyada sıkça paylaşılmıştır.

Görsel 5. Ronaldo'nun Otelini Hastaneye Çevirdiğine Dair Uydurma Haber

Ronaldo'nun sosyal medya hesaplarına bakıldığında, futbolcunun böyle bir açıklama yapmadığı görülmüştür. Futbolcu, izolasyon süreci hakkında kamuoyunu bilgilendirmiş fakat ancak otellerin hastaneye dönüştürülmesiyle ilgili bir paylaşımında bulunmamıştır.

Sosyal medyada dolaşıma sokulan bir başka uydurma haberde, Yeni koronavirüsün Coca Cola eliyle yayılmaya çalışıldığı iddia edilmiştir. ABD Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezi (CDC) tarafından, Covid-19'un gıda yoluyla bulaştığına dair bir kanıt olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca Coca Cola Türkiye, tüm ürünlerin Türkiye ve Avrupa standartlarına uygun olarak el değmeden, hijyenik koşullarda üretildiğini ve gerekli kontrollerden geçtiğini vurgulamıştır.

Görsel 6. Yeni Koronavirüsün Coca Cola Eliyle Yayılmaya Çalışıldığına Dair Facebook Gönderisi

Uydurma türündeki son haber ise yeni koronavirüsün asfaltta dokuz gün boyunca canlı kaldığı iddiasıdır. Sosyal medyada paylaşılan bu iddiaya göre Milanolu bir doktor, yeni koronavirüsün asfaltta dokuz güne kadar yaşayabilmesinden dolayı, dışarıda hep aynı ayakkabının kullanılması ve sonra bu ayakkabının dışarıda bırakılması gerektiğini söylemiştir. 17 Mart 2020'de paylaşılan gönderi, 59 kez paylaşılmıştır.

Görsel 7. Yeni Koronavirüsün Asfaltta Dokuz Gün Boyunca Canlı Kaldığına İlişkin Sosyal Medyadaki Paylaşımlar

İddiayla ilişkili olarak Milano'dan bir doktorun koronavirüsle ilgili söylediği herhangi bir tavsiyenin olmadığı görülmüştür. Ayrıca bazı İtalyan kaynakları da virüsün giysi ve asfalt gibi yüzeylerden bulaşma riskinin oldukça düşük olduğunu ifade etmiştir. Aynı iddia, İtalya'da WhatsApp üzerinden sesli mesaj olarak da dolaşıma girmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal medya kullanımının arttığı ve her kullanıcının içerik ürettiği post-truth çağda yoğun bir bilgi akışı gerçekleşmektedir. Her bireyin aynı zamanda haber kaynağı haline gelmesi, bilgilerin eski dönemlere nazaran daha hızlı yayılmasına yol açmaktadır. Bu da beraberinde bilgi kirliliğinin yaşanmasına neden olabilmektedir. Sahte haberlerin ve yanlış bilgilerin sürekli olarak dolaşıma sokulması sosyal medyayı dezenformasyon ortamına dönüştürmektedir. Hatta dezenformatik içeriklerin psikolojik bir silah aracı olarak bazı ülkeler ya da belirli gruplar tarafından gerek iç kamuoyunda gerekse dış kamuoyunda insanların algılarını belirli çıkarlar doğrultusunda yönlendirmek amacıyla kullanıldığını söylemek mümkündür.

Tüm dünyayı etkisi altına alarak olağanüstü bir dönemi yaşadığımız Covid-19 pandemi sürecinde sosyal medyadaki dezenformasyonun normal dönemlere kıyasla daha ciddi boyutlarda ortaya çıktığı söylenebilir. Özellikle WhatsApp gibi kapalı platformlarda özel ya da grup paylaşımlarıyla birlikte yalan haberler çok hızlı bir şekilde yayılabilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün "infodemi" olarak adlandırdığı bu durum, resmi yetkililer tarafından önemli bir sorun olarak ifade edilmiş ve bu konuda mücadele edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Hatta uzmanlar en az virüs kadar etkili olduğunu ve halk sağlığını tehdit eden bir konuma geldiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla pandemi döneminde bir yandan bedenleri virüsten korumak gerekirken diğer taraftan zihinlerin de yanlış bilgilere karşı korunması elzemdir.

İnsanları yalan haberlere karşı korumak ve sahte haberlerle mücadele etmek amacıyla son yıllarda çoğu ülkede olduğu gibi ülkemizde de çeşitli doğrulama platformları kurulmuştur. Bu platformlardan biri olan teyit.org ise özellikle sosyal medyada yayılan şüpheli haberleri analiz ederek doğruluğunu ya da yanlışlığını ortaya koymaktadır. Platform tarafından Koronavirüs pandemi sürecinde sosyal medyada çok fazla yayılan içerikler incelendiğinde bu bilgilerin çoğunlukla yanlış olduğu görülmüştür. Türkiye'de ilk koronavirüs vakasının tespit edildiği 11 Mart 2020 tarihinden itibaren 1 haftalık süre içerisinde ortaya çıkan ve gündem oluşturan haberlerin neredeyse hepsinin yanlış olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca yanlış olduğu tespit edilen haberlerden çoğunluğunun yanlış haber türlerinden biri olan "uydurma" kategorisine girildiği tespit edilmiştir. *Sağlık Bakanlığı bünyesinde kurulan Koronavirüs Bilim Kurulu üyelerinin vakanın çıktığı dönemde çok fazla basında yer alıp açıklama yapmalarının ve uzman olmayan kişilerin açıklamalarına medyada daha çok yer verilmesinin bilgi kirliliğine yol açtığı söylenebilir. Dolayısıyla bu durumun, ilk zamanlarda çok fazla yalan haberin üretilerek dolaşıma sokulmasına zemin hazırladığını söylemek muhtemeldir. Ayrıca pandemi sürecinde sağlık tedbirleri gereği nüfusun büyük çoğunluğunun evde kalması ile birlikte insanlar dijital mecralarda daha fazla vakit geçirmeye başlamıştır. Böylece daha çok kişi sahte habere maruz kalmış ve çoğu da maruz kaldığı bu içerikleri sorgulamaksızın paylaşma yoluna gitmiştir.*

Türkiye'nin sahte habere en çok maruz kalan ülkelerden biri olduğu göz önüne alındığında, bu sorunla mücadele edebilmek için gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu bağlamda devlet bünyesinde dezenformasyonu önlemeye ya da en azından azaltmaya yönelik bir "Dezenformasyonla Mücadele Birimi" kurulabilir. Hatta bu birim sosyal medya ve doğrulama platformları ile anlaşarak işbirliği içerisinde çalışmalarını yürütebilir. Özellikle içinde bulunduğumuz pandemi gibi olağanüstü zamanlarda bu tarz organizasyonların ne kadar gerekli ve önemli olduğu anlaşılmıştır.

Yalan haberle başa çıkma noktasında üzerinde önemle durulması gereken bir başka mesele ise dezenformasyona karşı farkındalığı artıracak eğitimidir. Bu bağlamda dijital okuryazarlık ve özellikle yeni medya okuryazarlığı eğitimine ağırlık verilmesi kritik önemdedir. Küçük yaştaki çocuklardan başlayarak her yaş grubuna ve toplumsal statüye sahip bireylere bu eğitimlerin verilerek dijital becerilerin kazandırılması şarttır. Buna yönelik kamu kurumlarının öncülüğünde konuyla ilgili paydaşları da işin içine katarak toplumsal bir politikanın belirlenmesi ve uygulanmaya konulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Allcott, H. and Gentzkow, M. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election, *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211–236.
- Araujo, S.F. (2019): Truth, Half-Truth, and Post-Truth: Lessons from William James, *Journal of Constructivist Psychology*, 1-13.
- Atmaca, A.Ö. (2016). ABD'nin Hakikat Ötesi Başkanı: Donald Trump, *The Turkish Yearbook of International Relations*, C: 47, 105-111.

- BBC (2020). *Koronavirüs nedir: Covid-19'a karşı hangi önlemler alınmalı, virüsün özellikleri neler?*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51177538>, Erişim Tarihi: 27.04.2020.
- Bradshaw, S. and Howard, P.N. (2018). The global organization of social media disinformation campaigns, *Journal of International Affairs*, 71 (15), 23-32.
- Cesarino, L. (2020). What the Brazilian 2018 Elections Tell Us about Post-Truth in the Neoliberal-Digital Era. Hot Spots, *Fieldsights*, <https://culanth.org/fieldsights/what-the-brazilian-2018-elections-tell-us-about-post-truth-in-the-neoliberal-digital-era>
- Çömlekçi, M.F. ve Başol, O. (2019). Sosyal Medya Haberlerine Güven ve Kullanıcı Teyit Alışkanlıkları Üzerine Bir İnceleme, *İleti-ş-im*, 56-77.
- Değerli, A. ve Değerli, B. (2018). Medya Okuryazarlığı Bağlamında Sağlık Alanındaki Yalan İçeriklerin Sosyal Ağlarda Yayılımına Bir Bakış, 4. *Sağlık İletişimi Sempozyumu*, 30 - 31 Ekim 2018 (147-168), Antalya.
- Doruk Şahin, Ö. (2018). Hakikat Ötesi (Post-Truth) Dönemde Doğrulama Platformları: Teyit.Org Örneği, *Dönüşen Dünyada İletişimin Rolü Uluslararası Sempozyum Bildiriler Kitabı* 15-16 Mart 2018 (151-163), KKTC.
- Erdoğan Tarakçı, İ. ve Baş, M. (2018). Post-Truth Medya ve Tüketici Davranışlarına Etkisi: “Genç Yetişkinler” Üzerine Keşifsel Bir Araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10 (4), 1110-1122.
- Erkan, G. ve Ayhan, A. (2018). Siyasal İletişimde Dezenformasyon ve Sosyal Medya: Bir Doğrulama Platformu Olarak Teyit.Org. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (AKİL), Kasım (30), s. 201-223.
- Eroğlu, Ş. ve Çakmak, T. (2020). "Post-Truth Dönemini Anlamak: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğrencilerinin Yeni Medya Araçları Kapsamında Bilgi Bozuklukları ve Doğrulama Algılarının Değerlendirilmesi" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 39, 307-325.
- Foça, M.A. (01.03.2019). *Sözlük: Yanlış bilginin en yaygın yedi türü*, <https://teyit.org/sozluk-yanlis-bilginin-en-yaygin-7-turu/>, Erişim Tarihi: 26.04.2020.
- Frangonikolopoulos, C. and Poulakidakos, S. (2018). Regimes of Truth in the Communication and Reporting of the European Union Post-Truth, Post-Propaganda or Just Propaganda?, *Journal of Media Critiques [JMC]*, 3 (12), 59-76.
- Freelon, D. and Wells, C. (2020) Disinformation as Political Communication, *Political Communication*, 37(2), 145-156.
- Göncü, S. ve Sim, Ş. (2019). Post-truth Zeminde Suriyeli Mülteciler Hakkında Çıkan Haberlere Dair Bir İnceleme, *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1, 1-28.
- Günenç, M. (2019). Martin Crimp’in *Attempts on Her Life* Oyununda (post-truth) Hakikatin Değersizleşmesi Okuması, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7 (19), 1-13.
- Jones, M. (2020). Performing Post-Truth: An Interview with Director Ashlie Corcoran, *Theatre Journal*, 72 (1),1-6.
- Kalsın, B. (2020). *Kovid-19'dan kaçarken dezenformasyona tutulmak*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kovid-19dan-kacarken-dezenformasyona-tutulmak/1781644>, Erişim Tarihi:14.04.2020.
- Kavaklı, N. (2019). Üniversite Öğrencileri Arasında İnternet Doğrulama/Teyit Platformlarının Kullanımı, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (69), 398-411.
- Kırık, A.M. ve Özkoçak, V. (2020). Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Sosyal Medya ve Yeni Koronavirüs (COVID-19) Pandemisi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 45, 133-154.
- Kırık, A.M., Altıntaş Var, S.S., Özkoçak, V. ve Darıcı, S. (2020). Pandemi Dönemlerinde İletişim ve Algı Yönetimi: Yeni Koronavirüs Hastalığı (COVID-19) Örneği, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:104, 36-57.
- Kiraz, E. (2019). Sosyal Medya ve Algı Yönetimi: İngilterenin Brexit Sürecinde Sosyal Medya Dezenformasyonu, *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 15 (1), 1, 1-18.
- Kocabay Şener, N. (2018). “Doğruluk Kontrol Merkezi” ve “Yalan Haber” Kavramlarına İlişkin İçeriklerin Medyada Yansımalarının Araştırılması, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (AKİL) Kasım (30) s. 355-373.
- Lynch, M. (2020). We Have Never Been Anti-Science: Reflections on Science Wars and Post-Truth, *Engaging Science, Technology, and Society*, 6, 49-57.

- Marshall, J.P. (2017). Disinformation Society, Communication and Cosmopolitan Democracy, *Cosmopolitan Civil Societies Journal*, 9 (2), 1-24.
- Martens, B., Aguiar, L., Herrera, E.G. and Langer, F.M. (2018). The digital transformation of news media and the rise of disinformation and fake news - An economic perspective, *Digital Economy Working Paper 2018-02*, JRC Technical Reports.
- McChesney, A. (2020). Detective Fiction in a Post-TruthWorld: Eva Rossmann's *Patrioten*, *Humanities*, 9 (15), 1-13.
- Oxford Languages (2020). Word of the Year 2016. Oxford: Oxford University Press, Available online: <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>, Erişim Tarihi: 24.04.2020.
- Öngen, O. (2017). Sosyal Medya Kullanıcılarının Gerçeklik Yanılgısı, *Yeni Medya Elektronik Dergi*, 1 (1), 1-14.
- Özcan, M. (2018). Öznenin Ölümü: Post-Truth Çağında Güvenlik ve Türkiye, *İNSAMER*, 1-12.
- Özkan, Ö. (2019). Hakikat Sonrası Çağda Medyada Gerçeklik: Maya Takvimi Söylentisinin Medyada Sunumu, *Selçuk İletişim*, 12 (1): 64-91.
- Sağlık Bakanlığı (2020). *COVID-19 (Yeni Koronavirüs Hastalığı) Nedir?*, <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/covid-19-yeni-koronavirus-hastaligi-nedir>, Erişim Tarihi: 25.04.2020.
- Sarioğlu, E. (2020). Yalan Haber, "Post-Truth" Kavramı ve Medya Üçlemesi: Geçmişten Günümüze Gündem Belirleyen Örnekler, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 377-397.
- Schackmuth, A. (2018). *Extremism, fake news and hate: effects of social media in the post-truth era*, College of Liberal Arts & Social Sciences Theses and Dissertations, Chicago: DePaul University.
- Schindler, S. (2020). The task of critique in times of post-truth politics, *Review of International Studies*, 1-19.
- Spector, B. (2020). Post-truth claims and the wishing away of brute facts, *Leadership*, 16 (1), 9-24.
- Şimşek, V. (2018). Post-Truth ve Yeni Medya: Sosyal Medya Grupları Üzerinden Bir İnceleme, *Global Media Journal TR Edition*, 8 (16), 1-14.
- Teyit.org (2020). *Yayın İlkeleri ve Metodoloji*, <https://teyit.org/yayin-ilkeleri-ve-metodoloji/>, Erişim Tarihi: 26.04.2020.
- Toktay, Y. (2019). *Sosyal Medyada Dezenformasyon, Manipülasyon ve Propaganda Etkisi: Zeytin Dalı Harekatı Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) (2020). *Covid-19 Pandemi Değerlendirme Raporu*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Ulaş, S. (2020). Marka İletişiminde Sosyal Medya ve Çevrimiçi Etkileşim (online engagement) İlişkisi: Limasol Türk Kooperatif Bankası Örneği, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 274-285.
- Ünal, R. ve Taylan, A. (2017). Sağlık İletişiminde Yalan Haber-Yanlış Enformasyon Sorunu ve Doğrulama Platformları, *Atatürk İletişim Dergisi*, Sayı 14, 81-100.
- Vikipedi (2020). *COVID-19 Pandemisi*, https://tr.wikipedia.org/wiki/COVID-19_pandemisi, Erişim Tarihi: 25.04.2020.
- Yıldırım, Y. (2017). Post-Truth Döneminde Epikuros'ta Mutluluk ve Dostluk Kavramlarını Yeniden Düşünmek, *Fiscaoeconomia*, 1(3) 108-125.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number:12, p. 91-106, Summer 2020

Partiya «İttihad ve Terakki» ve devlet devriminden 1913 y. da kontekste tırkek devlet politikasındaki hayatın TÜRK SİYASİ HAYATININ GELİŞİMİ BAĞLAMINDA İTTİHAT VE TERAKKİ PARTİSİ İLE BAB-I ALİ BASKINI (1913)

ANNOTASYON

Osmanlı devleti, son çeyreğinde XIX yüzyılın son çeyreğinde imparatorluğun ihtişamlı günlerinden oldukça uzak bir durumdaki. Uzun yıllar süren savaşlar, merkezi sistemin bozulmaya başlaması, devlet kademelerinin ehil olmayan kişilerce doldurulması, rüşvet ve iltimasın artması, Osmanlı Devleti'nin otoritesini ciddi anlamda etkilemiş ve devletin düzenini bozacak işyanların başlamasına neden olmuştur. Gelişen sürecin doğru analiz edilemeyeşi ve yapılan hatalar imparatorluğu kaçınılmaz bir sona doğru yaklaştırmıştı. Bunun yanında, söz konusu süreçte Osmanlı devlet adamlarının "batı hayranlığı", Osmanlı Devleti'ni diş devletlerin baskıları sonucunda batılılaşma çabalarına girişmeye sevk etmiştir. XIX yüzyılın sonlarında bu hadiseler yaşanırken, toplumda da fikir ayrılıklarıyla sebebiyle bölünmeler yaşanmıştır. Bunlara bir de meşrutiyet sözüyle tahta getirilen fakat bu dişşünceden farklı bir yönetim uygulayan II. Abdülhamid'in politikaları eklenince, Osmanlı Devleti'nde bir takım siyasi krizler kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'ni bulunduduğu durumundan kurtarmak, Batılı devletlerin Osmanlı siyasetine karışmasını engellemek ve toplumda eşitilgi sağlamak amacıyla kurulan İttihat ve Terakki Partisi'ni, Babıali Baskını ekseninde inceleyeceğiz. Bu çalışmanın amacı, İttihat ve Terakki Partisi'nin nasıl kurulduğunu, genel siyasetinin ne olduğunu, devletin mevcut durumunda nasıl ve hangi değişikliklere sebebiyet verdiğini, mevcut yönetimin bu partiyeye karşı izlediği politikaları, partinin kurulmasında ve gelişmesinde hangi şahsiyetlerin etkili olduğunu izah ederek, Türk siyasal hayatında önemli hadiselerden biri olan "Babiáli Baskını"nu aydınlatmaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Siyasal Hayatı, Osmanlı Modernleşmesi, İttihat ve Terakki Partisi, Bab-ı Ali Baskını, Meşrutiyet.

Öz

Öz: Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın son çeyreğinde imparatorluğun ihtişamlı günlerinden oldukça uzak bir durumdaki. Uzun yıllar süren savaşlar, merkezi sistemin bozulmaya başlaması, devlet kademelerinin ehil olmayan kişilerce doldurulması, rüşvet ve iltimasın artması, Osmanlı Devleti'nin otoritesini ciddi anlamda etkilemiş ve devletin düzenini bozacak işyanların başlamasına neden olmuştur. Gelişen sürecin doğru analiz edilemeyeşi ve yapılan hatalar imparatorluğu kaçınılmaz bir sona doğru yaklaştırmıştı. Bunun yanında, söz konusu süreçte Osmanlı devlet adamlarının "batı hayranlığı", Osmanlı Devleti'ni diş devletlerin baskıları sonucunda batılılaşma çabalarına girişmeye sevk etmiştir. XIX yüzyılın sonlarında bu hadiseler yaşanırken, toplumda da fikir ayrılıklarıyla sebebiyle bölünmeler yaşanmıştır. Bunlara bir de meşrutiyet sözüyle tahta getirilen fakat bu dişşünceden farklı bir yönetim uygulayan II. Abdülhamid'in politikaları eklenince, Osmanlı Devleti'nde bir takım siyasi krizler kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'ni bulunduduğu durumundan kurtarmak, Batılı devletlerin Osmanlı siyasetine karışmasını engellemek ve toplumda eşitilgi sağlamak amacıyla kurulan İttihat ve Terakki Partisi'ni, Babıali Baskını ekseninde inceleyeceğiz. Bu çalışmanın amacı, İttihat ve Terakki Partisi'nin nasıl kurulduğunu, genel siyasetinin ne olduğunu, devletin mevcut durumunda nasıl ve hangi değişikliklere sebebiyet verdiğini, mevcut yönetimin bu partiyeye karşı izlediği politikaları, partinin kurulmasında ve gelişmesinde hangi şahsiyetlerin etkili olduğunu izah ederek, Türk siyasal hayatında önemli hadiselerden biri olan "Babiáli Baskını"nu aydınlatmaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Siyasal Hayatı, Osmanlı Modernleşmesi, İttihat ve Terakki Partisi, Bab-ı Ali Baskını, Meşrutiyet.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Acar, H. ve Bayram, ř. (2020). Partiya «İttihad ve Terakki» ve devlet devriminden 1913 y. da kontekste tırkek devlet politikasındaki hayatın - Türk Siyasal Hayatının Gelişimi Bağlamında İttihat ve Terakki Partisi İle Bab-i Ali Baskını (1913). *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year:4, Number: 12, Summer, p. 91-106.

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
26.03.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
20.06.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2020

Asya Studies

Dr. Hasan Acar
Jandarma ve Sahil Güvenlik
Akademisi
hasanacar.uludag@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-8956-7836>

şenol Bayram
Jandarma ve Sahil Güvenlik
Akademisi
senolbayramktu@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-2049-3009>

DOI:

<https://doi.org/10.31455/asya.709414>

ВВЕДЕНИЕ

Наблюдение за реформаторскими движениями восстановления в Османской империи и событиями в Европе стали началом нового периода. С этого периода система Османской монархии начала подвергаться сомнению османской интеллигенцией. Османская интеллигенция, на которую повлияло политическое взаимодействие со студентами, уехавшими в Европу, начала возвращаться на территорию государства. В этот период османская интеллигенция начал действовать с идеей применения своих политических взглядов на государственных землях. Некоторые из них начали формировать тайные группы. Если не считать деятельность комитета Али Суави и Скалиери Азиз-бека, то до 1889 года не велась никакая организованная работа против самодержавия Абдулхамита II (Akşin, 2009: 171). До этого периода в различных кругах лишь обсуждались некоторые политические проблемы и начали появляться маленькие политические группы.

Некоторым османским интеллигентам, имевших возможности ознакомиться с Европой в период реформ, не нравилось состояние государства и существующая система управления, и они критиковали государство за это. Они считали, что реформистская деятельность не сможет спасти государство от распада. В основном состоявшие из интеллигенции сторонники Конституции начали борьбу, для того чтобы уничтожить абсолютную власть султана и, таким образом, устранить самое большое препятствие перед их намерениями (Temo and Rıza, 2009: 9). Пытаясь принять против этих групп меры, существовавшая власть старалась сохранить свой авторитарный режим, чтобы не допустить нежелательные оппозиционные события.

Партия «Иттихад и Теракки» который стремится перенести мысли о свободе в Османскую государственную систему, предпринял некоторые попытки ослабить авторитет государства. Еще до появления Партия «Иттихад и Теракки» уже начало появляться стремление сделать идею свободы господствующей в стране некоторыми обществами и объединениями. Поэтому, прежде чем рассказать о деятельности Партия «Иттихад и Теракки», нужно просматривать историю обществ и организаций, созданных до этого.

1. ОБЩЕСТВА И ОРГАНИЗАЦИИ, СОЗДАННЫЕ ДО ПАРТИЯ «ИТТИХАД И ТЕРАККИ»

1.1. Общество Новых Османов

В XIX веке в государственном управлении началась новая эра. Конституционные правительства начали собирать силу против авторитарных государств, и начало распространяться понятие о национальных государствах. Такие идеи и понятия, как свобода, справедливость, равенство и конституционализм, начали распространяться среди османской интеллигенции. Эти интеллектуалы полагали, что общественность, как и в европейских государствах, может контролировать в Османской империи государственные дела, и что государство оздоровится, если будет создано конституционное правление. В 1865 году в Стамбуле была создана тайная организация под названием «Новые османы». Они отправились в Европу, чтобы более эффективно распространять свои взгляды и идеи (Temo and Rıza, 2009: 10). Поскольку в то время после Французской революции Европа находилась под влиянием либеральных движений, она была открыта для такого развития событий. В том же году эти люди начали собираться вокруг журнала «Мухбир» (Castellan, 1993: 377).

Новые османы хотели покончить с этими административными стилями управления султанов и устранить султана Абдулазиза, которого они считали самым большим препятствием для провозглашения конституции. Их доверие к Абдулазизу также было подорвано из-за инцидентов. После соглашения с шахзаде Мурадом и получения фетвы от шейхулислама однажды ночью в 1876 году они окружили дворец Долмабахче по суше и по морю и похитили Абдулазиза с трона. Вместо него они провозгласили султаном Мурада V, но проблемы со здоровьем не позволили султану остаться на престоле. Вслед за этим они, получив клятву от Абдулхамита II о том, что он примет конституцию, разрешили ему вступить на престол (Temo and Rıza, 2009: 10-12). Как видно, это общество, обеспокоенное существующим состоянием государства, предприняло серьезные усилия для достижения своих целей. В результате они достигли того, чего хотели, и, для того чтобы реализовать свои замыслы, добились ряда изменений в государственном управлении (Aydoğan, 2005: 36-38).

1.2. Османский союз (İttihad-ı Osmanî)

В 1889 году Исхак Сюкути, Мехмет Решит, Абдулла Джевдет, Ибрагим Темо, Хусейнзаде Али, которые являлись кадетами, создали секретную организацию под названием Иттихад-и Османи (Османский союз). Они сразу начали организовывать свое объединение Филиалы начали создаваться во всех районах Стамбула. Начали подпольно распространять материалы среди общественности. В Османской империи начали происходить либертарианские движения, как и в западных государствах, и они начали оказывать влияние как на государственном уровне, так и на общественной основе. Поэтому члены объединения были уверены о том, что достигнут свои цели.

этой организации можно доверять. Для будущего организации было важно их убеждение в том, что эти идеи будут признаны высокопоставленными лицами и общественностью. Фактически эта организация являлась ядром В последующие годы Османский союз начал действовать под именем Общества Единение и Прогресс. В последующие годы Османский союз начал действовать под именем «Общества Единение и Прогресс.»

1.3. Младотурки (Jön Türkler)

К 1889 году либертарианское движение уже дало впечатление распада и растерянности. Новые османы, которые приняли меры, чтобы сделать широкие и радикальные реформы в Империи, начали называться младотурками в Европе. Все младотурки были под влиянием современных европейских мыслей (Aydoğan, 2005: 160-162). У младотурков были свои особенности, которые отличали их от новых османов. В то время, на новых османов, оказала влияние идея европейского просвещения и романтики, а младотурки были особенно впечатлены новыми социальными науками того времени, социологией и психологией. В одном аспекте у младотурок была особенность, которую следует отделить от новых османов: на новых османов оказывала влияние идея периода просвещения и романтизма в Европе, а младотурки были под влиянием новых общественных наук того периода, особенно социологии и психологии. Это движение издавало газеты под названием «Мешверет.» Абдулхамит II внимательно следил за газетами, издаваемыми младотурками в Европе, и применял всевозможные запреты, чтобы не допустить проникновения этих газет в страну. Однако даже в этих условиях младотурки могли донести эти публикации до общественности, не отказываясь от своих целей. Движение младотурок возникло в то время, когда Османская Империя пыталась защитить свое существование в условиях империалистической межгосударственной конкуренции. Многие из младотурок увидели условия жизни в Западе и следили за техническим развитием, институциональной и социальной структурой, которой западные страны достигли. Младотурки провели несколько конгрессов в Европе во время своего пребывания там. Общей целью этих конгрессов являлась борьба против деспотического режима Абдулхамита (Demirtaş, 2007: 395-398). Младотурки, создавшие национальное масонство в 1909 году, преследовали две цели (Mardin, 2004: 32). Во-первых, пользуясь режимом свободы, при первой возможности создать автономное масонство впитывающее в себя политический инационально-освободительный дух. Во-вторых, насильно держать консерваторов под контролем и создать интегрированное конституционное либеральное ядро. Фактически, как они заявляли, их основной целью было, при каждой возможности, внедрять конституционное правление в каждой области (Mardin, 2004: 60). Из деятельности стало ясно, что группа младотурок, которая имеет свою собственную рабочую среду за рубежом, приведет к военным беспорядкам и переворотам, которых не было в истории Османской империи в последующие годы. Младотурки также отказались от некоторых своих идей, чтобы выполнить указания Партия «Иттихад и Теракки», который будет создан в будущем.

2. ПАРТИЯ «ИТТИХАД И ТЕРАККИ»

2.1 Структура Основание Партия «Иттихад и Теракки»

Партия «Иттихад и Теракки» был основан в 1892 году Ибрагимом Темо, Харпутлу Абдуллой Джевдетом, Кавказским Мехмедом Решидом, Бакою Хусейнзаде Али и Диярбекирли Исхаком Сюкути в Чукурбостане. Число патриотов, которые уже видели, что весь мир передвигается вперед по всем областям жизни повышлось и они распространили свои идеи среди Османской молодежи. Молодежь, уставшая от произвольного и невежественного правления членов дворца, начала осознавать, что их народ потеряет свою самость и их страна медленно становится колониальной страной. Молодые люди также были осознаны о том, что армия страны

слабеет с каждым днем в беспомощных руках. И эти молодые люди основали общество под названием Османский союз (İttihad-i Osmanî), целью которого было установление конституционного правления (Otaç, 2018: 749-754). Эта объединение впервые учредила Общество Османской свободы в сентябре 1906 года в Салониках и филиал в Монастире. В следующем году они изменили свое название на "Теракки ве Иттихат" (Прогресс и единение), чтобы действовать вместе с ассоциацией в Париже, и после провозглашения эпоха второй Конституции в июле 1908 года они стали первой созданной ассоциации под именем "Прогресс и единение". Таким образом они начали заниматься политическими деятельностью (Uzunçarşılı, 1956: 103). Османское общество единения и прогресс, которое имело схожие черты с революционной организацией Карбонарий, который был создан параллельно с Французской революцией 1789 года, целью которого было установление конституционных и республиканских порядков против диктаторских режимов. Партия «Иттихад и Теракки» Османской империи был основан параллельно с Французской революцией 1789 года и был создан для установления конституционализма и республиканских порядков против монархии, и это было схожей чертой революционной организации Карбонари, отраженной в Османской империи. Османский Партия «Иттихад и Теракки» был создан тайно, как и все организации Carbonari, и основывался на принципах секретной организации.

В 1906 году в Салониках было создано «Османское общество свободы», а в Дамаске «Общество родины и свободы» и в 1907 году обе они объединились Партия «Иттихад и Теракки». Студенты военной медицины, опираясь на полученные ими образования, игнорировали волю Бога в создании человечества, и считали, что оно создано в результате биологических и физиологических процессов (Uzunçarşılı, 1956: 177). Ибрагим Темо разделил студентов на две группы как провинциальные и стамбульские. Возможны были идейные конфликты мысли между группами. В конце этих процессов, именно студенты из провинции создали Партия «Иттихад и Теракки» (Mardin, 2004: 75). Это было самое успешное националистическое движение в Азии и Африке, которое мы видели раньше.

Как движение, рожденное в городах Македонии, Партия «Иттихад и Теракки» имело городскую базу. Подавляющие большинство членов общества были из мелкой буржуазии больших городов, юристы, учителя и врачи. Группа молодых интеллектуалов, которые выступали против нарушения справедливости, нарушения прав человека, такие как равенство и свобода, а также против того как нынешнее правительство собирается оставить Османскую администрацию под иностранным патронатом создали Общество единения и прогресс, состоящее из мужского и женского пола Османской империи. Целью создания общества было предупредить мусульманских и не мусульманских граждан страны обо всем, что происходит (Örs, 2013: 679). Членами этих обществ основном являлись студенты колледжа. Они начали анализировать ситуацию в стране и проводить встречи. Старое здание медицинской школы в Демир Капы являлось центральное место для таких встреч (Engin, 2009: 397). Возможные аресты участников тоже были включены в повестку, и чтобы избежать таких ситуаций предпочитали сохранение конфиденциальности.

2.2. Цели Партия «Иттихад и Теракки»

Главные цели общества - не допустить нарушения неделимой целостности государства. Государство могло восстановить свою былую славу только в том случае, если оно переходит к конституционному правлению. Их главной целью являлось, довести до сведения общественности то, что стиль государственного управления уже устарел и что главной причиной этого является султан и окружающие его люди, и они готовы пойти на все жертвы для спасения родины и нации от опасности (Dündar, 2001: 19). Партия «Иттихад и Теракки», так же как их собственная нация не хотели жить в государстве, где господствовала деспотичная политика. Его основными целями являлись протестовать против правления Абдулхамида и восстановить Конституцию 1876 года. Хотя руководители Партия «Иттихад и Теракки» находились под сильным влиянием своих турецких идей, они следили за такой политикой, как османизм, тюркизм и исламизм, чтобы спасти государство (Berkes, 2011: 142).

Комитет пытался предупредить мусульманских и христианских граждан о султанах страны, который не соблюдал такие права человека, как справедливость и равенство, и мешал османам продвигаться и ставил родину под власть иностранцев. Как мы уже упоминали, не только в мусульманском обществе, но и деятельности в других обществах считались важными для того,

чтобы избавиться от нежелаемого состояния государства. Согласно некоторым статьям хартии, общество должно быть открыто для всех граждан Османского государства, независимо от его пола и принять меры против тех, кто отвергает права человечества и цивилизации. Превратить государственное управление в конституционализм было главным принципом общества. Те, кто не соблюдал эти принципы, считались врагами страны. Они были полны решимости обеспечить эти принципы, независимо от каких-либо условий или обстоятельств.

2.3. Общие мнение об Партия «Иттихад и Теракки»

Существуют разные взгляды в отношении. Многие считали, что этот комитет как организация ведет освободительную борьбу, а другие полагали, что это была структура, которая подготовила конец государства. Полезно было бы поделиться некоторыми мыслями по этому вопросу.

Партия «Иттихад и Теракки» не являлся революционным движением, входившей в средисманскую нацию или различные слоев общества (Alkan, 2009: 83). Партия «Иттихад и Теракки» было общество, которое боролось против Абдулхамида II и всегда участвовало в мероприятиях по воссозданию Конституции «Канун-и-Эсаси (Aslan, 2010: 102). Комитет был последним и несчастным доктором больной и осужденной империи Партия «Иттихад и Теракки» рождался как обществом, который можно называть османист, конституционалист, централист и милитарист (Alkan, 2006: 68). Оно состояло из людей, которые боролись за будущее своей родины при каждой возможности. Общество единения и прогресс было тайным движением, и никто не знал о его местонахождении. Благодаря организации телеграфной сети, общество смогло расширить свой круг, стал образцом национально-политической организации (Alkan, 2006: 64-65).

Партия «Иттихад и Теракки» внедрил западную систему мышления в интеллектуальную среду находившуюся в Османской империи. Это было более осознанным взглядом, чем взгляды тех, которые предлагали внедрение эпохи реформ (Berkes, 2011: 402). Члены общества были в общих чертах турецкими якобинцами, и действовали с высокой самоотверженностью (Tunaуа, 1952: 96). Это сообщество, находившееся под влиянием идей европейских государств, выступала против применения насилия к людям и ограничение их свободы.

Согласно некоторым взглядам, это организация, которая была создана и возникла в Европе, пользуясь возможностями создавшегося положения последних лет правления Абдулазиз Хана, вошли в страну и оказывая влияние на некоторых утопистов осуществляли свои злые замыслы. Расширение утопического сознания и успехи тех, которые присоединились или хотели вступить в общество, стали причиной катастроф и разрушений нашей родины. Члены ЕИП сотрудничали с болгарскими, греческими и сербскими бандами, которые проливали кровь тысяч мусульман на Балканах и просили об отмене правительства Абдулхамида II, дав меморандум иностранным консульствам в Македонии. Негативная позиция этих людей в отношении политики или взглядов общества, можно было бы лучше понять в тот период, по их мнению, когда деятельность общества была не правильной, и они не должны были коснуться существующего правительства. Их сотрудничество с иностранными государствами было одной из задач оппозиции. Отношение к юнионистам звучало по-разному в разных слоях общества. А общим элементом реакций являлось тоталитарное отношение.

2.4. Основатели и главные члены Партия «Иттихад и Теракки»

Ибрагим Темо: являлся одним из первых четырех основателей общества военно-медицинского училища. Он родился в Матском районе Албании и начальное образование получил здесь. Позже он переехал в Стамбул и закончил медицинской школы в Ахыркапы, а потом получил медицинское образование в Кулели. 1 мая 1889 года в саду Гюльхане, который находится в Сарайбурну встретился со своими друзьями- с Исааком Сюкути (из Диярбакыра), с Мехметом Решитом (Черкез) и с Абдуллахом Джевдетом (из Арабгира) и все они поклянулись бороться за свободу. В 1895 году он бежал в Румынию после написания статьи против деспотизма. Он закончил тут образование и получил разрешение чтобы работать. Публикуя газету "Нарекет", он пытался сотрудничать с членами комитета ЕИП в Париже, Женеве и Каире. Вернулся в Стамбул после объявления второй Конституции и умер в Румынии в 1939 году.

Абдулла Джевдет: родился в 1869 году в Арапкирском районе Диярбакырской провинции, где и получил свое начальное образование. Учился в Элязигской средней школе. После окончания Кулелийской военной подготовительной школы поступил в медицинский колледж (Мектеб-и Тиббие). Отрицал функции религии в отношении человека и писал материалистические произведения, которые пытались объяснить все концепции через вещи. Был арестован из-за своей политической деятельности и в 1896 году был сослан в Триполи (Trablusgarb). Опубликовал статьи в редакции газетах «Мизан» и «Мешверет» под псевдонимом «Курд». Хотя его депортировали в Физан, но он сбежал в Тунис, а оттуда отправился в Париж и присоединился к младотуркам. В 1899 году стал венским послом (Aksoy, 2008: 219). В 1910 году вернулся в Стамбул, где он находился в тесных отношениях с лидерами общества, и место в которое он переехал назвал «Иджтихат Эви». Он издавал Журнал «İctihat» (Прецедент), который вскоре был закрыт. Всю жизнь жил в полном одиночестве и скончался 29 ноября 1932 года.

Исхак Сукути: выступил против управления Абдулхамита II, и когда об этом узнали, его посадили в родосский замок. Он сбежал оттуда и поселился в Париже и в 1897 году вместе с Абдуллой Джеветом, Тунали Хилми и другими друзьями основал женевское отделение Османского общества Единения и прогресса. Он начал издавать газету и помог основать Каирское отделение общества. Он заболел туберкулезом во время ссылки и умер в Сан-Ремо.

Энвер паша: был самым влиятельным лидером общества и являлся героем балканской и трипольской войн (Aydemir, 2008: 474). Зять султана был министром обороны Османского государства. В 1913 году после рейда на Ближнюю Порту (Баб-ы Али), он гарантировал приход общества к власти. Он был человеком, который провел операцию Сарыкамыш в Османском государстве. После поражения в войне он сбежал за границу и погиб в конфликте во время действий в Туркестане по восстании азиатских турок (Bardakçı, 2015: 554).

Митхат Шукру Бледа: являлся генеральным секретарем общества. Митхат Шукру был на ссылке на Мальте и в 1935-1950 годах был депутатом из Сиваса.

Мизанчы Мурат Бей: был любимцем Мюлькие со своими идеями о свободе. В 1886 году начал издавать газету Мизан. Название газеты он взял себе как псевдоним-Мизанчы. Вел пропаганду за спасение родины и Конституции 1876 года. Турецкие крестьяне проявили большой интерес к его статьям (Polat and Derer, 2016: 882).

Принц Сабахаттин: поддержал политическую идеологию о децентрализации системы государственного управления. В 1899 году поселился во Франции. В Стамбул приезжал всего три раза за всю свою жизнь. Он поддержал партию "Ахрар", которая была за либеральными взглядами. Он был вынужден сбежать из Стамбула из-за того, что уже всем стало известно было, что он был против османской династии (Kılıç, 2010: 10-11).

Реснели Ниязи Его называют Resnelli (Реснич), потому что он родился в городе Ресене в Македонии. Он стал знаменитым как лидером восстания после провозглашения второй Конституции. Был убит своим телохранителем в 1913 году, когда собирался отправиться в Стамбул в порту Авлоня в Албании (Uzunçarşılı, 2003: 17).

Зия Гокалып: родился в 1876 году в Диярбакыре. В 1895 году отправился в Стамбул и поступил в школу Байтар. В 1898 году он был арестован за свои действия и в 1900 году сослан в Диярбакыр. После II конституционной монархии он основал филиал общества в Диярбакыре. Публикуя журнал «Молодые Перья», он стал одним из основателей турецкого очага (Türk Ocağı). После поражения в Первой мировой войне, он был отстранен от всех своих обязанностей. В 1919 году он был выслан англичанами на Мальтийские острова и умер там в 1924 году (Gokalp, 1918: 12).

2.5. Деятельность Партия «Иттихад и Теракки»

Чтобы обеспечить прогресс и порядок в Османской империи, члены общества сплотились вокруг идеи о провозглашении конституционализма. Те, кто имел отношения к организации, были идентифицированы и арестованы, и большинство из них были депортированы в Триполи и Физан (Torak, 2015: 685). После арестов, имевших место в 1894 и 1895 годах, большая часть деятельности Общества единения и прогресса осуществлялась за рубежом. Они продолжили свою деятельность через официальное издание ««Tasvir-i Efkâr» (Изображение мыслей) (Şener, 1990: 216). В июле 1908 года, юнионисты начали один за другим дезактивацию должностных лиц связанных с Абдулхамитом, и когда султан понял серьезность ситуации, он начал посылать армию

в Македонию. Однако, когда военнотружачие, которых он послал, предпочли присоединиться к обществу, а не сражаться против них, событие полностью изменилось. Распространение организации в ведущих узлах в определенной степени ослабило движение оппозиционных сил, выступающих против них (Zürcher, 2005a: 75-79).

Газеты, такие как «Meşveret» (Мешверет) и «Osmanlı» (Османлы), публикуемые Обществом, пересылались на территорию Османской империи через иностранные почтовые отделения и были прочитаны конституционалистами. Таким образом, занимаясь общественной деятельностью в конфиденциальных условиях, им удалось день ото дня умножить число членов общества. Общество единения и прогресс требовало от Абдулхамита II немедленного установления конституционализма в стране. (Dündar, 2001: 62-66). Общество единения Мохаммади (İttihad-i Muhammedi Cemiyeti) и печатный орган этого общества «Газета Волкан» вместе с корреспондентом Дервиш Вахдетивели деятельность против Партия «Иттихад и Теракки», пытаясь обострить обстановку в регионе. Из-за разочарования по работам, которые совершились с ожиданием объявления Конституции и из-за репрессии над государственными деятелями и госслужащими 31 марта 1325 года (13 апреля 1909 года) Партия «Иттихад и Теракки» начало восстание, которое войдет в историю как «инцидент 31 марта». 1325 (13 апреля 1909), которое вошло в историю как «31-ое мартовское событие». Непосредственной причиной этого восстания было убийство 6 апреля 1909 года старейшего корреспондента газеты «Сербести» Хасана Фехми на мосту Галата, который был известен своей крайне оппозиционной позицией. Хотя по обе стороны моста находились полицейские участки, но никто не был пойман. Оппозиция подошла к этому инциденту с жестокой реакцией и попыталась свалить вину на Общество единения и прогресс. Однако в составе общества было много офицеров, приглашенных из военных училищ и, приехавших в Стамбул. По этой причине мнений о том, что общество осуществило это инцидент, было больше. Инспектор военной школы собрал большинство своих коллег вокруг общества (Akşin, 2009: 171).

В 1909 году беспорядки усилились, и далее «Армия Действий» с добровольными батальонами прибыла из Салоники и захватила власть. На этот раз они смогли свергнуть Абдулхамита II с трона, что им не удалось сделать год назад. Казым Карабекир, которому в 1910 году было поручено подавить революцию в Албании, говорил, что он был свидетелем разговоров немецких журналистов о том, что якобы в Турции не предоставляется право на жизнь тем, кто не является масонами, поэтому все офицеры стали масонами. (Temo ve Rıza, 2009: 9-10). Исходя из этого, складывается мнение, что внешние факторы сыграли главную роль в организации подобных событий. Партия «Иттихад и Теракки», который в 1907 году имел в общей сложности семнадцать филиалов, к 1911 году полностью контролировал правительство и завершил организационную работу почти по всей стране (Castellan, 1993: 377). Партия «Иттихад и Теракки» фактически управляло страной.

После провозглашения II конституционной монархии, Партия «Иттихад и Теракки» заняла доминирующее положение в стране (Sertoğlu, 2011: 3401). Необходимо было довести его успехи до революции. Потому что, тогда бы оно было бы связано с правительством, и взяли бы их всех в подчинение ему, усиливая свое монополистическое поведение под лозунгом «Юнионисты - это сила» (Çulcu, 2011: 15-17). С провозглашением конституционной монархии внесли некоторые изменения, чтобы могли направлять свою деятельность: объединиться под руководством одной политической партии, армию полностью отстранить от политики, немедленно прекратить отношения с масонством, отделить религию от государства (Findley, 2011: 163). Теперь, после получения контроля над страной, велись обсуждения о принятии более здравых законов. Общество передало управление страной таким личностям, как Гусейн Хилми Паша, Саид Паша и Кямил Паша, которые долгие годы служили визирем Абдулхамита. Испытания второго парламентаризма также была закончена в 1911 году (Ponting, 2000: 672). Решения, принятые после объявления II Конституционной монархии, можно перечислить следующим образом (Karabekir, 2011: 201):

- Требовать от армии и флота принесения присяги верности конституции;
- быстро организовать военно-морской флот, обеспечивая его преданность к обществу;
- установить контакты, посылая поздравительные телеграммы к нужным центрам и султану;

- издавать новую газету как печатный орган общества;
- Искать места для ежедневных встреч и работ;
- чтобы быть сильным, вести организационную работу с любителями свободы.

Основываясь на этих решениях, Партия «Иттихад и Теракки» начал раскрывать свои общие структуры. Чтобы со стороны было видно функционирование этой структуры, они перечислили важные пункты.

Оставляя понимание рабство позади, юнионисты перейдут от полуфеодальной абсолютистской монархии к современной либеральной демократии, которая будет нести ответственность перед своими гражданами. В современной государственной структуре, которую они создадут, эффективность нового стиля гражданства первым почувствуют религиозные учреждения. Поскольку государство уже решило взять на себя многие функции, которые ранее выполняли церкви, синагоги и мечети, также решило отобрать контроль религиозных авторитетов над общинами как мусульман, также евреев и христиан (Kinross, 2008: 582).

Понимания религиозных чувств, которое пришло еще с классического периода Османской империи, было одним из приоритетных вопросов во время существования Партия «Иттихад и Теракки». Даже в период выборов в обществе они пристально интересовались идеей мобилизации мусульман турецкого происхождения (Şener, 1990: 206-207).

После 1911 года пантюркистские националисты имели свои организации в рамках «Турецких очагов», тесно связанных с Партия «Иттихад и Теракки» (Engin, 2011: 63). Эта тенденция набрала силу особенно после 1913 и продолжалась до 1917 года, до создания газеты «К Народу» (Gündüz, 2010: 558) Комитетом Единения и Прогресса. Получение доверия и сочувствия народа было важно для дальнейшего существования общества. Поддержка народа была важна для общества, потому что оно могло взять на себя защиту этого общества, при необходимых случаях. Для распространения информации среди общественности издателю газеты «Танин» Митат Шюкрю Бледу было выдано разрешение на опубликование статьи, которое он собирался выпустить 2-го июля 1332 (1916) года (Koloğlu, 2004: 12).

В тот период можно было заметить свободу прессы и политические подходы, постоянно росло число газет, которого никогда не было в истории Османской империи (Garnier, 2007: 101). Когда влияние газет на общественность стало очевидным, политическая пропаганда тоже стала усиливаться. Люди уже начали осмысливать и демонстрировали вид, избавленных от настроения существующего в эпохе деспотизма. Партия «Иттихад и Теракки» умело использовало, в положительном смысле слова, эти газеты, которые являлись важным средством массовой информации, управления людьми для осуществления своей общей политики. Благодаря газетам, члены организации пытались донести общие идеи до внимания общественности и форм их понятий.

2.6. Политика в период существования Партия «Иттихад и Теракки»

В социальной и культурной сфере проблемы образования были в центре внимания. Было решено, что студенты и студентки будут вместе посещать общие курсы на факультете литературы университета, были созданы общества женщин. В повестку дня были включены проблемы, связанные с национальной библиотекой, национальным архивом, национальной музыкой, национальным кино и туризмом. Был принят западный календарь. Начались ночные занятия и были открыты диспансеры. В области экономики был создан первый национальный банк «Национальный банк доверия» (İtibar-ı Milli Bankası), начали действовать компании и фабрики, были созданы кооперативы, было создано учреждение по обеспечению обучения торговли с турками, а также учреждения по обучению торговым профессиям. В области права судебные органы вошли под контроль Юстиции, был подготовлен временный указ о браке и разводе (Said and Tahsin, 2008: 51-52). Как видите, политика, которую они вели в разных областях, представляло собой западный пример. Османская государство полностью отошло от эпохи древних законов (Kanuni Kadim) и имитировало структуру европейских государств.

Политика меньшинств: Османское государство в полном смысле слова, не обеспечивало гражданскую и политическую свободу для людей разных религий и национальностей, и там, где есть жестокость не может быть мира и счастья. И так основной целью общества являлась замена существующего режима, новым правительством для обеспечения равенства и свободы народов, живущих под именем османской национальности. Идеи о меньшинствах обсуждались как на

конгрессах, так и на собраниях, и было заявлено, что этот принцип не останется пустым словом. Некоторые люди хотели увидеть Османскую империю как федеративной (Uçarol, 2010: 462). Тот факт, что Османская империя поддерживает меньшинства, побудила европейские государства (Karabekir, 2011: 15-17) изменить свою точку зрения в отношении Османского государства и иногда испытывали чувство симпатии к нему (Mantran, 2011: 225).

Курдская политика: Курды в восточной провинции (Vilayat-ı Şarkiyeye) являлись неотъемлемой частью политики, и для султанов, и для общества ради будущего страны. Некоторые права, представленные Армянской реформой 1914 года, беспокоило курдские группы и их интеллектуалов. Они пытались заручиться поддержкой западных государств, утверждая, что курды тоже должны иметь такие же права (Ersaydı, 2011: 18). С приходом к власти общества предыдущие конфликты усилились еще больше. Из-за превосходства тюркских идей, курды стали больше беспокоиться и наблюдались сепаратистские действия. Эта ситуация продвинулась дальше и дошло до решения быть независимыми. Разрушение святых мест курдов и закрытие курдских клубов ухудшило отношения с турками (Dündar, 2001: 19). На самом деле, стремление общества к тюркской политике и запрет курдам посещения некоторых мест, принадлежащих им по праву, вызвало рост противоречий.

Политика перемещения и переселения: для решения проблем связанных с перемещениями и переселениями людей был принят Закон об иммиграции, которая возникла в результате балканских войн. После войны были внесены некоторые поправки к мирным договорам об иммиграции. В пункте договора выражения «обменивать, и депортация» заменялась выражениями «обмен населением». Для путешествий мусульман было введено паспортное приложение так называемое «Путевой лист» (Hanioglu, 2001: 482). Фактически, поражения государства в войне привело к потерям земли, в результате чего люди здесь остались без крова. Определенные критерии были применены, чтобы поместить их на территории государства.

Либеральная экономическая политика: укрепление рыночной экономики было сформировано в форме господства иностранных банков и иностранных капиталовложений (Bayraktar et al., 2002: 43).

В 1918 году. Партия «Иттихад и Теракки» знало о том, что государство находится в сложной ситуации, и пыталось организовать движение национального сопротивления в столице и провинциях (Aydoğan, 2005: 160-162). На самом деле, после 1918 года большая часть политической деятельности проводилось вне общества (Dündar, 2001: 62-66).

3. ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕРЕВОРОТ ОТ 1913 Г

Противостояния деспотического режима являлось главной целью Общества единения и прогресса, миссия которого была защищать свободу. После событий 31 марта, получив поддержку «Армии Движения», юнионистам удалось захватить власть. Партия «Иттихад и Теракки» атаковала власть. Те, кто годами боролись против деспотического режима, вновь объявили об установлении конституционного государства в результате своей борьбы за власть. Когда изучаем процесс, мы видим, что политические дискуссии юнионистов движутся в противоположном направлении. Они стали проявлять позицию, похожего на военное положение, что напоминало о тоталитарном режиме того времени, против которого они сами же выступали в тот период. Нельзя сказать, что они остались верными принципам социального равенства, которого они же сами защищали до событий 31 марта. После прихода к власти они вводили ограничения для меньшинств и пытались держать общества под контролем. Немусульманская общественность была обеспокоена принятыми законами «Закон об общинах» и «бандитизме и мятежах» (Yalçın, 2012: 53).

3.1. Процесс ведущий к нападению

Партия «Иттихад и Теракки» подвергалась не только критике со стороны оппозиционных партий, но также и подверглось острой критике внутри партии. Введение военного положения после суровых дебатов в парламенте и неудачных восстаний, которые со временем продлились, предотвратило формирование демократической оппозиции. Кроме того, быстрый переход от либерализма к национализму вызвал реакцию не только оппозиции, но и других этнических элементов внутри империи (Bowen, 2011: 50). Конечно, авторитарность которую они проявили, была не сразу принята. События, которые произошли в тот период, как внутри, так и снаружи, дали повод появлению оппозиционных групп, настроенных против Партия «Иттихад и Теракки»,

---

и были в пользу юнионистов. Обществу единения и прогресс удалось взять управление под контроль, опираясь на поддержку молодых офицеров находившихся в составе армии движения, которые приехали из Салоников, чтобы предотвратить восстание против конституционной монархии. Оппозиционные силы начали объединяться против усиливающегося давления. Были сформированы оппозиционные партии против оперативного и репрессивного управления юнионистов (Temel Britannica, 152). Количество оппозиционных групп увеличивалось. В 1911 году учреждение партии Свободы и согласия (Hürriyet ve İtilaf Fırkası) являлось результатом тоталитарной структуры юнионистов.

Партия Свободы и согласия, несомненно, была одной из самых сильных оппозиционных партий. Хотя программа партии выглядела иначе, но ее главной целью являлась положить конец Партия «Иттихад и Теракки». Многие юнионисты покидали ряды общества перешли в партию Свободы и согласие. Опасаясь, что партия Свободы и согласие победит на выборах, Партия «Иттихад и Теракки» перенесла выборы, которые должны были состояться через год, на самое ближайшее время. Выборы, которые состоялись 18 января 1912 года были насыщены событиями. Юнионисты победили на этих выборах, которые назывались «Выборы Клубов» (Yalçın, 2012: 55). Таким образом, диктатура при поддержке парламента набрала обороты.

Хотя после выборов оппозиция утратила свою эффективность в парламенте, но не сдалась. Прежде всего, они распространяли идеи о том, что выборы были незаконными и что не соблюдались требования Конституции. Но этот метод не сработал. Оппозиционная группа, считавшая, что авторитарность юнионистов увеличивается с помощью военных сил, приняли меры. После этого Риза Нур вместе с албанцами, которые имели связи с партией Свободы и согласия, решили поддержать восстание в Албании. В то время как в Албании начались восстания, некоторые из офицеров, которые были ближе к партии Свободы и согласия сформировали секретную группу в Стамбуле под названием Офицеры спасители (Halaskar Zabitan). Группу сформировали начальник штаба Кемаль, капитан-лейтенант Хилми, подполковник кавалерии Реджеп, майор морского флота Ибрагим Ашки, капитан Кудрет, Розиньол Хусну, лейтенант Хасан Али и Тевфик Бейлеркен; Бурунсуз Тевфик, доктор Риза Нур, и лейтенант Боснийский Салих. (Aydn, 2020: 16).

Цель группы «спасателей» было распустить парламент, положить конец правлению Прогресса Партия «Иттихад и Теракки», провести новые свободные выборы и вернуться к конституционной монархии. Группа «спасателей» также хотела, чтобы армия ушла из политики. При необходимости армия может исправлять ошибки, вызванные самой армией, и сразу после передачи своей деятельности политикам и государственным служащим должны заниматься обороной родины. Группа придерживалась принципов своего устава и не принимала гражданских лиц в качестве членов, а также не позволяла кому-либо из своих членов стать государственными служащими (Lewis, 2007: 222).

После ознакомления с целью этой группы, Принц Сабахаттин, который был известен своей оппозиционностью в отношении к партии Единения и Прогресс, оказал финансовую поддержку, чтобы быть на связи с майором Кемалем. Группа, которая вела организационную работу среди солдат, была вооружена и готовилась к перевороту. Фетхи (Окьяру) бек не был удивлен тому, что группа «спасателей» так быстро организовалась (Aksoy, 2008: 214-215). Те, кто способствовали этому славному событию, считая своей обязанностью восстановление Конституционной монархии, а также те, кто не мог участвовать в движении, но испытывали ощущение тоски по конституционной монархии, позволили ускорить создание группы. Они признали виновным Партия «Иттихад и Теракки» по этому вопросу (Aksoy, 2008: 217-218).

После того, как восстание в Албании вышло из-под контроля, группа Офицеров спасения начала вести пропаганду, опубликовав заявление. Они требовали реорганизовать более успешное правительство, не вмешиваться в дела правительства, провести парламентские выборы снова, поскольку они были незаконными, и вывести солдат из политики (Aydn, 2020: 17).

Албанское восстание поддержала идеи группы «спасения». В своем заявлении они четко выразили свои взгляды.

- 1) Создание умелого, честного и сильного правительства, способного завоевать доверие, Европы, вместо нынешнего.
- 2) Безответственные силы не должны вмешиваться в дела правительства.

3) Если будет доказано, что выборы прошли незаконно, то парламент будет распущен, и проведены новые выборы.

4) После выполнения вышеуказанных требований армия должна уйти из политики.

Империя чувствовала вред участия армии в политике (Zürcher, 2005b: 262). Несомненно, наиболее решающим фактором вовлечения военных в политику было в 27 сентября 1907 года, когда Османское общество свободы объединилось с Партия «Иттихад и Теракки» (Zürcher, 2003: 249). Это слияние являлась не только слиянием двух групп, разделявших один и тот же взгляд, это также означало, что военнослужащие, граждане и интеллектуалы объединились под одной крышей. До этого юнионисты, которые были ограничены только военными, начали появляться вместе с интеллектуалами и становились сильнее, имея возможность распространять свои идеи в газетах, которые они опубликовали. Поскольку эти события следовали друг за другом, мы можем сказать, что политика внутри вооруженных сил перевоплотилась другим - более строгим способом (Mehmed Selahaddin, 1989: 17). Кадеты, которые достигли своих целей с помощью силы приобретёнными ими, больше не возвращались в свои казармы и продолжали свою повседневную деятельность, и даже стали вооруженным подразделением Партия «Иттихад и Теракки». Пользуясь возможностью, они не колеблясь, ликвидировали «Офицеров полка», с которыми тоже находились в конфликте. Офицеры, которые очень хорошо использовали свои позиции, были очень довольны своим положением и силой, и стали вмешиваться в повседневную жизнь горожан. В этом направлении решительность Риза Нура было поразительным» (Akgündüz and Öztürk, 2000: 281-283). Некий вышибала-стажер, который убил одного из оппозиционеров на улице, являлся приказчиком «Merkez-i Umumi» (Центральный Комитет).

Говоря о вовлечении армии в политические процессы, также необходимо упомянуть диалог, который состоялся между Талат-беком и Мустафой Кемалем. По словам Фалих Рифки Атайа, они обсуждали текущую ситуацию в армии, которая находилась в «политическом болоте». Талат бей сказал: «Я тоже удивлен, Мустафа Кемаль должен немедленно вывести армию из политики. Если этого не сделать, армия перестанет быть силой». Мустафа Кемаль тоже поддержал то, что солдат должен уйти из политики и не должен быть защитником режима. Фактически, из-за этой идеи, Энвер бек ушел из центра, хотя его убийства время от времени появлялось в повестке дня, и находилось в противоречии с юнионистами (Koloğlu, 2004: 39).

Мы стали свидетелем того, насколько ужасным стало вмешательство военных в политику, когда лишили Камиля-пашу поста великого визиря. По словам Исмаила Кемал Бека, влиятельные офицеры от Единения и прогресс, во главе Энвер Бека, совершили вооруженное нападение на вестибюли перед выборами и угрожали депутатам проголосовать против Камил паши. Даже упоминается протестная телеграмма офицеров военно-морского флота об открытии огня по городу с кораблей, находившихся в порту. Немецкая газета также подтверждала эту информацию, заявляя, что более 200 офицеров были в парламенте во время голосования (Alkan, 2011: 116-122).

Глядя на эти примеры, мы видим, что есть серьезный контраст между готовностью офицеров пожертвовать своей жизнью, чтобы выиграть Конституцию во имя свободы, и попытками тех же офицеров подорвать демократические выборы и вмешаться в управление. Провал революции, которая пыталась достичь конституционной монархии, была неизбежным. Движение не добились того, к чему стремилось, кроме смены монарха. Таким образом, для непрерывной политической революции требовалась поддержка широких масс. Этот период ничем не отличался от периода Абдулхамита, потому что люди не были включены в переворот, разрыв между людьми и дворцом не был устранен, и никогда не предпринимались попытки решить основные проблемы людей (Alkan, 2012: 313). Более того, их неопытность в управлении также была достаточной причиной ухудшения ситуации.

После того, как младотурки выиграли борьбу против Абдулхамита, они фактически перешли в политику омоложения состава, но осознавая свою неопытность, на первом этапе они не порвали связи с бывшими пашами. Затем, не теряя времени, они укомплектовывались, заполняя руководящие должности членами Партия «Иттихад и Теракки». Комитет которое стала сильнее со временем, продолжала действовать с уверенностью, которую они приобрели, и забыв о своей молодости и неопытности, а также отвергая любую оппозицию, создали новый период деспотизма. В связи с этим, Ахмет Мухтар Насыроглу выражался о юнионистах так, что «каждый из них в отдельности является Абдулхамитом» (Alkan, 2011: 100-109). В последствии, проблемы

появившиеся во внутренней и внешней политике, явились результатом ошибочных решений, вызванных неопытностью.

В июне 1912 года в Албании создалась сложная ситуация, поскольку мятеж в Йемене не был взят под контроль (Sunshine, 2013: 30).

Помимо беспорядков на Балканах, не было хороших новостей о войне в Триполи, которая велась с Италией. Кроме того, события в стране также вызвали беспорядки и недоверие к правительству. Кабинет Саит-паши был отозван после растущего протеста оппозиции, во главе группы Офицеры спасения. В кратчайшее время был создан новый кабинет, и Кямил-паша снова пришел на пост великого визиря. После создания правительства Гази Ахмет Мухтара-паши, известный как «Великий кабинет», Прогресс Партия «Иттихад и Теракки» был отстранен от власти. Военное положение было снято. Парламент, в котором доминировали юнионисты, был распущен, а офицеры армии поклялись не вмешиваться в политику. Ожидалось, что с устранением Единения и прогресс из власти политика улучшится, но внешние события не позволили реализовать планы.

Когда в октябре 1912 году балканские союзники выдвинули Османскому государству резкий ультиматум, правительство полностью было вовлечено в Трипольскую войну. С учетом того, что было бы невозможно бороться с двумя сильными фронтами, правительству пришлось 17 октября срочно подписать Договор Ушис Италией.

Спасение полностью было связано с войной. Кабинет Кямил-паши боролся в отчаянии. Партия «Иттихад и Теракки» готовился снова возглавить правительство и обвинил нынешнее правительство, которое было у власти всего два месяца, в некомпетентности. Они обвинили нынешнее правительство в том, что противник достиг границ Стамбула, и вели пропаганду в этом направлении (Lewis, 2007: 222-224).

3.2. Реализация и воздействия нападения

Болгарская армия продвинулась к границам Стамбула до Чаталджа. Перенос столицы в Анатолию был предметом дискуссии. Эдирне находилось под оккупацией в течение трех месяцев, и было понятно, что она больше не может удержаться. Эти неблагоприятные события создали необходимые условия для Партия «Иттихад и Теракки», которое готовилось вновь захватить власть. Единение и прогресс, завершив подготовку переворота против правительства, 23 января 1913 года начало действовать против «Высокой Порты», полагая, что кабинет обсуждал предложение о передаче болгарам Эдирне (Yaşın, 2012: 62). Однако, правительство не собиралось отдавать Эдирне, а наоборот считало целесообразным принять решение о создании независимого управления в Эдирне. В этом контексте даже не было отправлена нота. Переговоры о мире все еще продолжались на Лондонской конференции (Özbozdağı, 2005: 142).

Гражданские лица и офицеры юнионистов ожидали выполнения своих обязанностей в согласованный день и время. Энвер бек в своей штаб квартире с нетерпением ждал, когда же начнут действовать (Seyfettin, 2011: 75-76). Сообщение, которое он ожидал, передавал Сапанчалы Хаккы: «Все готово». Энвер-бек взволнованно встал и вскочил на подготовленную для него лошадь. Он спокойно скакал на лошади через Нуруосмания в направлении «Высокой Порты». На одной стороне Энвер-бека находился Мумтаз из Измита, а на другой - Хилми-бек. Они ходили пешком. В то время, восторженная речь Омера Начи на вершине лестницы Министерства общественных работ фактически привлекла толпу к себе: «Граждане! Правительство Кямил-паши сегодня официально уступает Эдирне болгарам, и в этот момент в «Высокой Порте» подписывается нота. Турецкая нация никогда не примет это. Партия «Иттихад и Теракки» не допустит этого. Да здравствует народ, да здравствует Прогресс Партия «Иттихад и Теракки»!..»

Растущая толпа с гневом двигалась в направлении «Высокой Порты». Али Фуат Тюркгельди писал в своих воспоминаниях, сначала он думал, что толпа, которая двигалась с лозунгами, хочет провести митинг, но увидев, что они пытаются проникнуть внутрь с громким шумом, он не сомневался в том, что это восстание было. Талат бей, который принял необходимые меры здесь, подготовил удобную почву для Энвер-бека. Командир заранее организовал гвардейские роты, приказал своим солдатам не противостоять, когда Энвер-бек быстро спустился со своей лошади и начал подниматься по лестнице. Он собрал своих солдат перед Налли Мечетью, расположенный в задней части резиденции «Высокой Порты», и приказал им стоять без какого-либо вмешательства. (Seyfettin, 2011: 76).

Энвер-бей вместе с Якуп Джемилом, Мумтаз-беком, Мустафа Несипом, Хилми-беком и Сапанджалы Хакки-беком вошли в холл через главные ворота. Талат и Шюкрю беки тоже вошли внутрь. В здании правительства юнионисты убили Киприсли Тевфик-бека, двух часовых солдат, Мустафа Неип-бека, шестерых неизвестных и Нафиз-бека, которые направили на них оружие.

Назим Паша, услышав звуки выстрелов вышел из своей комнаты и с твердыми шагами подошел к Энвер-беку и его друзьям. «Что происходит? Вы что, пришли напасть на правительство? Знайте свои пределы ...», и начал ругать юнионистов. После его выступления, Энвер-бек, сохраняя свою любезность приветствовал Назим Пашу, который был выше его по званию. С любезностью обращаясь, он хотел выразить свои намерения, но не мог завершить свои слова. Якуп Джемил неожиданно потянулся за спину паши и с небольшого расстояния выстрелил ему в правый висок. Энвер-бек в ярости от этого неожиданного инцидента, сердито сказал: "Что ты сделал, Якуп, не было необходимости его убивать?". После этого упрека, Якуп Джемил защищая себя, сказал: «Эти люди по-другому не поймут». Талат-бек был расстроен и понял, что движение превращается в кровавый бой.

Энвер-бей и Талат бек вошли в комнату премьер министра, где находился Кямил Паша. Энвер-бек взял слово и уважительным и робким голосом сказал, что народ возмущён, и чтобы не проливали кровь, он должен уйти со своего поста. Хотя Кямил Паша пытался давать совет о том, что ситуация в стране напряженная, и результаты движения, предпринятые ими будут тяжелыми, Талат-бек резко прервал его, и озвучил лозунг «уйди в отставку, уйди в отставку...». Столкнувшись с такой ситуацией, Кямил Паша был вынужден подать в отставку. Он взял официальный бланк с надписью «Премьер Министр» (Макам-и-Садарет) и написал, что он подает в отставку «по требованию солдат...», ему пришлось еще добавить слово «народ» по просьбе Энвер и Талат бека.

Получив заявление об отставке, Энвер бек отправился во дворец к султану и просил создать новый кабинет. Султан назначил Махмута Шевкета Пашу, выдвинутого обществом единения и прогресса, главой (sadrazam) кабинета. Махмут Шевкет Паша, еще не успев надеть церемониальный костюм, начал исполнять свои обязанности, в сопровождении лозунгов «Спаси Эдирне».

Таким образом, была начата диктатура Партия «Иттихад и Теракки», которая продолжалась до конца Первой мировой войны (Ahmad, 2012: 10).

Во время рейд на Блистательную Порту на Лондонской конференции были прерваны. В этом направлении, снова началась война. Эдирне, Янина и Шкодра сдались врагу. Правительство Единения и прогресс, который не хотел оставлять Эдирне врагу, был вынужден снова проводить мирные переговоры. Согласно Лондонскому договору, подписанный 30 мая 1913 года, вся Тракия, кроме Галлипольского полуострова, была передана Болгарии. Албанские и Эгейские острова были оставлены на усмотрение крупных государств. Остальные регионы Македонии были поделены между Грецией и Сербией. Таким образом, Балканская война закончилась полным поражением (Yaşın, 2012: 63).

В данной ситуации достоинство правительства и юнионистов было публично ущемлено. Оппозиционные партии совершили покушение на Махмута Шевкета-пашу и убили его, чтобы свергнуть Единение и прогресс. Юнионисты не теряя времени возвели на пост Сайта Халим Пашу. Сайт Халим Паша немедленно сменил кабинет и создал самый темный кабинет юнионистов со времен конституционного периода (Aydin, 2020: 39-40).

Единение и прогресс опиралось на крупное государство по решению разных вопросов, но в итоге был разочарован. В этот период Балканы, которые веками считалась родиной, была вне контроля.

Албания провозгласила свою независимость, что также вызвало разочарование. Османизм и исламизм как идейное течение теряли свое влияние, и были введены такие законы, что у каждой нации должны быть свои собственные автономные права.

Хотя многопартийная политика была сформирована с провозглашением II-ой конституционной монархии, но демократия еще не торжествовала по таким событиями, как «Выборы Клубов». Фактически, никто не мог себе позволить создать политическую организацию в период Партия «Иттихад и Теракки» (Koloğlu, 2000: 65). Правительство было бессильно решать проблемы, связанные с парламентскими дебатами состоявшимися между политическими партиями и военно-политическом тупиком. Офицеры и политики, которые на самом деле были

патриотами, потерпели неудачу. Они искали пути выхода из положения, сами задавая себе вопросы: «Где мы сделали ошибку? Почему мы никак не можем выйти из положения? Но никак не могли найти ответа. Борьба за отстранение армии от политики не давал никаких результатов, наоборот, дошло до «эры трех пашей». Даже султан Мехмет V. Решат, в своем обращении к армии, резко критиковал этот вопрос.

Реформы, проводимые в армии, не дали ожидаемых результатов. Энвер Паша взял армию в свою руки, и пригласил немецкую делегацию во главе с генералом Лиман фон Сандерсом в страну. Будучи военным министром, его реформы о омоложении армии и сокращении расходов на 30 процентов были неудачны. (Yalcin, 2012: 67-68).

Европейская пресса внимательно следила за событиями в Османской империи. В частности, были высказаны опасения по поводу Эдирне и дальнейшего хода войны. В некоторых газетах говорилось о том, что новое правительство усложнило мир, и о возможном отказе сдавать Эдирне, в то время как некоторые газеты отметили, что если Стамбул, имевший стратегическое значение, перейдет из рук в руки, то возникнет серьезный конфликт между великими державами (Çınarlı and Safi, 2019: 1788-1789).

ВЫВОД

Те, кто думал, что новый период начался с провозглашением конституции в Османской империи, имели эффект холодного душа вместе с результатами войны 93 года. Парламент, который хотел вступить в войну, взял свою долю от результатов и отправился в непрерывный отпуск. Юнионисты, которые не хотели постепенного исчезновения государства, предполагали, что выход из положений - это повторное провозглашение конституции и создание парламента. Юнионисты пытались собрать сторонников, ведя пропаганду в этом направлении.

Можно сказать, что Общество Единения и Прогресс являлся одной из наиболее успешных организаций, созданных в Османской империи, который реализовал успешную политику, лучше использовал организационную сеть в достижении своих целей и демонстрировал успехи в объединении антимонархического общества. Прежде всего, общество предприняло ряд мероприятий для устранения деспотизма, в чем младотурки играли огромную роль.

Деятельность Партия «Иттихад и Теракки» можно оценить, как организация, которая в течении XIX века вела борьбу за активизацию деятельности меньшинств, устранение императорства, обеспечения превосходства тюркского элемента в борьбе против попыток европейских государств вмешиваться в экономическую и политическую жизнь страны. Реформы, проведенные в нынешних условиях государства, в основном были подражание Западу, и после проведенных реформ европейские государства начали вмешиваться во внутренние дела Османского государства. Общество единения и прогресс появился именно в этот период.

В государстве происходили изменения общих отношений, что вынудило Партия «Иттихад и Теракки» оберегать общественность от воздействий этих процессов. В 1908 году, с усилением деятельности, общество было поставлено в конец одной эпохи II Абдулхамит был свергнут. С точки зрения общественности, деятельность и проекты, которые были продемонстрированы обществом в первые дни, были важны для будущего государства, а когда позднее Партия «Иттихад и Теракки» попыталось объединиться под руководством одной политической партии, это стало причиной того, что общество отошло от своей прежней цели. Одна из основных целей общества была свергнуть II Абдулхамита с престола и вновь объявить конституционную монархию, которая дала бы возможность обществу подготовить почву для осуществления своих планов, что и позволило им легко достичь упомянутой цели на более позднем этапе. Таким образом, Партия «Иттихад и Теракки» стал направлять османско-турецкую политику.

Партия «Иттихад и Теракки», с одной стороны, было принято среди высокопоставленных лиц и элит из-за его общей политики, а с другой стороны, оно хотело стать спасателем в борьбе против деспотизма. Исходя из этого, можно прийти к выводу, что борьба общества за осуществление этой политики связана с рискованными методами. По этой причине нельзя отрицать политическое влияние Партия «Иттихад и Теракки» и штурма резиденции «Государственный переворот от 1913 г», как события проводимой этой организацией, в османско-турецкой политической жизни.

Литература

- Ahmad, Feroz (2012). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, Feroz (1971). *İttihat ve Terakki 1908-1914 (Jön Türkler)*, Çev. Nuran Ülken, İstanbul: Sander Yayınları.
- Afyoncu, Erhan; Demir, Uğur; Önal, Ahmet (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Akgündüz, Ahmed; Öztürk, Said (2000). *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Aksoy, A. Şerif (2008). *İttihat ve Terakki*, İstanbul: Nokta Yayınları.
- Akşin, Sinan (2009). *Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Arıkan, Zeki (2006). *İttihat ve Terakki'de On Sene*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Alkan, Necmettin (2009). *Mutlakıyetten Meşrutiyete II. Abdülhamid ve Jön Türkler*, İstanbul: Selis Kitaplar.
- Alkan, Necmettin (2011). *Selanik İstanbul'a Karşı: 31 Mart Vak'ası ve II. Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Alkan, Necmettin (2012). *Selanik'in Yükselişi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Aydemir, Şevket Süreyya (2008). *Tek Adam*, C.II, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydoğan, Erdal (2005). *İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası 1908-1918*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayraktar, Bayram, Karakuş, Muhammet; Özsoy, Hasan (2002), *Çağdaş Türkiye Tarihi*, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Berkes, Niyazi (2011). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bowen, Harold (2011). *Türkiye Hakkında İngiliz Tetkikleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Castellan, Georges (1993). *Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl*, (çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu), İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Çınarlı, Özgür; Safi, İsmail (2019). "İngiliz Yazılı Basınına Göre Bab-ı Ali Baskını ve Uluslararası Sonuçları", *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17).
- Çulcu, Murat (2011). *İttihat ve Terakki*, İstanbul: E Yayınları.
- Demirtaş, Barış (2007). "Jön Türkler Bağlamında Osmanlı'da Batılılaşma Hareketleri", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13).
- Dündar, Fuat (2001). *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Engin, Vahdettin (2009). *Kurtlar Sofrasındaki Osmanlı*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Engin, Vahdettin (2011). *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Ersaydı, Alper (2011). *Türklüğün Anadolu'dan Tasfiyesi - Alemdar Gazetesine Göre Mütareke Döneminde İttihatçılık*, Uşak: Uşak Akademi.
- Findley, Carter V. (2011). *Modern Türkiye Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Garnier, Jean-Paul (2007). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu/ 2. Abdülhamit'ten Mustafa Kemal'e*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gündüz, Tufan (2012). *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Gökalp, Ziya (1918). *Yeni Hayat Ziya Gökalp*, İstanbul: Yeni Mecmua.
- Hanioğlu, M. Şükrü (2001). "İttihat ve Terakki Cemiyeti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXIII, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karabekir, Kazım (2011). *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karpat, Kemal H. (2011). *Türk Siyasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kılıç, Murat (2010). "Türkiye Siyasal Hayatında Bir Muhalif İsim Ve Hareket: Prens Sebahattin ve Meslek-i İçtima", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12).
- Kınross, Lord (2008). *Osmanlı İmparatorluğunun Yükselişi ve Çöküşü*, İstanbul: Altın Kitaplar.
- Koloğlu, Orhan (2000). *Aydınlarımızın Bunalım Yılı 1918*, İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- Koloğlu, Orhan (2004). *Kim Bu Mustafa Kemal*, İstanbul: Boyut Kitapları.
- Kuyaş, Ahmet (2013). "Bab-ı Ali Baskını 100. Yılı", *NTV Tarih Dergisi*, (48).
- Lewis, Bernard (2007). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Mantran, Robert (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II Duraklamadan Yıkılışa*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mardin, Şerif (2004). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mehmed Selahaddin Bey (1989). *İttihat ve Terakki'nin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı Hakkında Bildiklerim*, İstanbul: İnkılâp Yayınları.

- Örs, Orhan (2013). “Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (51).
- Özbozdağlı, Özer (2005). “İttihat ve Terakki'nin Balkan Siyaseti (1908-1914)”, Yüksek Lisans Tezi, Hatay: *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Polat, Ferihan; Derer, Gündüz (2016). “Türk Siyasi Tarihinde Muhafazakâr Batılılaşma Yanlısı Bir Jöntürk: Mizancı Murad”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (43).
- Ponting, Clive (2000). *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Said, Paşa; Tahsin, Paşa (2008). *İkinci Meşrutiyetin İlanı*, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Sertoğlu, Midhat (2011). *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.VII, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Seyfettin, Ömer (2011). *Balkan Harbi Hatıraları*, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Şener, Abdülatif (1990). “İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İktisadi ve Mali Politikaları (1908-1918)”, *Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(1).
- Temel Britannica, C.9, s.152, İttihat ve Terakki Maddesi.
- Temo, İbrahim; Rıza, Ahmet (2009). *Biz İttihatçılar*, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Toprak, Seydi Vakkas (2015). “Fizan'da Sürgün Bir İttihatçı: Cami Bey”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20).
- Tunaya, Tarık Zafer (1952). *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul: Arba Yayınları.
- Uçarol, Rifat (2010). *Siyasi Tarih (1789-2010)*, İstanbul: Der Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ.Hakkı (1956). "1908 Yılında 2. Meşrutiyetin Ne Suretle İlân Edildiğine Dair Vesikalar", *Bellekten*, C.XX.
- Uzunçarşılı, İ.Hakkı (2003). *Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı - Hatırat-ı Niyazi*, İstanbul: Örgün Yayınları.
- Yalçın, Durmuş (2012). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Zürcher, Erik Jan (2003). *Milli Mücadelede İttihatçılık*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, Erik Jan (2005a). *Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Zürcher, Erik Jan (2005b). “Jön Türkler, Müslüman Osmanlılar ve Türk Milliyetçileri: Kimlik Politikaları, 1908-1938”, *Osmanlı'nın Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, İstanbul: İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number:12, p. 107-117, Summer 2020

HİNDİSTAN YAHUDİLERİ: BENİ İSRAİL KABİLESİ VE HİNDİSTAN - İSRAİL İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ INDIAN JEWS: THE BENE ISRAEL TRIBE AND ITS EFFECTS ON INDIA - ISRAEL RELATIONS

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
24.02.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
15.05.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2020

Asya Studies

Aydın Güven
Yüksek Lisans Öğrencisi / İstanbul
Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü
Eğitim Enstitüsü Uluslararası
İlişkiler Anabilim Dalı
aydinguvenmdnyt@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-0447-5033>

DOI:

<https://doi.org/10.31455/asya.692876>

Öz

Hindistan coğrafyasında varlığını sürdüren en büyük Yahudi kabilesi olan Beni İsrail'in 2002 yılında yapılan DNA testleri sonucunda Hz. Musa'nın kardeşi, Hz. Harun'un soyundan geldikleri iddia edilmiştir. Hindistan'a nasıl ve ne zaman gittikleri hakkında farklı rivayetler bulunan ve kayıp *on Yahudi kabilesinden biri* olduğu söylenen Beni İsrail Kabilesi, asırlar sonra sömürgeci güçlerin bölgeye gitmesiyle fark edilmişlerdir. Avrupalı devletlerin Hindistan'ı sömürmeye başlamasıyla varlıklarından haberdar olunan kabile, bu tarihten itibaren dünyanın farklı coğrafyalarındaki Yahudilerle etkileşime geçme fırsatı yakalamıştır. 1947 yılında İngilizlerin bölgeden çekilmesiyle sömürge döneminde elde etmiş oldukları imtiyazlardan mahrum kalan Yahudiler, 1948 yılında İsrail devletinin kurulmasıyla buraya göç etmeye başlamışlardır. Hindistan'ın bağımsızlığından sonraki döneme denk gelen bu göç hareketi, İsraili beyaz Yahudiler tarafından hoş karşılanmasa da zamanla meydana gelen tepkiler, İsraili din adamlarının geri adım atmasına neden olmuştur. Hindistan'dan göç eden Yahudiler, beraberlerinde Hindistan kültürünü de getirmiş ve bu durum zamanla iki ülke arasındaki ticarete önemli bir etken haline gelmiştir. Bu tarihten sonra Hindistan-İsrail ilişkilerinde önemli bir faktör haline gelen Beni İsrail Kabilesi, her iki ülke adına da başvuru diasporik bir güç haline gelmiştir/gelmektedir. Bu makalede Hindistan'da yaşayan Beni İsrail'in Hindistan'a göçünün tarihsel arka planına bakılarak geçmişten günümüze Hindistan ve İsrail'deki faaliyetlerine değinilecektir. Devamında 1948 yılında bir Yahudi devletinin kurulmasıyla İsrail'e yapılan göçleri üzerinde durulacak ve günümüzde her iki ülkede yaşayan Beni İsrail'in faaliyetlerine değinilerek makale sona erdirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hindistan Yahudileri, İsrail ve Hindistan İlişkileri, Beni İsrail Yahudileri, İsrail, Hindistan

Abstract

The largest Jewish tribe that survive in India, Beni Israel, were alleged to have descended from Prophet Moses's brother Aaron as a result of the DNA tests made in 2002. Although there are different narrations about how and when they went to the India, it is said that Bene Israeli tribe is one of the ten lost Jewish tribes. They were called colonial powers' attention centuries later. As European states started to exploit India, they informed of the existence of the Bene Israel tribe and since then, they have had the opportunity to interact with Jews from different parts of the world. Deprived of the privileges after the British withdrawal from the region in 1947, the majority of Bene Israel began to migrate to Israel with the establishment of a Jewish state in 1948. The migration movement, which coincided with the period after the independence of India, was not welcomed by Israeli white Jews, but the reactions that took place over time caused the Israeli rabbis to step back. Jews who emigrated from India brought the culture of India along them and this has become an important factor in trade between the two countries over time. Since then, the Bene Israeli Tribe, not only has become an important factor in India-Israel relations, but also has become a diasporic power for both countries. In this paper, activities of Bene Israelis' from past to present in India and Israel will be addressed, examining the historical background of the migration of Bene Israelis to India. In addition, it focuses on results of the immigration to Israel in 1948 and concludes with the explaining the activities of the Bene Israel Jews living in both countries today.

Keywords: Jews of India, Israel and India Relations, Bene Israel Jews, Israel, India

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Güven, A. (2020). Hindistan Yahudileri: Beni İsrail Kabilesi ve Hindistan - İsrail İlişkilerine Etkileri. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year:4, Number: 12, Summer, p. 107-117.

1. Giriş

Hız. Musa'nın kardeşi Hız. Harun'un soyundan geldikleri iddia edilen Beni İsrail (İsrailoğulları), Hindistan coğrafyasında varlığını sürdüren en büyük Yahudi kabilesidir. Hindistan'a nasıl ve ne zaman gittikleri hakkında farklı rivayetler bulunan İsrailoğullarının, asırlar sonra fark edilerek dünyanın farklı bölgelerindeki Yahudilerle iletişime geçmeleri sağlanmıştır.

Yahudi milletin tarih boyunca sürgünler yaşadığı bilinmektedir. Milattan çok önce başlayan sürgünler, 20. yüzyılda Almanların sistematik baskıları ve zulmü ile devam etmiştir. 1897 yılında toplanan ilk Siyonist kongresi ile devletleşme emelleri olgunlaşan Yahudiler, 1948 yılında Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurduklarını ilan etmişlerdir. Bu tarihten sonra asırlardır farklı coğrafyalarda yaşayan Yahudilerin, bir Yahudi devleti çatısı altında yaşama emelleri gerçekleşmiştir. Kurulan Yahudi devletine, dünyanın dört bir yanından yapılan Yahudi göçleri arasında, Hindistan'dan göç eden Beni İsrail Yahudileri önemli bir yer tutmaktadır.

Yahudilerin Hindistan coğrafyasına ne zaman geldikleri ile ilgili kesin bilgiler bulunmamaktadır. Var olan bilgiler genelde sözlü kaynaklara dayandırılmakla birlikte yazılı kaynaklarda yer almaları yaklaşık 19. yüzyıla kadar gerilere gitmektedir. Yahudilerin Hindistan coğrafyasındaki varlığına ilişkin bilgiler 9 - 14. yüzyıllar arasında kaleme alınan İslami eserlerle dünyaya duyurulmuştur. Daha çok seyahatname türü İslami eserlerde geçen bu bilgiler Avrupalıların Hindistan'a gelmesiyle çeşitlenmeye başlamıştır. Avrupalıların Hindistan'a gelmesiyle bölgedeki Yahudi varlığından haberdar olunmuş ve bu tarihten itibaren dünyanın değişik bölgelerindeki Yahudilerle buradaki Yahudiler arasında etkileşim kurulmaya çalışılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte varlıkları daha çok hissedilmeye başlanan Filistin topraklarındaki Yahudiler, 1948 yılında devlet haline geldikten sonra Hindistan'daki Yahudilerle etkileşimlerini arttırmışlardır. 1897 yılında toplanan ilk Siyonist toplantısına davet edilmelerine rağmen Yahudilerin 'ancak tanrı eliyle *Siyon*'a dönüşebileceği' gerekçesiyle katılmayan Beni İsrail Kabilesi, 1947 yılında Hindistan ve Pakistan'ın bağımsızlıklarını kazanmaları sonrasında adeta bir savaş alanına dönen bölgede diğer halklar gibi durumdan etkilenmişlerdir. Gerek dini gerekse Güney Asya'da o dönemlerde meydana gelen sosyo-ekonomik bunalımdan kaçmak için İsrail'e göçmeyi bir alternatif olarak görmüşlerdir. Ancak Hindistan'dan göç eden Beni İsrail Yahudilerinin, İsrail devlet yetkilileri tarafından has Yahudi olarak tanınmaları o kadar kolay olmamıştır. Nitekim Hindistan'daki varlıkları bilinen Beni İsrail Cemaatinin, İsrail'in resmi ve dini makamlarınca tanınması, çetrefilli süreçler sonucunda 1982 gibi yakın bir tarihe dayanmaktadır.

Günümüzde İsrail'de yaklaşık 80 bin Beni İsrail Yahudi'sinin yaşadığı söylenmektedir. Aynı zamanda sayıları tam net olmasa da Hindistan'da yaşayan Beni İsrail Kabilesi'ne mensup Yahudilerin sayılarının, 5 binin üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. İsrail'e göç eden Yahudiler Hindistan diasporasının bir kolunu oluştururken Hindistan'da asırlardır yaşayan Yahudiler ise günümüzde İsrail Yahudi diasporasının önemli bir unsuru haline gelmiştir. Günümüzde İsrail'de yaşayan Beni İsrail Yahudileri ile Hindistan'da yaşayanlar arasında önemli etkileşimin olduğu ve bu etkileşimin iki devletin ilişkilerinde önemli bir rol üstlendiği görülmektedir.

Bu makalede Hindistan Yahudilerinin Hindistan'a göçünün tarihsel arka planına bakılarak Beni İsrail Kabilesi'nin Hindistan'daki varlığı üzerinde durulacaktır. Akabinde asırlar sonra varlıklarından haberdar olunan Yahudilerin Hindistan'ın yerel haklarından etkilendiği yönler, bu etkilenmenin boyutu ve Avrupalıların Hindistan coğrafyasındaki varlıklarıyla beraber yaşanan Yahudi değişimi incelenecektir. Bu minvalde 1948 yılında bir Yahudi devletinin kurulmasıyla İsrail'e yapılan göçleri üzerinde durularak, göç eden Beni İsrail Yahudilerinin İsrail dini ve resmi makamları tarafından nasıl karşılandığı ve bunların Hindistan-İsrail ilişkilerindeki etkisi açıklanmaya çalışılacaktır. Son olarak günümüzde Hindistan'da yaşayan Beni İsrail Yahudilerinin varlığına ve faaliyetlerine değinilip elde edilen bulgular değerlendirilerek çalışma tamamlanacaktır.

2. Hindistan'daki Yahudi Varlığının Tarihsel Arka Planı

Yahudi'lerin Hindistan'a yerleşme tarihleri ile ilgili farklı rivayetler vardır. Bu farklılığın yanında kaç Yahudi cemaatinin oraya göçtüğü de kesin olarak bilinmeyen meselelerdendir. Beni İsrail Yahudileri, Bağdat Yahudileri, Koçin Yahudileri ise Hindistan coğrafyasında varlıkları bilinen en büyük ve eski cemaatlerdendir. Bu cemaatlerin farklılıkları olduğu gibi birçok ortak noktaları da vardır. Öyle ki bunların her biri kendilerini Yahudiliğin sadık toplulukları olarak görüp en eski Yahudi topluluklarının devamı olduklarını iddia etmektedirler. Bu iddiaları, Hindistan coğrafyasında varlığını sürdüren Yahudi

cemaatleri arasında anlaşmazlık ve farklılıkları da beraberinde getirmiştir. Günümüzde hangi Yahudi cemaatinin Hindistan coğrafyasının en eskisi olduğu tartışması da halen devam etmektedir.

Kaynaklara bakıldığında Yahudilerin Hindistan'daki varlığı, Büyük İskender'in Hindistan'a gitmesinden çok daha öncesine dayanmaktadır. Gerek seyyahların eserlerine gerekse Yahudilerin dini eserlerine göre bu insanların çeşitli amaçlar için Hindistan'a gittikleri üzerinde durulmaktadır. Yine bazı bilginlere göre Yahudi halkının Hindistan'daki geçmişi, M.Ö. yaklaşık 10. yüzyıla yani Hazreti Süleyman dönemine dayanmaktadır. Bir efsaneye göre o dönemlerde Kudüs topraklarının kralı olan Hz. Süleyman, Kudüs'te bir mabet inşa etmek istemiş ve gerekli kerestelerin temini için Hindistan'a bazı Yahudileri göndermiştir. Bazı nedenlerden dolayı gidip geri dönemeyen Yahudilerin aynı zamanda Hindistan'a yerleşen ilk Yahudiler olduğu söylenmektedir (Roland, 2018: 126).

Bu tarihten sonra Yahudiler denizcilik ve ticaret alanlarında dışa açılmaya başlamış ve Malabar sahillerinde faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. Bu söz konusu Yahudilerin, Koçin Yahudi'leri olarak bilinen topluluk olduğu üzerinde de durulmaktadır. Aynı zamanda 9 – 14. yüzyıllar arasında Hindistan bölgesiyle yoğun ticari ilişkiler içerisinde olan Müslüman tüccar ve seyyahların eserlerinde de buradaki Yahudilerle ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bu eserlerden Süleyman Tacir'in *Ahbaru's Sind ve'l Hind* isimli seyahatnamesinde diğer kaynak ve eserlere nazaran daha erken bir devirde Hindistan Yahudilerinin varlığından söz edilmiş ve söz konusu Yahudilerin Koçin Yahudileri oldukları belirtilmiştir (Taşpınar, 2004: 143-144).

Bu ve bunun gibi birçok İslami eser ve seyahatnamede Yahudilerin Hindistan coğrafyasında ticaret, yerleşim ve dini faaliyetler gibi çeşitli amaçlarla bulunduğu bahsedilmektedir. Bu eserlerin başlıcaları; tarihçi Şerif el- İdrisi'nin *Kitabü Nüzbeti'l-Müştak* adlı eseri, İran bölgesinden Bozork b. Şehriyar er-Ramuhurmuzi'nin *Kitabü Acaibi'l Hind* adlı eseri, Ebu'l Kasım Ubeydullah b. Abdullah İbn Hordazbeh'in *Kitabü'l Mesalik ve'l Memalik* adlı eseri, Ebu'l Fida'nın *Coğrafya* adlı eseri ve İbn Battuta'nın *Seyahatnamesi*'dir. Müslüman tarihçi, bilgin ve seyyahların verdiği bu bilgilerden sonra Hindistan Yahudi'lerini araştıranların ve bunlarla ilgili verilen eserlerin sayısında artış yaşandığı görülmektedir (Taşpınar, 2004: 145-146). Bütün bu eserlerde verilen bilgilere rağmen Yahudilerin Hindistan coğrafyasına tam olarak ne zaman geldikleri kesin olarak bilinen bir mesele değildir.

Gerek coğrafi sebepler gerekse Yahudilerin yüzyıllar boyunca sürgünlere maruz kalmasıyla Hindistan coğrafyasındaki Yahudi cemaatlerin birçoğu Batı merkezli Yahudilerle uzun süre irtibat sağlayamamışlardır. Dolayısıyla buradaki Yahudiler diğer Yahudi topluluklarından ibadet ve günlük yaşam bakımından farklı özelliklere sahip olmuşlardır. Avrupalı devletlerin emperyal amaçlar doğrultusunda Hindistan coğrafyasına gitmeleri sonucunda Beni İsrail Yahudileri ile iletişime geçilerek bunların dünyanın diğer bölgelerindeki Yahudilerle etkileşimi sağlanmıştır (Roland, 2018: 128).

Hindistan'a gidiş tarihleri hakkında farklı rivayetler bulunsa da Yahudilerin, orada farklı gruplar halinde yaşamlarını sürdürdükleri kesinleşmiştir. Beni İsrail Yahudileri en kalabalık grubu oluştururken Bağdat Yahudileri ve Koçin Yahudileri de Hindistan coğrafyasındaki en eski Yahudi cemaatlerini oluşturmuşlardır. Sayıca üstün olmalarının yanı sıra 1948 yılından sonra İsrail'e yaptıkları göçlerle de gündeme gelen Beni İsraililer, günümüzde hem İsrail hem de Hindistan'ın farklı coğrafyalarında varlıklarını sürdürmektedirler. Hindistan'daki Yahudi faaliyetlerinin büyük çoğunluğunu yürüten Beni İsraililer, dünyanın birçok yerindeki Yahudi lobi ve derneklerince desteklenmektedirler (Roland, 2018: 131; Manfred, 2012: 194).

2.1. Beni İsrail Yahudileri ve Hindistan'daki Varlığı

Hint coğrafyasındaki en kalabalık Yahudi cemaati olan Beni İsrail Kabilesi, Hindistan'ın Maharashtra bölgesi başta olmak üzere Gucerat ve Bombay (Mumbai) gibi yerlerde yaşamış/yaşamakta olan Hindistan'ın en eski ve en büyük Yahudi cemaatidir (Roland, 2018: 126). Bu cemaat üyeleri zamanla diğer Yahudi cemaat ve topluluklarından farklı özelliklere sahip olmuşlardır. Zamanla değişik dini ritüeller edinen cemaat, Hindistan'ın Maharashtra bölgesinin sahil kıyılarında ve köylerinde yaşamışlardır (Manfred, 2012: 24). İsrailoğulları anlamına gelen Beni İsrail kavramının ilk olarak bu bölgedeki Yahudiler için kullanıldığı iddia edilmektedir (Taşpınar, 2004: 147).

Kaynaklara bakıldığında Beni İsrail Yahudilerinin Hindistan'daki varlığının çeşitli efsanelere dayandığı görülmektedir. En çok zikredilen efsanelerden birine göre Beni İsraililerin Hindistan'daki kökeni M.Ö. 175'li yıllara dayanmaktadır. Bu tarihlerde Antiochus Epiphanes Filistin topraklarına saldırmış ve bu saldırıdan kaçan Yahudiler dünyanın çeşitli yerlerine göç etmek zorunda kalmışlardır. Kaçan Yahudileri taşıyan gemilerden birinin batmasıyla gemidekilerden sadece yedi erkek ve yedi kadının kurtulup Mumbai'nin yaklaşık 26 mil uzağındaki Konkan sahillerine ulaştığı rivayet

edilmektedir. Hindistan sahillerine ulaşan bu 14 kişinin günümüzde Hindistan'daki Beni İsrail Yahudilerinin ataları olduğu söylenmektedir (Parfitt ve Egorova, 2005: 205-206).

Bir diğer görüş ise farklı bir tarih sunmaktadır. Bu görüşe göre ise Beni İsrail'in, kayıp olduğu söylenen on kabilenin diğer iki kabileden ayrılmasından önce (M.Ö. 10. yüzyıl civarında) Yemen'den Hz. Süleyman'ın krallığına geldikleri ve M.S. 70 yılında ikinci defa Süleyman mabedinin yıkılmasına kadar burada yaşadıkları iddia edilmektedir. Süleyman mabedinin ikinci kez yıkılması esnasında, bölgeden kaçan Yahudilerden Hindistan'a gelenlerin Beni İsrail cemaati olduğu söylenmektedir. Bir başka görüş ise Beni İsrail'in kaybolduğu söylenen on Yahudi Kabilesi'nden biri olduğu yönündedir (Roland, 2018: 126). Yahudi kelimesinin Babil Sürgünü'nden sonra kullanıldığından yola çıkan bir diğer görüş ise bu Yahudilerin Babil Sürgünü'nden sonra Hindistan'a yerleşen topluluklar olduğunu ileri sürmektedir (Taşpınar, 2004: 148). Ancak bütün bu görüşlerin rivayet ya da efsane olduğunu söylemek gerekir. Nitekim bu söylentilerin dayanağı ile ilgili yazılı herhangi bir kayıta henüz ulaşılamadığı bir gerçektir (Waldman vd., 2016: 2).

Kendilerini Yahudilerin ataları olarak gören Beni İsrail'in, 18. yüzyıla kadar Hindistan'daki varlıkları ve soylarıyla ilgili malumat tam olarak bilinmediği ve haklarında somut bir bilgi olmadığı için sürekli bir merak ve araştırma konusu olmuştur. Bundan dolayı Beni İsrail Kabilesi'yle ilgili birçok defa DNA testleri ve birtakım biyolojik testlerin yapıldığı da bilinmektedir. Bu testlerin yapılması Hindistan'a ne zaman yerleştikleriyle ilgili somut bilgilerin bulunmamasından kaynaklı birtakım şüpheleri beraberinde getirmektedir. Öyle ki Beni İsrail'in saf Yahudi olmalarından ziyade Hint-Yahudi karışımı bir ırk olduğunu bilimsel verilerle açıklayanlar olmuştur. Ayrıca Beni İsrail'in Hindistan halklarından birileri oldukları; ancak bunların sıradan Hintlilerden ve dünyanın diğer yerlerindeki Yahudilerden farklılık gösterdikleri yönünde tezler de ortaya atılmıştır (Waldman vd. 2016: 16). Bazı araştırmalar neticesinde dünyanın farklı yerlerinden elde edilen Yahudi örnekleri ile yapılan DNA testleri neticesinde Beni İsrail'in, yerel halklardan farklı oldukları sonucuna varılmıştır. Bir diğer görüş ise Beni İsrail'in Ortadoğu-Avrupa-Yahudi karışımı ve Hindistan coğrafyasında yaşayan halklar ve Yahudi karışımı oldukları yönündedir (Parfitt ve Egorova, 2005: 210-211). Ayrıca dünyanın farklı bölgelerinden toplanan denekler üzerinden yapılan DNA testleri sonuçlarına göre Beni İsrail Kabilesi'nin Hz. Musa'nın kardeşi Hz. Harun'un soyundan gelen Cohen'ler kökeninden oldukları iddia edilmektedir (Parfitt ve Egorova, 2005: 212-214).

3. Beni İsrail Yahudilerinin Asimilasyonu ve Hindistanlaşması

Asırlarca diğer Yahudi kabilelerinden kopuk yaşayan Beni İsrail Yahudi'lerinin, zamanla Hint altı kıtasında uyum gösterdiği görülmektedir. Yüzyıllarca bölgedeki diğer yerlilerle aynı ortamda yaşamaları, Beni İsrail Yahudi'lerinin gündelik yaşamlarında Hindistan coğrafyası geleneklerinden etkilenmelerine yol açmıştır.

Buldukları bölgede tarımla uğraşan Beni İsrail Yahudi'leri, kokonat ve susam yetiştiriciliği yaparak yağcılık işinde ilerlemiştir. Ancak yağcılık gibi işlerin kast sisteminin yoğun yaşandığı Hindistan coğrafyasında, alt kaslarca yapılması nedeniyle bu cemaatin ekseriyeti alt kasta mensup olarak ele alınmışlardır. Ayrıca Şabat emri gereğince cumartesi günleri çalışmayan Beni İsrail bundan dolayı yıllarca *Cumartesi Yağcıları* (Şaniwar Telis) olarak zikredilmişlerdir. Ancak zamanla ekonomik bakımdan gelişme kaydeden Yahudiler, Kolkan köylerinden Hindistan'ın refah seviyesi daha yüksek olan farklı bölgelerindeki şehirlere göç etmişler (Ehrlich, 2009: 1216) ve böylece farklı alanlarda meslek edinme imkânı bulmuşlardır (Abbink, 2002: 6).

Beni İsrail Yahudi'leri Hindistan coğrafyasındaki farklılıklar içerisinde zamanla bazı yönlerden asimile olmuşlardır. Her ne kadar dini ritüellerini terk etmeseler de özellikle gündelik yaşamlarında Hindistanlaştıkları görülmektedir. Ayrıca bu etkileşim, Yahudilerin zamanla kast sisteminden nasiplerini almalarına da neden olmuş ve Hindu kast ayırımını zamanla gündelik hayatlarına taşımışlardır. Örneğin Hindu kast sistemindeki katı kurallardan biri olan kastlar arası evlilik yasağı, zamanla Beni İsrail Yahudi cemaatini de etkilemiştir. Cemaat içi evliliklere önem veren Yahudiler, yerel halklardan biriyle evlenen Yahudi'leri *Kala* Beni İsrail (siyah) olarak adlandırırken, cemaat içi evlilikleri devam ettirenler ise *Goora* Beni İsrail (beyaz) olarak anılmışlardır. Böylece beyaz ve siyah İsraililer diye iki gruba ayrıldıkları ve gruplar arasında, dini ve sosyal aktivitelerde farklılıkların meydana geldiği görülmektedir. Örneğin Hindu kast sisteminde olan alt kastlarla yemek yememe, onların kaplarını kullanmama gibi gündelik ritüeller Yahudi gruplara da bulaşmıştır (Kuikman, 2014: 111). Ayrıca bu iki grup arasında evliliklere izin verilmediği gibi bunların yer yer farklı sinagoglarda ibadet ettikleri de söylenmektedir (Roland, 2018: 126).

Cemaat içi katı kurallar ve farklılıklar olduğu gibi Beni İsraililer ile Hindistan'daki diğer Yahudi cemaatleri arasında da önemli farklılıklar vardır. Kendi içlerinde dışa kapalı bir hayat sürdüren Yahudilerin diğer Yahudi cemaatlerle olan ilişkilerinin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle geçmişte Beni İsraililer ve Bağdat Yahudileri arasında katı bir ayrımcılığın olduğu söylenmektedir. Hindistan'da kaldıkları süre zarfında yerli halklardan daha çok etkilenen ve bu nedenle dini gereklerini yerine getirmede daha esnek hareket eden İsrailoğulları Kabilesi, Yahudi geleneklerini *Eski Ahit'e* uygun bir şekilde devam ettirdiklerini söyleyen Bağdat Yahudileri tarafından 'mundar' olarak görülmektedirler (Şalom, 2009).

Beni İsrail Yahudileri gündelik hayatı ilgilendiren birçok örf, adet ve geleneklerini, komşuları olan Hindu ve Müslümanlardan almışsa da kendilerinin belli başlı geleneksel Yahudi ibadetlerini muhafaza ettikleri de görülmektedir. Örneğin *Malida* geleneği bunların başında gelmektedir. Günümüzde Hindistan'da yaşayan Yahudiler tarafından hala uygulanana gelen geleneğin, adını Marathi dilinden aldığı söylenmektedir. Hindistan'da yaşayan Yahudilerden sadece Beni İsraililere ait olduğu söylenen geleneğin günümüzde Hindistan İsrail arasındaki en önemli diasporik etmenlerden olduğu görülmektedir. Beni İsrail Yahudilerinin kimliğinin önemli bir parçası olduğu düşünülen ve farklı yerlerde ve şekillerde uygulanan *Malida* geleneğine, daha çok düğün törenlerinde rastlanılmaktadır. Özellikle düğünden önceki kına törenlerinde, dini ritüellere uygun bir şekilde yapılan özel yemeğin, bereket getirmesi adına beyaz ve yeşil bezler içerisinde gelene sunulması bu durumu örneklendirmektedir (Manfred, 2012: 27-31).

3.1. Hindistan Yahudilerinin Avrupalı Misyonerlerle Karşılıklı Etkileşimleri ve Dünya Yahudileriyle Etkileşimleri

Asimilasyonun en belirleyici etkisi dilde görülmektedir. Günümüzde yerleştikleri yerlerin dillerini konuşan Beni İsraililer, gelenek ve görenek bakımından da ekseriyetle yerli halkın kültürünü benimsemiştir. Her ne kadar yeni yıl, Day of Atonement (yom ha kippurim), Pesah¹, Purim² gibi festival ve bayramları devam ettirseler de uzun bir izolasyondan sonra bu Yahudi kabilelerinin kutsal kitaplarının dili olan İbraniceyi ve bazı Yahudi ibadetlerini unuttukları görülmektedir (Roland, 2018: 127).

18. yüzyılda Hindistan coğrafyasındaki varlıkları giderek artan Avrupalılar zamanla Beni İsrail Yahudi'lerini keşfetmişlerdir. Hollanda Doğu Hindistan Şirketi adına çalışan Koçin Yahudi'lerinden David Ezekiel Rahabi adında bir Yahudi tüccar, Beni İsraililerle karşılaşmış ve yaptıkları ibadet ve sergiledikleri davranışlardan onların Yahudi olduğunu anlamıştır. Bu etkileşimin devam ettirilmesi üzerine zamanla onlarla belli başlı Yahudilik metinlerini tedarik ederek İbraniceyi öğretmeye başlayan David Rahabi, Beni İsraililerin diğer Yahudi topluluklarla etkileşime geçmesinin önünü açmıştır (Khandpekar, 2017: 2).

Bu tarihten önce yaşadıkları köylere Hintçe isimler veren Beni İsrail Kabilesi, David Rahabi'nin yönlendirme ve etkisi ile *Eski Ahit'e* uygun isimleri tekrar canlandırmaya başlamış ve özellikle köy isimlerinde bu değişiklik göze çarpmıştır. Böylece bu tarihten sonra dünyadaki diğer Yahudilerle etkileşimlerinin daha hızlı bir şekilde arttığı belirtilmektedir. David'in, onlara *Eski Ahit'e* göre Yahudi medeni kanununu (Talmud 'a göre) hazırladığı ve bu tarihten sonra Beni İsraililerin yazılı bir kaynakları ve başvuracakları ayrı bir dini hukukları olduğu söylenmektedir. Ayrıca David bundan sonra Beni İsraililerin önde gelen ailelerinden üç genç seçerek bunlara özel Yahudilik dini eğitimleri vermiş ve bunları Beni İsraililere kadı olarak tayin etmiştir. Daha sonra cemaat içinde bu hassasiyetin artırılmasıyla bunlar yerini cemaati yönetecek bir gruba bırakmışlardır (Roland, 2018: 128).

18. yüzyılın ortalarından itibaren "Kolkan" köylerinde yaşayan ve sayıları yaklaşık 5 bin olan Beni İsraililer, kaldıkları köylerden İngilizlerin eline geçen ve refah seviyesi yaşadıkları yerlere nazaran daha yüksek olan Bombay (Mumbai) gibi şehirlere göç etmeye başlamışlardır. Bombay, onların hem daha iyi eğitim almaları hem de farklı mesleklerde ilerlemeleri için bir çıkış kapısı olmuştur. Burada ticaretle uğraşan Yahudiler, Doğu İngiliz Şirketi ile münasebetlere girerek iyice görünür hale gelmişlerdir (Rastogi, 2017).

Köylerden çıkıp şehirlere yerleşen ve refahları artan Yahudiler, 1796 yılında Sha'ar Tarahamin (Tanrının Kapısı) adında ilk sinagoglarını inşa ederler. Bu sinagog inşa edilmeden evvel Beni İsrail Yahudileri, önde gelen ailelerin gösterdiği ya da sağladığı mekânlarda ibadetlerini yerine getirmişlerdir. Devam eden süreçten 19. yüzyıla kadar Yahudilerin inşa ettirdikleri sinagogların sayısı yirmiyeye ulaşmıştır (Roland, 2018: 129).

¹ Hamursuz Bayramı (Yahudilerin Mısır firavunluğundan kurtuluşu).

² Yahudilerin Haman'ın zulmünden kurtulmalarını kutladıkları bayram.

19. yüzyılın başlarında sayıları giderek artan Beni İsraililerin, Koçin Yahudileri ile münasebetleri artmıştır. Bu tarihlerde Mumbai’de etki alanları gittikçe artan Koçin Yahudileri, bölgedeki Beni İsraililere, Yahudilik dini ritüellerini, özel bayramları ve seremonileri öğretmeye ve onları Yahudi mirasından tümüyle haberdar etmeye başlamışlardır (Aafreedi, 2015: 41-42). Bu tarihten sonra da bölgedeki çok Tanrıçılığın aksine tek tanrı inancı ve Mesih’i kabul etmeleri ile Yahudiler misyonierlerin dikkatlerini çekmişlerdir. Hindistan’daki Hıristiyan misyonierlerin dikkatlerini üzerlerine çeken Beni İsrail Yahudileri, American Marathi Mission tarafından çeşitli okullara kabul edilmiş ve bu okullarda İbranice dilinde eğitim almaya başlamışlardır. 1830’larda ise Free Church of Scotland’s misyonierlerinden arkeoloji ve dil bilimci Dr. John Wilson öncülüğünde başlatılan bu girişimde, çok sayıda çocuk ilk etapta katılım sağlayarak Yahudilik dini eğitimi ve Yahudi tarihini öğrenmeye başlamışlardır. Bu eğitimler sonucunda *Eski Ahit* Marathi diline çevrilmiş ve İbranice Marathi dilinde öğretilmeye başlanmıştır (Numark, 2012: 1769-1774).

Bu tarihten sonra İbranice ve Marathi dillerinde birçok dini kitap ve kitapçık yazdırılmış ve Beni İsrail Yahudilerinin İngiltere ve ABD’deki Yahudi varlıklarının yanı sıra unutulmuş Yahudi dini ritüellerinin tekrar hayat bulmasına yol açılmıştır. Böylece Yahudilerin daha fazla asimile olmalarının önüne geçilmiş ve Yahudilerin Yahudi geleneklerine göre yaşamaları sağlanmaya çalışılmıştır (Numark, 2012: 1779-1781).

19. yüzyılın sonlarına doğru Anglo-Jewish Association Of London Yahudi derneğinin destekleri ile Beni İsrail Yahudileri Bombay’ da kendi okullarını kurmuşlardır. 20. yüzyılın başlamasıyla özellikle Bombay Üniversitesi’nden mezun olan bazı Yahudiler, profesyonel hayata atılarak önemli girişimlerde bulunmaya başlamışlardır. 1833 yılına gelindiğinde Mumbai’deki Beni İsrail Yahudilerinin sayısı, Beni İsraililerin toplamının yaklaşık üçte biri yani 2000 civarına ulaşmıştır. Bu tarihten sonra bölgede özellikle ticarete ön plana çıkan Yahudiler, İngilizler eliyle devlet kurumlarına yerleştirilmişlerdir. Mumbai’deki Beni İsrail cemaatinin büyümesi ve refahın artmasıyla birlikte devlet kurumlarında ve şirket işlerinde daha çok görünmeye başlamışlardır. Özellikle ordudaki Yahudilerin sayılarının artmasıyla Hindistan coğrafyasının çeşitli yerlerine atamaları gerçekleştirilmiş (Ahmedabad, Karaçi) ve bununla birlikte bu kişilerin gittikleri yerlerde çeşitli sinagoglar inşa ettikleri görülmüştür (Roland, 2018: 129).

Beni İsrail cemaatinin Filistin topraklarında bir Yahudi devletinin kurulması yönünde çalışmalar yürüten Siyonist hareketle tanışması ise 19. yüzyılın sonlarına yani Theodor Herzl dönemine dayanmaktadır. Ancak Beni İsraililerin tepkisi beklenilenin aksine olmuş ve toplanan birinci Siyonist hareketini desteklememişlerdir. Bu dönemlerde Siyonizm hareketini desteklemeyen Beni İsrail Yahudileri, bunun bir sonucu olarak 1897’de düzenlenen birinci Siyonist kongresine davet edilmelerine rağmen; ‘*Yahudi cemaatinin Siyon’a ancak tanrı eliyle dönüşeceğini*’ ileri sürerek katılmayı reddetmişlerdir (Manfred, 2012: 24-25). Ancak zamanla bunların da Siyonist hareketlere, aktivitelere dâhil olması sağlanmıştır.

20. yüzyıla gelindiğinde Hindistan’da Beni İsrail, Bağdadiler ve Koçin Yahudi’leri arasındaki etkileşimin doruğa ulaştığı ve Birinci Dünya Savaşından sonra bölgede Yahudiliğin öğretildiği okulların sayısında artış yaşandığı görülmüştür (Taşpınar, 2004: 153).

4. 1947 Sonrası Beni İsrail Yahudilerinin Durumu

4.1. Hindistan’ın Bağımsızlığına Karşı Tutumları

İsrail’e göç etmeden önce Hindistan’daki Beni İsrail Yahudileri, farklı mesleklerine göre alt ve orta sınıf kastlara mensupturlar. Bunlar içinde devlet kurumlarında, denizde, ticarete ve orduda çalışanlar olduğu gibi önemli bir kısmının da İngiliz kurumlarında kâtip olarak çalıştığı bilinmektedir. Çalışan Yahudilerden ayrıca meslekleri icap edenler -özellikle ordu ve demir yollarında çalışanlar- Burma ve Aden gibi bölgelere de gönderilmiştir (Manfred, 2012: 24-25).

Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesi ve Hindistan’da artan milliyetçilik ve bağımsızlık istekleri Yahudilerin de taraf seçmelerine neden olmuştur. İki savaş arasında yaşanan gelişmeler karşısında Yahudi cemaatinin büyük çoğunluğu İngilizleri desteklerken içlerinden Hindistan bağımsızlığını savunanlar da çıkmıştır. İngilizleri savunanlara bakıldığında İngilizlerin Müslümanlara güvenmedikleri için teslim etmedikleri kadroları Hinduların yanı sıra Yahudilerle doldurmaya çalışmaları, olası bir bağımsızlık sonrası Yahudi cemaatinin içine düşeceği durumun da habercisiydi. Hindistan’ın olası bağımsızlığı, bunların ekonomik olarak da sıkıntı yaşayacağı anlamına geldiği için İngilizlerin kalması onlar adına daha avantajlıydı (Ray, 1996: 72).

Özellikle bu tarihlerden sonra başta ordu olmak üzere hukuk, edebiyat, mimarlık, mühendislik, öğretmenlik gibi önemli mesleklerdeki Yahudi sayısı giderek artmıştır. Bunlardan bazıları (ve devamında

gelenler), ileride Hindistan'ın en'leri arasına girmeyi başarmıştır. Örneğin 2004 yılında ölen Hindistanlı şair Nissim Ezekiel, dünyaca tanınan bir Beni İsrail Yahudi'siydi. Hindistan'ın önde gelen yazar, sanatçı ve heykel tıraşı olan Esther David isimli kadın da yine Beni İsrail kökenli bir Hindistan Yahudi'sidir (Roland, 2018: 130).

4.2. 1948 Sonrası İsrail'e Yapılan Göçler

Hindistan ve Pakistan'ın 1947'de bağımsızlıklarını kazanmalarından bir yıl sonra İsrail, Filistin topraklarında bağımsız bir Yahudi devletinin kurulduğunu ilan etmiştir. Filistin topraklarındaki demografik yapının bir an önce değişmesi adına dünyanın her tarafından İsrail'e göçler yapılmıştır. Gerek birincil faktör olan din gerekse Hindistan'da bağımsızlık sonrası kaos durumundan en çok etkilenenler arasına girmek adına İsrail devletinin kurulmasıyla Hindistan'da yaşayan Beni İsraililerin büyük çoğunluğu yeni devlete göç etmişlerdir.

İsrail'in Filistin topraklarında yeni bir devlet kurmasıyla Beni İsrail Yahudileri, Filistin topraklarının Yahudilere kutsal kılındığı inancı ile oraya toplu göçler yapmışlardır. Ancak her ne kadar cemaatin bazı önde gelenleri olaya dini açıdan ilgi ile baksa da bazılarının, Filistin'deki Yahudiler tarafından gerçek veya tam Yahudi olarak kabul edilmeyecekleri korkusu ile göç etmeyi tercih etmedikleri görülmektedir (Kala, 2000: 86-87).

Her ne kadar İngilizler döneminde önemli görevlerde bulunmuş olsalar da İngilizlerin bölgeden ayrılması ve Hindistan coğrafyasının Hindistan ve Pakistan arasında bölünmesi ile gittikçe artan sosyo-ekonomik bunalımdan Yahudiler de büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Nitekim söz konusu Yahudiler, çoğunlukla alt-orta kastlara mensup oldukları için ilk etkilenen sınıflar arasında yer almışlardır (Kala, 2000: 88). Hindistan'da yaşayan diğer durumu kötü insanların aksine İsrail'e göç etmek gibi bir alternatifte sahip olan kabile mensuplarının çoğu, gerek sosyo-ekonomik durumlardan gerekse dini inançtan dolayı bu alternatifi kullanarak geleceği daha parlak gözüken İsrail'e göç etmişlerdir (Strizower, 1996: 132-133).

Hindistan coğrafyasının bölünmesi sonrası ortaya çıkan kaos ortamının, o dönemde Hindistan'da yaşayan Beni İsraililer için muhtemel bir tehdit anlamına geldiği görülmektedir. İngilizler tarafından Müslüman ve Hinduların ellerinden alınan işlere ve makamlara yerleştirilen Yahudilerin, kendilerine sağlanan ayrıcalıkların bağımsızlık savaşı sonrası ellerinden alınacağı düşüncesiyle hareket ettikleri iddia edilmektedir (Abbink, 2002: 9). Bu durum ise Beni İsraililerin önde gelenlerinin gelecek kaygısı taşınmasına ve halkı göç etmek yönünde örgütlemesine yol açmıştır. Aynı zamanda Beni İsrail cemaatindeki birçok gencin İsrail'de sosyo-ekonomik açıdan daha iyi fırsatlar yakalayacaklarını düşünmeleri de göç etmek için var olan isteği artırmıştır. İyi okullarda eğitim görmüş bazı Yahudilerin, sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan bunalım yaşayan Hindistan'da daha fazla durmalarının kendileri için olumlu sonuçlar doğurmayacağı düşüncesinde oldukları söylenmektedir. Bu istek ve görüşlere karşın İsrail Devleti'nin Batı'lı devletler tarafından desteklediği düşünceleri de cemaat arasında yankı bulmuş ve bunun sonucunda İsrail'e toplu göçler yapılmıştır (Weil, 2012: 77).

4.3. Göç Sonrası Adaptasyon ve Uyum

Bu şartlar altında Hindistan'dan göç eden Beni İsrail Yahudilerinin İsrail'e uyum sağlamalarının hiç de kolay olmadığı görülmektedir. Göç eden Beni İsraililer, uzun bir süre dönemin İsraili yönetici ve din adamları tarafından ikinci sınıf Yahudi muamelesi görmüşlerdir. 1950'li yılların başında göç edenler arasında oldukça yüksek eğitim görmüş çeşitli meslek sahibi birçok Yahudi'nin bulunmasına rağmen İsraili yetkililer tarafından iş imkânlarının kısıtlı ve sosyo-ekonomik refahın düşük olduğu bölgelere yerleştirilmişlerdir (Abbink, 2002: 9-10).

1960'lara gelindiğinde göç eden Beni İsraili Yahudiler ve yerli İsraililer arasında yeni sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. İsraili dini yetkililer Beni İsraililerin Yahudi olma şartlarını yerine getirmediği ve bundan dolayı bunların diğer Yahudilerle evlenmelerinin dinen uygun olmadığı gerekçesiyle nikâhlarını kıymayı reddetmişlerdir. Bu husus beraberinde sokak gösterilerine neden olmuştur. 1962'de bir hahambaşı, başka Yahudilerle evlenmek isteyen Beni İsrail Yahudilerinin soylarını on nesil geriden tetkik etmeleri gerektiğini ve bunu yapamayacak olanların ise ayinsel bir geri dönüşüm geçirmeleri gerektiğini ileri sürmüştür. Bu hahamın dayanak noktalarından biri ise Hindistan'daki Beni İsraililerinin kendilerine ait hahamlarının olmamasıdır. Bunlara göre bunların başka Yahudilerle evlenmeleri için bir hahambaşının olmasının dinen şart olduğu görüşü, *Eski Ahit'e* dayanmaktadır. Dolayısıyla bu durum Beni İsrail Yahudilerinin diğer Yahudilerle evlenmeleri önünde bir engel teşkil etmiştir (Weil, 2012: 77-78).

Bu tartışmalar devam ederken İsrail’de renk ve ırk ayrımının yapıldığı iddiasıyla bazı seküler İsraililerin de desteklerini alan Beni İsrail Yahudileri, İsrail genelinde büyük protestoların meydana gelmesini sağlamışlardır (Parfitt ve Egorova, 2005: 206-207). Ayrıca İsrail’de ayrımcılık yapıldığı iddialarının dünya basınında da yer almaya başlaması, bazı hahambaşlarının geri adım atmasına neden olmuştur. Tartışma ve gösterilerin artmasıyla sorun İsrail meclisine taşınmış ve bunun sonucunda Beni İsrail Yahudilerinin saf Yahudi oldukları ve İsrail’de yaşayan diğer Yahudilerle tüm alanlarda eşit haklara sahip olduklarına yönelik karar çıkartılmıştır. Bu tarihten sonra Beni İsrail Yahudileri de İsrail’de diğer Yahudiler gibi kendi sinagoglarını kurmuşlardır. Bugün Beni İsrail’in kurdukları sinagog sayısının ellinin üzerinde olduğu söylenmektedir. Hatta bunların birçoğuna hahambaşı yerine Hindistan’dan süregelen bir gelenek olan Chazan’ların (Kazan) önderlik ettiği görülmektedir (Roland, 2018: 132).

İsrail’e göçlerinden sonra Beni İsrail’liler dini ve kültürel açıdan bazı noktalarda diğer Yahudilerden farklılıklara sahip olduklarını kabul etmişler ve bunlardan bazılarını dönüştürerek geleneksel Yahudiliğe ayak uydurmuşlardır (Kala, 2000: 113-114). Bugün bakıldığında İsrail’de büyümüş olan ikinci ve üçüncü nesil Beni İsrail’in daha iyi şartlarda eğitim aldıkları ve Hindistan’daki Beni İsrail’in aksine refah seviyesi daha yüksek bir ülkede yaşadıkları görülmektedir. Ayrıca 1960’ların aksine bunlar bugün diğer Yahudilerle evlenebilmekte ve bunun önünde resmi ya da dini bir engel bulunmamaktadır.

Günümüzde İsrail’de yaşayan Beni İsrail Yahudilerinin sayısının yaklaşık 80 bin olduğu tahmin edilmektedir. Diğer taraftan Hindistan’da yaşayan Yahudilere bakıldığında ise bunların sayılarının azalsa da dünyadaki diğer Yahudilerle etkileşim içerisinde hayatlarına devam ettikleri görülmektedir.

5. Göçlerin İki Devlete Yansıması ve Sonuçları

Hindistan’dan göç eden Yahudilerle birlikte İsrail ve Hindistan devletleri arasındaki ticari ve kültürel ilişkilerin de arttığı görülmektedir. Her ne kadar Hindistan’ın İsrail ile resmi diplomatik ilişkileri 1992 yılına dayansa da iki ülke arasındaki ticaretin 1990’lı yıllara kadar önemli bir mesafe almış olduğu görülmektedir (Singh, 2012: 29). Hindistan’da yaşayan Beni İsrail’in sahip oldukları basın ve medya yayınlarına ek olarak Yahudi lobilerinin de destekleri ile Hindistan ve Hindistanlılar nezdinde olumlu bir İsrail imajı oluşturulmuştur (Wald, S. vd., 2017: 145-149).

1950’lerden beri İsrail’de yaşıyor olmalarına ve 1980’lerin ortalarına kadar Yahudilik ve İsrailcilik mücadelesi vermelerine rağmen günümüzde İsrail’de eski geleneklerine uygun kutlamalarını sürdürmektedirler. Her ne kadar beyaz İsraili yetkililer ve din adamları tarafından ikinci plana itilseler de bunun üstesinden gelmişlerdir. Hindistan kökenli Yahudilerin Hindistan geleneklerini ve kültürel zenginliklerini İsrail’de ticarete dönüştürdükleri görülmektedir. Günümüzde Bollywood, Hindistan dans ve müziklerinin İsrail piyasasında arttığı görülmektedir (Chin, 2017: 4-7; Abbink, 2002: 8; Wald, S. vd., 2017: 142-143).

Her ne kadar Beni İsrail Yahudilerinin varlığını kabul etmek çetrefilli olduysa da günümüzde İsrail, Hindistan ile olan ilişkilerinde çok kültürlülük üzerinden hareket etmekte ve Yahudi diasporasını kullanmaya çalışmaktadır (Guttman, 2013: 128; Wald, S. vd., 2017: 139-142). Dolayısıyla 1980’lerin ortalarından itibaren İsraili kimliğine vurgu yapma çalışmasındaki etkenlerden birinin de İsrail’in Hindistan’la olan ilişkileri olduğu söylenebilir.

İsrail’de yaşayan Beni İsrail’in zaman zaman sosyo-ekonomik durumlarına farkındalık yaratmak adına çeşitli siyasi faaliyetler yürüttüğü de bilinmektedir. Özellikle aktivistlerin başını çektiği bu hareketler, yeri geldiğinde siyasi bir kuruluşa da dönüşmüştür. Örneğin Hodaya olarak adlandırılan Tunah Hodit Israelit (Hindistan-İsrail Siyasi Hareketi) 1990’larda ve 2008’de kurulan Shivtei Israel in Beersheva’nın birer siyasi kuruluş olduğunu söylemek gerekmektedir. Ayrıca bazı Beni İsrail aktivistlerinin İsrail parlamentosuna girmek adına birçok defa siyasi parti kurma girişiminde buldukları; ancak kurulan partilerin meclise girmek için gerekli desteği alamadığı görülmektedir. Bunda bazı önde gelen Beni İsrail Yahudilerinin başka siyasi partilerden aday olmasının büyük etkisi vardır. Bunların Hindistan kökenli oyları böldüğü ve Hindistan Yahudilerinin parti olarak meclise girmesini engellediği yönünde bilgiler bulunmaktadır (Manfred, 2012: 25).

5.1. Günümüzde Hindistan’daki Beni İsrail Yahudileri ve Faaliyetleri

Çoğunluğu İsrail ve bazı İngilizce konuşan Avrupa ülkelerine göç etmiş olmalarının yanı sıra günümüzde Hindistan’da yaşayan Beni İsrail Yahudilerinin sayılarının 5 binden fazla olduğu tahmin edilmektedir (Manfred, 2012: 25).

2000 sonrası dönemden beri Hindistan’daki Beni İsrail Yahudilerinin dünyanın gündemine sıkça geldiği görülmektedir. Bunun bir nedeni de 2008 yılında Mumbai’de bir sinagoga gerçekleştirilen

saldırısıdır. Birçok kişinin hayatını kaybettiği saldırıdan sonra dünya, Hindistan'daki Yahudi cemaatlerinin varlığından bir kez daha tam anlamıyla haberdar olmuştur (Chabad, 2009). Aynı zamanda İsrail Başbakanı Netanyahu'nun 2018 yılında Hindistan'a gerçekleştirdiği ziyaret ve bu ziyaret kapsamında saldırıların hedefi olan sinagogu ziyaret etmesi de Hindistan Yahudileri'ni dünya gündemine taşıyan bir diğer önemli noktadır (Hutchison, 2018; BBC, 2018). Ayrıca son yıllarda İsrail'den Hindistan'a yapılan turizm amaçlı turlar, düzenlenen gezi programları, iş adamlarının ziyaretleri, öğrenci programları ve tanıtıcı faaliyetler Hindistan Yahudilerinin bilinmesinde önemli rol oynamaktadır (Singh, 2012: 31).

Günümüzde Hindistan'da yaşamaya devam eden Beni İsrail Kabilesi'nden 1500'ün üzerinde Yahudinin, Mumbai'nin kuzeyindeki Thane şehrinde yaşadığı söylenmektedir. Bunların Şabat törenlerinde sinagogları doldurduğu ve çeşitli eğitim programları yönettikleri bilinmektedir (Singh, 2012: 36). Ayrıca buradaki Yahudilerin Marathi dilinde yılda üç kez yayınlanan Shayalee adında bir de dergi çıkarttıkları da görülmektedir (Roland, 2018: 131).

Hindistan'da sinagoglarda verilen Yahudilik eğitiminin yanı sıra American Joint Districition Commitee (AJDC) destekli Chabad-Lubabitcher kurumu tarafından da Hindistan'daki Yahudilere eğitimler verildiği görülmektedir. Bu organizasyon 1960'lardan beri Hindistan'da faaliyetlerde bulunan oldukça aktif bir kuruluştur.³ Ayrıca dünyanın dört bir tarafından bağışlarla desteklendiği söylenen çeşitli Yahudi kuruluşları da Mumbai'de aktif programlar düzenlemektedirler. Aynı zamanda Beni İsrail mensuplarının yoğun olduğu bölgelerde AJDC'nin destekleriyle çeşitli sağlık klinikleri hizmet vermektedir. Ayrıca bu programlardan geçen belli başlı öğrencilerin İsrail'e götürülerek orada da çeşitli eğitimlerden geçmeleri sağlanmaktadır (Manfred, 2012: 194).

Beni İsraililere aktif destekte bulunan bir diğer uluslararası Yahudi kuruluşu ORT'dir (Organization for Educational Resources and Technological Training). ORT özellikle gençlik faaliyetlerine yoğunlaşmaktadır. Bunun yanı sıra bu gençlere bilgisayar sınıfları, teknolojik destek ve teknoloji eğitimleri de sağlayarak bu eğitimler kapsamında çeşitli programlar içeren kamplar düzenlemektedir. Ancak son yıllarda bu tür kurs ve programlara ilgi gösterenlerin sayısında büyük düşüşlerin yaşandığı söylenmektedir. Ayrıca Beni İsraililerin ilk köylerinden Kolkan köylerinin yerlilerinin İsrail, Mumbai ve refah seviyesi daha yüksek yerlere göç etmelerinden dolayı bu bölgedeki sinagogların eskisine nazaran boş olduğu da iddia edilmektedir. Bir diğer iddia ise bu sinagogların restorasyondan geçirilmediği için birçoğunun ibadete elverişli olmadığı ve terk edildiği şeklindedir (Roland, 2018: 131).

6. Sonuç

Hindistan Yahudilerinin milattan önce farklı nedenlerden dolayı Hindistan'a göç ettikleri rivayet edilmektedir. Hindistan'da bulunan en büyük Yahudi Kabilesi olan Beni İsraililerin asırlarca maruz kaldığı izolasyondan kurtulmaları, Avrupalı emperyalist devletler tarafından sağlanmıştır. Fark edildiklerinde Yahudi geleneklerinin büyük kısmını terk ettikleri görülen Beni İsrail, zamanla dünyanın diğer Yahudileriyle etkileşime geçmiş ve *Eski Ahit'e* uygun geleneklerini tekrar canlandırmışlardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Hindistan ve Pakistan'ın bağımsızlıklarını kazanmasıyla oluşan kaos ortamı ve bir yıl sonra Filistin topraklarında bir İsrail devletinin kurulmasıyla Beni İsrail Yahudilerinin büyük çoğunluğu Hindistan coğrafyasından göç etmişlerdir.

İsrailoğullarına kutsal kılındığı iddiasıyla Filistin topraklarına göç ettikleri söylene de söz konusu Yahudilerin göç etmelerindeki dini amaçlarının yanı sıra Hindistan coğrafyasının uğradığı sosyo-ekonomik değişim de vardır. Nitekim İngilizler döneminde gözetilen bir millet olan Beni İsrail Yahudileri, bağımsızlıktan sonra yerel halkla karşı karşıya gelme korkusu yaşamıştır. Yeni kurulan ve kısa vadede geleceği daha parlak görünen İsrail devletine göç etme gibi bir alternatifleri bulunan Beni İsraililerin, göçten sonra bekledikleri gibi karşılanmadıkları görülmüştür. Göç ettiklerinde sahip oldukları dil ve eğitim gibi etkenlere rağmen diğer bölgelere nazaran daha az gelişmiş bölgelerde iskân edilen beni İsrail Yahudilerinin, 1982 yılına kadar İsrail resmi ve dini makamları tarafından Yahudilikleri sorgulanmış ve bu tarihte diğer Yahudilerle eşit haklara sahip oldukları yönünde bir kararın meclisten geçirilmesiyle rahat bir nefes almışlardır. Yüzyılın sonlarına yaklaşırken İsrail'e göç eden Beni İsrail Yahudileri, siyasi kurumlar aracılığıyla haklarını arama girişimlerini sürdürmüşlerdir. Meclisteki sayılarına oranla az temsil edildiklerini düşünen Beni İsrail, kendilerinden olan bazı siyasilerin başka partilerden aday olmaları sonucu istedikleri siyasi başarıyı sağlayamamışlardır. Diğer taraftan sayıları

³ Bu organizasyonun özellikle genç insanlar arasında Yahudi kimliği ve bilincini aşlamak amacıyla kurslar, sosyal aktiviteler, kamplar ve çeşitli eğitim programları çerçevesinde konferans ve seminerler düzenlediği bilinmektedir.

göçten sonra önemli ölçüde azalan ve günümüzde 5 binin üzerinde oldukları tahmin edilen Hindistan'daki Beni İsraililerin dünyanın diğer coğrafyalarındaki Yahudiler ile etkileşim halinde oldukları görülmektedir.

1992 yılına kadar Hindistan ve İsrail arasında diplomatik ilişkilerin olmamasına rağmen iki devlet arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin önemli bir seviyeye ulaşmasında Beni İsraililerin rolünün büyük olduğu söylenmektedir. Günümüzde her iki ülkenin de Yahudileri birer diasporik güç olarak kullandığı görülmektedir. Hindistan'da sahip oldukları medya kuruluşları ve dergiler sayesinde İsrail lehine bir imaj oluşturan Beni İsrail Yahudileri, Hindistan ve İsrail arasında ticaretin artmasının da önemli bir ayağını oluşturmuşlardır. Ayrıca günümüzde Avrupa merkezli birçok kuruluşun, Hindistan'da Yahudilerin yoğun olduğu bölgelerde faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir. Diğer taraftan İsraili devlet adamları ve iş adamlarının zaman zaman Hindistan'da yaşayan Yahudileri ziyaret ettikleri ve bunların İsrail'e yapılan seferlerle diğer Yahudilerle etkileşim halinde bulunmalarını sağladıkları görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aafreedi, Nawrat Jaat (2015). *The Indian Jewry*. Cafe Dissensus.
- Abbinck, Jon G. (2002). "Ethnic Trajectories in Israel. Comparing the "Bené Israel" and "Beta Israel" Communities, 1950-2000." *Anthropos* 97, (1): 3-19.
- BBC (2018). Israel's Indian Jews and their lives in the 'promised land', , <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-42731363>, adresinden 15.01.2020 tarihinde erişildi.
- Chabad, (2009). The Events at the Mumbai Chabad House and the Immediate Aftermath, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1041916/jewish/The-Events.htm adresinden 15.09.2019 tarihinde erişildi.
- Chin, Benjamin (2017). "The Indian Diaspora in Israel: Understanding the Past, Present and Future of Israelis of Indian Origins", *ISAS Insights*, No. 455.
- Ehrlich, Mark Avrum (2009). *Encyclopedia of the Jewish Diaspora: Origins, Experiences, and Culture*, Santa Barbara (Vol. 2). Calif: ABC-CLIO.
- Guttman, Anna (2013). *Writing Indians and Jews: Metaphors of Jewishness in South Asian Literature*, New York: Palgrave Macmillan.
- Hutchison, Peter (2018). "Netanyahu trip highlights India's tiny Jewish community", *The Times of Israel*, <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-trip-highlights-indias-tiny-jewish-community/>, adresinden 15.01.2020 tarihinde erişildi.
- Kala, Sree S. (2000). Israel's policy of "Absorption Of Immigrants": A Case Study Of The Indian Jews, Yayınlanmamış Doktora Tezi, New Delhi: Jawaharlal Nehru University.
- Khandpekar, Neeta M. (2017). "Jewish Diaspora Of Mumbai In The Late 19th Century As Covered By Press", *Journal of Indian Research*, 5 (3): 01-14.
- Kuikman, Jacoba (2014). "The Bene Israel of India and the Politics of Jewish Identity", *Studies in Religion/ Sciences Religieuses*, 43(1): 102-115.
- Manfred, Hutter (2013). *Between Mumbai and Manila: Judaism in Asia since the Founding of the State of Israel*. Göttingen: V & R.
- Numark, Mitch (2012). "Hebrew School in Nineteenth-Century Bombay: Protestant Missionaries, Cochin Jews, and the Hebraization of India's Bene Israel Community", *Modern Asian Studies*, 46 (6): 1764-1808.
- Parfitt, T. and Egorova, Y. (2005). "Genetics, History, And Identity: The Case Of The Bene Israel And The Lemba Culture", *Medicine and Psychiatry*, 29: 193-224.
- Rastogi, Pallavi (2017). "In-between Histories and Stories: Jewish Indian Identities in the Fiction of Esther David", *South Asian Review*, 34 (2): 27-48.
- Ray, Dalia (1996). "Jews in Indian History After Independence" *Proceedings of the Indian History Congress*, 57: 568-574.
- Roland, Joan (2018). Bene Israel. (Ed. Sharma, A.). *Encyclopedia of Indian Religions*, (Vol. 2). New York: Springer.
- Singh, Maina Chawla (2012). "Indians and Israelis: Beyond Strategic Partnerships", *Israel Studies*, 17 (3): 22-44.
- Strizower, Schifra (1966). "The 'Bene Israel' in Israel", *Middle Eastern Studies*, 2 (2): 123-143 .
- Şalom (2009). Yahudilerin Huzur İçinde Yaşadığı Ülke: Hindistan. <http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-71252-Yahudilerin-huzur-icinde-yasadigi-ulke-Hindistan.html> adresinden 01.10.2019 tarihinde erişildi.

-
- Taşpınar, İsmail (2004). "Hindistan Yahudileri", *Dîvân İlmî Araştırmalar Dergisi*, 16 (1): 139-160.
- Wald, S., Kandel, A., Rivlin, R. (2017). *India, Israel, and the Jewish people: looking ahead, looking back 25 years after normalization*. Yerushalayim: ha-Makhon le-mediniyut ha-‘am ha-Yehudi.
- Waldman, Yedael Y., Arjun Biddanda, Natalie R. Davidson, Paul Billing-Ross, Maya Dubrovsky, Christopher L. Campbell, Carole Oddoux, Eitan Friedman, Gil Atzmon, Eran Halperin, Harry Ostrer, Alon Keinan, (2016). "The Genetics of Bene Israel from India Reveals Both Substantial Jewish and Indian Ancestry", *Plos One*, 11 (3). doi:10.1371/journal.pone.0152056
- Weil, Shalva (2012). "The Bene Israel Indian Jewish Family in Transnational Context", *Journal of Comparative Family Studies*, 43 (1): 71-80.
-

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar

Year: 4 - Number:12, p. 118-127, Summer 2020

“TÜKETİM TOPLUMU” KAVRAMININ POZİTİVİST, ELEŞTİREL, YORUMSAMACI YAKLAŞIMLARLA İRDELENMESİ INVESTIGATION OF "CONSUMPTION SOCIETY" CONCEPT WITH POSITIVE, CRITICAL, INTERPRETATIVE APPROACHES

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
09.09.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.06.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2020

Asya Studies

Erol Akyıldırım
Doktora Öğrencisi / Ankara
Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı
akyildirimerol@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-2333-6044>

DOI:

<https://doi.org/10.31455/asya.617128>

Öz

Bu çalışmada, tüketim toplumu kavramı üzerinden hareketle pozitivist, eleştirel ve yorumsamacı yaklaşımlar ele alındı. Bu yaklaşımlardan pozitivistin 20. ve 21. yüzyılda ne tür sorunsalın ortaya çıkmasına sebep olduğu hususları irdelendi. Kapitalizmin pozitif bir akılla sosyal olguyu analiz ederek yanlış ve eksik teşhis ve tedaviler uyguladığı realitesine açıklık getirilmiştir. İnsanın bir deney tüpü olmadığı, deneysel yöntemle toplumsal yapının anlaşılabilir sorunsal açıklığa kavuşturulmuştur. Pozitif bir yaklaşımla veya gözlemle sosyal sistem çözümlenmeye kalkışıldığında toplumsal hastalıkların baş göstereceği vurgulanmıştır. 18. ve 19. yüzyılda sosyal belirlenimlerin analizinde önemli bir yer teşkil eden materyalist yaklaşımın, gözün ve aklın göremediği insan eylemlerini göz ardı ettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle sosyal analizlerde yorumlamacı ve eleştirel metodolojinin öne alınması toplumsal hayatın anlaşılmasında sağlıklı yöntem nazarıyla bakılmaktadır. Akli göze indirilerek ampirik yöntemlerle insan davranışlarının anlaşılmasına çalışılması teşhis ve tedavilerin eksik ve yanlış olarak uygulandığı bir imaj ortaya çıkabilir. Bu nedenle görünenin altında görünmeyen sosyolojik eylemlerin anlaşılması önem arz etmektedir. Aksi taktirde toplum, pozitivist nazariyenin kurbanı olan tüketim çılgınlığı, cinsel haz, anomi vb. semptomlar gösteren bir görüntüyle karşı karşıya kalabilir. Sonuç olarak sadece maddeci, pozitivist anlayışa sahip olan kapitalizm, yorumsamacı ve eleştirel yaklaşımların rehberliğinde de yol alması gerekmektedir. İnsan sadece göz ve cesedi beslenerek yol alınabilecek bir varlık olmadığından, ideoloji bağlamında değerlerin de beşer hayatında var olması gerçeği gözler önüne serildi. Böylelikle hem aklın rehberliği hem de toplumun kültürünü önemseyen değerler çerçevesinde yol alan ideolojiler sosyal yapıda yol gösterici olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tüketim Toplumu, Pozitivist, Eleştirel, Yorumsamacı, Kapitalizm

Abstract

In this study, positivist, critical and interpretive approaches were taken into consideration with the concept of consumer society. Among these approaches, the positivist approaches discussed according to emergence of whatever problems occurred in the 20th and 21st century were examined. The reality of capitalism by analyzing the social phenomenon with a positive mind has been clarified that it has applied false and incomplete diagnosis and treatments. It was clarified that the social structure cannot be understood with experimental method and man is not a subject. It is emphasized that when the system is tried to be resolved with a positive approach or observation sauce, social diseases will arise. It is understood that the materialist approach, which played an important role in the analysis of social determinations in the 18th and 19th centuries, ignored human actions that the eye and mind cannot see. For this reason, the interpreters and the emphasis on the diverse methodology in the analysis are considered as a healthy method in understanding the social life. By trying to understand the human behavior by empirical methods, by raising the mind, an image may arise in which diagnosis and treatments are applied incompletely and incorrectly. Therefore, it is important to understand sociological actions that are not visible. Otherwise, the society is the victim of the positivist theory, consumption frenzy, sexual pleasure, anomie, etc. may face an image with symptoms. As a result, capitalism, which possesses only a materialistic, positivist approach, must also proceed under the guidance of interpretive and critical approaches. Since the values exist in human life in the context of ideology has been revealed, human beings are not just a creature that can be driven by feeding their eyes and bodies. Thus, it is seen that ideologies that lead within the framework of values that care both the guidance of the mind and the culture of the society are guiding in the social structure.

Keywords: Consumption Society, Positivist, Critical, Interpretive,

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Akyıldırım, E. (2020). “Tüketim Toplumu” Kavramının Pozitivist, Eleştirel, Yorumsamacı Yaklaşımlarla İrdelenmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year:4, Number: 12, Summer, p. 118-127.

GİRİŞ

Hristiyan öğretilerin yaygın olduğu Ortaçağ dünyasının, aklın rehberliğinde hareket etmesini sınırlayan baskıları, insanları tamamen akıl eksikliğini düşünme dönemine ittiği söylenebilir. Aydınların küstürülmesine sebebiyet veren dönemin dini yapısı, tarihe büyük bir leke olarak geçtiği görülmektedir. Küstürülen aydın çevresi, bu katı baskıdan sonra ideolojinin ve kültürelüğün reddedildiği, aklın, maddenin öne çıkarıldığı dönemi doğurduğu anlaşılmaktadır. Bilimsel bilginin anlaşılmasını sınırlayan bu düşünce daha sonra katı bir gözlemin, deneyin olduğu, gözün gördüğüne inanılan bir anlayışı getirmektedir. Bu dönemin teolojik ve tekeli bilgi anlayışı, orta çağ insanlarının pozitivist, sadece akli rehber alan, deneyci anlayışın hâkim olduğu modern döneme gebe bırakmıştır. Meta-fizik, teolojik düşünce dönemine cephe alan pozitivist yöntem anlayışı, artık dünyada tek bir realitenin olduğu, evrensel bir gerçekliğin olacağı yönündeki yaklaşımı beraberinde getirdiği görülmektedir. 18. yüzyıl dönemi aydınları, sosyal yapının anlaşılmasında artık aklın rehberliğinde hareketle hal olunacağı anlayışı, o dönem insanlarını katı bir materyalist, maddeci anlayışa itmiştir. Modern dönemde insan zihninin haricinde bilgiye ulaşamayacağı, bununla beraber evrenin anlaşılması için aklın her türlü dogmalardan ve önyargılardan uzak olması gerektiği görülmektedir. Burada aklın anlama istidadını, bilgiyi yorumlama, muhakeme gücünü önemli ölçüde engellediği söylenebilir (Baştürk 2011: 4). Sosyal yapının anlaşılmasında yöntem olarak kullanılan pozitivist düşünce, 20. ve 21. yüzyılda baş gösteren birçok toplumsal hastalıkları beraberinde getirdiği görülmektedir. Pozitivist geleneğin bir ürünü olan günümüz tüketim çılgınlığı hastalığı bunlardan bir tanesi olarak ele alınabilir. Bireyin ve toplumun haz arzuları şiddetle tahrik edilmektedir. İstekler adeta ihtiyaç konumuna getirilmektedir. Kapitalizm, pozitivistin katı determinizminden hareketle toplumsal itaati sağladığı ve marksist düşüncüyü yendiği görülmektedir. Hâlbuki insanların çeşitli hissiyatları söz konusudur. Bunların denetim altına alınması gerekmektedir. Bunun da toplumda bir tampon görevini gören kültürün aşılmasıyla gerçekleşebilir.

Toplumda deneyle gözlemlenmeyen, sınırları belirlenemeyen birçok davranış şeklinin ve hissiyatların olduğu görülmektedir. Fakat pozitivistim, evreni anlama ile insanı anlamayı aynı yöntemle gözlemlemektedir. Oysa insan, duyguları her an değişebilen bir davranış şeklinin olduğu, bu noktada deneyle ölçülemeyen yapısı söz konusudur. Bunların görmezden gelinmesi, beraberinde birçok toplumsal sorunsalı getirmektedir. Bu hastalıklardan bir tanesinin tüketim çılgınlığı olduğu ve bu hastalığın 21. yüzyıl toplumunun yaygın olan hastalıkları olarak görülmektedir.

Metodolojik bağlamda pozitivistim, yorumsayıcı ve eleştirel yöntemlerin sosyal yapıyı anlamada ne derece sağlıklı analizler ortaya koyduğu amaçlanmaktadır. Pozitivistin deneysel yaklaşımla sosyal yapıyı anlamaya çalışması ve bunun neticesinde evrensel normlarla toplumsal yapıyı, kurumları anlama gayreti içerisinde olması gibi sağlıklı bir toplum çözümlemesi götürmeyen hususların irdelenmesi amaçlanmaktadır.

Tüketim Toplumu

Tüketim toplumu Batının sanayi devrimi ile beraber özellikle 1950’den sonra hız kazanmış olduğu görülmektedir. Fordist seri üretimin artmasıyla hızla değişen arz- talep dengesi, üreticileri farklı yöntemlere başvurmak durumuna sokmuştur. Çünkü seri üretimle üretilenlerin hızla tüketilmesi gereklidir. Bu tüketimde, etkili rolü üstlenen medya olduğu görülmektedir. Medya aracılığıyla toplumda ihtiyaç oluşturulmakta, toplumun istekleri ihtiyaç konumuna getirilerek tetiklenmektedir. Özellikle güdülerin tüketim eylemi gerçekleştirilmesinde önemli olduğu görülmektedir. Neyin güdülerini harekete geçirdiği firmalar tarafından önemli derecede önemsenmektedir. Örneğin bir kadının aldığı parfüm değil, özel ve ümit olma duygusunu tatmin etme olabilir. Bu sebeple ürünlerin hangi güdülerini tatmin ettiği önemli bir husustur (Çelik, 2009: 24-25). Burada reklamların etkili rol oldukları görülmektedir. Böylelikle kişi gayri iradi ve şuursuz olarak tüketim yapmaktadır. Bu durumda zaruri olmayan zaruret derecesine gelmektedir. Burada toplumun psikolojisi üzerinden hareketle bilinçaltında herhangi bir nesne ya da elde bulunmayan isteğin, zamanla zaruri ihtiyaç konumuna getirilmektedir. Tüketim hususunda farkındalık bilinci geliştirilmeyen bir toplum ihtiyacı olmadığı halde harcama yapmaktadır. Hedonist anlamda algı oluşturularak psikolojik bir tatminin, kapitalizm tarafından kullanıldığı görülmektedir (Anık, 2016: 452). Bu insanların aşırı tüketim alışkanlığının farkına varmaması için tüketim ve harcama hazzı uyandırılarak, bunların size mutluluk getireceği vaadi, aslında toplumun bir nevi uyuşturma ve tüketime sevk etme durumu olarak algılanabilir. Medya aracılığıyla tüketimin, alışverişlerin size mutluluk getirecek gibi söylemleri, bireyi hipnoz etmektedir (Ongur, 2011: 33). Beşere ihtiyaç kamçısını vurarak tüketim arzusu uyandırılmaktadır. Bu nokta da

Erbaş, üreticilerin, tüketicilerin değişen tercihlerine göre hareket etmek zorunda olduğunu ifade etmektedir. Bundan dolayı sürekli değişen tüketim şekline göre hareket etmek durumundadırlar. Üreticiler sadece üretmekte kalmayıp ilgili ürünlerin satılabilmesi için pazarlamaya da gerekli önemi verdiği görülmektedir (Erbaş, 2016: 3).

Kapitalizmin kendisini gerçekleştirebilmesi için ona uygun sosyal şartların inşa edilmesi gereklidir. Kapitalizm modern dönemde daha çok üretim endeksli çalışmalarla varlığını göstermiştir. Modern dönem eğer üretim dönemi diye kavramlaştırılırsa yerinde bir tanımlama olabilir. Çünkü bu dönemde daha çok üretim amaçlı bir çalışma söz konusudur. Küreselleşmeyle sınırların ortadan kalkması, uluslararası şirketlerin kurulması, kapitalizme büyük bir kolaylık sağlamıştır. Bunun yanında, gelişmekte olan 3. dünya ülkelerinde düşük iş gücü istihdamının varlığı, ürünlerin küresel bir boyuta ulaşmasını ve tüketmesini kolaylaştırmıştır. Modern dönemde üretim var fakat küresel boyutta bir pazar durumu olmadığından bu durum yani ürünlerin müşteri bulması, sorun oluşturabiliyordu. Hal böyle olunca üretim-tüketim akışında tıkanıklığı beraberinde getiriyordu. Bu tıkanıklığın 18. ve 19. yüzyılda olduğu söylenebilir. Fakat iletişim araçları, sosyala medya vb. alanlarda meydana gelen teknolojik ürünler, tüketim sürecini hızlandırmıştır (Yıldırım, 2018a: 3-5). Bu dönem, reklamcılık sektörüne önemli bir kolaylık sağlayarak, yanlış ihtiyaçlar üretilerek zorla ihtiyaç konumuna getirildiği bir dönem olarak algılanmaktadır. Kapitalizm, tüketim olgusunun mutluluk getireceğini vaat ederek insanların duygularını kontrol altına aldığı görülmektedir. Uluslararası şirketlerin psikoanalizi, psikoloji bilimini kötüye kullanarak, bilinç altını, çeşitli semboller ve imajlar kullanarak, küresel çapta hızla tüketen bir dünya toplumu oluşturduğu görülmektedir. İhtiyaçların gerçeklik ilkesiyle uyum sağlamadığı, 20. ve 21. yüzyıl toplumu söz konusudur. Baudrillard, gerçek gücün, dünya toplumlarını küresel çapta yönlendirdiğini ifade ederek, sosyal medya ve reklamcılık sektörüyle sembol ve imajları kullandığını belirtmektedir. Burada insanların normal bir şekilde kanepesinde uzanarak dünyada meydana gelen savaşları, açlıktan ölen insanları altı haberlerini bir şeyler atıştırarak izlediğini ifade ederek bu durumun gerçek olmadığını, simülasyonlar olduğunu ortaya koymaktadır (Slattery, 2014: 472). Aynen Baudrillard'ın ifade ettiği gibi tüketim olgusunda da insanların gerçeklik ilkesiyle bağdaşmayan yanlış ihtiyaçlar tükettiği görülmektedir. Burada nesnelere toplumun bilinç altını çepeçevre kuşattığını, özellikle göstergelerin insanların doğru tüketimi gerçekleştirmesinde gölgelediği görülmektedir. Birey zaruri olmayan ihtiyaçları satın almasında manipüle edilmektedir. Böylelikle insanlar zorla gayri zaruri olan bir ürün almak durumunda kalmaktadır (Çoşgun, 2012: 6). Haz, istek ve zevkleri tahrik ederek toplumun duygularının kötüye kullanıldığı neo- kapitalist bir üst yapı, alt yapıyı zorla tüketime yönlendirmektedir. Bireyin hafızasında geçen bir isteğin, sürekli olarak insanı takip ettiği ve nihayetinde ilgili ürünü almak zorunda bıraktığı yapay ihtiyaçlar söz konusudur. Burada dürtüler, arzular, uyarımlar, sürekli olarak erotikleştirme, reklamların tahriki vb. tüm bunlar rakabet halinde tüketim alışkanlıklarına toplumsal katılım sağladığı görülmektedir (Baudrillard, 2018: 74). Dolayısıyla özellikle 21. yüzyıl dünya toplumları, tüketim hususunda yanlış tüketim davranışı sergileyen uyuyuşturulmuş bir toplum olduğu söylenebilir.

İnsanın tabiatında şiddetli hırs, talep gibi duyguların varlığı düşünüldüğünde neo-kapitalizm, isteklerin ihtiyaç konumuna getirilmesinde bu duyguları kötüye kullandığı görülmektedir. Çünkü insanın istek ve arzuları sonsuz olduğu söylenebilir. Elde olmayan ihtiyaç alanında vardır. Bu nedenle birey için elde olmayan hadsizdir. Bu durumda ihtiyaç dairesinin de sınırsız olduğu söylenebilir. Birey eğer kendi kişisel iradesi üzerinde öz kontrol bilincini geliştiremezse alışveriş yerindeki birçok eşyayı alsa da doymadığı görülecektir. Tüketim bombardımanına karşı, tüketim alışkanlıklarına yönelik bir eğitim söz konusu olması durumunda, bireyin tercihleri söz konusudur ifadesi yapılabilir. Fakat böyle bir tüketim aşılmasının, bombardımanın yapıldığı bir kürede, ürünlerin değerlerinden başkalaşarak meta konumuna gelmesi, beşer iradesinin kapitalizmin ürettiği nesnelere tarafından hapsedildiği ve bu anlamda çelik kafese konularak hapsediliği yorumu yapılabilir. Bu nedenle ilgili yöneticilerin toplumda öz kontrol bilincin oluşmasında çeşitli tüketim farkındalığı eğitimi vermesi, yanlış ihtiyaçların oluşmasında önemli bir etken sayılabilir. Erbaş bu konuda şu açıklığı dile getirmektedir: “*tüketimin gelip geçici ve hareketli olması, tüketicilerin kitle olarak görülmeye tepki vermeleri, üreticilerin daha tüketici güdümlü olmaya ihtiyaç duymaları ve tüketimin uzmanların tavsiyesi aracılığıyla gerçekleşmesi, giderek yaygınlaşan piyasa özellikleri arasında yer almaktadır.*” (Erbaş, 2009: 129). Burada da ifade edildiği gibi tüketicilerin sürekli teyakkuzda tutulması gereklidir ki, üreticilerin üretimi süreklilik arz etsin. Yani üretici ve tüketicilerin birbiri ile sıkı ilişki içerisinde olduğu görülmektedir.

Kapitalizmin tüketiciyi kolay bulması onun teknolojik araçları küresel ağlarla yönetmesine bağlanabilir. İnsanlar kendilerinden bağımsız bir biçimde tüketime yönlendirilmektedir. Bu süreçte zaman ve mekan algısı önemini yitirmektedir. Küreselleşme, gözetleme ve iletişim olanakları, tüketimi kolaylaştırdığı gibi yaygınlaştırmaktadır (Yıldırım, 2018b: 369-370). Kitle iletişim araçlarıyla bugün globalleşen dünyada ürünler sosyal medya, iletişim araçlarıyla tüketiciye kolay bir şekilde ulaşmaktadır. Uluslararası büyük şirketlerin adına bu süreçten sonra artık yapılması gereken insanın zayıf bir duygusu olan hırsının, isteğinin şiddetli bir şekilde kitle iletişim araçları yardımıyla tüketime tahrik edilmesidir. Burada zararı en çok alt kesim yani fakir kesime yansıdığı görülmektedir. Erbaş’ın da ifade ettiği gibi günümüzde ihtiyaçlı duruma getirilen insanlar zor durumdan bırakıldığından, kredi kartı borçları, sefalet, yoksulluk vb. gibi birçok sorunun arttığı görülmektedir (Erbaş, 2016: 5). Kredi kartları gibi uygulamalar, insanların tüketim davranışı sergilemesini kolaylaştırmaktadır. Fakat kredi kartı borcunun ödemesinde sefaletin yaşandığı görülmektedir. Kapitalizmin modern dönemde Marksist düşüncenin yeşermemesi adına sosyal kurumların gölgesinde hareket ettiği söylenebilir. Fakat özellikle ikinci dünya savaşından sonra toplumsal kurumlardan çok; haz, ihtiyaç, arzu vb. duyguların kapitalizm tarafından daha çok kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle emeğin sömürülmesinde işçilerin bilicli bir yapılanmadan uzaklaştığı, parçalandığı, duyarsız portreler sınıf söz konusudur. İnsanların tüketimin bir nesnesi konumuna geldiğini, tüketim arzusunun bütün toplumu kuşattığını, insanların kapitalist zihniyetin çıkarları doğrultusunda kullanılan bir araç haline geldiği görülmektedir (Coşgun, 2012: 838).

Tüketim alışkanlıklarının oluşmasında ürünlerin müddetinin kapitalizm tarafından belirleniyor olması ve sürekli olarak değişik modellerin tasarlanıp piyasaya çıkması tüketici bir kitlenin oluşmasında önemli bir etkidir. Bir diğer tüketici alışkanlığının oluşmasında önemli etken ise bir ürün yeterli iken iki ya da üç ürün alındığında biraz ekonomik olduğunu gören tüketici, ihtiyacı bir ürün iken üç ürün satın almaktadır. Bu durumda ihtiyacı olmadığı halde birden fazla ürün satın alarak harcama yapmaktadır. Böylelikle bireyin cebinden bir ürün bedeli çıkacakken, daha fazla harcama yapmış olmaktadır. Bu kapsamda Erbaş’ın günün tüketim toplumunun insanlara özgürlük, mutluluk sunmak yerine “*gönüllü köleler*” durumuna soktuğu ifadesi manidardır. Toplumda tüketim farkındalığı oluşturulmazsa, günümüzün tüketimin kurbanı olması ihtimali yüksek görülmektedir. Bu kölelik sadece ilgili tüketiciyi mahvetmez, aynı zamanda o ülkenin yerli ürününe de zarar verme olasılığı söz konusudur. Üretim durma noktasına geldiği o ülke artık tamamen kapitalistlerin kışkacına girmiş olur. Erbaş ayrıca yerelin küreselle, bir araya gelmesinde, savaşımında, güçlünün lehine sonuçlanmakta olduğunu ifade etmektedir (Erbaş, 2016: 9). Tüketim toplumun birden fazla olumsuz yönü söz konusudur. Yani sadece insanlar fakir konuma gelmekle kalmayıp, yerel ürünlerin, genetiğinin değiştirilmiş kapitalist ürünler karşısında yenilgiye uğrayıp ortadan kalkması da başka bir husustur.

Bireylerin tüketim davranışı sergilemesinde başka bir faktör olarak Veblen’ e göre tüketimin temel amacı genel anlamda sadece biyolojik ihtiyaçların tatmini olmadığını bilakis gösteriş eksensli bir tüketimin gerçekleştirildiğini ifade etmektedir. Bu düşüncesini Aylak Sınıfı Teorisi çerçevesinde temellendirir. Aylak sınıfı, parasını iş ve çalışma yerine diğerlerinde olmayan şeylere sahip olmak için harcama yapmaktadır. Bu sınıf meta ürünlerinde meydana gelen artışla beraber başkasının kıskandırma, sahip olma arzusu şeklinde harcama yaptığı anlaşılmaktadır. Veblen bu sınıftakilerin ilgili ürünlere sahip olmakla beraber diğerlerini kıskandırmak olduğunu ifade etmektedir. Burada hedonist amaçlar, geçici arzular, sürekli yeniye sahip olma arzusu, kullan at vb. davranışların hâkim olduğunu ifade etmektedir. Burada temel nokta ayrıcalıklı olma arzusu, gösteriş olduğu görülmektedir. Bireylerin gösteriş amaçlı bir tüketimle beraber toplumda bir statüye sahip olma arzularının da olduğunu ifade etmektedir. Veblen, insanların gösteriş amaçlı bir tüketim sergiledikleri nispete toplumda bir statüye sahip olacağına ifade etmektedir. Veblen’in teorisinde mümkün mertebeye tüketim ürünlerinin tek, biricik, eşi benzeri olmayan, piyasadan farklı olması önemli bir husustur. Kimlik ve imaj kazanma arzusu bireyin gösterişli bir tüketim yapmasını hızlandırmıştır. Duesenberry’ de gösteriş etkisinin toplumsal tabakalar arasında önemli bir etki yaptığını ifade ederek tüketim tercihlerinde toplumsal etkilerin önemine değinmektedir. Burada toplumsal statüleri yüksek olanın gösteriş etkisinin alt toplumsal statüler üzerinde etkisi olduğunu dile getirmektedir. Böylece toplumsal tabakalar arasında üstten alta doğru tüketim davranışı anlamında sinmenin olabileceğini belirtmektedir (Altaş, 2018: 79-82). Böylelikle fakirleşen bir toplum trendinin oluşmaya başladığı söylenebilir. Hızlı tüketim algısının yaygınlık kazandığı toplumların ikinci el eşyaların satıldığı pazarlara bakılması yeterli olarak görülmektedir. Gerek ilgili pazar yerlerinde, gerekse de internet aracılığıyla satılan ikinci el eşyaların

satıldığı sitelere göz atılması olayın gerçek yüzünü gün yüzüne çıkaracaktır. Bu artışın sebebi piyasaya hazzı, isteği uyandıran yeni ürünlerin çıkması olarak ifade edilebilir. Genel anlamda bu ürünlerin kullanılıp yıpranan ürünler olmadığı söylenebilir. Sadece arzuların tatmin edilmeye çalışıldığı yanlış bir ihtiyaç ya da tüketim olgusu söz konusudur. Bu tatminler de beraberinde bir başka tatminsizliği getirmektedir. Kapitalizmin bugün beşeriyete hediye ettiği bu tür tüketim davranışlarıdır. Tüm bu değerlendirmeler neticesinde 21. yüzyıl insanın, sürekli tüketen ve sonuçta cebi boş olan birey konumuna getirildiği tanımlaması yapılabilir.

Tüketim Toplumu ve Pozitivist Yaklaşım

Pozitivism, teolojik düşünce yapısı karşıtı olarak da tanımlanabilir. Toplumsal yapının tek düzlemde gözlemlenip incelenebileceğini iddia ederek, realizme karşı duruş sergilemektedir. Birey ve topluma bir nesne ya da otomotlaşmış robot nazarıyla baktığından bu yönde çözüm ürettiği görülmektedir. Örneğin toplumun gözlenebilen canlı bir organizma ve doğa yasalarının verili yasalar olduğunu, bu sebeple toplumsal yasaların da tarihsel ve bireysel değil de verili bir sistem olduğunu öne sürerek analizler yapmaya çalışmaktadır. Burada evrensel gerçeklik, nesnellik söz konusudur. Ampirik bilgiye ulaşılması temel teşkil etmektedir (Albayrak ve Aksoy, 2008: 3). Toplum bir şey gibi incelenilmesi amaçlanmaktadır. Sadece görünenlerin verileri dikkate alınmaktadır. Görünenin altındaki görünmeyeni ortaya çıkarma çabasının olmadığı görülmektedir. Burada daha çok ölçümlerin yapıldığı nicel araştırma verileri kullanılmaktadır. Doğaya nasıl ki bir nesne gibi incelenilebiliyor, keşfedilebiliyorsa toplumsal olayların da bu tarza keşfedilebileceğini ifade etmektedir. Pozitivist yaklaşım, toplumun bir olgu gibi incelenebileceğini varsaymaktadır. Burada evrensel gerçeklik amaçlanmaktadır. Sosyal yapıda değişmezlik ilkesi söz konusudur. Çevreci anlayışa sahip olanlar doğanın belli bir yasasının olduğunu, insanların buna müdahale etmesini nasıl aykırı buluyorlarsa, pozitivist yaklaşım da toplumların belli bir yasasının, kuralının olduğunu ifade etmektedir. Bu yapının kendine ait tamamen insan iradesinden bağımsız olan bir yapısı söz konusudur. Bu yapının sadece deneysel yöntem ve araştırmalarla ortaya çıkacağı öngörülmektedir (Salattery, 2014: 71- 74). Pozitivist yaklaşımın ifade edilen nitelikleri düşünüldüğünde toplumun bir meta, nesne olduğu ve deneysel bir inceleme neticesinde sosyal olgunun incelenebileceği ve sorunsalların bu yöntemlerle düzelebileceği sonucu çıkarılabilir.

Pozitivist yaklaşımda, bireyin ya da toplumun sosyal olguya müdahalesinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle insan eyleminin toplumsal düzlemde sosyal olguyu kontrol altına almada edilgen bir konumda olduğu, yasaların verili olduğu vb. bir takım basma kalıplar içerisinde sadece kukla görevi gördüğü anlaşılmaktadır (Slattery, 2014: 76). Bireyin verili olan yasaların nasıl çalışması gerektiği hususunda pozitivism adına sadece deney ve gözlemin karar verdiği anlaşılmaktadır. Sosyal yapı pozitif bir bilim ve o yapının nasıl çalışması gerektiği ise ancak gözlemlerle anlaşılabilir düşüncesi söz konusudur. Yani toplumun nasıl bir tüketim sergileyeceği, toplumsal kurumların olup olmayacağı vb. durumlarda bir takım kararların deneyle anlaşılacağı mentalitesi burada söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Burada aklın göze inmesi başka bir ifadeyle pozitif gözlemin insanı ya da toplumu bir madde gibi algılaması, sevgi, şefkat vb. duyguların anlaşılmasında gibi birtakım sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bu da pozitivist yaklaşımın sosyal yapıyı incelemesinde, birey ve toplumun manevi anlamda soyut duyguları taşımadığı gibi bir takım sorunsalların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Birey manevi anlamda değer yüklü olmasından, sosyal yapının sadece dışsal gözlemlerle sağlıklı analizlerin elde edilmesi çabasının eksik olduğu görülmektedir.

Pozitivist bir us ile toplumsal sorunsallar çözülmeye kalkışıldığında eksik yanlarının olduğu görülmektedir. 21. yüzyılda fordist üretim akımı ve ikinci dünya savaşı, zorla tüketime alıştıran ve fakirleştirilen toplumun altında kapitalizmin pozitif aklı yattığı ifade edilebilir (Ongur, 2011: 31). Kapitalizm mentalitesinde toplum ancak pozitif yönü olan bir nesnedir. Örneğin tüketim alışkanlıklarının oluşturulması hususunda bakıldığında, bireyin ihtiyacı olmadığı halde zorla yanlış ihtiyaçlar oluşturularak tüketime yönlendirildiği görülmektedir. Özellikle küresel ağlarla tek tip insan şekli ve tüketim toplumu oluşturulmaktadır. İnsan sadece pozitif bir nesne ya da olgu olmadığı hususu göz önüne alındığında, mutlak ve tek tip bir nesne nazarıyla bakılıp, tüketimin sağlanmasında istenilen yöne yönlendirilen bir meta olmamalıdır. Çoşgun, tüketici malları, ürünlerin pazarlanması ve böylelikle tüketici boşluğunun oluşturulmasıyla toplumda tek tip bir insanın meydana geldiğini ifade etmektedir. Müzikte, eğlence, giyim, yiyecek vb. alanlarda tek tipleşen insanların belirtileri görülmektedir (Çoşgun, 2012: 838-842). İnsan, varlığı itibarıyla sadece olgudan ibaret bir nesne değildir. Weber, pozitivism

eleştirel yaklaşarak eylemlerin arkasındaki davranışların deneyle elde edilmeyeceğini ifade etmektedir. Burada hızını almayan pozitivist düşünce yaklaşımı, evrensel gerçeklik, değişmeyen ilkeler gibi birtakım düşünceler öne sürdüyse de yorumsamacı yaklaşım tarafından reddedildiği görülmektedir. Belli bir zaman sonra, akıl ile açıklanamayan, olgusal olmayan kültürün, ideolojinin olduğunu ve bunların deneyle ifade edilemeyeceği düşüncesi pozitivist düşünceyi zayıflatmıştır. Pozitivist yaklaşımın sadece olgularla hareket etmesiyle, yani her şeyin görünüp, gözlenip üstesinden gelineceğini, açıklanacağı düşüncesi Weberyan kanattan reddedildiği görülmektedir. Hakikatin bilgisine sadece pozitivist bir yaklaşımla gidileceğini iddia etmek, bireyleri kültürel ve duygusal anlamda eksik anlaşılmasına götürmektedir. Örneğin günümüz tüketim toplumunda tek tipleştirme, toplumlardaki heterojen değerleri hızla yıkararak önü alınamaz bir hal almıştır. Bu sürecin önü alınmazsa dünyada tek inanç, tek giyim şekli vb. şekiller olacaktır. Bu olumlu bir durumdan ziyade değer, norm çeşitliliğinin yok edilmeye çalışıldığı olumsuz bir durumdur.

Pozitivizm görüngüler üzerinde hareket ederek sosyal hayatın düzenlenmesinde birtakım sorunsalların oluşmasına sebebiyet vermektedir. Örneğin tüketim hususunda toplumda tüketimin hızını belirleyerek zengin ve fakir gözetimi yapmadığı da görülmektedir. Burjuva sayılmayan zengin kesimi törpülenirken, işçi ücretiyle geçinen sınıfların daha da fakirleştiği söylenebilir. Dolayısıyla pozitif bir akılla toplumun ihtiyacı çeşitli hazları tarhrik edilerek dörtten yüze çıkarmak hem bireysel anlamda hem de doğal kaynakların baskılanması anlamında sorunsalların başverdiği görülmektedir. Bu kapsamda birey sadece nesnel bir varlık olmadığı, görünen bir düzlemde nasıl bir mahiyette olduğu sonucuna varılamayacağı söylenebilir. Bireyin gerçek anlamda derinlemesine analiz edilmesi nicel yöntemlerle elde edilen verilerden ziyade anlamacı, yorumlamacı (hermenetik) yöntemlerle değerlerden arınık olarak yaklaşılması, sosyal yaşamın tanziminde önemli rol oynamaktadır. Metodolojik anlamda sosyal yapının anlaşılmasında, özne eylemin bir bütün olarak anlaşılmasına çalışılması toplumun işleyiş şeklinin tanzim edilmesinde önemli bir adım olarak görülmektedir. Pozitivist metodolojide sosyal alan görüngüler, ampirik deneyler etrafında şekillenirken, yorumsamacı yöntemde bireyin değer yüklü ve değerden arınık olarak bir bütün olarak anlaşılmasına çalışılması, sağlıklı verilerin elde edilmesini kolaylaştırmaktadır. Burada eylemin altında yatan sebeplerin empati, sempati vb. yaklaşımlarla öznenin görünen ve görünmeyen tüm yönleriyle anlaşılmasına çalışılması önemli bir husus olarak görülmektedir.

Pozitivist yöntem Marksist anlamda yaklaşıldığında üst yapının yani burjuvazinin alt yapıyı yönelik kitlesel itaatini sağlanmasında, topluma tüketim bilincinin aşılmasıyla önemli bir adım attığı görülmektedir. Ücretli emek toplumun itaati noktasında, savaş sonrası kapitalizm yanlısı bir tavır sergileyerek medeniyetin uyutucu lezzetlerinden olan tüketim hazzına kapıldığı anlaşılmaktadır (Slattery, 2014: 210). Bu sebeple eğer Marks'ın derdiyle dertlenmek isteniliyorsa evvelen hazzın kamçılındığı, tüketim olgusunun aşırılık yanının terk edilmesi gerekmektedir. İşçi emek sömürsünün sesinin duyurulması bilinçli bir yapılanmayı gerektirmektedir. Bu yapılanmada tüketim uyusukluğu gibi geçici hazlardan kurtulmak ile gerçekleşebilir.

Tüketim Toplumu, yorumsamacı Yaklaşım

Yorumsamacı(hermeneutik) yaklaşım bireyin ürettiği herhangi bir fikrin ya da yazınsal metnin yorumlama ve anlama sanatı olarak 19. yüzyılda doğa bilimlerinde kullanılan yöntemin, sosyal dünyanın anlaşılmasında kullanılan fikre karşı gelişmiş bir düşüncedir. Bu kavram Yunanca yorumlama manasına gelen hermeneuein sözcüğünden geldiği anlaşılmaktadır (Fıncıoğulları, 2016: 42). Geleneksel kültürün yaşandığı Doğu toplumlarında semavi kitapların anlaşılmasında, yorumlanmasında ele alınan sosyolojik yöntem olarak kullanılmaktadır.

Sosyal olgunun incelenmesinde ampirik bir yaklaşımla yaklaşılması bu yapının doğru bir şekilde anlaşılmasını güçleştirmektedir. İnsan bir nesne olmadığından pozitif deneysel yöntemle gözlemlenip ve bu anlamda çözümlenmeye çalışılacak olgu olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda ilk çağlardan günümüze kadar insanın ne olduğu hususunda bir takım yorumlar, açıklamalar yapılmaktadır. İnsan görünmeyen birçok farklı duygulara sahip olduğundan açıklanması, yorumlanması gereken bir yöntem ile yaklaşılması gereklidir. Dolayısıyla pozitif bilimlerde kullanılan deneysel yöntemle insan gizeminin çözümlenmeye kalkışılması ve bu yönde adımların atılması, 19. ve 21. yüzyıl dünya toplumlarında baş gösteren anarşizm, psikolojik bunalımlar, anomi, intihar, yapay tüketim vb. davranışta bulunan bir takım hastalıkların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. İnsan olgusu birden fazla duyguya sahip olan varlık olduğundan deneysel yaklaşımlarla mahiyeti anlaşılması görülmektedir. Bu anlamda toplumsal yapının anlaşılmasında pozitif bir yöntemden ziyade, anlama, yorumlama ve

açıklama yöntemini kullanan yaklaşımla mahiyetinin anlaşılmasına çalışılması, daha tutarlı bir adım olarak görülmektedir.

Birey sosyal bir görüntü olduğu kadar soyut anlamda iç dünyasının gizemleri olan bir özne zanarıyla ele alınması, manevi yapısının anlaşılmasını kolaylaştırabilir. Pozitivizmi maşa olarak kullanan kapitalizmin, sosyal yapıda yaptığı gözlemler sonucunda yanlış teşhis koyarak topluma bulaşıcı hastalıklar bulaştırdığı ifade edilebilir. Örneğin tüketim hastalığına yakalanan bireye tüketerek mutluluğu vaat etmesi, değerlerin yok edilerek yalnızlaştırılması vb. tablolar gösterilebilir. Bu nedenle sosyal yapı ya da birey makine gibi incelenecek bir mahiyette olmadığı anlaşılmaktadır. Bu hususta Weber, sosyal olgularda görünen olayların arkasında görünmeyen şeylerin olduğunu ifade ederek sadece görüngüler üzerinde hakikatin bilgisine ulaşamayacağını iddia etmektedir. Çünkü akılla ölçüm ve gözlemi yapılamayacak hususların olduğunu ifade etmektedir. Bu hususta anlayıcı sosyoloji yönteminden hareketle toplumda ideoloji, kültürün de belirleyici, etkileyici bir yerinin olduğunu ifade etmektedir (Baştürk, 2011: 5-6). Bu kapsamda düşünüldüğünde sosyal yapının anlama ve eleştirel yöntemle daha sağlıklı anlaşılacağı söylenebilir. Bireyin sahip olduğu duygularının nasıl ve ne ölçüde kullanılması gerektiği, kısıtlanması gereken neler olduğu ilgili yöntem sonucu ulaşılabileceği görülmektedir. Örneğin bireyde ‘azap, haz, baskılama, adeletsiz’ vb. duyguların ölçüsünün kısıtlanıp kısıtlanmayacağı, buna karşın ‘sevgi, şefkat, yardımlaşma’ vb. duyguların mahiyeti ve işlevselliğinin anlaşılması, görülmediği pozitif yaklaşımla ele alınması bireyin ve sosyal yapının eksik gözlemlenmesine sebebiyet verebilir. Bu durum da yanlış tedavileri beraberinde getireceği görülmektedir.

Pozitivizm, bireyi deney sahasında, ampirik çalışmalar sırasında kimya tüpü içerisinde davranışlarını inceleyen bir olgu nazarıyla ele almaktadır. Bu kapsamda ele alınan birey ve topluma yönelik yapılacak sosyolojik çözüm ve gözlemler sağlıklı data almamızda engel teşkil edebilir. Çünkü doğa olaylarında ya da doğada bilimsel bilgi için veri elde etme hususunda pozitif yöntemle yaklaşıldığı görülmektedir. Buradaki bilimsel bilginin, sadece gözün gördüğü bir yapıda olduğu görülmektedir. Bu da sadece deney ve gözlemlerle elde edilebilir. Fakat insan varlığı görünen ve görünmeyen batını (iç) duygularla bezeli bir yapı mahiyetinde olduğu aşikardır. Bu alana tabii bir olgu yaklaşımıyla yaklaşılması beraberinde bir çok sorunu getirebilir. Çünkü insanın içinde yaşadığı toplumsal olayların, değerlerin, deneylerin, gözlemlerle açıklanması söz konusu olmayabilir. İnsanın davranış şekilleri her zaman değişebileceğinden bir nesne gibi sabit tahayyül edilmemelidir. İnsan olgusunun arkasında tarihsellik, din ve kültürel nedenler yatmaktadır. Sosyal olgunun gözlemlenerek ona yönelik evrensel çıkarımlar öne sürmek, realiteye gölge düşürmektedir. İnsanlar farklı kültürlere sahip bir varlıktır. Doğadaki bir canlı ırkı gibi aynı davranışlara sahip bir olgu olduğu söylenemez. Bundan dolayı sosyal bilimin, yöntem olarak, yorumsamacı ve anlamacı bir yaklaşımı temel alması gereklidir. Bireysel davranışlar fiziksel bir nedensellikten başka kültür, toplumsal normlar ve psikolojik nedenlerin de hesaba alınması gerekli bir durum olarak görülmektedir. Dolayısıyla sosyal analizin, bireyin görünen ve görünmeyen davranış bütünü kapsamında yorumsamacı bir perspektifle değerlendirmeye alınması gerekmektedir (Weber, 2006: 104). Toplum duygu ve kültürelliğinin neticesinde farklı davranış normları gösterdiğinden nesnel bir gerçeklikle hareket edilerek evrensel bir realiteye hapsedilemez. Dini hareketlerin sosyal yapıda özne üzerinde farklı davranış formları sergilediğini, inanışların çeşitliliğine göre bu fiillerin de farklılık arz ettiği görülmektedir. Yahudi-Hristiyan, Hindu, Zerdüşt, Konfüçyüs gibi inanışların sosyal yapıda farklı davranış normları göstermektedir. Bu çereçevde bakıldığında evrensel davranış normları tasavvuruyla yaklaşılması, bir çok eksiklere neden olabilir (Weber, 2016: 338-341). Evrensel olarak nitelendirilecek bir insan kipi, toplumsal yapıların farklı kültürde olmasıyla çeliştiği görülmektedir. Çünkü her toplumsal yapı farklı bir kültürel normla şekillenmiştir. Dolayısıyla kültürün farklı olması ve bunun sonucunda toplumun farklı bir tarihsellik kaydettiği görülmektedir. Sonuç olarak pozitif bilimin nesnel, genel geçer, evrensel determinizmi değil, söz konusu toplumsal yapının öznel niteliği önem arz ettiği görülmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında bireyin bir bütün olarak, pozitif bilimsel yaklaşımlardan ayrı olarak değerlendirilmeye, sorunsalların teşhisine ve tedavisine yönelik adımların atılması gerektiği bir durum söz konusudur (Baştürk, 2011: 7).

Toplumsal olgu, sosyal mekanda bireyin zamanla segilediği davranışlarla ve bu davranışların süreç içerisinde normlara dönüşmesi toplumsallığın ağını oluşturmaktadır. Bu ağları, toplumsal mekanı ören aktörün eylemlerinin detaylı bir şekilde anlaşılması, fiillerinde segilediği duygu ve düşüncelerini anlamacı bir yöntemle ele almasıyla anlaşılabilir. Yani pozitivizm karşıtı olan ve toplumsal hayatta baskın gelen içgüdülerdir. Bu kapsamda toplumsallığın oluşmasında nesnellikten ziyade öznel

eylemlerin önem arz ettiği görülmektedir. Birey deneyde elde edilemeyen çeşitli duygularla donatılmış bir varlıktır. Bu duygular, tamamıyla gözlemlerle elde edilecek türden bir durum olmadığı görülmektedir (Weber, 1964: 118). Tüm bu değerlendirmeler neticesinde sosyal olgunun metodolojik bağlamda sadece materyalist gözlemlenmesinin olumsuz sonuçlar ve tedaviler vereceği aşikardır. Yani toplumun doğa bilimleri yaklaşımıyla ele alınması, deterministik bir yaklaşıma sürüklenmektedir. Toplum değer yargularından bağımsız, fiziksel bir açıklama değil aynı zamanda meta-fiziksel bir yapı çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Weber değer bağlamında hareketle toplumun hem somut bir yapı hem de soyut davranış normlarıyla süslü bir eylem olduğunu ifade etmektedir (Baştürk, 2011: 9). Bu durumdan hareketle, sosyal yapının gözlemlenmesinde nicel veriler kadar nitel verilerin de önem arz ettiği sonucuna varılabilir.

Tüketim Toplumu ve Eleştirel Yaklaşım

Eleştirel düşünme bir eleme, elekten geçirme, akıl süzgecinden geçirme yöntemi olarak algılanabilir. Eleştiri özellikle aydınlanma döneminde Martin Luther tarafından aklın önderliğinde, sosyal hareketlerin baş gösterdiği modernleşme hareketi olayı olarak örnek verilebilir. Bu dönemde Tanrı'nın yerini aklın ön planda rol oynadığı görülmektedir. Akıl eksenli bir düşüncenin başladığı söylenebilir. Akılcı yaklaşım, bir nesneye ya da olguya eleştirel nazarla yaklaşması olarak düşünülebilir. Eleştirel yaklaşımın anladığını, gördüğünü, gözün çoğu zaman görmediği hususlar olabilir. Örneğin gözün gördüğüyle ya da görüngüler üzerinde analiz yapılarak sosyal yapının anlaşılmasına çalışılması, toplumun bilinçaltının tüketim bombardımanı hedefi haline getirilmesi ve beşeriyeti fakirleştirme gibi sorunsalların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Görenek belasıyla bireylerin harcamaya teşvik edilmesi, hedonist anlamdaki isteklerin ihtiyaç konumuna getirilmesi, sosyal yapının sadece ampirik bir gerçeklikle ele alınarak ve bu anlamda çözümlenmeye çalışıldığı anlamına gelmektedir. Bu noktadan bakıldığında, eleştirel yaklaşım, oklarını doğal kaynakları sürekli baskılayan kapitalist sistemin bu yönüne yapmaktadır. Eleştiri anlayış, meydana gelen olayların temelinde yatan düşüncenin anlaşılmasında derine nüfuz etmeyi sağlamaktadır. Sosyal sistemde meydana gelen sorunsalın irdelenip çözüm bulmasında önem arz etmektedir.

Şenşekerci ve Bilgin, eleştirel düşünmenin yönetsel bir çabayla geliştirilebileceğini vurgulayarak; teolojik düşüncenin kalıpları olan zihinlerdeki dogmaların yıkılmasının yanında, sosyal yapının değerlendirme sürecinde gerekli sabrın gösterilmesi şeklinde ifade etmektedir (Şenşekerci ve Bilgin, 2008: 31). Sosyal yapının anlaşılması sürecinde ya da gözlemlenmesinde yorumlama, açıklama yöntemin yanında eleştirel yöntemin de kullanılması sağlıklı bir datanın elde edilmesine sebebiyet verebilir. Gözlemcinin kültürel değerlerle berebar objektif bir akılla bireyin toplumsal yapıda segilediği davranışlardan hareketle derine inerek yapıyı anlayabilir.

Eleştiri anlayışının artmasıyla birlikte insanlık muhakeme gücünü geliştirmiş, tıkanıklığa sebep olan fikirlerin yıkılmaya yüz tuttuğu görülmektedir. Pozitivist yaklaşımla sosyal yapıda elde edilen teşhislerin ve bu teşhisler sonucu uygulanan tedavilerin toplumsal yapının anlaşılmasında doğru bir adım olmadığı görülmektedir. Örneğin tüketim bilincinin aşılacak mutlu olacağı yönündeki yaklaşımda, toplumsal sistemin doğru teşhis edilmediği ve buna yönelik tedavi yoluna gidilmediği görülmektedir. İnsanların adeta bir robot haline getirilerek, mutluluğunun tüketmek olduğu bilinci aşılacak sosyal yapının gözlemlendiği ve bu yönde anlaşılmaya çalışıldığı görülmektedir. Tüketim toplumunun pozitivist ya da sadece akılcı bir yöntemle değil, eleştirel, yorumsamacı yöntemlerle yaklaşılması, görünenin altında yatan eylemleri açıklığa çıkarmaktadır (Anık, 2016: 448).

Sorunsalların çözülmesinde eleştirel metodun önemi yadsınamaz bir realitedir. Toplumsal yapıda yapılan eşitsizlik, adaletsizlik gibi durumlarda eleştirel yönetime, çözüm odaklı ve iyi olan nedir sorusundan hareketle çözüme yönelik bir pratik nazarıyla bakılabilir. Pozitivist bilimi dar bir kalıp çerçevesinde ele alan eleştirel yöntem, onu aklın ilkelerini kullanmada insancıl olmamakla suçlamaktadır. Eleştirel metodoloji, toplumsal eylemlerde baş gösteren olaylarda irdeleyici, sogulayıcı bir yaklaşım segilemektedir. Sorunsalın açığa çıkarılıp çözümlenmesinde önemli bir yer teşkil ettiği görülmektedir. Örneğin tüketim toplumu gibi sorunsalın çözüme kavuşmasında, üst yapı eleştirilerek daha hümanist adımların atılması sebep olabilir. Yorumsayıcı yaklaşım pozitivist, insan aktörünün anlamını, düşünme ve hissetme özelliğini görmezden gelerek antihümanist olmakla eleştirmekte, eleştirel yaklaşım da yorumsayıcı yaklaşımın bu duruşunu olumladığı fakat öznel ve göreci olmakla eleştirdiği görülmektedir (Neuman, 2014: 141).

Marks, filozofların dünyayı yorumladığını, buna karşın asıl olması gerekenin değiştimek olduğunu ifade ederek değişimi, ideolojisinde önemli bir yere koyduğu görülmektedir. Değişim batıl inançların toplumsal yapıda gölgelediği noktaların aydınlatılmasında önemli bir yer edindiği söylenebilir. Marksist düşünce toplumsal yapıda sürekli bir oluş ve gelişmenin olduğu hususunun altını çizerek, toplumda çatışmacı, eleştirel yaklaşımları önemsediyi bilinmektedir. Eleştirel kuram yapıyı sadece gözlemek ve incelemekle kalmayıp bunun yanında sorgulayarak değiştirmeyi öngörmektedir. Burada toplumsal ilişkilerin asıl nedenleri ortaya çıkarılarak, insanların özellikle alt tabaka sosyal sınıfların bu ilişkileri sorgulamaları ve değiştirmeleri yönünde yetki vermektedir. Başka bir değişle mitleri ve gizli gerçeklerin açığa çıkarılmasında öncü rolü sergileyerek, değişim yönünde önyak olmaktadır. Sosyal analizlerde eleştiri metodu, en mahrem sorular sorarak yapıyı anlamaya ve yapıya bu anlamda çözüm önermektedir. Bu sebeple kriticizm, iyi olan nedir arayışında dogmaları delerek, gerçekçi bir pusula görevi gördüğü söylenebilir. Pozitivist yöntemde bireyde dış gerçekliğin görünümü, yorumsamada realitenin öznel yapısını ve eleştirel düşünmede olayın daha da derinine inerek, henüz oluşmamış bir gerçekliğin inşası hedeflenmektedir. Eleştirel yaklaşım yeniyi icat etme, oluşma ve gelişmenin peşinde bir yöntem olduğu ifade edilebilir. Ayrıca düşünme, değiştirme ve deneyimlerin birbiriyle etkileşime geçtiği bir süreç olarak anlaşılmaktadır. Pozitivist anlamda toplumsal yapı anlaşılmaya çalışıldığından toplumsal değişimin ve çatışmanın deneyle ve gözlemlerle gözlemlenemeyeceği görülmektedir. Çünkü sosyal yapı mitlerle, gizemlerle doludur. Bu nedenle yapıyı anlamada gözlemlerle yaklaşmak yanıltıcı sonuçlar doğuracaktır. Bu nedenle görüngüler üzerinde algılanan yapının gerçek bir data olduğu düşüncesiyle hareket edilmesi, sağlıklı gözlem olamayacağı anlamına gelmektedir. (Neuman, 2014: 142-144). 19. yüzyıl pozitivizmi kendisini evrensel gerçeklik olarak algılayan burjuvanın, toplumun itaatini gerçekleştirdiği görülmektedir. Maddeci bir nazarla toplumu anladığını idda etmesi ve bu çerçevede sağlıklı tahlil ve tedavi ettiğini söylemesi gerçeği yansıtmamaktadır. Toplumun ve bireyin kültürel değerlerden arınık bir yapı olduğunu, sadece pozitif bir olgu olduğunu iddia etmesi gerçeği yansıtmadığı görülmektedir. Sadece görünen olgulardan hareketle toplumun tedaviye ya da anlaşılmaya çalışılması, örneğin tüketim hastalığı gibi sorunsalların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

SONUÇ

Kapitalist sistemin pozitivist bir anlayış ile toplumsal yapıyı değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Burada sosyal yapının anlaşılmasında toplumu tek bir düzlemde ele alarak ve sadece görünen tarafı üzerinde ampirik bilgi elde ederek çözümleme iddiası güdmektedir. Birey soyut anlamdaki duyguları, hissiyatlarıyla bir bütünlük teşkil etmektedir. Pozitivist bir nazarla birey ve sosyal yapının anlaşılması sağlıklı bir toplumsal anlaşılmasını engelleyebilir. Bireyin doğru anlaşılması, sağlıklı yöntemle yaklaşılmasını gerektirmektedir. Örneğin haz duygusundan hareketle bireyin hedonist anlamdaki duyguları kötüye kullanılarak bireyin yapısının bu anlamdaki adımlar olduğunu iddia etmek, gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü bireye yönelik dışsal olgulardan hareketle pozitivist anlamda çözümleme yapmak, bireyin doğru anlaşılmasını gölgelemektedir. Bu sebeple ancak sosyal yapının bir parçası olan bireyin maddi ve manevi yönleriyle anlaşılması sonucunda, toplumun yaşam şekline yön verilmesi gerekmektedir. Bireyin ve sosyal yapının tüm yönleriyle nasıl bir metabolizmaya sahip olduğu hususunun anlaşılmasından sonra gerekli yönlendirmeler yapılabilir. Misal olarak bireyin ihtiyaçlarının birden yermeye çıkarılması hususunun yapılması için bireyin gerçekten böyle bir gereksinme içerisinde olup olmadığı durumunun ortaya çıkarılması gerekmektedir. İhtiyaçların ziyadeleşmesiyle bireyin yapısına muvafık doğru bir adımın atılıp atılmadığı hususunun irdelenmesi gerektiği görülmektedir. Yönetici sınıf ya da kapitalizmin bireyin ihtiyaçlarını birden yüze çıkarmasıyla, böylece sermaye birikimini merkez ülkelerde yoğunlaştırmaktadır. Böylece pozitivist bir yaklaşımla sosyal yapının analizi kapitalizmin lehine sonuçlanmaktadır.

İnsan bir deney tüpü olmadığından pozitivist anlamda yapılacak olan adımların, tedavilerin yanlış sonuçlar doğuracağı muhtemeldir. Sosyal yapının teşhis edilmesi ve gözlemlenmesinde maddeci bir nazarla bakılması, toplum adına sağlıklı bir yaklaşım olarak görülmemektedir. Bu yapının çözümlenmesinde metodolojik yaklaşımlar olarak anlamacı ve eleştirel yaklaşımların sosyolojiyi anlaması ve toplumun ilerlemesinde sağlıklı veriler sunmaktadır. Görünenin altında yatan görünmeyenin anlaşılması ancak sorgulayıcı ve anlamacı bir yöntem geliştirilerek gerçekleşebilir. Sosyal olguyu bir meta olan robot gibi anlamaya çabalamak, sosyoloji bilimini, insan ile robot arasındaki mesafe kadar yanlış bilgiye götürmektedir. Çünkü insanın, görünen ve görünmeyen, algılanan ve algılanamayan,

hissedilen ve hissedilemeyen vb. mitlerle, sırlarla dolu olan kültürel, ekonomik bir muamma olduğu söylenebilir.

Bu nedenle 20. ve 21. yüzyılda insanların maruz kaldığı toplumsal hastalıklar düşünüldüğünde (tüketim alışkanlıkları, anomi, vb.) sosyal yapının doğru bir şekilde anlaşılması hususunda, hakikatin bilgisine ulaşmada kullanacağı yöntemin yorumsamacı ve eleştirel olması gerektiği bendi ağır basmaktadır. Çünkü insan, sadece gözlemlenip ölçülen bir varlık olmadığından aklın göze indirilmesiyle, maddeci bir nazarla görüngüler üzerinden hareketle çözümlenmesinin imkansız olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, T. Aksoy, Ş. (2008). “Tüketici Davranışlarda Temel Yaklaşımlar”, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3 sayı: 1-19.
- Altaş, B. (2018). Tüketim Toplumunda Anneliğin Yeni Görünümleri, Yayınlanmış Doktora Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Anık, M. (2016). “Aykırı Bir Düşünür Olarak J. Baudrillard ve Gösteriş Amaçlı Tüketim”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9 (47): 448-452.
- Baştürk, E. (2011). “Pozitivizme Eleştirel Bir Yaklaşım: Max Weber ve Anlayıcı-Yorumlayıcı Sosyal Teori”, sayı 4: 17-25
- Baudrillard, Jean (2018). Tüketim Toplumu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çelik, Sabahattin (2009). Hızsal ve Faydacı Tüketim, İstanbul:Derin Yayınları.
- Çoşgun, M. (2012). “Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu”, *University Journal of Life Sciences*, 1(1): 6, 838-842.
- Erbaş, Hayriye (2006). Yerel ve Küreselin Buluşması Sürecinde Tüketim Toplumu, Ankara: ODTÜ Halk Bilimi.
- Erbaş, Hayriye (2009). Küreselleşme, Kapitalizm ve Toplumsal Dönüşümler, Ankara: Palme Yayınları.
- Fırıncioğulları, S. (2016). “Sosyal Bilimler ve Hermeneutik Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, *Journal Of Sociology*, 33 (37-48): 42.
- Neuman, W. Lawrence (2014). Toplumsal Araştırma yöntemleri I, Ankara: Yayıncılık Yayıncısı.
- Ongur, H. S. (2011). Tüketim Toplumu, Nevrotik Kültür ve Dövüş Kulübü, İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık.
- Salattery, Martin (2014). Sosyolojide Temel Fikirler, İstanbul: Swentez Yayıncılık.
- Şenşekerci, E. Bilgin, A. (2008). “Eleştirel Düşünme ve Öğretimi”, U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (14): 31.
- Weber, Max (1964). The Theory of sosyal and Ekonomik Organisation, New York: Free Press. Weber, Max (1964).The Theory of Social and Economic Organisation, New York: Free Press. Weber, Max (2006). Sosyoloji Yazıları, İstanbul: İletişim.
- Weber, Max (2016). Din Sosyolojisi, İstanbul: Yarı Yayınları.
- Yıldırım, S. (2018a). “Kadının Bedeni ve Duyguları Üzerinden Sömürülmesi: Evlendirme Programları Örneği”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 5(1): 1-11.
- Yıldırım, S. (2018b). “Ütopya Ve Distopya’ dan Sosyal Gerçekliğe: Cinsiyetin Tüketimi” *Pesa International Journal of Social Studies*. 4(4): 364-373.

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number:12, p. 128-141, Summer 2020

POSTMODERN TÜKETİME POSTMODERN BİR YANIT: PAYLAŞIM EKONOMİSİ A POSTMODERN RESPONSE TO POSTMODERN CONSUMPTION: SHARING ECONOMY

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
06.03.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
03.06.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2020

Asya Studies

Merve Çelik Varol
PhD Students / İstanbul Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla
İlişkiler ve Tanıtım Anabilim
Dalı, Doktora Programı Öğrencisi
mervecelik20@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-0698-929X>

Arş. Gör. Erdem Varol
Marmara Üniversitesi, İletişim
Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Bölümü, Reklamcılık ve Tanıtım
ABD
erdemvarol355@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-3940-2122>

DOI:

<https://doi.org/10.31455/asya.700157>

Öz

Modernizmin ortaya çıkışı ve teknolojik gelişmelerle birlikte insanlık hiç olmadığı kadar güçlü bir konuma gelmiş, üretim açısından bolluk, refah artışı meydana gelmiştir. Söz konusu durum üretim odakları tarafından olumlu görünse de tüketim istenilen oranda olmadığından üretilen ürünler stoklarda birikmeye başlamıştır. Üreticiler, artan stokları eritmek amacıyla tüketimi teşvik edici stratejiler uygulamaya başlamış böylece Modern anlamda pazarlama ve reklam kampanyaları hayata geçmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası Modernizm hayal kırıklığı yaratmış olsa da, getirdiği pazarlama, reklam ve tüketim stratejileri artan rekabet sonrası daha da önem kazanmıştır. Ayrıca teknolojinin gelişim hızının artmasıyla üretim süreçlerinin değiştiği, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaştığı, iletişim ağlarının geliştiği ve yeni bir dünyanın egemen olduğu Postmodern dönemle birlikte değişen ekonomi anlayışı, bazı girişimcilerin ileriye yönelik ticari anlayışlarında önemli kazanımlar elde etmesini sağlamıştır. Ancak tüketime yönelik teşvik stratejilerine anti tez olarak tüketimi azaltmak, dünya kaynaklarının azalmasını önleyici ekolojik deneyimler yeni bir ekonomi sistemini, paylaşım ekonomisini ortaya çıkarmıştır. Söz konusu sistemle birlikte sadece paylaşım değil aynı zamanda ulusötesi şirketlerden bağımsız bireylerin çeşitli dijital uygulamalar sayesinde kendi işlerine sahip olmalarını da içine almaya başlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, değişen ve bu değişimle birlikte gün be gün artan tüketim döngüsünü ele alarak dünyanın ekolojik, toplumsal, kültürel ve ekonomik açıdan daha paylaşımcı ve yaşanabilir olmasını amaçlayan paylaşım ekonomisinin Postmodern tüketim çağındaki yerini dünyadaki ve ülkemizdeki örnekler ışığında Türkçe literatüre katkı sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, Postmodernizm, Postmodern Tüketim, Paylaşım Ekonomisi

Abstract

With the advent of Modernism and technological developments, humanity has become more powerful than ever, and abundance and prosperity have increased in terms of production. Although the situation in question seems positive by the focus of production, the produced products have started to accumulate in the stocks since the consumption is not at the desired rate. Manufacturers have started to apply consumption-promoting strategies in order to melt the increasing stocks, thus Modern marketing and advertising campaigns have been implemented. Although Modernism was disappointing after World War II, its marketing, advertising and consumption strategies gained more importance after increasing competition. In addition, with the increasing speed of technology, the change in the production processes, the use of information and communication technologies became widespread, the communication networks developed and the new world dominated with the Postmodern era, which enabled some entrepreneurs to gain significant gains in their forward-looking business understanding. However, as an anti-thesis for consumption incentive strategies, reducing consumption, ecological experiences preventing the reduction of world resources have created a new economy system, sharing economy. With the system in question, it starts to include not only sharing but also the self-employment of individuals independent of transnational companies through various digital applications. The aim of this study is to contribute to the Turkish literature in the light of examples in the world and in our country in the light of examples in the world and our country, which aims to make the world ecologically, socially, culturally and economically more sharing and livable, by considering the changing and increasing consumption cycle with this change.

Keywords: Modernism, Postmodernism, Postmodern Consumption, Sharing Economy

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Çelik Varol, M. ve Varol E. (2020). Postmodern Tüketime Postmodern Bir Yanıt: Paylaşım Ekonomisi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year:4, Number: 12, Summer, p. 128-141.

GİRİŞ

Modernizmle birlikte –Sanayi Devriminin güçlü etkisiyle- insanlık aynı anda bol üretim yapma şansını yakalamıştır. Teknoloji sayesinde insanlık hiç olmadığı kadar güçlü bir konuma gelmiş, bir hammadde binlerce ürün üretmeye başlamıştır. İki Dünya savaşı arasında, 1929 Büyük Buhranı gibi dönemler dışında, üretim açısından bolluk, refah artışının söz konusu olması olumlu gelişmeler gibi görünse de, tüketim istenilen oranda artmadığından üretilen ürünler stoklarda birikmeye başlamış ve ülkelerde yaşanan yönetim değişiklikleri de insanları tüketimden ziyade elinde olanı saklamaya itmiştir. Üretim faaliyetleri sadece toplumsal üretim araçları değil aynı zamanda askeri açıdan da önemli gelişmeleri de yanında getirmiştir. II. Dünya Savaşı daha önce görülmemiş silahlarla milyonlarca insanın ölümüne, sakat kalmasına neden olmuş, Modernizmin teknoloji ile birlikte insanları mutlu yaşatmak yerine onları bir canavara dönüştürerek hayatlarını kaybetmelerine neden olduğunu öne süren bazı görüşler karşımıza çıkmaktadır. Bu, Modernizme karşı yaşanan büyük bir hayal kırıklığıdır (Firat & Venkatesh, 1993: 228).

Modernizm sonrası anlamına gelen “Postmodernizm” böyle bir hayal kırıklığı sonrası ortaya atılmış bir paradigmadır. Postmodernizm, kültürel ve felsefi bir akım olarak ortaya çıkmasına rağmen medyadaki gelişmeler ve reklamcılığın yükselişi ile birlikte bir tüketim felsefesi haline gelmiştir. Artık Modernizmde olduğu gibi “ırk”, “milliyet” gibi kavramlar yerini tüketiciye bırakmıştır. Bireyi sonsuz bir tüketim nesnesi haline getirirken, tüketilen ürünleri özne haline getirmiştir. Tüketim kültürü bir kar topu gibi büyüyerek küreselleşen dünyayı 2010’lu yıllara kadar etkisi altına almışken, tüketim çılgınlığının dünyayı geri dönülemez bir felakete sürükleyeceğini düşünenler ortaya yeni bir kavram olan paylaşım ekonomisini atmışlardır. Paylaşım ekonomisi kavramı, geçmişten günümüze insanlığın yaptığı eylemlerin yeni nesil adı olarak düşünülebilmektedir. Mülkiyet olduğundan ve ortaklaşa yaşam başladığından beri insanoğlu önce paylaşarak sonra takas ve para ile ihtiyaçlarını karşılamış, takas ve sonrasında para payını artırsa da paylaşım her zaman var olmuştur. Söz konusu uygulamanın yerel örneği ise, özellikle kırsal kesimde bilinen imece usulüdür. Kırdan kente göçle birlikte söz konusu kavram azalmaya başlamıştır ancak geçmişten günümüze insanlar okulda arkadaşları ile kalemini, silgisini paylaşmış, hemen herkes komşusundan bir fincan kahve istemiş veya komşusuna kahve vermiştir.

İnternetin yaygınlaşması, mobilizasyon, yeni nesillerin doğaya özlemi ve çevrecilik konusunda hassas olması, gereksiz tüketime başkaldırı gibi nedenlerle birlikte paylaşım ekonomisi kavramı ortaya çıkmıştır. Bu başlangıç niyeti daha sonra bazı girişimcilerin önemli kazanımlar elde etmesine neden olmuş ve paylaşım ekonomisi sadece “paylaşmak” değil kişilerin çeşitli dijital uygulamalar sayesinde kendi işlerine sahip olmalarını da içermeye başlamıştır. Bununla birlikte ticari işletmeler haline gelen söz konusu girişimler vergi, güvenlik, istihdam gibi çeşitli konularda devletler ve büyük çaplı işletmeler tarafından eleştiriler almaktadır. Tüm bu dijital ticarileşme haricinde kişilerin eşya ve vb. metaları takas yaptığı yeni nesil bir imece usulü ortam yine bu dijital uygulamalar sayesinde daha çok sayıda kişiye yayılabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, tüketimin doğal sınırlarının aşıldığı yeni milenyumun ikinci 10 yılında, sonsuz tüketim döngüsüne bir eleştiri getirerek dünyanın ekolojik, toplumsal, kültürel ve ekonomik açıdan daha paylaşımcı ve yaşanabilir olmasını amaçlayan paylaşım ekonomisinin Postmodern tüketim çağındaki yerini Dünyadaki ve ülkemizdeki örnekler ışığında Türkçe literatüre sunmaktır.

Postmodernizm

Günümüzde Modernite ve Postmodernite ile ilgili tanımların, Modernizm ve Postmodernizm için verilen tanımlardan farklı olduğunu anlamak önemli görülmektedir. Modernite ve Postmodernite kavramları dönemle ilgiliyken, Modernizm ve Postmodernizm kavramları ise bir dizi farklı düşünce ile ilgili görülmektedir. Firat ve arkadaşlarının (1993: 220) vurguladığı gibi:

“Modernite, Batı tarihinde, on altıncı yüzyılın sonundan başlayarak geçen dönemi ifade ederken, aynı zamanda sosyo-kültürel ekonomik düşünce sistemleri ve kurumlarını ifade etmekte, evrensel bilginin temelini, insan düşüncesinde laikliğin, öncülüğünün temeli olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda Postmodernite, dünya tarihinden günümüze kadar atıfta bulunarak, Modernitenin değişimine işaret etmektedir ya da bir başka deyişle “Postmodernite, geç Modernite ile örtüşen zaman dilimini ifade etmekte, Postmodernizm, Modernizmin temel varsayımlarını sorgulayan

kültürel bir koşul ve felsefi konum olarak adlandırılmaktadır ayrıca, postyapısalcılık ve yapısızlaştırma ile yakından ilişkilidir.”

Benzer bağlamda, Postmodernite bireylerin kurtuluş arayışının elde edilmesi olarak da sunulmaktadır. Modernizmin ve Modern çağın tartışmalarına bakıldığında, rasyonalizm her türlü analiz ve düşünceye dahil edilecek ana unsur olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, Modernitenin “akıl kuralı ve rasyonel düzenin kurulması” ile ilgili olduğu vurgulanmaktadır (Şimşek, 2014: 41).

Postmodernizmin ne zaman başladığı tam olarak bilinmediğinden tarihsel gelişimini ifade etmek zordur. Postmodernizm, metaların ve bilgi biçimlerinin, herhangi bir bireyin kontrolünün ötesinde, küresel tüketim kültürüne katılmaya bazı alternatifler sunmaktadır. Söz konusu alternatifler, herhangi bir eylemin veya toplumsal mücadelenin mutlaka yerel, sınırlı ve kısmi - ama yine de etkili olduğunu düşünmeye odaklanmaktadır. Postmodernist politika, "büyük anlatıları" (bütün işçi sınıfının özgürleşmesi gibi) çıkarıp belirli yerel hedeflere (örneğin, kendi topluluğunuzdaki çalışan anneler için geliştirilmiş gündüz bakım merkezleri gibi) odaklanarak küresel eğilimlerden etkilenmektedir.

Postmodernizm aynı zamanda çağdaş toplumda giderek daha baskın hale gelen entelektüel ruh hali ve kültürel ifadeleri ifade etmektedir. Postmodernizm, Modernliğin ötesinde belirlenmesi için kullanılan bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Postmodern Tüketim

Tüketim kavramı Türk Dil Kurumu sözlüğünde birden fazla şekilde tanımlanmaktadır. İlk anlamı tüketme işi olarak tanımlanmaktadır. Ancak sonraki tanımlarda istek, ihtiyaç gibi kavramlarla birlikte tanımlanmıştır. Söz gelimi toplumun veya bireyin satın alma gücüyle orantılı olarak isteklerinin karşılanması tüketim olarak nitelendirilmektedir. Bir diğer tanımda ise, üretilen mal ve hizmetleri toplumun ve/veya bireyin isteklerini gidermek üzere son kullanışı olarak vurgulanmaktadır (sozluk.gov.tr, 2020). İhtiyaç daha çok bir zorunluluk hali ile karşılanırken istek ise kişinin farklı güdülenmeleri ile ortaya çıkan ve zorunlu olmayan bir tercih işlemidir. Tüketicide isteği yaratan mekanizmanın günümüzde çoğunlukla pazarlama çabalarıyla oluşturulduğu düşünüldüğünde, bu durum sorunun bizzat sorunu çözecek tarafça yaratıldığı gerçeğini ortaya çıkarır. Bu da “*üretilmiş ihtiyacın/isteğin*” gerçekten var olup/olmadığını sorgulamaya neden olur” (Darıcı, 2020: s.77). Dolayısıyla, tüketim bir süreç olarak düşünülürse, üretilen mala veya hizmete sahip olmak, ondan fayda veya haz sağlamak ve sonunda da onu kullanıp yok etmektir. Ancak Postmodernizmle birlikte tüketim bir kültür halini almıştır. Modernizmde tüketici tüketim sürecinin egemen öznesi olarak görülmekteyken Postmodernizmle birlikte tüketici nesnelere dünyasında bir nesne haline dönüşmüştür (Firat vd., 1995: 50). Kitle iletişim araçları ve reklamlarla verilen mesajlarla tüketim ihtiyaçların karşılanması değil, herkesten “farklı olma” yarışı halini almıştır (Bilgin, 1991;103). Böylece Postmodern tüketim, bireyin ihtiyaçlarını aşan bir nevi çılgınlık halini almış, arzularını, isteklerini, düşüncelerini ve sosyal yaşamını şekillendiren adeta bir dine dönüşmüş, katı bir inanın müritleri gibi tüketim toplumunun müritleri haline gelen tüketiciler, bazı insanlar tarafından hayatı yozlaştıran, gezegeni tüketen birer baş belası olarak görülmektedirler (Cremin, 2011: 11). Postmodernizm öncesi dönemde tüketim çoğunlukla temel ihtiyaçların giderilmesi olarak tanımlanabilirken, Postmodernizmle birlikte tüketim, arzulara ve isteklere cevap vermeye evrilmiştir. Marcuse, (1997: 5) gerçek anlamda ihtiyaçların temel ihtiyaçlar olduğunu öne sürerken (beslenme, giyim, barınma), sahte ihtiyaçlar olarak ise kapitalizm tarafından icat edilen boş zamanlarda dinlenme, eğlenme ve reklamlarla telkin edilen tüketim, hatta sevilme ve nefret edilme gibi duygusal ihtiyaçları saymaktadır. Baudrillard, Postmodern tüketimi tanımladığı “Tüketim Toplumu” kitabında, tüketimin nesnelere asıl amaçları dışına çıkarak birer statü sembolü haline aldığı; değerlerin tüketildiğini belirtmektedir. Baudrillard’a göre, tüketim toplumu, tüketimin içselleştirildiği ve öğrenildiği bir toplum olarak görülmekte ve herhangi bir biçimde “alıştırma toplumu” olarak görülmektedir. Bu toplum, yeni nesil üretim güçlerinin tekeli bir ekonomi politik sistemini yeniden yapılandırıldığı, yeni bir toplumsal sistemdir. Baudrillard Modernizm döneminde tüketimin bireysel bir eylem olduğunu öne sürer ve ona göre Postmodernizmle birlikte tüketimin bir sistem haline geldiğini, sistemli ve toplu bir eyleme dönüşmektedir. Bu toplu eylem, toplu bir tüketim çılgınlığının genel adıdır. Bu çılgın tüketim ise, bireylerin sahip oldukları ile değerlendirildiği bir dönemi ortaya çıkarmıştır (Baudrillard, 2017: 91).

Çağımızda, bireylerin yaptıkları veya bireylerin davranışlarından ziyade hangi metalara sahip olduğu daha önemli hale gelmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası dünya iktisat sistemi neoliberal politikaların da büyük oranda etkisi olduğu söylenebilmektedir. Bu ekonomi politikaları bireyin/toplumun ihtiyaçlarının yerini isteklerin ve arzuların aldığı, gereksiz tüketimin adeta kutsandığı bir hegemonya

yaratmıştır. Twitchell'a göre (2004: 19) artık lüks bir amaç değil araç halini almaktadır. Kişinin hazzını karşılayan bir metanın bir ihtiyaç halini alması, birey ihtiyaçlarının günümüze göre güncellendiğini göstermektedir. Maslow'un ortaya koymuş olduğu İhtiyaçlar Hiyerarşisi'nde yer alan temel ihtiyaçlara ek olarak arzu ve istekler temel ihtiyaçların önüne geçmiştir. Tüketim ve ihtiyaç ekseninden bakıldığında, tüketim artık vücudun gereksinimlerini doyuran basit bir süreç olmaktan çıkmış, bir kültür halini almış, bambaşka kavramların boyunduruğu altına girmektedir (Bocock, 1997: 58). Belk'e göre (1988: 105) tüketim kültürü, tüketicilerin statü sahibi olma, dikkat çekme gibi özelliklerle donatılan, bireye yarar sağlamayan mal ve hizmetlere karşı haz duydukları, bu ürünlere sahip oldukları, birer sembol olarak sergiledikleri bir kültürdür.

Postmodernizm ve tüketim ilişkisi üzerine çalışmalar yapan Mike Featherstone, Postmodernizm ve Tüketim Kültürü (1996: 41-46) adlı kitabında tüketim kültürü üzerine geliştirilen üç perspektifi ele almaktadır. Bu perspektiflerden ilki tüketimin bir sosyalleşme aktivitesi olarak sunulmasıdır. İkinci perspektifte, bireylerin tüketim yaparak sosyal statü kazanmalarına inandırılmasıdır. Üçüncü perspektifte ise, bireylerin tüketim yaparak fiziksel ve estetik tatmine ulaşabilecekleri hayalini kurduran bir yapı olarak açıklanmıştır. Daha geniş bir ifadeyle; söz konusu perspektiflerden ilki, Postmodern üretim tarzından kaynaklanmaktadır. Kapitalist düzenin yeni üretim araçları daha hızlı üretim yapmaktadır, dolayısıyla işçilere, çalışanlara işten daha fazla boş zaman kalmaktadır. Bu boş zamanda ise, bireylerin kendine ayıracakları anlar yerine, üretilen çok sayıda ürünün tüketilmesi için kapitalizm tarafından bireylere bol bol tüketim yapması telkin edilmektedir. Ayrıca tüketim aktivitesi, sosyalleşme kılıfına sokularak, alışveriş yapmak sosyal bir ihtiyaç olarak sunulmaktadır. İkinci perspektifte, sosyalleşirken statü sahibi olmanın önemi vurgulanmaktadır. Bireyler, satın aldıkları ürünler sayesinde statü sahibi olduklarına inandırılmaktadırlar. Sonuncusu ise, tüketicinin zihin dünyasını ve duygularını hedef almaktadır. Bu duygu ve zihne reklamlar aracılığıyla ulaşılmakta, bütün tüketim ürünleri romantizm, istek, güzellik, doyum gibi imgeler eklenerek, bir nevi tüketim sosu eklenerek müşteriye sunulmaktadır (Aytaç, 2016: 31).

Postmodern tüketimde güzel sanatlar, felsefe gibi yüksek kültür ürünleri de birer tüketim nesnesi haline gelmekte, bu ürünlerin tüketimi yiyecek, giysi gibi ürünlerin tüketilme tarzıyla ilişkilendirilmektedir. Yüksek kültür ürünlerinin tüketime sokulmasıyla artık hazlar, hayaller tüketilmeye başlamıştır. Söz konusu unsurlar tüketilen nesnenin önüne geçmektedir. Bu hayaller ve hazlar sürekli yenilenerek çok sayıda olan ürün stokunun piyasada tüketilmesini sağlar. Hazlar ve hayallerle birlikte giyilen ürün değil "doğru saatte doğru şeyin giyilmesi", "bedene tam uyma", "bir tarz", "birilerini hoşnut kılmak için giyinme" gibi unsurlar önem kazanmıştır. Böylece tüketim nesnelere bir amaçtan ziyade hayalleri yaşamak adına birer amaca dönüşmüştür.

Tüketim kültürü veya tüketim toplumu adına ne denirse densin anlam olarak içeriği gereğinden fazla tüketmek, ihtiyaç karşılamak yerine istek karşılamak için tüketmek olarak tanımlanabilir. Bu kadar tüketim ürünü için üretimin de bolca olması gerekmektedir. Arz oluşturulurken talebin fazla olması ekonominin önemli kuramlarından birisidir. Dünya kaynakları bol ancak sınırsız olmayan bir gezegendir. Kendi kendisini yenileyebildiği durumlar olsa da artan nüfus, insanların aşırı derecede çevreye dağılmış olmaları artık bu yenilenmeye bile fırsat vermemektedir.

Aşırı Tüketim ve Dünya

Tüketim toplumu olmanın en önemli sonuçlarından biri bireylerin yaşam tarzının tüketime dayalı olmasıdır. Sürekli tüketimin doğal kaynakları kısıtlı olan dünyada çeşitli ekolojik sorunlar yaratmaktadır. Fabrika bacaları, artan kent nüfusu sonrası atmosfere salınan karbondioksit miktarı son 10 yılda katlanarak artmakta, oluşan sera etkisi sonrası küresel ölçekte bir iklim sorunu ortaya çıkmaktadır. Fosil yakıtlar olarak bilinen kömür ve petrol gibi yakıtlar küresel ısınma adı verilen bu sorunu tetikleyen etmenlerin başında gelmektedir. Son on yılda dünya genelinde karbon dioksit salınımı yüzde 36 dolayında artmıştır (https://www.wwf.org.tr/ne_yapiyoruz/iklim_degisikligi_ve_enerji/iklim_degisikligi/, 30 Mayıs 2020).

Geçmiş dönemlere bakıldığında oran yüzde 10 kadar düşüş göstermiş olsa da oluşan rakamlar yine sınırın üzerinde bulunmaktadır (Davis, Williams ve Boundy, 2016: 11-12). Türkiye ölçeğinde ise TÜİK (2016) verilerinde 1990 yılından 2014 yılına kadar olan süreçte sera gazı salınımı yüzde 125 oranında arttığı görülmektedir. Dünyadaki nüfus sayısındaki artış, sorumsuzca yapılan tüketim çevreye verilen zararı daha da artırmaktadır. Gereksiz ve vahşi bir tüketim anlayışı israf sorununu da gündeme

getirmektedir. Bununla birlikte, geri dönüştürülemeyen atıklar çevre kirliliğine, doğal çevrenin zehirlenmesine neden olmaktadır.

Tüketime dayalı bir yaşam tarzı, dünyanın gelişmiş ülkelerinden başlayarak tüm dünyaya yayılmaktadır. Bu yaşam tarzı sürecinde tüketicilerin kullan-at alışkanlıkları kaynakların israfına yol açmaktadır.

Geri dönüştürülemeyen ürünlerin kullanılması, geri dönüşebilen ürünlerin sıradan atıklar arasında karışması ve bu konuda farkındalıkların oluşmaması sonucu tüketim alışkanlıkları da aynı hızla devam ederse dünyanın kıt kaynakları yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır. Paylaşım ekonomisi kavramı işte bu gereksiz tüketime karşı yeni bir cephe olarak ortaya atılmıştır.

Yeni Nesil İmece Usulü Çabaları: Paylaşım Ekonomisi

Cambridge Sözlüğüne göre “paylaşım”; Başka biriyle aynı anda bir şeye sahip olmak veya kullanmak; bir şeyi (örneğin yiyecek, para, mal vb.) bölmek veya bir kısmını başkasına vermek, benzer bir duygu, kalite veya deneyim yaşamak, başkalarına düşünceleri, duyguları veya fikirleri anlatmak; ya da başkalarının görebilmesi için sosyal medyaya bir şeyler koymak” anlamına gelmektedir (<https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/sharing-economy>, 30 Mayıs 2020).

Sözlük tanımı açısından da oldukça geniş bir kavram olan “paylaşım” sözcüğü “birlikte kullanmak” ve “birlikte deneyimlemek” anlamlarıyla da ön plana çıkmaktadır. Ayrıca paylaşım, sosyal bir süreç olmakla birlikte kaynakların daha adil bir biçimde dağıtılmasını da kapsamaktadır.

1970’lerde Manuel Castells (1977), ürün ve hizmetleri, toplu taşıma, toplu konut ve toplu halk eğitimi gibi toplu tedarik gerektiren kentsel alanda (bireysel olarak tüketilenlere kıyasla) ayırt etmek için “kolektif tüketim” kavramını geliştirmiştir. Özellikle bilişim alanındaki teknolojik gelişmeler, söz konusu paylaşımın aile, akraba ve coğrafi sınırları aşarak küresel bir paylaşım evreni haline getirmiştir

Ortak ideolojik hedefler etrafında yapılandırılmış paylaşım ekonomisi, dijital tabanlı uygulamalar ve özellikle ürün ya da hizmet paylaşmak isteyenler arasında hızlı ve rahat bir eşleşme sağlayan çevrimiçi teknolojiler ile dönüştürülmektedir. Söz konusu dijital aracılı paylaşım, sadece paylaşanlar için değil, paylaşmayı kolaylaştıranlar için de ticari değer yaratma potansiyelini yaratmaktadır.

Paylaşım ekonomisi kavram olarak yeni bir olgu olsa da içerik bakımından çok eskilere dayanmaktadır. Paylaşım ilk insan topluluklarından günümüze kadar toplumun her zaman içinde olan bir kavramdır. Henüz para veya takas icat edilmeden yani kişisel mülkiyet ortaya çıkmadan insanlar kaynakların kısıtlı olmasının da etkisi ile sahip olduklarını birbirleri ile paylaşarak hayatta kalmaktaydı. Günümüzde ise halen kırsal kesimde “imece” adı verilen paylaşıma ve ortak çabaya dayanan uygulamalar devam etmektedir. Kırsal nüfus azalarak, kent nüfusu arttıkça bireyselleşme de artmış ve paylaşım azalmıştır ancak son yıllarda çevre duyarlılığı, gereksiz tüketime karşı duruş ve geçmişteki ortaklaşa yaşama özen gibi nedenlere teknolojik gelişmelerin katılmasıyla birlikte kırsal kesimde imece yapanların genç torunları yeniden paylaşımı keşfetmiş, söz konusu uygulamaları yaygınlaştırmaya çalışmaktadırlar. Bu yeni ekonomik dönüşümün en önemli aygıtı ise teknoloji ve dolayısıyla internettir. Son on yılda ürün, hizmet, bilgi ve deneyimleri diğer kişilerle paylaşmaktan zevk alma konusu gündeme gelmekte ve dijitalleşmenin de etkisiyle “değiş-tokuş”, “paylaşım” ve “ekonomi” sözcükleri artık daha fazla bir araya gelmektedir. Paylaşım ekonomisi kavramı günümüzde üçüncü büyük ekonomik modeli temsil etmektedir. Daha önceki ekonomik devrimler emeğin organize edildiği, toplumsal ilişkilerin şekillendirildiği ve doğal kaynakların tüketildiği bir sistem üzerine kuruluydu. Söz konusu ekonomik devrimler, yüksek düzeyde koordinasyon, tüketim, işbirliği ve karşılıklı bağımlılık ölçekleri talep etmekteydi.

Ekonomik faaliyetlerle ilgili olarak “paylaşım” kavramının kullanımının artmasıyla, özellikle ticari işletmelerin işlemlerini tanımlamak için bir terim olarak karşımıza çıkmakta ve bu anlamda önemli tartışmalar ortaya koymaktadır.

“Paylaşım” ve “ekonomi” sözcüklerinin bir bütün olarak anıldığı günümüzde Cambridge Sözlüğü (2017), artık ürünleri ve hizmetleri paylaşan insanlara dayalı ücretsiz bir ekonomik sistem olarak tanımlanan “paylaşım ekonomisi” kavramı tanımını içermektedir. İnternet teknolojisinin söz konusu sisteme aracılık yaptığı sözlük tanımında olduğu gibi, teknoloji genellikle çağdaş paylaşım ekonomisinin arkasındaki ana itici güç olarak sunulmaktadır. Çoğu sektörde hüküm süren ana akım şirketlere karşılık “Uber” ve “AirBnb” gibi şirketlerin ticari başarısıyla paylaşım ekonomisinin öncüsü olarak müjdelenmektedir.

Artan harcamalar ve isteklerin ihtiyaçların yerini almasıyla artan tüketim çılgınlığına bir cevap olabilecek bir kavram olan paylaşım ekonomisi; şirketlerin yerine insanların bir araya gelerek kendi işlerini hatta kendi paralarını yaratmalarına dayanmaktadır. Paylaşım ekonomisi adında da anlaşılacağı üzere her türlü mal ve hizmetin paylaşılmasına, parasız hizmet alımına, ürünleri veya becerileri takas yapmaya dayanmaktadır. Bu sayede bireyler hem para kazanmakta hem de yeni deneyimler yaşamaktadır. Postmodern tüketimin en önemli farklarından birisi ürünü satmak değil bir deneyim satmaktır.

Postmodern tüketime yanıt olacak Postmodern ekonomi modeli olan paylaşım ekonomisi fikri, geçmişten beri ihtiyaç sahiplerinin yararlanması adına askıda ekmek veya askıda çorba uygulamalarının teknolojik dönüşümüdür.

Paylaşım ekonomisi, sosyal, teknolojik ve ekonomik faktörler üzerinde yükselen bir kavramdır. Finley'e göre (2013), paylaşım ekonomisi üç faktör üzerinde yükselmektedir. Bunlar, sosyal, teknolojik ve ekonomik faktörlerdir. Dünya Ekonomik Forumu'nun raporuna göre gün geçtikçe artan ve 7,5 milyara ulaşan dünya nüfusu, insan ömrünün uzaması gibi faktörler sonucu doğal kaynaklar hızla tükenmektedir (World Economic Forum 2015). Bu nedenle dünyanın kıt kaynakları verimli ve paylaşımlı olarak kullanılmaktadır (Gansky, 2010: 28). İnternet teknolojisi özellikle de akıllı telefonların sunmuş olduğu olanaklar paylaşım ekonomisinin hızla yayılmasını sağlamıştır. Bu sayede daha fazla kişiye daha hızlı bir şekilde erişim sağlanmaktadır. Sosyal ağlar ile başlayan yeni nesil dayanışma hareketleri sonrası tüketerek hedonik bir hazzı sahip olmak değil paylaşmanın verdiği hazzı sahip olmayı keşfedenler tarafından geliştirilen bu yeni çaba geleneksel imece usulünün dijital versiyonu olarak da tanımlanabilir.

Son birkaç yıldır, paylaşım ekonomisi örneklerinin çoğaldığına tanık oluyorduk. Söz konusu platformlar, kullanıcıların az kullanılan ürün ve hizmetleri paylaşmalarını ve bunları kullanmalarını sağlamak için bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanmaktadır. Paylaşım ekonomisinin kapsadığı hizmetler ulaşımdan konaklama ve finansmana kadar uzanmaktadır.

Paylaşım ekonomisinin en büyük başarı faktörü ise, alıcıların ve satıcıların birbirlerini değerlendirebileceği çevrimiçi itibar ve geri bildirim sistemidir. Katılımcıların güven ve güvenilirlik açısından riskleri vardır; en ciddi risk faktörlerinden biri ise alıcılar ve satıcıların birbirlerini tanımaması ve bu nedenle de asimetrik bilgilerin söz konusu olmasıdır.

Çevrimiçi geri bildirim ve itibar sisteminin var olması katılımcılar arasındaki güveni arttırmaktadır. Söz konusu özellik yeni olmamakla birlikte, eBay veya Amazon gibi diğer tanınmış e-iş çevrimiçi portalları tarafından kullanılmaktadır. Ancak aynı özelliğin tüm paylaşım ekonomisi platformları tarafından da kullanılması en önemli başarı faktörlerinden biri olarak görülmektedir.

Luca (2011), kullanıcı tarafından oluşturulan çevrimiçi incelemelerin tüketicilerin durumunda büyük bir güvenilirliğe sahip olduğunu ve bu karar verme sürecinin önemli bir parçası olduğunu belirtmektedir. Bu sistemin yardımıyla, derecelendirme ve itibar mekanizmasının kullanımı nedeniyle paylaşım ekonomisi uygulamaları daha az riskli görülmektedir.

Paylaşım Ekonomisi ve Sosyal Ağlar

Paylaşım ekonomisinin temel taşlarından biri olan internet ve sosyal ağlar, ortak kullanım alanlarının oluşmasına neden olmuştur. İlk dönemlerde internet siteleri ile başlayan bu süreç akıllı telefonların yaygınlaşması ve hatta kişisel bilgisayarların yerini almasıyla akıllı telefon uygulamalarına kaymıştır. Rachel Botsman ve Roo Rogers'ın 2010 yılında yayınladığı *What's Mine Is Yours: The Rise of Collaborative Consumption* adlı kitapta, internet siteleri ile başlayan süreç üç ayrı kategoride incelemektedir. Botsman ve Rogers'a göre bu kategoriler "servis sistemleri," "yeniden dağıtım pazarları" ve "ortaklaşa yaşam tarzları" olarak tanımlanmaktadır.

Ürün Servis Sistemleri

Sistem servisleri veya bir başka ifade ile ürün servis sistemleri bir şirket veya kişinin sahip olduğu ürünleri paylaşımına açarak ortak kullanıma sokmasıdır. Adı geçen sistem bir ürünü sahip olmaya gerek olmadan kullanma veya kiralama şeklinde kullanılmaktadır. Ürün servis sistemlerinde ürünler kullandığı kadar ödemeye tabi tutulmaktadır.

Ürün servis sistemleri kullanım yer ve şekillerine göre çeşitlilik göstermektedir. Bunlardan birisi otomobil paylaşımıdır.

Özellikle trafiğin yoğun olduğu kentlerde yapılan bu paylaşımlar kent trafiğinin rahatlamasına dolayısıyla doğaya salınan egzoz gazının azalmasını sağlamaktadır. Bu paylaşımdan bazıları şunlardır:

➤ Sahip olunan otomobilin kullanılmadığı anlarda başka birine saatlik veya günlük olarak kiralanmasını sağlayan Drivy uygulaması ek ücret ya da depozito istemeden ama sigorta yaptırılarak uygulama üzerinden otomobil kiralamak isteyenlere hizmet sunmaktadır. (<https://fr.getaround.com/>)

➤ Sürüş paylaşımı olarak da adlandırılan aynı yere gitmekte olan kişilerin araç paylaşımını sağlamalarıdır. Bu sayede kişiler hem para hem de yakıt tasarrufu yapmakta, ayrıca daha az tüketmiş olmaktadır. Ayrıca kişiler bu sayede sosyalleşme gibi deneyimler de yaşayabilmektedir.

Söz konusu uygulamaların Dünya’da ve Türkiye’de Zimride, Ucuza Gidelim, Tek araba gidelim gibi örnekleri mevcuttur. (<https://zimride.com/> & <http://www.ucuzagidelim.com/>)

Diğer bir tür ise ticari şirketler aracılığıyla oluşturulmuş araba havuzlarına üye olmaktır, sürüş paylaşımının daha profesyonel şekilde organize edildiği bu sistemde dünyadan örnekler Zipcar, Streetcar; Türkiye’de de hizmet veren BlaBlaCar, AtlaGit adlı uygulamalardır.

Boş koltukları olan araç sahiplerinin aynı yöne gitmek isteyen yolcuları buluşturduğu söz konusu yolculuk paylaşım ağlarından Blablacar, 22 ülkede hizmet veren, web sitesi ve mobil uygulamalarla kolay, hesaplı ve sosyal bir platform yaratmaktadır. (<https://www.blablacar.com.tr/>, <https://www.zipcar.com.tr/>)

Bununla birlikte taksi kavramına yeni bir tanım getiren, taksi ile makam aracını aynı potada eriten Uber şirketi (<https://www.uber.com/tr/>) bu sektörde en bilinen marka haline gelmiştir. Kişilerin araçlarını belirli kriterleri karşılayarak kendi taksilerini yaratabildikleri bu uygulama ile taksilerle büyük bir rekabet ortaya çıkmıştır.

Taksi fiyatının çok üstünde olmadan, gidilecek yere göre fiyat skalası olan bu yeni nesil taksilerle, kişilere uygun fiyatla makam aracı kullanma hazzı da verilmektedir.

Uber, Türkiye’nin de aralarında bulunduğu birçok ülkede yerleşik taksiler tarafından bir şikayet unsuru haline gelmiştir. Özellikle vergi konusunda Türkiye’de sorunlar yaşayan Uber, yerleşik taksicilerin şikayetlerinin artması sonrası Türkiye’de sarı taksi olarak bilinen klasik taksi hizmetine dönüş yapmıştır.

Uber’in çekilmesinden önce ise “BiTaksi” uygulaması ile taksiler, klasik, daha lüks ve minibüs şeklinde taksi hizmeti vererek Uber’e alternatif yaratılmıştır.

Özellikle büyük kentlerdeki trafik sorunu ve artan fosil yakıt tüketimine karşı son yıllarda bisiklet kullanımına yönelik talepler oluşmaktadır.

Paylaşım ekonomisinin bisiklet ortak kullanımı amacıyla Bixi, SmartBike ve Baksi gibi servisler bulunmaktadır (<http://www.baksi.com.tr/>)

Ayrıca tüm bunları bünyesinde toplayan bir diğer örnek de Lyft uygulamasıdır. Söz konusu uygulama başta A.B.D ve Kanada olmak üzere dünya çapında 644 şehirde otomobil, scooter ve bisiklet paylaşımını alanlarında faaliyet göstermektedir.

Benzer biçimde Amerikan otomobil paylaşım şirketi ZipCar uygulaması Avis Budget’ın yan kuruluşu olup; otomobil kullanımlarını gün, saat ve dakika olarak faturalandırabilen, online olarak otomobil rezervasyonları sunan, araç rezervasyon ücretlerine ek olarak aylık ya da yıllık üyelik ücreti gerektiren bir uygulamadır. (<https://www.zipcar.com.tr/>)

Dünya çapında kullanılan ve paylaşım ekonomisi için verilebilecek en güzel uygulamalardan biri de Wingz isimli uygulamadır. Uygun fiyatlı kişisel ve stressiz bir yolculuk vaadiyle hizmet veren söz konusu uygulama gezginler için tasarlanan bir ulaşım servsidir.

Ayrıca havalimanı servis hizmetlerinin yanı sıra şehir içi kişisel gezinti programı da sunmaktadır. (<https://www.wingz.me/>)

Oyuncak paylaşımı

Oyuncaklar dayanıklılık açısından uzun ömürlü veya kısa ömürlü olabilir ancak kullanım süresi bakımından belli bir dönemi kapsamaktadır. Atıl kalan oyuncakların ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması amacıyla kullanılan uygulamalar bulunmaktadır. Dünya’da ve Türkiye’de örnek uygulamalardan bazıları şunlardır; Rent-a-toy, BabyPlays, Al Oyna Ver (<http://www.rent-that-toy.com/>).

Giyisi kiralama

Giyim, barınma ve yiyeceklerle birlikte insanın en temel ihtiyaçlarından birisi olmuştur. Ancak ihtiyaçların yerini isteklere bırakması sonrası ihtiyacından fazlasına sahip olunan metalden birisi de kıyafet olmuştur. Bazı kıyafetler ise insan yaşamında sadece özel günlerde giyilmektedir. Örneğin, gelinlik, damatlık, mezuniyet balosu kıyafeti gibi elbiseler önemli günlerde giyilen ve daha sonra

genellikle kullanılmayan elbiselerin kiralanmasını sağlayan uygulamalar mevcuttur. Rent the Runway ve Davet Çok Elbisem Yok bu uygulamalara örnek olarak gösterilebilir (<https://www.davetcokelbisemyok.com/>).

Giysi kiralama trendine son dönemlerde ünlü markalar da katılmaktadır. Özellikle artan çevre duyarlılığı sonrası sınırsız üretim ve sınırsız tüketimden rahatsız olan, çevreci bireylerin taleplerine cevap verme adına Banana Republic, Urban Outfitters ve H&M gibi markalar dünyada bu trende öncülük etmektedir. Bu kapsamda Banana Republic markası “Style Passport” adıyla alt bir marka yaratmıştır. (<https://www.brstylepassport.com/pages/how-it-works>)

Alman perakende devi Tchibo çocuklar için kiralık kıyafet hizmeti başlatarak paylaşım ekonomisi modeline yönelik talebi karşılamak adına web sitesinden bebek ve çocuk kıyafetleri kiralama hizmeti sunmaktadır. “Tchibo Share” adıyla hayata geçirilen paylaşım ekonomisi modelindeki amaç; bebek sahiplerine zaman, para ve alan tasarrufu sağlamak aynı zamanda dolaptaki kıyafet çeşitliliğini artırmaktır. Profesyonel anlamda temizlik hizmeti sunan ve aynı zamanda her defasında tekrar kiralanabilir giysileri hazır hale getiren uygulama, günümüzde popüler bir biçimde kullanılmaktadır. (<https://www.tchibo-share.de/>)

Dünya genelinde kurumlar bireylerin ürün ya da hizmetlere sahip olma ilkesine kıyasla; paylaşmaya, takasa ve ticarete daha fazla önem veren günümüz tüketicilerine yönelik ev, araba, kıyafet, lüks eşya, ev aletlerinin paylaşımı için yeni modeller denediği aşıkardır.

Günümüzde paylaşım ekonomisi kavramı sadece ürün ve hizmetlerin paylaşımı anlamına gelmemekte aynı zamanda uygun işler için uzman kişi kullanımını sağlayan paylaşım platformları sunmaktadır. Türkiye’de Armut.com dünyada ise Taskrabbıt en bilinen örneklerdendir. Her iki uygulama da başkasına yaptırılmak istenen işler için uzman kişiler bulmaya yarayan online platformlardır. Bu platformlarda yer alan uzman kişiler temizlikten, mobilya ustalarına, beyaz eşya tamirciliğine kadar çok farklı kategorilerde yer almaktadır (<https://armut.com/> & <https://www.taskrabbıt.com/>).

Yeniden Dağıtım Pazarları

Yeniden dağıtım pazarları, kişilerin sahip olduğu ancak –belirli süre zarfında - ihtiyacı olmadığı malları başkalarıyla paylaşımı ve ortak kullanımına dayanmaktadır. Yeniden dağıtım pazarlarını, ürün servis sistemlerinden ayıran en önemli faktör profesyonel bir ticari faaliyetten ziyade daha amatörce olmasıdır (Botsman & Rogers, 2010).

Yeniden dağıtım pazarında, yapılan mal değişimleri ücretli olduğu gibi para kullanılmadan da yapılmaktadır. Söz konusu sistemde bir kişinin kullanmadığı eşyası bir başka kişi için son derece önem taşıyan bir ürüne dönüşebilir.

Bu sistemin en önemli yanları hem halen kullanılabilir durumda olup atıl kalan eşyaların ihtiyaç sahiplerince kullanılması dolayısıyla gereksiz tüketimin önüne geçmek hem de kişilerin cüzi miktarlarda alım satım yapıp bütçelerini dengede tutabilmesidir (Botsman & Rogers, 2010).

Armağan Değişimleri

Kişilere armağan edilen ancak kullanmadıkları eşyaların ücretsiz şekilde değiş tokuş yaparak değiştirilmesidir. Freecycle Network, Freeconomy gibi örnekleri bulunmaktadır (<http://www.free-economy.org/>).

Kitap Takası

Bir nevi sivil kütüphane olarak da değerlendirilebilecek olan kitap takası, kişilerin okudukları kitapları okumadıkları ile takas etmesine dayanmaktadır. Thebookswap, Kitapdostum.com gibi siteler sayesinde bu takaslar gerçekleşmektedir (<http://www.kitapdostum.com/>).

Bebek ve Çocuk Ürünleri

Bebek ve Çocuk ürünleri gibi kullanım süresi sınırlı olan malların takası için Toyswap, Tutumlu Anne gibi siteler mevcuttur (<https://tutulmuanne.com/>).

Giysi Takası

Az kullanılmış veya hiç kullanılmamış giysilerin kişiler arasında takas edilmesine dayanan bu uygulamalara örnek olarak Swap Style, Giysi Takası verilebilir.

Dijital Mallar Takası

Bitirilen bir oyun veya izlenmiş bir filme, oynanmamış bir oyun ve izlenmemiş filmi takas etmeye dayanan dijital mallar takasının gerçekleştirildiği Netycler ve Bookserf gibi örnekler mevcuttur (<http://bookserf.com/>).

Profesyonelce mal, hizmet kiralama veya amatörece yapılan takas, satış gibi tüm bu uygulamaların dışında ortak yaşam tarzları da paylaşılabilir. Bir başka deyişle paylaşılanlar sadece mal alıp vermek değil ortak yaşam, çalışma alanlarıdır.

Ortaklaşa Yaşam Tarzları

Ortaklaşa yaşam tarzları paylaşım ekonomisi modelinin bir başka ayağını oluşturmaktadır. Söz konusu uygulamalarda eşya takası veya kullandığın kadar öde mantığı yerine, zaman takası, beceri paylaşımı ve ortaklaşa mekan kullanımları öne çıkmaktadır.

Çeşitli becerileri olan insanlar bu becerilerini insanlara kurs vererek ve karşılığında yine benzer kurslardan yararlanarak bir nevi emek takası yapmaktadırlar. Yine ofislerini veya çalışma alanlarını kullanmadıkları dönemler kiraya veren kişiler de bulunmaktadır. Bu sistemde para yerine zaman önem kazanmaktadır (Botsman & Rogers, 2010).

Sosyal Paralar

Bu paylaşım zaman bankası da denilebilir. İnsanların yetenekleriyle zaman kazanıp yine bu zamanı kullanarak belirli ihtiyaçlarını karşıladıkları sistemin adıdır. En çok bilinen uygulamalardan birisi zaman ve kumbara kelimelerinden türetilen Zumbara'dır. Türkiye dışında ise Quid, Ven gibi uygulamalar vardır. (Tosuner, 2013).

Çalışma Alanı Paylaşımı

Son yıllarda evden çalışmak veya belirli bir iş yerine gitmeden çalışmak artış göstermektedir. Özellikle "Freelance" adı verilen bağımsız çalışan kişiler bu paylaşım şekliyle ortak çalışma alanları kiralayabilmekte hem sosyalleşip hem de çalışabilmektedirler. Bu konuda en çok bilinen uygulamalar The Hub, Hub Culture adlı sitelerdir (<https://www.hubculture.com/>).

Ayrıca Türkiye'de çalışma alanı paylaşımına verilebilecek önemli örneklerden biri Kollektif House'dur. Kollektif House bünyesinde serbest çalışanlar, butik ajanslar, kurumsal şirketler gibi farklı alanları barındırmaktadır. Kollektif House kullanıcılarına sınırsız internet, otopark hizmetleri, 7/24 kullanım imkanı, içecek servisi gibi hizmetler sunmaktadır (<https://kollektifhouse.co>).

Türkiye'de bu tarz uygulamaların kullanımının yaygınlaşmasına bir örnek de Kadıköy Belediyesi'nin sunmuş olduğu "İşlik", "Derslik", "Etkinlik" ve "Alışkanlık" kelimelerinin baş harflerinden oluşan İDEA Kadıköy uygulaması, kullanıcılarına ofisler, kilitli dolaplar, ücretsiz internet kullanımı ve toplantı salonları sağlamakta ve kullanıcıların deneyimlerini, çalışmalarını paylaşabilecekleri farklı platformlar sunmaktadır (<http://www.ideakadikoy.org>).

Ayrıca global birer örnek olarak Workinton ve Wework gibi hizmetler kullanıcılarına sadece ofis kiralama imkanı sunmamakta aynı zamanda sınırsız telefon ve internet hizmeti, yiyecek- içecek hizmetleri sunmaktadır (workinton.com & wework.com)

Taksi Paylaşımı

Özellikle uzak mesafelere toplu taşıma kullanmadan varmak isteyen kişilerin birlikte taksi tutması olarak özetlenebilir. Taxistop gibi örnekleri mevcuttur (<https://www.taxistop.be/en/>).

Barter

Barter takas anlamına gelmektedir. Özellikle medya işletmelerinin reklam karşılığı hizmet aldığı sistem paylaşım ekonomisine de uyarlanmıştır.

Hobi Bahçeleri

Özellikle son yıllarda ortaya çıkan hobi bahçeleri gibi kent içinde yeşile özlem duyan kişilerin bahçeleri ortak kullanmasıdır. Örnekleri; UrbanGardenShare, Landshare'dir. (<https://www.urbangardenshare.org/seattle/>) , (<http://landshare.nz/>)

Kitle Fonlama

Fonlama ise belirli bir projesi olup bunu hayata geçiremeyen kişilerin çeşitli siteler sayesinde gereken parayı toplaması olarak tanımlanabilir. Özellikle toplumsal sorunlara çözüm olabilecek projeler, gerçek ve/veya tüzel kişiler tarafından bir nevi sosyal sorumluluk kapsamında desteklenmektedir. IndieGoGo ve Türkiye’den FonlaBeni örnek gösterilebilir (<http://www.fonlabeni.com/>).

Öğrenci Destek Uygulamaları

Son yıllarda artan üniversite sayısı dolayısıyla öğrenci sayısında da artış sağlamaktadır. Öğrencilerin barınma, yiyecek, giyecek gibi temel ihtiyaçları başta olmak üzere, sosyal ihtiyaçlarına da cevap veren uygulamalar bulunmaktadır.

Yardımsaver kişi veya kurumların destekleri ile toplumsal bir burs olarak adlandırılabilen uygulamalara, askıda ve var ve e-bursum örnek gösterilebilir (askidanevar.com & e-bursum.com).

Sivil Sosyal Yardım Hizmetleri

Artan nüfus ve gelir durumundaki değişiklikler, bireyleri, aileleri sosyal açıdan yardıma muhtaç hale getirmektedir. Sosyal yardımlarla hayatını sürdüren birçok aile sadece bulunmaktadır. Çağımızda bu kişilere devlet yardımları ile ulaşmak yetersiz kaldığından sivil inisiyatifler ortaya çıkmakta, gönüllüler devletin yetişemediği anlarda ihtiyaç sahiplerine ulaşmaktadır. Çoğu zaman ihtiyaç sahipleri seslerini duyuramamakta veya gönüllüler bu kişilere ulaşamamaktadır. Bu sorunu çözmek adına bir sivil inisiyatif olarak ihtiyaç haritası örnek gösterilebilir (<https://www.ihtiyacharitasi.org/hakkimizda>).

İhtiyacharitasi.org farklı konulardaki ihtiyaçların, ihtiyaç sahipleri ile ihtiyacı karşılamak isteyen kişiler ve kurumların buluştuğu online bir platformdur. İhtiyaç Haritası kar amacı gütmeyen sosyal kooperatiftir. İhtiyaçların karşılanmasının yanı sıra farklı konularda destek sahibi kurumların ve kişilerin de kullanabildiği bu platform Türkiye'nin her yerinden kullanılabilir.

Sosyal Yemek Ağları

Komşunuzla veya hiç tanımadığınız biriyle yemek yemek için kullanılmaktadır. Yalnız yemek yemek istemeyen ve sosyalleşmek isteyenler belirli ağlar sayesinde yemeklerini ve sofralarını paylaşarak sosyalleşebilmektedir. EatWithMe ve Türkiye’de de aktif olan Vizeat en çok kullanılan uygulamalardır (<https://www.vizeat.com/>).

Türkiye’de dikkat çeken örneklerden biri olan “Hayata Sarıl Lokantası” paylaşım ekonomisi uygulamalarına verilebilecek en doğru örneklerin başında gelmektedir. Söz konusu uygulama; evsizlere iş ve yaşam imkanı sağlayan, sabah ve öğlen herkesin ücretli olarak yemek yiyebileceği, akşamları ise evsizlere ücretsiz yemek uygulaması olan, askıda yemek uygulaması sayesinde yemeğin paylaşılacağı, evsizlerin ücretsiz bir biçimde psikolojik eğitim ve meslek desteği alabildiği bir platform olarak kurulmuştur. “Hayata Geri Kazandıran Lokanta” sloganıyla hayata geçen uygulamada her ay ünlü bir şef lokantanın konduğu olmakta, bunun yanı sıra ihtiyaç sahiplerine kıyafet yardımı da yapılmaktadır (<https://www.facebook.com/hayatasaril/>).

Park Noktaları

Büyükşehirlerin en büyük sorunlarından olan park yeri problemine çözüm olarak kişiler park yerlerini kiraya verebiliyor veya başkalarının yerlerini kiralayabiliyor. Parkatmyhouse, JustPark buna örnek gösterilebilir. Özellikle JustPark uygulaması web sitesi ve mobil uygulaması ile sürücülerini uygun park alanlarıyla eşleştiren bir teknoloji platformu sunmaktadır (<https://www.justpark.com/>).

Komşuluk Desteği

Yine eski komşuluk ilişkilerine hasret kalan ve yeni bir yere taşınanlara kısa sürede komşuları ile tanışma fırsatı vermektedir. WeCommune, Streetbank ve Komsulbul.com (Aktif Değil) (<https://www.streetbank.com/>).

Turistik Barınma

Paylaşım ekonomisi denildiğinde akla ilk gelen uygulamalardan birisi turizm bazı konaklamalardır. Tatile ve başka bir amaçla gidilen yerde ev sahibinin evinde misafir olma, evin

tamamını belirli bir süre için kiralama veya oda kiralama gibi hizmetler sağlayan uygulamalardır. Dünyaca ünlü AirBnB markası bu şekilde doğmuş ve şu an bir dünya devi haline gelerek 750 milyon dolarlık yatırım almış, dünyanın en çok yerde hizmet veren oteli olmuştur. Bir diğer uygulama ise Couchsurfing'dir. AirBnB öncesinde hayata geçmiş olan Couchsurfing daha amatörce hayatına devam etmektedir (<https://www.airbnb.com.tr/> , <https://www.couchsurfing.com/>).

Paylaşım ekonomisinin en dikkat çekici örneklerinden biri, bir konaklama sitesi olan Airbnb'dir. Airbnb kendisini "kalacak bir yer arayanlar ile boş yeri olan insanları birbirine bağlayan bir sosyal web sitesi" olarak tanımlamaktadır. 2008 yılında kurulan şirket, son birkaç yıl içinde katlanarak büyümekte ve günümüze kadar 190'dan fazla ülkede, 34.000 şehirde varlık göstermektedir. Ayrıca söz konusu şirket, 1.5 milyondan fazla mülke sahiptir. 2014 yılının sonunda şirkete 70 milyondan fazla gece rezervasyonu yapılmıştır. Paylaşım ekonomisinin bu şekilde büyümesi, dünya çapında politik savaflara yol açmaktadır.

Paylaşım ekonomisi ile ilgili literatüre bakıldığında, bu tür hizmetlerin kullanıcılarından ekstra gelirler almakta, daha iyi kaynak tahsisi ve bu kaynakların kullanımı için, ayrıca şehirler ve belediyeler için yeni ekonomik faaliyetler de dâhil olmak üzere birçok fayda sağlayacağını iddia eden görüşler de karşımıza çıkmaktadır.

Diğer yandan, yine literatüre bakıldığında paylaşım ekonomisinin faydalarından çok zararları olduğu ile ilgili görüşler de karşımıza çıkmaktadır. Paylaşım ekonomisini olumsuz anlamda eleştirenlerin ortak olarak savunduğu görüş, paylaşım ekonomisinin kolektif olmaktan çok bireysel ve ekonomik çıkarlara hizmet ettiği şeklindedir.

Uberin, New York pazarına girdikten sonra, taksinin fiyatının % 25,3 oranında düşmesi örnek olarak gösterilebilir. Airbnb'nin Teksas eyaletine girişinden olumsuz etkilenen otellerin gelirlerinin düşmesi de benzer şekilde örnek olabilmektedir. (<https://medium.com/turkce/payla%C5%9Ft%C4%B1k%C3%A7a-milyarder-oldular-d87640ae0566>, 20 Kasım 2019).

Bu tür olumsuz görüşler nedeniyle, paylaşım ekonomisi ve bununla ilgili yapılan düzenlemeler son derece popüler konuları gündeme getirmektedir.

Birçok hükümet, bu yeni pazara yasaların bu şirketler için geçerli olup olmadığı ve bu yeni hizmetler tarafından üretilen fayda ve dezavantajları tam olarak anlamadan, çok fazla düşünmeden eski düzenlemeleri uygulamaya çalışmaktadır.

AirBnb benzeri bir uygulama olan ve tatil için ev kiralama hizmeti sunan HomeAway uygulaması, mülk sahiplerinin ikinci evlerini özellikle de yazlık evleri listesinde barındırmaktadır (<https://www.homeaway.com/>).

Paylaşım ekonomisinin temeli olarak görülen ürünleri ve hizmetleri değiş-tokuş etme, bunları aile, arkadaş ya da akrabalarla paylaşma yeni bir model olarak görülmemekte, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi ve kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte söz konusu paylaşımının formu değişmektedir.

Dijital ekonominin ortaya çıkışı ve gelişimi, özellikle de internetin, ürün ve hizmet paylaşımını günümüzde kolayca daha önce yabancı olan insanların arasında gerçekleştirilebilir olmasını sağlamakta ve daha verimli, daha ucuz bilgi ve lojistik maliyetleri nedeniyle organize edilebilmektedir. Bu yeni ekonomi biçimiyle ilgili literatür ve ekonomik analizler incelendiğinde, dijital gelişmelerle ortaya çıkmış, çok çeşitli isimler ve tanımlar kullanılmaktadır.

Paylaşım ekonomisi, "işbirlikçi ekonomi", "dijital ekonomi", "daireysel ekonomi", literatürde ve medyada düzenli olarak kullanılan isimlerden bazı örneklerdir. Çok sayıda terim, ürün ve hizmetlerdeki bu yeni değişimi ve ticaret yönteminin kesin bir tanımını oluşturmanın zorluğunu yansıtmaktadır.

Tanımlar tamamen değiştirilebilir olmasa da, bireylerin daha önce kullanılmayan veya az kullanılan ürünleri ve hizmetleri, kaynakları veya becerileri paylaşmalarını veya değiştirmelerini sağlayan dijital platformların kolaylaştırdığı faaliyetlerle ilgili olarak bazı ortak yönleri söz konusudur.

Başka bir deyişle, paylaşım ekonomisi, dijital teknolojilerin yardımıyla araçlar aracılığıyla az kullanılan ürünlerin veya becerilerin arzına olan talebi eşleştirmekte ve bunu hız ve verimlilik ile büyük ölçeklerde gerçekleştirilmektedir.

Paylaşım Ekonomisi ve Karanlık Taraf

Paylaşım ekonomisi birçok konuda olumlu tepkiler almasına rağmen olumsuz eleştirilere de hedef olmaktadır. Özellikle güvenlik, özel hayatın gizliliği, kayıt dışı ekonomi, vergiden kaçınma, olumsuz durumlarda belirli bir kanuna veya kuruma başvurma imkanının kısıtlı veya olmaması gibi nedenler paylaşım ekonomisine gölge düşürmektedir.

Ev fiyatlarının anlamsız değişimleri, kayıt dışı işletmelerin artması, siber güvenlik sorunları, yan kapıdan gelen tepkiler, kendisine ait olmayan bir uygulamada çalışanların iş güvenliği, temizlik ve sağlık sorunları buna örnek gösterilebilmektedir. Benzer şekilde istihdam açısından bakıldığında mekandan ziyade dijital alanda yapılan yatırımlar nedeniyle insan istihdamı azalmakta, bu yerlerde çalışmak için dijital uygulamalara yatkın, bilgili kişiler istihdam edilerek daha düşük eğitim seviyesine sahip kişilere daha az istihdam alanı kalmaktadır. Aynı zamanda taksiciler tarafından Uber örneğinde olduğu gibi “Korsan Taksi” kavramının bir uygulama ile legal gibi gösterilmesi toplumsal açıdan sıkıntılar yaratmaktadır.

Bu gibi uygulamaların, yerleşik, geleneksel uygulamaları hizmet kalitesi yönünden olumlu uyguladığı söylenebilir ancak güvenlik, sağlık, yasallık, vergi ödeme gibi konularda ise haksız bir rekabetin olduğu görülmektedir. Paylaşım ekonomisi uygulamaları sadece mal, eşya takası, küçük işletmelerin az sermaye ile büyük şirketlere kafa tutabilmesi değil aynı zamanda ihtiyaç sahiplerine ulaşılma açısından da önemli katkılar sağlamaktadır (Malhotra and Van Alstyne, 2014: 24-27).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İçinde yaşadığımız toplumun iletişimsel ve teknolojik yapıları, bu süreçte ortaya çıkan siyasal, yaşamsal, beşeri ve ekonomik çevrelerde yaşanan değişimler ve dönüşümler insanın içinde bulunduğu tüm alanlarda yeni bakış açılarını ortaya çıkarmaktadır. Modernizmden sonra varolan fakat Modernizmi de kapsayan Postmodernizme göre ekonomi alanında da yeni bir dönemin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Günümüzde temelinde “sahiplik” ve “paylaşım” olan geleneksel ekonomik sisteme bir alternatif oluşturan paylaşım ekonomisi Postmodern tüketime bir cevap oluşturmaktadır.

Ortak tüketimin gelişimi ve kullanımın yaygınlaşmasıyla ulusal ve uluslararası ölçekli paylaşım ekonomisi ve bu ekonominin temelinde var olan sistemler; ürün kiralama, ikinci el ürün alım-satım uygulamaları, ortak fon oluşturma, bağış yapma, ürünlerin ortak kullanımı, ödünç verilmesi ya da takas usulü uygulamalara kadar uzanan geniş ölçekli sistemleri içinde barındırmaktadır.

Ayrıca, sosyal ve ekonomik destek anlamında eşitlikten yana olması, çevreye duyarlı modeller geliştirmesi, kısıtlı kaynakları etkili bir biçimde kullanabilmesi gibi özellikleriyle geleneksel ekonomiye bir alternatif oluşturmada, toplumsal faydaya ve ekonomik başarıya katkıda bulunmaktadır. Paylaşım ekonomisi, geleneksel pazarlardaki rekabeti artırmakta ve ürünlere ya da hizmetlere erişimi demokratikleştirmektedir.

Paylaşım ekonomisi girişimlerinin başarısı, iş modellerinin uygulanabilirliğini göstermektedir. Paylaşım ekonomisi girişimlerinin birçoğu inovasyonla ilişkili olduğundan bu modeller alandaki uzmanların ilgisini hak etmektedir. Paylaşım ekonomisiyle ilgili iş modelleri tamamen yeni olmasa da, ekonomi firmalarını bu modelleri uygulama konusunda onların başarısına ve tanınmasına yol açmaktadır.

Sahiplik temelinde yükselen paylaşım ekonomisi kavramı sadece geleneksel ekonomik modele bir alternatif oluşturmakla kalmamakta aynı zamanda pek çok başarılı girişimin destekleyici olmakta ve yeni tarz bir ekonomi modeli ortaya çıkarmaktadır.

Paylaşım kavramı izleğinde yükselen söz konusu ekonomi ülkemizde ve dünyada hızlı bir yayılım göstererek küresel ve ulusal ölçekli iş modelleri üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Özellikle günümüzdeki tüketim çılgınlığını azaltmayı amaçlayan paylaşım ekonomisi çeşitli paylaşım sistemlerini kullanarak pek çok yeni iş modelini de ortaya çıkarmaktadır.

Dünyada oldukça başarılı örnekleri bulunan paylaşım ekonomisi günümüzde ülkemizde de hızla yükselen bir iş modeli olarak oldukça yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

Hem ekonomik, hem sosyal, hem de çevresel anlamda getirileri bulunan bu modelde işletmeler, kamu kurumları ve bireyler için çeşitli öneriler sunmaktadır.

Günümüzde değeri gittikçe artan söz konusu model “yeni ekonomi” olarak lanse edilirken; komisyonculuk, ürün ya da hizmet kiralama, ikinci el ürün alım-satımı, leasing, komisyon alma gibi geleneksel ekonomi içerisinde var olan modelleri de kullanmaktadır. Bireylerin ya da kurumların ortak tüketim davranışlarına odaklanan paylaşım ekonomisi dijitalleşmeyle birlikte bireylerin yeteneklerini takas ettikleri platformları ortaya çıkarmaktadır.

İnternet teknolojisinin sunmuş olduğu yeniliklerden biri olan mobil uygulamaları aktif olarak kullanan paylaşım ekonomisi modeli gereksiz tüketime, israfa, çevre kirliliğine, kaynakların gereksiz tüketimine karşı farkındalık oluşturarak söz konusu modelin kullanımı her geçen gün yaygınlaşmaktadır. Bireylerin sahip oldukları eşyaları, hizmetleri veya becerilerini çeşitli ağlarla başkalarının kullanımına sunması ya da diğer kişilerle bunları takas etme eylemine dayanan paylaşım ekonomisi günümüzde bir

yaşam şekli haline gelmektedir. Öyle ki, 2011 yılında söz konusu yeni ekonomi modeli “dünyayı değiştirecek on büyük fikirden biri” olarak görülmüştür. Günümüzde dünyada ve ülkemizde ana akım ekonomik modellere bir alternatif oluşturan paylaşım ekonomisi uygulamaları başta gençler olmak üzere çoğu bireyin hayatını kazanmasında rol oynamaktadır.

Özetle 1980 sonrası tüm dünyada etkisini artıran neoliberal ekonomik modele ve sınırsız tüketim telkinine alternatif olarak ortaya çıkan ve teknolojik gelişmelerle geniş kitlelere yayılan bu model hem bireylere büyük ve ulusötesi şirketlerin boyunduruğu altına girmeden gelir kapıları açmakta hem ihtiyaç sahipleri için bir yardım kanalı hem de dünyanın tükenen kaynaklarının savurganca kullanılmasına bir cevap olarak görülebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Agyeman, J. (2013). *Introducing Just Sustainabilities: Policy, Planning And Practice*. Zed Books.
- Aytaç, Ö. (2006). *Tüketimcilik ve Metalaşma Kıskaçında Boş Zaman*. Kocaeli Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Baudrillard, J. (1997). *Tüketim Toplumu*, (Çev: Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Belk, R. W. (1998). “*Third World Consumer Culture*”, *Research in Marketing, Supplement 4 Marketing and Development: Toward Broader Dimensions*, (Der: Erdoğan Kumcu ve A. Fuat Fırat), Greenwich: JAI Press Inc.
- Bilgin, N. (1991). *Eşya ve İnsan*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Bocock, R. (1997). *Tüketim*, (Çev: İrem Kutluk), Ankara: Dost Kitabevi.
- Botsman, R. and Rogers, R. (2010). *What's Mine Is Yours: The Rise of Collaborative Consumption*. New York: Harper- Collins.
- Cremin, C. (2011). *iKomünizm*, (Çev. Aydın Çavdar), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Darıcı, S. (2020). *Şeytanın Al Dediği*, Destek Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Davis, S.C.; Williams, S.E. and Boundy, R.G. (2016). *Transportation Energy Data Book*, Edition 35, Oak Ridge National Laboratory (ORNL).
- Featherstone, M. (1996). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, (Çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Finley, K. (2013). *Trust in the Sharing Economy: An Exploratory Study*. http://www2.warwick.ac.uk/fac/arts/theatre_s/cp/research/publications/madiss/ccps_a4_ma_gmc_kf_3.pdf
- Fırat, A.; Dholakia, N. and Venkatesh, A. (1993). Marketing in the Postmodern World, in *European Journal of Marketing* 29, 1 Retrieved From http://www.fearp.usp/faaFirat_marketing.
- Fırat, A. F., & Venkatesh, A. (1993). Postmodernity: The age of marketing. *International Journal of Research in Marketing*, 10(3), 227–249.doi:10.1016/0167-8116(93)90009-n
- Gansky, L. (2010). *The Mesh: Why the Future of Business is Sharing*. New York: Penguin Group.
- Luca, M. 2011. ‘Reviews, Reputation, and Revenue: The Case of Yelp.com’ Technical report, Harvard Business School, Boston.
- Malhotra, A. & Van Alstyne, M. (2014). The Dark Side Of The Sharing Economy ... And How To Lighten It. *Communications of the ACM*, 57(11), 24–27.
- Marcuse, H. (1997). *Tek Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplununun İdeolojisi Üzerine İncelemeler*. (Çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea.
- Şimşek, M.E. (2014). *Moderniteden Postmoderniteye Uzanan Bir Köprü: Zygmunt Bauman*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.
- Tosuner, A. (2012). *Tüketim Davranışının Azaltılması İçin İnternetin Kullanılması: Ortak Kullanım Ağları*, 17. İnternet Konferansı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye, 7 Kasım 2012.
- Twitchell, J. B. (2004). Gereksiz Gereksinmek: Lüksün Demokratikleşmesi. *Varlık Dergisi*, Yıl: 7, S:1161.

İnternet Kaynakları

- Airbnb (2019). <https://www.airbnb.com.tr/> Adresinden erişildi.
- Armut (2019). <https://armut.com/> Adresinden erişildi.
- Baksi (2019). <http://www.baksi.com.tr/> Adresinden erişildi.
- Blablacar (2019).<https://www.blablacar.com.tr> Adresinden erişildi.

-
- Brstylepassport (2019).<https://www.brstylepassport.com/pages/how-it-works> Adresinden erişildi.
- Couchsurfing (2019). <https://www.couchsurfing.com/> Adresinden erişildi.
- Davet Çok Elbisem Yok (2019). <https://www.davetcokelbisemyok.com/> Adresinden erişildi.
- Fonlabeni (2019). <http://www.fonlabeni.com/> Adresinden erişildi.
- Free Economy (2019). <http://www.free-economy.org/> Adresinden erişildi.
- Get Around (2019). <https://fr.getaround.com/> Adresinden erişildi.
- Hayata Sarıl (2020). <https://www.facebook.com/hayatasaril/> Adresinden erişildi.
- Homeaway (2019). <https://www.homeaway.com/> Adresinden erişildi.
- Hubculture (2019). <https://www.hubculture.com/> Adresinden erişildi.
- Idea Kadıköy (2019).<http://www.ideakadikoy.org> Adresinden erişildi.
- Kitap Dostum (2019). <http://www.kitapdostum.com/> Adresinden erişildi.
- Kolektif House (2019). <https://kolektifhouse.co> Adresinden erişildi.
- Rent That Toy (2019). <http://www.rent-that-toy.com/> Adresinden erişildi.
- Streetbank (2019). <https://www.streetbank.com> Adresinden erişildi.
- Taskrabbıt (2019). <https://www.taskrabbıt.com/> Adresinden erişildi.
- Tchibo (2019). <https://www.tchibo-share.de/> Adresinden erişildi.
- Tutumlu Anne (2019). <https://tutuluanne.com/> Adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (2020). <https://sozluk.gov.tr/> Adresinden erişildi.
- Uber (2019). <https://www.uber.com/tr/tr/> Adresinden erişildi.
- Ucuza Gidelim (2019). <http://www.ucuzagidelim.com/> Adresinden erişildi.
- Vizeat (2019). <https://www.vizeat.com> Adresinden erişildi.
- Workinton (2019).<https://www.workinton.com> Adresinden erişildi.
- Zıp Car Türkiye (2019).<https://zipcarturkiye.com/> Adresinden erişildi.
- Zimride (2019). <https://zimride.com/> Adresinden erişildi
- Taxistop (2020) . <https://www.taxistop.be/en/> Adresinden erişildi.
- Urbangardenshare (2020). (<https://www.urbangardenshare.org/seattle/>) Adresinden erişildi.
- Landshare (2020). (<http://landshare.nz/>) Adresinden erişildi.
- Justpark (2020). <https://www.justpark.com/> Adresinden erişildi.
-

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number:12, p. 142-155, Summer 2020

İSTİHBARAT VE PARAMİLİTER GRUPLARIN MEDYAYA YÖNELİK GÖZETİMİ VE BASKISI: İRAN ÖRNEĞİ MEDIA SURVEILLANCE AND PRESSURE OF INTELLIGENCE AND PARAMILITARY GROUPS: THE CASE OF IRAN

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
27.03.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
26.06.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2020

Asya Studies

Öz

Günümüz dünyasında iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte bilgiye olan ihtiyaçta doğru orantılı olarak artmıştır. Günümüzde İstihbarat örgütleri hem ülke içerisinde hem de ülke dışında güçlü bir yer edinme çabası içerisinde. Bir İstihbarat örgütünün başarısı öncelikle ülke içerisinde güçlü bir bilgi ağının oluşturulması ile sağlanabilir ki dış espionaj hareketlerine uygun bir zemin hazırlayabilsin. İktidarı elinde bulunduranlar ülke içerisinde yaşayan bireyler hakkında haberdar olmak istemektedirler. Bu yüzden ülke içerisinde yer alan İstihbarat birimleri ve bazı paramiliter gruplar ile temas halinde bulunmakta ve bazen kamusal güç, İstihbarat örgütlerini kendi dinamik merkezi içerisine de çekmektedir. Bu paramiliter ve istihbarat örgütünün kamusal alandaki mevcut meşru gücü ile ötekiler üzerinde bir tahakküm alanının yaratılması ülkede tek sesli dinamik bir yapının ortaya çıkmasına, toplumsal formasyonlardaki dönüşümlerdeki değersel çatışmaların gelişimini ve toplum olma bilincinin kaybolmasına sebebiyet verecektir.

Araştırma İran İstihbaratı Mois'in faaliyetleri ve diğer paramiliter gruplar ile sınırlandırılmış olup, araştırmada literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmanın amacı, İran İstihbaratı ve diğer paramiliter grupların gelişim süreci ile birlikte medyaya yönelik tutumlarını ortaya çıkarmaktır. Araştırmamızda İstihbarat ve paramiliter grupların ülkede tek bir ideolojik ve değersel ortam oluşturma güdüsünde basın ve diğer medya gruplarına yönelik her türlü tahakküm alanı yaratma amacı içerisinde giriştiği, pek çok reformist gazete ve dergilerin kapatıldığı ve sansüre maruz kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstihbarat Örgütleri, İran Rejimi, Reformist, Medya, Paramiliter Gruplar

Abstract

The need for information has increased in direct promotion to development of communication Technologies in today's world, Intelligence Organizations ara in an effort to gain a strong place both inside and outside the country. The success of an intelligence agency can be achieved primarily by creating a strong information network within the country so that it can prepare a ground suitable for external espionage movements. Those in power want to be informed about the individuals living in the country. Therefore, it is in contact with the Intelligence units and some paramilitary groups in the country, and sometimes the public power draws Intelligence organizations into its dynamic center. With the legitimate power of this paramilitary and intelligence agency in the public sphere, the creation of a domination field over the others will lead to the emergence of a monophonic dynamic structure in the country, the development of valuable conflicts in the transformations in social formations and the loss of awareness concerning to being a society.

The research was limited to the activities of Iranian Intelligence Mois and other paramilitary groups, and the literature review method was used in the research. The aim of this study is to reveal the attitude of Iranian Intelligence and other paramilitary groups towards the media along with the development process. In our study, it was concluded that intelligence and paramilitaries started to create all kinds of domination for the press and other media groups in order to create a single ideological and valuable environment in the country, and many reformist newspapers and magazines were closed and they were exposed to censorship.

Keywords: Intelligence Organizations, Iranian Regime, Reformist, Media, Paramilitar Groups

Yusuf Görgülü

Yüksek Lisans /Fırat Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim
Bilimleri Anabilim Dalı (2018)
yusuf.gorgulu.2107@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-8196-0948>

DOI:

<https://doi.org/10.31455/asya.710301>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Görgülü, Y. (2020). İstihbarat ve Paramiliter Grupların Medyaya Yönelik Gözetimi ve Baskısı: İran Örneği. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year:4, Number: 12, Summer, p. 142-155.

GİRİŞ

İran İslam Cumhuriyeti kendi içerisinde barındırdığı etnisite çeşitliliği sebebi ile sürekli olarak yabancı istihbarat unsurlarının hedefinde olan, teokratik yönetim ile yönetilen bir Orta Doğu ülkesidir. Bu sebepten ötürü İran İslam Cumhuriyeti bu etnik yapılar üzerinde sürekli olarak kontrolü sağlamak amacı ile toplum katmanlarını denetim altında tutmaktadır. Bu denetim mekanizması hayatın her alanında açıkça görülebilmektedir. Bu alanların birisi de medya'dır.

Otoriter ölçekli medya kuramına göre, kitle iletişim araçları, iktidarların ve kamusal güçlerin hedeflerine hizmet eden, bu güdüm içerisinde kitleleri belirli bir yığın haline getirerek, tek sesli bir toplum inşa edilmesi noktasında görünürdür. Politika üretim alanı olarak görülebilecek medya, iktidarların politik söylemlerini kitlelere yayma, kitleler üzerinde ideolojik ve değersel verileri işleme noktasında önemlidir. İdeoloji bir fikirler sistemi olarak (Gürçinar, 2015: 450) bütüncül değerleri ifade etmektedir. İdeoloji bu boyutu ile toplum içerisinde bilinçli ideolojik formasyon akışıdır. Toplumlar kendi ideolojik değerlerini toplumun hâkim değerleri ile örülü bir şekilde inşa etmektedirler. Bu düşünce sistemleri devletlerin belirli organları tarafından sürekli olarak bir dayatma altında da olabilmektedir. Bu boyutu ile toplumda egemen bir ideolojik zeminin yaratılması hem medya hem de onunla ilişkili ve etkileşim içerisinde bulunan bürokratik yapılar açısından önemlidir.

İstihbarat Örgütlerinin saha çalışmalarından en önemli kaynaklarından birisi de medyadır. Medya'yı sürekli olarak etkin olarak takip eden İstihbarat örgütleri, toplumun nabzını kontrol edebilmekte, yeri geldiği zaman ise; belirli kontrol mekanizmaları ile toplum içerisinde yapay gündem oluşturma yoluna gidebilmektedirler. İstihbarat teşkilatı olan MOIS hayatın her alanında kendisini göstermektedir. Özellikle medya süreçlerinde aktif rol almaktadır. Bu vasıta ile toplum içerisinde ideolojik üretim süreçlerine katkı sağlanarak toplum gözetim altına alınmak istenmektedir.

İran'da gazeteler üç kademeli bir görünürlük içerisinde ve bunlar reformist, muhafazakâr ve etnik ölçeklidir (Shabed, 2016: 6). Muhafazakâr gazeteler daha çok rejim desteğine yönelik söylem ve içerik üretimi gerçekleştirirken, reformist gazeteler ise rejime yönelik alternatif fikir ve ideolojilerle örülü bir söylem pratiği üretmektedir. Bu çalışmamızda reformist odaklı gazetelerin yakın zamanda İstihbarat ve Paramiliter ölçekli organizasyonlar tarafından baskı ve gözetim dinamiği ele alınacaktır. Bu doğrultuda özellikle 1979 İran Devrimi sonrasında yakın zamana kadar geçen zaman dilimi içerisinde göze çarpan bazı gazete ve basın mecralarına yönelik tutumlar irdelenmiştir.

Gözetim ve Gözetim Toplumu

Gözetim, tarihsel olarak bireylerin, grupların ya da güçlü erk sahiplerinin diğerleri üzerinde bir tahakküm inşa etme amacı ile gerçekleştirdikleri kontrol mekanizmasıdır. Gözetim bir toplum içerisinde yaşayan bireylerin, grupların ya da örgütlerin sürekli olarak kontrolize edebilmek amacı ile teknolojinin sunmuş olduğu nimetler vasıtası ile izlenmesidir. Lyon (2013: 31-37) gözetimi "*etkileme, yönetme, koruma, yönlendirme gibi amaçlarla kişisel enformasyona dönük odaklı, sistemli ve düzenli bir ilgi*" olarak tanımlamaktadır (İvren, 2019: 7).Gözetim kavramının özünde bir denetim inşa etme çabası vardır. Bu noktadan hareketle denetim kavramının da açıklamakta fayda vardır. Denetim kavramının kökeni Latince olup, bu kelimenin işitmek ve gizlice dinlemek anlamı ortaya çıkmaktadır (Kır, 2010: 48). Denetim kavramını, "özünde gizlilik unsurunu barındıran, gizli olarak yapılan ve yürütülen bir süreç" olarak tanımlayabiliriz.

Gözetim kavramı tarihsel süreç içerisinde belirli dönüşümler geçirmiştir. Marx gözetim olgusunu en az süre içerisinde en minime edilmiş maliyetle maksimum kazancı ortaya koyma amacı ile işçilerin kontrol ve denetiminin sağlanması olarak ele almıştır. (Alkan, 2018: 18).Küreselleşme ve onun bir dinamosu olarak enformasyon teknolojilerinin gelişimi ile birlikte gözetim olgusu daha kapsayıcı bir şekilde kendisine yer edinmiştir. Küreselleşme olgusunun yaratmış olduğu neoliberal politikaların bir uzantısı olarak gözetim, bürokratik alanlarında sürece dâhil edilmesi ile birlikte, toplumları çevreleyen büyük bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumları kapsamlı çevrelemesi nedeninden ötürü, günümüzde gözetim kavramına ilişkin bakış açılarında da mevcut bir değişim gözlenmektedir. Korku kültürünü yaratan gözetim aygıtları gündelik hayatın her anında görünürdür (Çelik, 2014: 52)

Geçmişte iktidar erkleri için gözetim olgusu, kitleler hakkında daha kısıtlı bilgi depolama ve fişleme olgusu olarak karşımıza çıkarken, günümüzün küreselleşen dünyasında mobil telefondan, mobese kameralarına, sosyal medya platformlarına kadar geniş bir teknolojik ağla örülmüş bir alanın gözetimi söz konusu olmuştur. Gündelik hayatta yapılan her türlü insani pratiklerin izlenmesi ve denetim altında tutulması bu sürecin bir yansıması olarak görülebilir.

Her türlü tüketim pratiğinin özünde bir denetim görünür olmakla birlikte “*panoptikon, tüketimin gözetimine ilişkin çıkarımlarda bulunmak için kullanılabilir*” (Sönmez, 2016: 266). Alışveriş merkezlerinde yaptığımız alışverişlerden, giydiğimiz kıyafetlere, okuduğumuz gazetelere kadar her türlü tüketim pratiklerinin izlenmesi ve denetimi artık büyük bir gözetleme olgusu ile kuşatılmıştır. Kitlelerin ideolojik tüketim pratikleri, değerlerine ilişkin varyanslarının tüketimi de bu süreçte iktidar ve iktidar erklerinin kuşatması altındadır.

Günümüz dünyasında gözetim yalnızca teknolojik verilerle yapılmamaktadır. Bürokratik mekanizma ve kamusal bir güç olan İstihbarat örgütleri de bu gözetim olgusu içerisinde önemli bir yere sahiptir. Kamusal gücü elinde bulunduranlar, bürokratik mekanizmayı da belirli oranda bir denetim amacı ile kullanmakta ve sürece yön verebilmektedir.

Gözetim toplumu, bireylerin gerçekleştirdikleri her türlü pratiklerin izlendiği ve izleme ediminin bir belgelendirme süreci ile görünürlüğünün ortaya çıkmasıdır. Gözetim, kamusal alanın her alanında (*yollar, caddeler, alışveriş merkezleri*), gözetim teknolojilerinin genişlemesinin bir sonucudur (Mutlu, 2019: 8). Gözetim toplumu, toplumun genel kamusal alanında uyguladığı her türlü denetim durumudur. Kurumsallaşmış devletin bürokratik mekanizmaları gözetim ve denetimin bir sonucu olarak pek çok pratikleri kitleler üzerinden yürütmektedir. Gündelik hayatta vatandaşların her türlü pratiklerini kayıt altına alan, fişleme sürecini devreye sokan, depolama sisteminin varlığı ile görünür olan gözetimin her türlü pratikleri kapitalizmin başka bir boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Gerek özel işletmeler gerekse kamusal kurumlar, gözetim değerleri ile kitleleri izlemekte, yönlendirebilmekte ve bazı durumlarda da manipüle edebilmektedir.

Bir toplumun gözetim pratikleri ile baskı altına alınması, iktidar ve onun bürokratik kurumlarının ilk istenci olarak karşımıza çıkar. İktidar ve iktidar lehtarları kurumlar, toplumdaki bireylerin her türlü pratiklerinden haberdar olmak istemekte, ideoloji verilerinin işlenmesi noktasında mevcut durumun kontrolü üzerinden süreci bir denetim alanı içerisine almak istemektedirler.

Vatandaşların gizlilik ve özel alanlarını tanımayan totaliter rejimler, her şeyi bilen ve gören George Orwell’in “*Büyük Bilader*”inin korkunu gerçeğini ortaya koymaktadır (Shenk, 2006: 33). Toplumsal formasyonlarda yaşanabilecek dönüşüm pratiklerinin yüksek olduğu bir ülke olarak karşımıza çıkan İran’da mevcut rejim hayatın her anında gözetim ve denetim mekanizmalarını açığa çıkarmakta, süreci büyük bir yıldırma güdüsü ile yürütmektedir. İran’da mevcut rejimin temel değer ve ideolojik verilerini işleme noktasında önemli bir yere sahip olan medya, bu ideoloji ve değersel pratikleri işleme noktasında önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle muhafazakâr ve İstihbarat örgütünün kontrolü içerisinde süreci yöneten gazeteler ve basın organları mevcuttur. İran’da reformist söylem ve ideolojik pratikleri işleyen gazetelerde birer gözetim algısı içerisinde yer almakta, pek çok reformist gazetede İstihbarat örgütünün raporları sonucunda kapatılmaktadır. Bu gazeteler arasında önemli bir yere sahip olan ve reformistlerin sesi olarak değerlendirilebilecek pek çok gazetede mevcuttur.

“Ettelaat Gazetesinden Bir Görünüm”

Kaynak: khabariha. ir/20778/

Yukarıda açıkça görülüyor ki 4 Aralık 2013 tarihli İran İstihbaratına yakınlığı ile bilinen Ettelaat gazetesinde İran Devrim Muhafızlarına bağlı Kudüs komutanı Kasım Süleymaniye övgüler dolu sözler sarf edilmiş, yapmış olduğu görevin bilincinin toplum tarafından benimsenmesi için çaba harcanmıştır. Genel olarak İran İstihbaratına yakınlığı ile bilinen gazeteler İran’ın dış politik süreçlerine sürekli olarak

atıflarda bulunmaktadır. Amaç ülke içerisinde yaşayan halkın kontrollü olarak desteğini almak ve bu destekle bölgedeki hedeflerine ulaşma çabası içerisinde oluşlarıdır. Özellikle gazeteler ve medya kanalları aracılığı ile dinsel söylemler ile toplumsal direncin sağlanması, genç nesiller için ise özendirici ifadelerle gençler üzerinde hâkimiyet kurma çabası içerisine girilmektedir. Bu gazetede göze çarpan alt başlıklar şunlardır:

“Kasım Süleymani hakkında genel bilgiler”

“Görevi”

“Batı medyası tarafından nasıl görüldüğüne dair bilgilere yer verilmiştir”.

Bu gazete ile birlikte Kasım Süleymani'ye bir kahraman edası yüklenmek istenmektedir. Batı medyası tarafından nasıl görüldüğüne ait bilgilere' de yer verilen gazete de;

“Washington Post: ‘General Süleymani Ortadoğu’ da güçlü adam”

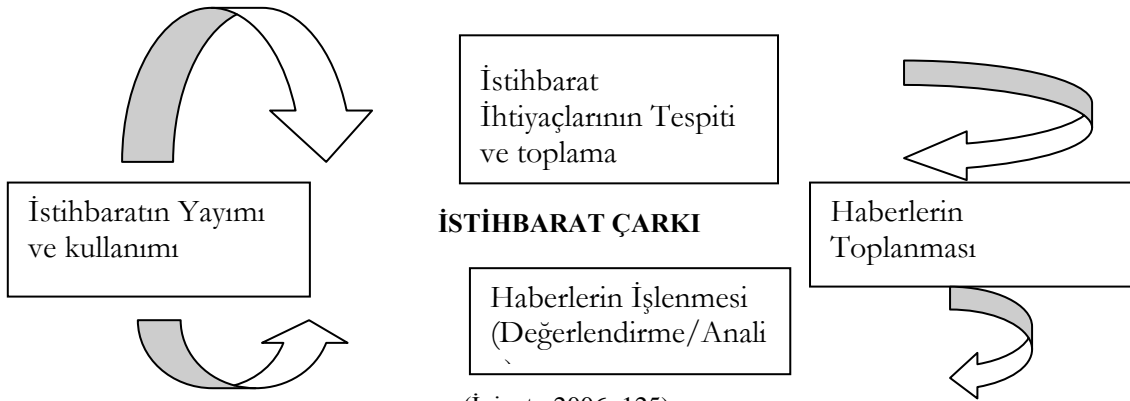
“Financial Times: ‘General Süleymani İran uyruklu bir kahraman”

“BBC: ‘Tümgeneral Kasım Süleymani görülemez, ancak hissedilebilir güçlü adam”

İstihbarat ve İstihbarat Örgütleri

İstihbarat, uzun süreli ve kesintisiz olarak devam eden, bilginin elde edilmesi, işlenmesi ve değerlendirme süreçleri ile karşımıza çıkan, elde edilen içeriklerin yeni istihbaratı faaliyetler ile ülke menfaatleri doğrultusunda analizi ve devamlılığın sağlanmasıdır. İstihbarat, bilgi yönlü her türlü faaliyet olup, geniş kapsamlı enformasyondur (Aköz, 2019: 14).İstihbaratın özünde bilgi toplama, toplanan bilgilerin analiz edilmesi ve böylelikle bilginin etkin ve verimli bir şekilde sahada kullanılmasıdır. İstihbarat, devletin gözetim sistemlerinin bir kullanım mecrasıdır ve özünde gözetim ve denetim olgusu bulunmaktadır.

Devlet İstihbaratı, devletin bütünlüğünü, rejimin emniyetini sağlamak için, milli politika ile tespit edilen milli hedefleri elde etmek üzere devlet organlarının yaptığı istihbaratın tümüdür (Gezici, 2013: 19). Bu boyutu ile devlet istihbaratları, devletlerin bütünlüğü ve milli faydalarını koruma güdüsü içerisinde hareket eden, her türlü pratikleri devletin çıkarları doğrultusunda yapma ile yükümlü emniyet güçleridir. İstihbarat faaliyetleri, uzun soluklu ve kesintisiz bir şekilde süren çabalardır ve dört safhadan oluşmaktadır. Bu safhalar, istihbarat ihtiyaçlarına dönük bilgilerin tespiti, ikinci aşama haber alma ve ham bilgileri değerlendirme süreci, üçüncü aşama, elde edilen ham bilgilerin analizi, dördüncü aşama ise, elde edilen bilgiler doğrultusunda değerlendirilen içeriklerin yeni istihbarat ihtiyaçlarına yönelik tespitlerdir (Gezici, 2013: 21).

İstihbarat örgütlerinin başarısında ülke içi ve dışı espionaj faaliyetlerindeki etkililik ölçüleri ve dış politikayı şekillendirebilme dereceleri etkilidir. Güçlü bir istihbarat örgütünde iç ve dış politikayı etkin bir şekilde yönetebilirken, etkisiz bir istihbarat örgütü ise iç ve dış politik süreçleri yönetebilme, şekillendirebilme ve denetimi konusunda yetersizdir.

İstihbarat örgütleri, genel olarak iç ve dış istihbarat birimleri olarak görülürken, askeri, politik, ekonomik, kültürel olarak da kendi içerisinde ayrılabilir. Ekonomik istihbarat, küresel finans kuruluşları ve küresel sistemlerin hareket odak noktalarının tespiti, durumu ve analizi üzerinde araştırma evrelerinin ortaya konması ile oluşurken, politik istihbarat ise, siyasi arenada gerçekleştirilecek her türlü propagandasal süreçlerin yorumlanması, analizi üzerinde durmaktadır.

İran İstihbarat Teşkilatı

İran, mevcut konumundan ötürü, güç merkezi odaklı gelişmelerin yoğun olarak yaşandığı ve bu süreçte pek çok medeniyetleri kendi içerisinde barındırmasından ötürü, güçlü bir İstihbarat örgütünü her zaman istemiştir. İran'da ilk istihbarat örgütü Pers döneminde ortaya çıkmıştır. (Boz, 2014: 271). Pers Krallığı döneminde bir İstihbarat ağının kurulması, imparatorluğun önemli bir konuma gelmesinde etkili olmuştur.

Savak'ın Logosal Görünümü

1957 yılında CIA yardımı ile kurulan SAVAK İran için en gizli ve gizemli İstihbarat örgütü olarak karşımıza çıkmaktadır. Şah Pehlevi zamanında ABD tarafından kurulan SAVAK, CIA güdümünde hareket etmiştir. Tahran merkezli bir örgütlenme olarak karşımıza çıkan Savak'ın kurucuları arasında Teymur Bahtiyar gibi askeri kökenli yetişen subaylar etkili olmuştur.

Teymur Bahtiyar Görseli

(One News Box, 2018)

Savak, Ali Asgari'nin kaybolması sonrasında ismi duyulmaya başlamıştır. Hakkında fazla bilgi olmaması dolayısı ile en gizemli istihbarat örgütleri arasında yer almıştır. Savak, Şah rejiminde toplumsal düzendeki aksaklıkların baş sorumlusu olarak görüldü ve pek çok Savak Ajanı Ayetullah Humeyni'nin 1979 yılında İran'da devrimi gerçekleşmesi ile birlikte yurtdışına kaçmıştır (Gezici, 2013: 236-237)

Devlet Güvenlik ve İstihbarat Teşkilatı (SAVAK)'ın kurulmasına ilişkin tasarı 10 Şubat 1335'te İran Senatosu tarafından onaylanmıştır. SAVAK'ın görevleri şu şekilde belirlenmiştir.

Madde 1: Ülkenin güvenliğini korumak ve halka zarar verebilecek herhangi bir komplo önlemek için Başbakanlığa bağlı ülkenin bilgi ve güvenliği adı altında bir örgüt kurulacak ve örgütün başkanı Başbakan Yardımcısı olacak ve İmparatorluk Vatani Majesteleri tarafından atanacaktır.

Madde 2 Ülkenin bilgi güvenliği ve organizasyonu şu görevleri yapmaktadır:

- Ülkenin güvenliği için gerekli olan bilgileri incelemek ve toplamak.
- Bir dizi casusluk türü içeren eylemlerin peşinde olması ve ülkenin bütünündeki emirlere karşı hareket eden unsurların işleyişini önlemek.

- Yasadışı topluluklar tarafından ilan edilen ve / veya örgütlenip yönetilen nüfusun faaliyetlerinin engellenmesi ve eylemleri veya uygulamaları Anayasa'ya aykırı olan nüfusların oluşumunun engellenmek.
- Ülkenin güvenliğine karşı komploları önlemek (سازمانی-ب-ود-چ-گوندهو-ت-ا-س-پس-شد).

Pehlevi'nin Batılılaşma ve modernleşme döneminde İran'daki aykırı sesleri izleme, kontrol etme amacı ve süreç içerisinde güç kazanma güdüsü ile oluşturulan SAVAK, CIA ile koordineli çalışmıştır. Şah rejiminin yıkılması ile 1980 yılında SAVAMA'ya dönüşmüştür. SAVAMA'ya dönüşümle birlikte CIA koordineli istihbaratın operasyonel boyutu kısırlaşmıştır. 1979 İran devrimi ile birlikte sosyo-kültürel ve sosyo- ekonomik toplumsal formasyonlarda belirgin bir dönüşüm ortaya çıkmış, SAVAMA bu dinamikler çerçevesinde şekillenmiştir.

İran İstihbarat Örgütü Vevak (Vezaret-e Ettela'at va Amniyat-e Keshvar) Savak'ın ortadan kaldırılmasından sonra İran Devrimi ile birlikte Ayetullah Humeyni döneminde kurulan bir istihbarat örgütüdür. VEVAK'ın diğer ismi halk tarafından genellikle MOİS olarak bilinir. Vevak İran devleti için İstihbarat toplamak, dini rejimi ayakta tutmak ve rejimin bölgedeki jeopolitik hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştur. VEVAK ile birlikte İran'ın operasyonel gücü artmış, bölgede etkin bir istihbarat örgütü haline gelmiştir. Yurt içi ve yurt dışı espionaj hareketlerinde "örgütsel gizlilik" bu istihbarat örgütünü diğer istihbarat örgütlerinden ayırmıştır.

Mois (Vevak) Müdürlükleri ve Alt Birimleri

Müdürlüklerin Adı	Birimin İsmi
Güvenlik	Güvenlik Ofisi, Operasyon Ofisi
Karşı İstihbarat (Espionaj Birimi)	Karşı İstihbarat Birimi
Dış Operasyonlar	Avrupa Ofisi, Afrika Ofisi, Amerika Birleşik Devletleri Ofisi, Orta Doğu Ofisi, Filistin Ofisi/İsrail Ofisi, Asya ve Pasifik Ofisi
Güvenlik Araştırma(Soruşturma Müdürlüğü)	Güvenlik Soruşturma Ofisi, Şikâyetler Ofisi
Teknoloji Müdürlüğü	Yeni Teknoloji Ofisi, Casusluk Teknoloji Ofisi
Siyasi Müdürlüğü	Siyasi Ofisi
Değerlendirme ve Stratejik İşler Müdürlüğü	Değerlendirme Ofisi
Eğitim/ Terbiye Müdürlüğü	Eğitim Ofisi
Araştırma Müdürlüğü	Araştırma Ofisi
Arşiv ve Belgeler Müdürlüğü	Arşiv ve Belge Ofisi
Finans Yönetim Müdürlüğü	Finans (Maliye Ofisi)
Hukuk Parlamento İlişkisi Müdürlüğü	Hukuk İlişkileri Ofisi, Parlamento Bürosu İlişkiler Ofisi /Rüşvet Araştırma Ofisi
Kültür ve Sosyal İlişkiler	Kültürel Ofis/ Sosyal Ofis
Personel Müdürlüğü	Personel Ofisi

اطالعات وزارت تشکیالت کلی ساختار <http://www.varzesh11.blogfa.com>

Yukarıda belirtmiş olduğumuz İran İstihbaratı Mois birimleri ile ilgili bir hususa dikkat çekmek zorundayız. Mois İstihbarat Birimleri içerisinde yer alan Kültür Müdürlüğüne bağlı kültür ofisi birimi İran'da mevcut gazeteler üzerinde araştırmalarla yükümlü bir birimdir. Gazeteler veya diğer basın mecraları, bu birimde çalışan personel yetkilileri tarafından araştırma ve soruşturmalara tabii tutulurlar. Bu soruşturmaları İran Kültür Bakanlığı doğrudan yürütebileceği gibi İran İstihbarat biriminin raporları ölçeğinde Kültür Ofisi de açabilir, ya da raporlar sunarak hükümet mecralarını bilgilendirerek sürece yön verilmektedir. İran İstihbarat Örgütü VEVAK' ta medya ile yakın bir ilişki içerisinde olmuştur.

İstihbarat rgt İle Bağlantılı Paramiliter Gruplar (İran Besic Gçleri)
“ Besic Paramiliter Grubundan Bir Görünüm ”

Kaynak: (Majidyar, 2017)

İran Besic Milis gçleri, 1979 yılında İmam Humeyni tarafından kurulan ve İnan'da en çok bilinen gruptur. Bu grup doğrudan İnan Devrim Muhafızları bağlı olup, Devrim muhafızları ile ilişkilidir. Paramiliter bir oluşumdur, yani yarı resmi statdedirler. 11 yaşından büyük olan gönüllü genç yaştaki çocuklar da bu paramilitar askeri grup içerisinde yer alabilmektedir. İnan- Irak savaşı yıllarında aktif bir görev almıştır.

Kamusal ve özel alanın her yerinde aktif bir şekilde görev almaktadır. İnan'da baskı grupları olarak görülmektedir. İnan'da mevcut siyasal rejimin pratiklerini uygulama noktasında kamusal ortamlarda bir “gözetleme ve denetleme” birimi olarak görülebilir.

Pek çok reformist gazeteci ve basın organlarına yönelik baskı ve şiddet olaylarına da karışmış olan Besic gçleri, devletin birer ideolojik aygıtı olarak görünmektedir. Gücünün ve yetkilerinin sınırlı olmadığı söylenbilir. Qasım Soleimani suikastından hemen önce Bağdad' da şii milisler tarafından gerçekleştirilen ABD Büyükelçiliği saldırısında bu ve buna benzer paramiliter gruplarında olduğu hem bölge hemde yabancı basın tarafından dillendirilmiştir. Irak'ta görev yapan şii paramiliter grupların Qasım Soleimani kontrolünde olduğu, bölgenin şiiileştirme politikalarının bir uzantısı olarak bu grupların Irak Yemen, Suriye ve Filistin gibi bölgelerde de etkin bir rol oynadığını da belirtmekte fayda var.

İnan'da mevcut paramiliter gruplar arasında yer alan Besic milis grupları 2010 yılında Mehdi Kerrubi ve diğer muhalif gazetecilere yönelik eylemleri ile de görünür bir hal almıştır. Ettemad ve diğer reformist gazete ve siyasetçilerin üzerinde kamusal bir güç alanı yaratma güdümünde hareket etmektedirler.

Ansar-İ Hizbullah

Ansar-i Hizbullah İnan'da muhafazakar tabanlı paramiliter bir gruptur. İslam rejiminin pratiklerini koruma, yönetme ve denetim konusunda kendisine bir rol biçen bu radikal grup, Batı medyasında göre “Baskı Grubu” olarak adlandırılmaktadır (BBC News, 1999).

Ansar-i Hizbullah gibi paramiliter gruplar, reformistler için “muhbir” İslami rejimsel pratikleri uygulama noktasında kendisine rol biçen radikal bir grup olarak değerlendirilmektedir. İnan siyasetinde

ve toplumunda etkili olan bu grup, reformist bakanlara da saldırılar düzenlemiştir. İslam rejiminin karşıtı olan her türlü birey ve gruplara karşı bir baskı aygıtı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumsal yaşamda sapma olarak değerlendirilebilecek her türlü pratiğin karşısında duran Ansar-i Hizbullah yasal bir zeminde hareket etmemesine rağmen, bilinirliği yüksek bir örgüttür. Gündelik hayatın her alanında bir ‘‘değersel ve ideolojik gözetim aracı’’ olarak görülebilecek bu örgütün kendisine ait gazete ve dergileri bulunmaktadır.

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, İran’da kamusal alanda etkin bir rol oynayan istihbarat ve paramiliter grupların medyaya yönelik tutumlarını ortaya çıkararak, İran’daki mevcut medya özgürlüğünün seviyesinin tespitidir.

Araştırmanın Önemi

Kitle iletişim araçlarının gelişimi ile birlikte toplumsal formasyonlardaki dönüşümler daha keskin bir şekilde gerçekleşmektedir. İktidar ve iktidar erkleri de kitle iletişim ortam ve araçlarında üretilen her türlü içerik ve söylemleri yakından takip etmektedir. İktidarlar, kendi perspektiflerine uygun bir ideolojik ve değersel içerik ve söylem pratiklerini kitle iletişim araçlarında görmek istemekte, bu doğrultu da basına doğrudan baskı uygulayabileceği gibi, kamusal bir güç olarak bürokratik mekanizmaları da belirgin bir şekilde çalıştırabilmektedir. İran’da basın özgürlüğüne yönelik ciddi tedbirler alınmakta, bunu da çoğu zaman paramiliter ve istihbarat örgütünün raporlarına dayanarak gerçekleştirmektedir. İran’da medya ve basın mecralarının bir tahakküm altına alınmak istenmesi, rejimin değersel pratiklerine uygun bir ortam inşa etme çabası ve bunu yaparken paramiliter ve diğer kamusal güç erklerinin de kullanılması ülkede değersel çatışmalarının genişlemesine de sebep olmakta, toplumdaki çeşitli gruplar arasındaki çatışma evreleri de artmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, İran’daki İstihbarat örgütleri ve diğer paramiliter grupların medyaya yönelik tutum ve baskılarının tespiti ile sınırlandırılmıştır. Araştırmamızda İran İstihbaratı MOIS, VEVAK ve Ansar-i Hizbullah gibi paramiliter grupların medya’ya yönelik tutumları araştırmamızın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma’da literatür taraması yöntemi kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde İran rejiminden sonra (1979-) İran’da mevcut paramiliter organizasyonların medya ve basına yönelik izlemiş olduğu pratikler üzerinde durulacaktır.

Bulgu 1 İfade Özgürlüğüne Yönelik Engellere İlişkin İçeriksel Sunum

Kaynak: Mahazeri, (2013).

Kaynak: (Reporters Without Borders, 2020)

Sınır Tanımayan Gazeteciler İran’da 16 gazetecinin tutuklanmasından sonra İran’ı ifade özgürlüğünü engellemekle suçlamış ve bu süreçte İstihbarat örgütünün de etkin olduğunu ifade etmişlerdir (Mahazeri, 2013). VEVAK döneminde İran’da pek çok gazeteci öldürülmüş, gazetelere yoğun baskı ve sansürleme girişimlerine gidilmiştir. Bu dönemde gazetelere yönelik baskı ve sansür girişimlerinin yoğun olarak görüldüğü dönem Ali Fallahian dönemi olup (Veisi, 2011: 177), günümüzde de durum pek değişken görülmektedir.

Kaynak: (Yaghoubi, 2013)

Bulgu 2 Reformist Tous Gazetesinin Kapatılması

1998 yılında İran'da günlük reformist yayın yapan Tous gazetesi, ülkenin çıkar ve güvenliğine aykırı içerik sunduğu gerekçesi ile kapatılmıştır. Güvenlik birimleri basımevine girerek gazetenin yayınlanmasını engellemiş, gazete çalışanları sorgulanmış (İfex, 1998) ve gazetenin pek çok çalışanı Devrim Muhafızları tarafından tutuklanmıştır (ifex, 1998). Tous gazetesinin kapatılmasında gerekçeli karar olarak sunulan "ülkenin çıkarları ve güvenliğine aykırı tutumun" aslında Eski Fransa Başkanı Valery Giscard d'Estaing ile yapılan röportaj etkili olmuştur (Daniszewski, John, 1998). Tous gazetesinin kapatılma sürecinde de İran'da ki mevcut rejimin ideolojik ve bürokratik aygıtları (D.M.O)¹ ve diğer paramiliter organizasyonların etkin olduğunu söyleyebiliriz.

Bulgu 3 Salam Gazetesinin Kapatılması (1999)

Salam gazetesi İran'da reformist bir gazeteydi. Günlük olarak çıkarılan gazetede 9 Şubat 1991 yılında yayın hayatına başlamış, reformist ve liberal okuyucular tarafından ilgi ile karşılanan bir gazete olarak yerini almıştır. Tahran merkezli olarak yayın hayatına başlayan Salam gazetesi, İslam Devriminin ardından yayımlanan ilk reformist gazete özelliğini içermektedir (Menashri, 2001: 326).

Salam gazetesinin kapatılması sürecinde İstihbarat Bakanı Ali Fallahiyan'ın danışmanı olan Saeed Emami²,nin de etkin bir isim olduğu da vurgulanmaktadır (Veisi, 2011: 177). Salam gazetesinin kapatılması sonrası İran'da kitlesel eylem ve gösteriler düzenlenmiş ve Tahran Öğrenci Hareketleri olarak anılan süreç ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Salam gazetesinin yayın yönetmeni Abbas Abdi³ başta olmak üzere pek çok gazeteci tutuklanmış ve süreçte İstihbarat Bakanlığı(MOİS) tarafından hazırlanan raporlar/şikâyetler etkili olmuştur (RadioFreeEurope RadioLiberty, 1999). Veisi (2011: 186); Salam gazetesinde çalışan ve o dönemde önemli bir görgü tanığı olarak, Salam gazetesinin kapatılma sürecini şu şekilde aktarmaktadır. "İstihbarat ajanları birkaç kez benim oturduğum binaya geldiler ve komşularıma beni sordular. Arkadaşlarım çoğu hapisteydiler ve her cumartesi bir araya geldiğimiz Mohammed Atrianfar, Behzad Nebavi ve Isa Sharkhiz gibi reformist gazete editörlerinin çoğu tutuklanmıştı. Her an gözaltına alınabileceğimi biliyordum".

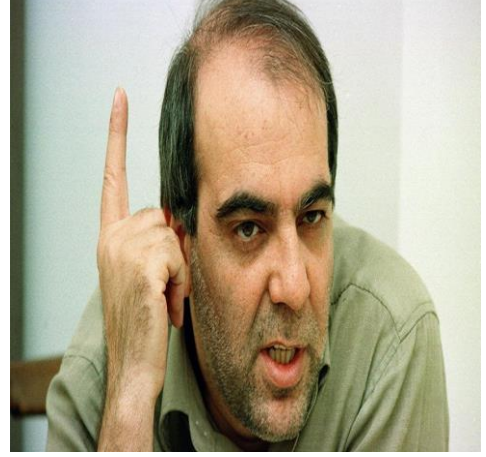
¹ **D.M.O:** Devrim Muhafızları Ordusu, 1979 İran Devriminden sonra İslam İnkılaplarını koruma ve gözetmek için Humeyni tarafından kurulan Askeri bir birliktir. İran- Irak Savaşı ve Suriye iç savaşında etkin bir rol oynadığı gibi, ülke için espionaj faaliyetlerinde oldukça etkindir. Muhammed Ali Caferi Devrim Muhafızları Komutanıdır.

² **Saeed Emami (1958-1999)** : İran İstihbarat Bakanlığında 1984-1994 yılları arasında çalışmış ve bir takım cinayetlerden sorumlu tutulan üst düzey yetkilidir. Cinayetlerle ilgili herhangi bir kanıt mevcut olmamakla birlikte hikâyenin boyutları tüm gizemini korumaktadır.

³ **Abbas, Abdi:** İranlı reformist gazeteci, düşünür ve fikir adamıdır. Salam gazetesinin genel yayın yönetmenliği yapmıştır.

Ansar-i Hizbullah, Temmuz 1999 yılında İran öğrenci hareketleri sırasında etkin bir rol oynamış, göstericilere şiddet uygulamıştır. (en.wikipedia.org, 2020). 1999 yılında Tahran merkezli olarak gerçekleşen öğrenci hareketlerinin ana sebebi, teokratik rejimin baskıcı tutumu ve reformist bir gazete olan Salam gazetesinin kapatılmasıdır. Pek çok kesim Salam gazetesinin kapatılmasında Ansar-i Hizbullah'ın etkili olduğunu belirtmektedir.

Kaynak: (wisgoon.com, 2015)

Kaynak: (IRNA, 2018)

Bulgu 4 Ensar-i Hizbullah Örgütü Destekli Yalesarat Dergisi

Kaynak: (baharnews, 2014)

2015 yılında Fransız mizah dergisi Charlie Hebdo'ya düzenlenen saldırıda Ansar-i Hizbullah örgütü eylemi desteklemiştir. Ansar-i Hizbullah grubuna yakın gazete ve dergiler de bu saldırının meşruluğunu gündeme getirmiştir. Yalesarat, Ansar-i Hizbullah'ın ideolojik ve değersel pratiklerinin içeriksel üretiminin gerçekleştiği bir dergidir. Bu derginin bir özelliği de reformist düşüncü ve gazetelerin görüşlerini reddederek, Ansar-i Hizbullah güdümündeki dergi ve gazetelerde "bir gözetim alanı ve ötekileştirme" söylemlerinin alt yapısal olarak sunulmasıdır. Ansar-i Hizbullah ve diğer kamusal etkinlik mekanizmalarının toplum içerisinde rejimin değerlerine yönelik katı tutum ve pratikleri, ötekiler üzerinde bir savunmasızlık örüntüsü kurması bağlamında önemlidir. Savunmasızlık örüntüsünün, gözetim ve diğer kamusal etkinlik alanlarının süreçte etkin bir gözetim algısı ile görünür olması, ülkede değerlerde aşınma, toplumsallaşma eğiliminin azalması ve devletin değersel pratikleri ile toplumun belirli bir kesimi arasında değerlerin çakışması sonucunu doğurmaktadır. Nitekim ekonomik göstergeli son toplumsal eylemlerde "İsrail ve ABD" bayraklarının kamusal alanda görünür olması, büyük bir reddedişin göstergesidir.

Bulgu 5 Ettemad Gazetesinin Kapatılması Süreci

Etamad gazetesi 2002 yılında Tahran’da kurulan reformist bir gazete özelliğini sergilemekteydi. İran’da reformist söylem ve içeriklerle tanınan Etamad gazetesi, medya ve basın ihlalleri yaptığı gerekçesi ile kapatılmıştır. Gazete Mahmud Ahmedinejat hükümetine meydan okuyan, açık sözlü bir gazete olmasının yanında Ahmedinejat’ın rakibi konumunda olan Mehdi Koruibi (Ulusal Güven Partisi) ile bağlantılı idi. Bu durum Ettemad gazetesinin hedef alınmasında etkili olmuştur. Zaten İslam Devrimi yıldönümünde hem Mehdi Korruibi hemde siyaset ortağı Mir Hossein Mousevi Besic güçleri tarafından saldırıya uğramışlardı. Bu gazetenin bir diğer özelliği ise Muhalefet (Reformist) lider Mehdi Korruibi’nin oğlunun yayın yönetmeni olmasıydı (BBC News, 2010). Besic paramiliter gruplarının toplumda muhalif kesimlerin siyasetçilerine ve basın mecralarına yönelik gözetim ve baskı tutumu açıkça görülmektedir.

İran Devrim Muhafızları yetkililerinden Masoud Jazayeri Ettemad gazetesinin kapatılması ile ilgili olarak, yabancı medya kurum ve kuruluşları ile bağlantılı olanları ‘casus/ajan’ olarak nitelendirmiştir. Bu durum bizlere gazetecilik mesleğine ilişkin mevcut rejimin bürokratik alanlarında sergiledikleri tutumları göstermesi açısından önemlidir (Saeed, 2010).

(BBC News, 2010)

SONUÇ

Toplumsal formasyonlarda yaşanabilecek dönüşüm pratiklerinin yüksek olduğu bir ülke olarak karşımıza çıkan İran’da mevcut rejim hayatın her anında gözetim ve denetim mekanizmalarını açığa çıkarmakta, süreci büyük bir yıldırma güdüsü ile yürütmektedir. İran’da mevcut rejimin temel değer ve ideolojik verilerini işleme noktasında önemli bir yere sahip olan medya da durduğu yere göre bir gözetim ve denetim döngüsü içerisinde yerini almaktadır.

Medya ve basına yönelik uygulanabilecek bir gözetim mekanizması medyanın mülkiyet karakteri, organizasyonel hedefler, rejimsel pratik sunumlarının ağırlık dereceleri veya rejimsel değerlere bir karşıt içerik üretiminin varlığı doğrultusunda oluşmaktadır. Bu doğrultuda gözetim-denetim mekanik değeri istihbarat örgütleri olabileceği gibi, bürokratik örgütlerde olabilmektedir. Bazen de paramiliter güdümlü örgütsel yapılarda bu süreçte etkili olabilmektedir.

Pek çok eleştirel teorisyene göre polis ‘devletin hizmetkârıdır’ (Kerezsi, 2018: 35). Ancak bu tür paramiliter grupların kamusal alanda var olması, kendilerine özgü dergi ve gazeteler çıkarması ve diğer görüşlere ilişkin sabit bir ideolojik ve değersel karakterde ilerlemesi, diğer medya ve basın kuruluşları üzerinde bir kamusal tahakküm alanının inşası noktasında önemlidir. Her türlü ötekileştirme pratikleri de bir nevi gözetim ve baskı durumunu ortaya çıkaracaktır.

Araştırmamızda İstihbarat ve paramiliter grupların ülkede tek bir ideolojik ve değersel ortam oluşturma güdüsünde basın ve diğer medya gruplarına yönelik her türlü tahakküm alanı yaratma amacı içerisinde giriştiği faaliyetler ortaya çıkarılmıştır. İran’da basına yönelik her türlü kamusal gücün kullanılması, her türlü reformist söylem ve pratiklere karşı tahammülsüz olunması ve bu doğrultu da sert önlemler alınması ülkede çok sesliğin azalmasına, farklı ideolojik ve değerlere sahip bireylerin toplum nezdinde değersiz hissine kapılmasına ve toplumsal formasyonlarda belirgin bir aşınma sürecinin ortaya çıkacağı da bir gerçektir. Nitekim İran’da son yıllarda yaşanan etnik, sosyal, kültürel ve ekonomik eksenli toplumsal hareketlenmelerde de bu süreçler etkili olmuştur. Ayrıca süreç içerisinde paramiliter

organizasyonların ve devletin bürokratik mekanizmalarının ortak bir güdüm içerisinde muhalif basına yönelik gerçekleştirdikleri tutum, toplumda kamusal bir etkinlik alanını yok olmasına sebebiyet vermiştir.

KAYNAKÇA

- Aköz, S. (2019). Stratejik İstihbarat Türü Olarak Siyasi İstihbarat. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alkan, F. (2018). Panaptikon'dan Synoptikon'a Gözetim Toplumu ve Gözetimin Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baharnews (2014). <http://www.baharnews.ir/news/66328/%20بریک-20-الله-حزب-انصار-حمایت-ت-دو-20-%20شارلی-کارک-نان-ک-ش-تار> (05.03.2020) adresinden erişildi.
- BBC News (1999). Debate hots up in Iranian media. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/monitoring/391618.stm> (20.04.2020) adresinden alındı
- BBC News. (2010). Reformist newspapers banned in Iran. BBC News: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8544420.stm (10.06.2020) adresinden erişildi.
- Boz, H. (2014). İstihbarat Örgütleri.(Ed. Özdağ, Ü.).*İran İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı: VEVAK 7* İçinde,(s. 271-300). Ankara: Kripto Yayınları.
- Çelik, R. (2014). Gözetim Toplumu ve İnternet: Yeni İletişim Ortamlarında Gözetimin Dönüşümü. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- en.wikipedia.org (2020). Ansar-e Hezbollah. <https://en.wikipedia.org/wiki/Ansar-eHezbollah>. (11.06.2020) adresinden erişildi.
- Daniszewski, J. (1998). Iranian Publishers Fear New Crackdown.Los Angeles Times Web Sitesi: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1998-oct-15-mn-32745-story.html> (07.03.2020) adresinden erişildi.
- Fruen, L. (2020). Incredible moment Iranian students refuse to step on US and Israeli flags amid anti-government marches as Trump warns the country's leaders not to kill its protesters. Mail Online: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-7878729/Iranian-students-refuse-step-Israeli-flags-Trump-warns-not-kill-protesters> (20.06.2020) adresinden erişildi.
- Gezici, A. (2013). *Dünyayı Yöneten Derin Güç İstihbarat*. Ankara: Tutku Yayınları.
- Gürçinar, P. (2015). Althusser ve Marks'ın İdeoloji Kavramlarının Karşılaştırılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 449-457.
- ifex. (1998). Clampdown on Iranian media deepens. Two weeklies closed; fourth "Tous" journalist detained. <https://ifex.org/clampdown-on-iranian-media-deepens-two-weeklies-closed-fourth-tous-journalist-detained/> (04.03.2020) adresinden erişildi.
- Ifex. (1998). Daily newspaper "Tous" closed down. <https://ifex.org/daily-newspaper-tous-closed-down/> (06.05.2020) adresinden alındı
- IRNA. (2018). <https://www.irna.ir/news/83050351/1-سلام-مروزام-از-ع-بدی-ع-باس-روایت/> (03.03.2020) adresinden alındı
- İvren, B. (2019). Sosyal Medyada Gözetim: Facebbok Veri Politikasına Yönelik Kullanıcıların Gizlilik Endişeleri ve Gözetim Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İyiyat, B. (2006). Bir Vatani Karşılıksız Sevmek (*Türk İstihbarat Tarihi*), Ankara: Platin Yayınları
- Kerezsi, K. (2018). Beyond Common Sense: Surveillance Societies, University of Maribor Press, Bildiriler Kitabı, 27-28 September 2018. (s. 30-41). University of Maribor.
- Kır, H. (2010). 1Stratejik Denetim ve Denetimde Risk Odaklılık", *Denetim Dergisi* (4), 47-61.
- Mahazeri, R. (2013). Black Sunday' the day Iran arrested journalists. Euro News: <https://www.euronews.com/2013/02/01/black-sunday-the-day-iran-arrested-journalists> (02.05.2020) adresinden erişildi.
- Majidiyar, A. (2017). Increasing Role of Iran's Basij Force in Syria War. Middle East Institute: <https://www.mei.edu/publications/increasing-role-irans-basij-force-syria-war> (06.06.2020) adresinden erişildi.
- Menashri, D. (2001). Post Revolutionary Politics In İran: Religion, Society and Power. New York: Routledge.

- Mutlu, N. T. (2019). Gözetim Toplumu Olgusunun The Truman Show, Devlet Düşmanı ve Kartal Göz Filmleri Üzerinden Analizi Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- One News Box. (2018). Teymur Bakhtiar , first president of SAVAK. One News Box Web Sitesi: <http://onenewsbox.com/2018/06/10/> (06.06.2020) adresinden erişildi.
- RadioFreeEurope RadioLiberty. (1999). *Iran Report: July 12, 1999*. <https://www.rferl.org/a/1342936.html> (20.06.2020) adresinden erişildi.
- Reporters Without Borders. (2020). More Iranian journalists arrested, mistreated in prison. <https://rsf.org/en/news/more-iranian-journalists-arrested-mistreated-prison> (05.06.2020) adresinden alındı
- Veisi, R.M. (2011). The Elections Fallout Journalists On Their Struggle For Democratic Change. (Ed. Michaelson, M.) *From Guerrilla Journalism In Tehran To Exile Journalism In Prague*. 10.Çinde(s.175-189). Berlin: Friedrich- Ebert- Stiftung Department For Middle East And North Africa. Ayrıca Bak. <https://library.fes.de/pdf-files/iez/08560.pdf>
- Saeed, D. K. (2010). Iran steps up pressure on journalists. The Guardian: <https://www.theguardian.com/media/2010/mar/08/iran-pressure-journalists> (01.04.2020) adresinden erişildi.
- Shabed, B. (2016). 15 Temmuz Darbe Girişimin İran'da Yansımaları. Kütahya: Gelişim Stratejileri Araştırma Merkezi.
- Shenk, D. (2006). "Surveillance Society". EMBO Reports, 7(Special), 31-35. https://www.researchgate.net/publication/6966412_Surveillance_society adresinden 06.06.2020 tarihinde erişildi.
- Sönmez, B. (2016). Gözetim Toplununun Günümüz Tüketim Dinamikleri Bağlamında Yorumlanması. *Selçuk İletişim Dergisi*, 9(2), 262-284.
- The Time Of İsrail. (2016). Iranian scholar refuses to tread on Israeli, US flags. <https://www.timesofisrael.com/iranian-scholar-refuses-to-tread-on-israeli-us-flags/> (10.04.2020) adresinden erişildi.
- اطالعات وزارت تشکیالت کلي ساختار <http://www.varzesh11.blogfa.com> (20.01.2020) adresinden erişildi.
- <http://wisgoon.com/pin/7203941/> (10.06.2020) adresinden erişildi.
- Yaghoubi, J. (2013). ۴۴ مطبوعات تاریخی روز ۴۴. https://www.bbc.com/persian/iran/2014/01/140105_144_serial_murders_newspaper (10.01.2020) adresinden erişildi.

EK 1 “ Gözetim ve Baskı Politikaları Karşısında Savunmasızlık Örüntüsünün Bir Uzantısı Olarak İdeoloji ve Değerlerin Kırılmasına Başladığı İran”

Kaynak: (The Time Of İsrail, 2016)

Kaynak: (Fruen, 2020)